

**KÜRESELLEŞMEYE DİRENME MEKÂNLARI:
SİİRT KAHVEHANE KÜLTÜRÜ**

Figen KANBİR

**Doktora Tezi
Sosyoloji Anabilim Dalı
Prof. Dr. Mevlüt ÖZBEN
2018
Her Hakkı Saklıdır**

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

Figen KANBİR

**KÜRESELLEŞMEYE DİRENME MEKÂNLARI: SİİRT
KAHVEHANE KÜLTÜRÜ**

DOKTORA TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Mevlüt ÖZBEN**

ERZURUM-2018

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

19/06/2018

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum **“KÜRESELLEŞMEYE DİRENME MEKÂNLARI: SİİRT KAHVEHANE KÜLTÜRÜ”** adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanması için verdiğimi onaylarım:

*Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim *.*

☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☒ Tezimin/Raporumun makale için **altı ay**, patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

19.06.2018

Figen KANBİR

*** LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi MADDE 6- (1) Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7- (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlerle ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Mevlüt ÖZBEN danışmanlığında, Figen KANBİR tarafından hazırlanan bu çalışma 19/06/2018 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Sosyoloji Anabilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Sabahattin GÜLLÜLÜ

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Mevlüt ÖZBEN

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Nuray KARACA

İmza:

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Güncel ÖNKAL

İmza:

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Kutsi KAHVECİ

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
ÖNSÖZ.....	V

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE ÖNEMİ.....	6
II. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	7
III. ARAŞTIRMANIN EVREN VE ÖRNEKLEMİ.....	9

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME KAVRAMI VE KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

1.1. KÜRESELLEŞMENİN TANIMI	16
1.2. KÜRESELLEŞMENİN TARİHSEL GELİŞİMİ	24
1.3. KÜRESELLEŞMENİN BOYUTLARI	29
1.3.1. Ekonomik Boyut.....	29
1.3.2. Siyasi Boyut.	33
1.3.3. Kültürel Boyut.....	35
1.4. KÜRESELLEŞMENİN SONUÇLARI	40
1.4.1. Küreselleşmenin Avantajları	41
1.4.2. Küreselleşmenin Dezavantajları	43

İKİNCİ BÖLÜM

KAHVEHANE KAVRAMI VE KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

2.1. İÇECEKLER VE İÇECEKLERİN MEKÂNDAKİ TEMSİLLERİ.....	57
2.1.1. Alternatif Bir İçeceği Meşrulaştırmak.....	57
2.1.2. Kahve'den Hane'ye Uzanan Köprü.....	65
2.1.3. Kahveye Karşı Çay: Yeni Bir Tanımlayıcı-Tamamlayıcı	73
2.2. TÜRKİYE CUMHURİYETİNDE KAHVEHANELER	78
2.2.1. Osmanlı Devletinde Kahve ve Kahvehane Kültürünün Oluşumu.....	79
2.2.2. Cumhuriyet Türkiyesinde Kahvehaneler.....	86

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

"KÜRE"SELLEŞMEYE ALTERNATİF MEKÂN TASARIMLARI: SİİRT

KAHVEHANE KÜLTÜRÜ

3.1. SİİRT İLİ TARİHSEL KÜLTÜREL TOPLUMSAL GEÇMİŞİ BUGÜNÜ VE GELECEĞİ	92
3.2. BOŞ ZAMAN ETKİNLİKLERİNİN YARATILMASI VE SÜRDÜRÜLMESİ.....	98
3.3. KAHVEHANELERDE KÜLTÜR DOLAŞIMI.....	101
3.3.1. Mekân Tanımlamaları	109
3.3.2. Sürecin Karşısında Mekân.....	123
3.3.3. Gerçekliğin Yön Değiştirmesi: İletişimin Yenilenmesi	144
3.3.4. Değiş(mey)en Tüketim Kültürünün Sahiplenicileri	150
3.3.5. Popüler Kültür: Eğlence	155
3.4. GENEL BİR DEĞERLENDİRME	165
SONUÇ.....	168
KAYNAKÇA	172
EKLER.....	192
ÖZGEÇMİŞ.....	198

ÖZET

DOKTORA TEZİ
KÜRESELLEŞMEYE DİRENME MEKÂNLARI:
SIİRT KAHVEHANE KÜLTÜRÜ

Figen KANBİR

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mevlüt ÖZBEN

2018, 198 Sayfa

Jüri: Prof. Dr. Sabahattin GÜLLÜLÜ
Prof. Dr. Mevlüt ÖZBEN
Prof. Dr. Nuray KARACA
Doç. Dr. Güncel ÖNKAL
Dr. Öğr. Üyesi Kutsi KAHVECİ

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, küreselleşme kavramının mevcudiyeti; sonuçları ve tartışmalı boyutlarıyla bir arada ele alınmıştır.

İkinci bölümde ise, kahve, çay ve kahvehane kavramlarının ne zaman ortaya çıktığı ile Türkiye Cumhuriyeti'nde ne zaman yerleşik kavramlar haline geldiği, hangi dönüşüm evrelerinden geçtiği açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde ise Siirt ili, boş zaman etkinlikleri ve Siirt ilindeki boş zaman faaliyetleri arasında kahvehanelerin yeri ele alınmıştır. Çalışma nitel araştırma yöntemi olan görüşme kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında yapılan görüşme ile kültürel ilişkilerin niteliği, Siirt ilindeki hâkim örgütlü sosyalleşme mekânları olan kahvehane kültürü üzerinden ele alınmaya çalışılmıştır. Bu kültürel ilişkiler, günümüz dünyasında varlık kazanmış ve giderek artmakta olan küresel mekanizmalara direniş olarak kahvehaneler ile "Siirt kahvehane kültürü" üzerinden tartışılmaya gayret edilmiştir. Gündelik hayatın koşuşturmalı, endişeli temposuna inat, kamusal aidiyetin ortak pratik geliştirmesini mekâna atfedilmiş değer ve anlam yönüyle diğerlerinden farklı kılan belirleyici etkenler tartışmaya açılmıştır. Bu şekilde küresel ile yerel olarak ayrılmış iki zıt kavramsallaştırmayı; gelenekselin ekonomik, toplumsal, siyasal pek çok boyutuyla ötesinde duran kaçınamayacağımızı sandığımız değerler karşısında yavaşlıkla ne ölçüde yaşayabileceği sorgulanmıştır. Bu bakımdan çalışmamız yerel kimliğin temsillerini ve kadim değerlerini karşıt tezleriyle yeni baştan okumamıza ve anlamamıza olanak sağlamıştır. Sonuçta, küreselleşme ile sunulanlardan ayrı bir dünya tasavvurunun mümkün olabilme ihtimali ile yerel değerlerin varlığı tartışmaya açılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kahvehane, kültür, küreselleşme, gündelik hayat, boş zaman, Siirt kültürü.

ABSTRACT

Ph.D. THESIS

**PLACES TO RESIST GLOBALISATION:
SİİRT TEAHOUSE CULTURE**

Figen KANBİR

Advisor: Prof. Dr. Mevlüt ÖZBEN

2018, Page: 198

**Jury: Prof. Dr. Sabahattin GÜLLÜLÜ
Prof. Dr. Mevlüt ÖZBEN
Prof. Dr. Nuray KARACA
Assoc. Prof. Dr. Güncel ÖNKAL
Asst. Prof. Dr. Kutsi KAHVECİ**

This study consists of three chapters. In the first chapter, the presence of the concept globalisation was discussed together with its outcomes and controversial dimensions.

In the second chapter, when the terms coffee, tea and kahvehane (a traditional teahouse and meeting place for men) appeared and when they became commonly used terms in the Republic of Turkey, and what word formation processes they went through were explained.

In the third chapter, Siirt province, free time activities in Siirt and the role of teahouses (kahvehane) in terms of free time activities in Siirt were discussed. The study was conducted using interview, which is a qualitative research method. Thanks to the interviews done within the scope of the study, the nature of cultural relations was analysed through teahouse culture in Siirt, which are for socialisation. These cultural relations were discussed through teahouses and the "Siirt teahouse culture" as a resistance to global mechanisms that have gained presence in today's world and are becoming more widespread. In response to the rush and anxious pace of everyday life, common practical development of institutional belonging was studied in terms of value and meaning given to a location which make it different from others. In this way, how far and slowly one could live the two opposing conceptualizations, local and global with respect to values one thinks one cannot avoid, which are beyond the economic, social and political dimensions of the traditional, were questioned. In this regard, this study enabled the researcher to read from the beginning and understand the representations of the local identities and their old values with their counter-thesis. In conclusion, the existence of local values was opened to debate, possibly due to the likelihood of a different world conception from the ones presented by globalization.

Keywords: Kahvehane, teahouse, culture, globalization, everyday life, free time, Siirt culture.

ÖNSÖZ

Kahvehanenin Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne kültürel bir değer yarattığı uzun zamandır bilinmektedir. Bu kültürel değerın belirleyicisi, zamanın nasıl değerdendirileceğı konusundaki ihtiyaçtır. Bu bağlamda çalışmada, kahvehanelerin kültürel bir ihtiyacın giderilmesindeki aracı rolü değerdendirmeye alınmıştır. Bu, birlikteliklerin fiziksel ve duygusal çözölme yaşadığı bir çağda, gerçeğe teslimiyet teması üzerinden anlamlandırılmıştır. Varlığı, yerelliklerin küresel olan karşısında giderek ortadan kalkmaya başladığı bir evrende sorgulamaya açılmıştır. Bu bağlamda Siirt ili özelinde dikkate alınan çalışma, eski ancak güncel birliktelik değerdlerinden biri olan kahvehanelerin küreselleşmeye karşı direnişle nasıl aktif hale gelebildiğini incelemeye almıştır.

Bu çalışmanın ortaya çıkması ve adının konulmasında olduğu kadar lisans, yüksek lisans ve doktora öğrenimim boyunca her zaman ve koşulda varlığını yanımda hissettiğim; farklı bakışlarla yolumu aydınlatan değerdli hocam, danışmanım Prof. Dr. Mevlüt ÖZBEN'e çok teşekkür ederim. Atatürk Üniversitesi Sosyoloji bölümündeki değerdli hocalarım Prof. Dr. Nuray KARACA, Dr. Öğr. Üyesi Erem SARIKOCA, Dr. Öğr. Üyesi O. Sevil DEMİRAL ve Dr. Öğr. Üyesi Kutsi KAHVECİ'ye derslerinde kazanmış olduğum farklı ufuklarla hayatımı zenginleştirdikleri için şükran borçluyum.

Bağlı bulunduğum kurum Siirt Üniversitesi Fen Edebiyat Faköltesi Sosyoloji Bölümü'nde görev yapmakta olan Sayın Dr. Öğr. Üyesi İhsan GÜL'e sunmuş olduğum hayat tecrübelerinden ötürü minnettarım. Öğrt. Gör. Zekeriya MENAK'a doktora öğrenimim boyunca kütüphanesini benimle paylaşmak cömertliğini sağlamış olmasından ve makalelerimi okuyup, fikir beyan etmesinden ötürü teşekkürlerimi sunuyorum. Arş. Gör. Merve SANDIKÇIOĞLU, Araş. Gör. Halat AKIN, Araş. Gör. Melek KAYA ve Siirt özelinde Dr. Öğr. Üyesi Adnan ALKAN'a kaynak kitaplar ve makaleler için teşekkür ederim. Ayrıca Siirt Belediyesi'ne ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Siirt merkezde memur olarak çalışan Nesrin KASAÇ'a sağladıkları veriler için teşekkür ederim.

GİRİŞ

Yeme-içme pratikleri, yaşama dönük en somut girişimlerdenidir. Bu pratiklerin gerçekleştirildiği mekânlar, bir arada olmanın çekiciliğini dönemin mizacına yansıtmaktadır. Bireyler fizyolojik ihtiyaçlarını tatmin ettikten sonra bile, tanı(n)maya gereksinim duymaktadırlar. Bu durum bitmeyen bir döngü oluşturmaktadır. Var oldukça haberdar olmak ile haber vermek geçici bir özgüvenle tazelenmektedir. Bu bağlamda kahvehaneler, geleneksel topluluk ruhunu canlandıran pek çok öğeden biridir. Geleneksel bir örüntü yaratan bu alanlar, ritüellerin ortaya çıktığı birer aracı durumundadırlar. Kahvehaneler, bu tez çalışmasında küreselleşmeye karşıtlık özelliğiyle tartışmaya açılacaktır.

Sosyal süreçlerin yol göstericileri her zaman değişmektedir. Belirli bir zamanda mekâna dayalı tanımlamaların; mekân-insan, mekân-kültür, mekân-iletişim, mekân-etkileşim gibi öğelerini bir süreç üzerinde değerlendirdiğimizde, yaşam için anlam verici oldukları görülecektir. Kahvehaneyi bunun içinde özel kılan dünya çapında etkili olan bir sürece, mekânın geleneksel yorumuyla cevap vermiş olabilmesidir. Sakin, rahat ve kaygılardan uzak olmasıyla kahvehaneler, küreselleşmenin her geçen gün daha fazlasını isteyen baskıcı yapısının karşısında bir yaşama pratiği öne sürebilmektedirler. Burada amaç insan olmanın küresel modern hayata yetişmekle değil, modern hayatın insana özgü yaşam standartlarına uygun hale getirilebilmesi olabilir. Bu bakımdan bu çalışmada öne sürülen amaçlardan biri, küresele karşı yerelliğin varlığını analiz etmektir. Diğer amacı ise, mekânda zamanı paylaşmanın ara formu olarak boş zaman etkinliklerinde, geleneksel yaşam kalitesini belirlemektir.

Hâkim değer ve kültürel yapılar etrafında şekillenen kahvehaneler, çalışmanın ikinci bölümünde de görülebileceği gibi, Doğulu/İslamî kimliğiyle ortaya çıktıktan sonra Batılı/seküler bir görünüme de bürünmüştür. Bunun için elbette dünya çapında etkili olan tarihsel, siyasal, ekonomik, toplumsal koşullar göz önünde bulundurulmalıdır. Farklı toplumlar kahvehanenin tarihsel gelişimini belirlemiş olsa da esas dikkat çekilmesi gereken, geçmişten bugüne içeriğinin çok da değişmediğidir. Kahvehane olarak algı haritamızda yer alan halen sadece erkeklerin bulunduğu, paylaşımda bulunduğu örtük yerlerdir. Bugün bu kanı çokça değişmiş olsa da, yaptığımız çalışmanın araştırma örneklemini oluşturan Siirt ilinde niteliğinin pek de yön

değiştirmedeği söylenebilir. Bu mekânları bugün halen sahiplenilen erkeklerdir. Çalışma erkeklerin bilinçli bir tercihle bu mekânları sahiplendiklerini tartışmaya açmaktadır.

Kahvehaneler hiçbir zaman sadece bir şeyler içilen yerler olmamıştır. Yanı sıra kamuya açık, dindışı örgütlü eğlencelerin bulunduğu, sosyal ilişkileri şekillendiren, toplumsal değişimlerin yansıtıcı ögesi olarak kültürün üretilip tüketildiği mekânlar olmuştur.¹ Bu bağlamda kahvehaneler, bir yanıyla ruhani değer yargılarıyla anılan toplumlara dünyevilik bahşetmektedir. Siirt ölçeğinde tartışmamıza olanak sağlayan, değerlerin bozulmadığı ya da çokça dirençli olduğu kitleyi bugün herhangi bir uğraşa gereksinim duymaksızın gözlemleyebilmekteki olanaklılıktır. Bunun en gözle görülebilir kamusal alanı ise kahvehaneler ve oradaki ilişkiler ağıdır. Kahvehanelerin sayısı düşünüldüğünde bu ilişkiler ağı insanı, etkin bir pozisyona yerleştirmiştir. Sıradan insana yaşam alanı sunmasıyla bu durum, yeni öznenin keşfini sorgulamamızı olası kılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nde sahip olduğu pozisyonda kahvehaneler, genelleştirilebilir bir betimlemeyle kapalı mekân örnekleridir. Siirt kahvehane kültürünü ele aldığımız bu çalışmada ise, örtülü olma hali değişmektedir. Kahvehaneler, bir taraftan içeriği kapalı, öte yandan fizikselliği görünür olan açık mekân özelliği sergilemektedirler. Dolayısıyla sosyal hayat için hem bir gizem, hem de şeffaflık taşırlar. Bu durum başlangıçta açık bir kafa karışıklığı yaratsa da, bulunduğu ortam ve ortamın analizi için elverişli olduğu kanısındayız.

Küreselleşme üzerine söylenebilecek pek çok şey vardır. Tartışılmaya başlandığı 1980'li yıllardan itibaren hayatın her alanına yönelik yaptırımlar kimi zaman sınır(lama/sızlık)larla adından çokça söz ettirmiştir. Küreselleşme bireyleri insan eliyle yapılmış yapay, kusursuz bir yaşam döngüsünün kısıcına yine kendi elleriyle sürüklemiştir. Hız, tempo, değişim yeni düzenin parametreleridir. Yeni düzenin varsaydığı pek çok koşul sıralanabilirse de, insani olana verilen değer küçülmüştür. Bireyin öznenliği başlangıçta amaç olarak görülse de, daha sonra bu amaçtan sıyrılarak bireyi dışındaki her şeyi merkeze alan sınırsız bir tatmin olanağının aracı haline getirmiştir. Bu duruma yabancılaşma çeken sadece dünya değerleri değil, başta sözünü ettiğimiz belki de en önemli şey kaybedilmiş ya da unutulmuş kendiliktir. İşte tam

¹ Ayşe Duvarcı, "Kültürümüzde İstanbul Kahvehaneleri ve Halk Edebiyatına Katkıları", *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 2012, 1(1), 85.

burada kahvehanelerin en dikkate değer özelliği ortaya çıkıyor: “Yalnız değilsiniz!” Birey olmada, kimlik oluşturmada, güne anlam katmada yalnız olmanın dayanılmaz ağırlığına karşılık bu sıfatın, tam da geleneksel toplumlar için bozulmamış değerlerin yaratıcısı ve toparlayıcısı olduğu kanısındayız. Bu bakımdan kahvehaneler kaybolan pek çok şeye inat, ortaklık yaratmakta, ortak bir barınma kültüründe geçmiş zamanın duyarlı evlatlarını birleştirmektedir denilebilir.

Küresel dilde gündelik hayat, imaj tazelemelerin vazgeçilmezliğiyle tanınmaktadır. Burada imajın, benzeşimlerle ilişki halinde olarak, gerçek dünyadaki anlamlardan ve göndergelerden bağımsız olarak üretilmekte olduğunu anımsamakta fayda vardır.² İmajın sahnelemesinde, gerçeklik algısı yer değiştirmekte, bizler oyuncu-benlikten seyirci-benliğe doğru evrilmekteyizdir.³ İmaj yenilenmelerinde birey olmak, yalnız olmak anlamına gelmektedir. İmaj yenilenmelerin olduğu yerlerde, özellikle kentlerde Richard Sennett'a göre, insanlar ancak birbirlerine karşı korunabildikleri ölçüde sosyalleşebilirler. Engeller, sınırlar, kişidişılığın gereği olan karşılıklı mesafe olmaksızın insanlar yıkıcıdır.⁴ Bu bağlamda küresel dünyada yalnızlığın alışıldık bir kalıp haline gelmesiyle birey, kendisi dışındakilerin önemsizliğini kendisine ait kapalı bir dünya yaratmakla olumlamaktadır. Biz duygusunu parçalayan bu duygu yaratımı ön plana “ben”i ve onun ihtiyaçlarını geçirebilmektedir. Bu ben tanımlaması bireyi bencilliğe iten, kendisi dışındaki her şeyi önemsiz hale getirendir. Zamanla ben de tüketilebilir bir malzemeye dönüşmektedir. Dolayısıyla tükettiğiyle değer bulan bu dünyanın en büyük sıkıntısı ben ile biz arasındaki parçalanmayı yaratmasıdır denebilir.⁵ Araştırmamızın temel hipotezlerinden birisi, kahvehanelerin ben ile biz arasındaki bu parçalanmayı ortadan kaldırmasını ele almaktır. Öyle ki özne bireyselliğini keşfederken, bir topluluğun üyesi olduğunun da farkındadır.

Modernitenin yapıcıları dikkate alındığında, bilinebilir olanın ne olduğu ancak yekdiğeriyle sabitleşir. Yekdiğeri, yaşamda tahmin edilemez bir yer edindiğinde korku

² Kevin Robins, *İmaj: Görmenin Kültür ve Politikası* (2. Basım), (Çev.: N. Türkoğlu), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2013, 86.

³ Robins, 143.

⁴ Richard Sennett, *Kamusal İnsanın Çöküşü* (4. Basım), (Çev.: S. Durak, A. Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2013, 399.

⁵ Tüketimin insan için araçsallığını amaç konumuna yükleyen bir değerlendirme için bkz: Jean Baudrillard, *İmkânsız Takas*, (Çev.: A. Sönmezay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2005. Bu kitaptaki esas bağlam bireyin, teknolojiyle sorumluluğunun ortadan kaldırdığı bir dünya evreninde, kendisi dışında her şeyin giderek merkeze yerleşmesidir. Bunun karşısında, insani iyiliğinin gerçek olmaktan çıkarılmasıdır.

nitelikli bir savunuya dönüşür. Böylelikle birey duymuş olduğu korkuyu azaltacak bir sahne tasarımlar. İşte bu sahnede, hiyerarşi dengesi gücün mutlak dengesini bozacağı iddia edilen bir belirlemenin en gözlemlenebilir unsuru olur. Geleneksel ile modern arasındaki mekân dengesini hiyerarşi kaynaklı bir ayrımla netleştiren budur. Kahvehaneleri bu hiyerarşi dengesinin dışına iten, geleneksel olanın usun netleştirici ayrımlarından henüz nasibini alamamış olmasıdır. Mekân ve içinde yer alan insanlar, zorunda oldukları için değil, birlikte olmak halen kendileri için cazibe taşıdığından bir aradadırlar. Belki de bu yüzden, çalışmamızın üçüncü bölümünde de görülebileceği gibi, yabancının değerlendirmeye alınmadığı bir yer olarak kahvehanelerin, hiyerarşinin bağlamsal uzantılarının toplumun geneli tarafından statü oluşturmaları ve çoğaltmasında etken bir malzeme olmadığı kanısındayız. Çalışmamızda bu durum tartışmaya açılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde küreselleşme⁶ kavramının tanımlanması, tarihsel evrimi, boyutları ve sonuçlarıyla değerlendirmeye alınmıştır. Böylelikle yaşamlarımızın uzak ve yakın etkileri göz önünde tutulmaya çalışılmıştır. Burada asıl dikkate değer konu elbette mekân ve oradaki ilişkiler ağıdır. Ancak çalışmamız çok yönlü bir betimlemede bu sürecin dikkate alınmasını öngörmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümü kültür ve kültüre ait içeceklerin ve mekânların başlangıcı ile Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne yerleşiklik kazanmasına odaklanmaktadır. Bu yerleşikliğin insanlar için birliktelik oluşturmalarının nedenleri ve sonuçları ele alınmaktadır. Bu bakımdan ikinci bölüm insanlar arasındaki bu ilişkiler ağının oluşmasına uygun bir zemin hazırlayan, bir kültürün filizlenmesine neden olan içecekler ile tüketildiği mekânlar arasındaki dengeyi yeniden gözden geçirmemize olanak sağlamaktadır.

Kahvehane içerisinde bulunduğu yerleşim yerine anlamlı bir etikettir. Dolayısıyla yaşam için gereken enerji dikkate alındığında Siirt kent merkezinde yapılmış olan bu çalışma, gündelik yaşamın en sıradanlaşmış faaliyet kollarından olan kahvehaneleri mercek altına almaktadır. Kahvehaneler, bir kentin yerleşik özellikleriyle, yerleşik hale getirilmiş değerlerin kesişme havuzunda yer almaktadır. Bu bakımdan geleneksel

⁶ Küreselleşmeyi George Ritzer'den faydalanarak bizde, çalışmamız boyunca, her şeyin ötesinde süreç olarak ele aldık. George Ritzer, *Küresel Dünya*, (Çev.: M. Pekdemir), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011, 43.

ağırlığıyla bir kültürel geçmişi korurken, küresel değerlerin bugünü ve geleceğine dirençle bakmasının olasılığı ve sonuçlarıyla ilgilenmektedir. Çalışmanın son bölümü bu durumun nedenlerine odaklanarak değerlerini yitirdiğimiz insani geçmişimize yakın temasta tasarlanmış bir dünya evreninden yoklayarak, bugüne gelmektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümü ayrıca nitel araştırma tekniği olan görüşmenin bulgularını ve bulguların değerlendirmelerini içermektedir. Çalışmanın başlıca amacı küreselleşme karşısında konumlanan yerellik kavramı üzerinden bugün Siirt kentinden yola çıkarak; kültürel değerlerin yaşadığı, muhafaza edildiği ve sürdürüldüğü özellikleri ele almaktır. Ayrıca farklı etnik grupların kültürel zenginlikleri ile kamusal hayatta ataerkinin sahipleniciliğini tartışmaya açmaktır. Buna bağlı olarak da, kamusal hayatın bütününe nüfuz eden bu yerlerin kültürün yaratılmasında ve sürdürülmesinde önemini açığa çıkarmaya çalışmaktır.

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE ÖNEMİ

Mekânlar ve mekânlardaki içecekler ve içme tarzları, bizi gruplaşma biçimlerine, bireyler arası ilişki anlayışına götürmektedir.⁷ Bugün bu durum, gündelik hayat sosyolojisi bağlamında giderek artan bir ilgiyle incelemeye dâhil olmaktadır. Bu bakımdan insanın var olduğu her yer, belli bir sembolleştirmeye kültürel bir tanımın da göstergesidir. Bu kültürel tanım, dille anlam kazanır.

Dilin kullanımı toplumsal bir eylemdir.⁸ Eylemin cazip bir fırsat yaratımıyla sürdürülmesi, toplu halde bulunmanın zorunluluğu ile sağlamlaşır. Böylelikle dilin sözel kaynağı,⁹ mekânlar içerisindeki tezahürle gerçekleştirilebilir bir faaliyet haline dönüşür. Dolayısıyla bu faaliyetler zamanın başlangıcından beri insanlarla var olmasına karşılık, mekânlarla içerik değiştirir. Mekânın da yol göstericisi zamandır. İhtiyaçlar bu zaman-mekân dengesini oluşturan kimliğin meşru birer zeminidir.

Küresel çağda, tüketilmeye konu olan sadece nesneler değildir. İnsanları bir araya getiren bağlar da giderek tüketilmektedir. Dolayısıyla küreselleşme sadece büyük ölçekli değişimleri değil daha hayati etkiye neden olan küçük ölçekli yapıları da etkilemektedir. Yaşam ile dostluk arasında bağ kuran Demir Özlü'ye göre, kahvehanelerin kapatılması küreselleşmenin kendine özgü dinamikleriyle alakalıdır.¹⁰ Ancak Siirt ilinde bu durum geçerli değildir. Bunun yerine kahvehanelerin etkililiği gündelik hayatın nasıl yaşanması gerektiği konusundaki bahsi genişletir. Bu durum bize bir kılavuz sunar. Her gün bir yenisini yitirdiğimiz değerlerimize başka bir alternatif üzerinden cevap bulur.

Başka bir deyişle Siirt'te kahvehaneler yok olmak yerine, yeni bir kimliğe bürünmüştür. Bu yeni kimlik, bir yandan yereli muhafaza ederken diğer yandan küreseli dışarıda bırakmaz. Bunun içindir ki çalışmamız yerel kültürün vazgeçilmezliğini ve

⁷ Desmet-Grégoire, H., "Giriş", H. Desmet-Grégoire, F. Georgeon (Ed.), *Doğu'da Kahve ve Kahvehaneler*, (ss. 13-25), Yapı Kredi Yayınları, (Çev.: M. Atik, E. Özdoğan), İstanbul 1999, 18.

⁸ Haluk Geray, *Toplumsal Araştırmalarda Nicel ve Nitel Yöntemlere Giriş: İletişim Alanından Örneklerle* (2. Baskı), Siyasal Kitabevi, Ankara 2006, 164.

⁹ Osmanlı Devleti'nde ilk kahvehaneler 16. yüzyılda açılmaya başlamıştır. İbrahim Müteferrika matbaayı Osmanlı'ya 18. yüzyılın ilk yarısı getirmiştir. Bu bağlamda iletişimin sözel ağırlığı kahvehanelerde dolaşımda olduğu söylenebilir. Dolayısıyla zaman içerisindeki kahvehane alışkanlığı olarak ifade ettiğimiz bu faaliyet kolunun yerleşmesi, yeni bir kimliğin meşru zeminini hazırlamıştır ve bugüne getirmiştir diyebiliriz. Bir başka anılması gereken şey de, değişimin insanlar ve toplumlar üzerinde vazgeçilmez sürekliliğidir. Kahvehane farklı içerik ve isimlerle kodlanmış olsa da, varlığı ile diğer mekânlardan ayrı olarak bireylere alternatif yaşama alanları sunmuştur.

¹⁰ Demir Özlü, "Kahveler", *Cogito*, Sayı: 68-69, Yapı Kredi Yayınları, Kış 2011/2012, 313.

insanlar üzerindeki etkisini, kahvehaneler örneği üzerinden, odak noktası kabul ediyor. Kaybolan ya da kaybolmaya yüz tutan değerlerin pek çoğuna inat, değişimlerin/dönüşümlerin direnmeyle üstesinden gelinebileceği savına dayanıyor.

Çalışmamızın amacı, dünyada var olan yerel kimliklerin ve kültürel yapıların değişimine, belki yok olmasına yönelik mutlak çaresizliğe inat, yerel bir kültürel zenginliğin kahvehaneler aracılığıyla sürdürülmesine duyulan inançtır diyebiliriz. Aynı zamanda bizleri bir araya getirenin, çıkar üzerine kurulmuş bir dünyanın ve onun değersizleştirmelerinin karşısında, değerli bir kültürel hafıza olduğunun ispatıdır. Bunda belirleyici etkenlerden birisi, çalışmamıza konu olan Siirt'in üç dilli, mozaik yapısıdır. Aynı zamanda kahvehanelerde, farklı kuşaklar ve tabakalara mensup insanlar aralarında ayırım olmaksızın bir araya gelebilmektedir. Böylelikle toplanma, yerelin muhafazası için gerekli olgunluğu üzerinde taşır.

Siirt ilindeki kahvehaneleri çalışmamız için cazip kılan, içerideki deneyimlerin bağlı bulunulan kimlikle birebir örtüşmesi ve sürekliliğin hızlanışına müsaade etmesidir. Kahvehaneler sıradan insanların deneyimlerinden yola çıkarak kültürel bir sahne ile süregiden ana eklemlenmiştir. Dolayısıyla kahvehanelerin bir kültürel sahne yaratması, paydaş kimliklerin anlaşılması için yeterli altyapıyı oluşturmaktadır.

II. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Yaşama üslubu, bireylerin kültürel şablonda edindiklerini örgütlü bir faaliyet adı altında değerlendirmeyi olanaklı kılar. Ele alınan (toplumsal) yapı, gündelik hayat sosyolojisini mikro ilişkiler ağıyla dikkate değer hale getirir. “Gündelik hayatın sosyolojisi, gündelik dilden kendi terminolojisine geçişi ve aradaki bağı hem belleğinde hem de düşüncesinde mevcut tutmalıdır.”¹¹ Bu bakımdan sosyoloğun görevi, yerleşik kültürü ve bu kültüre yansımış kimi değer yargılarını, olağanlaşmış kimi göstergelerle pratik bir inceleme sahası olarak değerlendirmektir.

Bu bağlamda araştırmamız Siirt merkezde yapılmış, nitel görüşmeyi esas alan bir saha çalışmasıdır. Nitel teknikleri kullanan araştırmacılar inceledikleri insanlardan fikirler ödünç alır ve onları doğal ortam bağlamına yerleştirirler. Motifleri, temaları,

¹¹ Henri Lefebvre, *Gündelik Hayatın Eleştirisi II* (2. Baskı), (Çev.: I. Ergüden), Sel Yayıncılık, İstanbul 2015, 116.

ayrımları ve fikirleri incelerler.¹² Nitel araştırma içerisinde yer alan saha araştırması ise, araştırmacının, şimdiki zamanda ve çoğu kez araştırmacının kendi kültürü içindeki küçük ölçekli toplumsal ortamları doğrudan gözlemlediği ve onlara katıldığı bir nitel araştırma tarzıdır.¹³ Bununla birlikte görüşmeyi özellikle analiz için geçerli bir uğraş noktası olarak tercih etmemiz için birincil neden, bir kişinin yanıtını hem gizli hem de görünürdeki içeriği yönünden irdelemekteki hassasiyettir. Görünürdeki içerik gözlenen ve konuşma yoluyla iletileni kapsar.¹⁴

Ayrıca yarı yapılandırılmış görüşme esas alınarak, amaca yönelik bir örneklem kullandık. Yarı yapılandırılmış görüşme, katılımcıların kimi durumlarda araştırmacıyı ana hatlarla belirtilen soru formatından tercih ettiklerine ve bazen görüşmenin seyrine göre başka sorulara da yanıt vererek yönlendirdikleri bir nitel araştırma tekniğidir. Amaca yönelik örnekleme ise, denekler veya inceleme birimleri araştırmacı tarafından incelenen konuda bilgi vermek üzere dâhil oldukları sınıf veya kategorilerin tipik örnekleri oldukları için seçilmesidir.¹⁵ Özellikle de, bilgilendirici olan benzersiz örnek olayları seçmeye uygundur. Amaç, türlere yönelik derin bir anlayış kazanmaktır.¹⁶ Bu bağlamda kahvehanelerdeki örneklem seçimi, farklı türdeki insanları bir araya getiren özelliklerin keşfedilmesidir. Genç-yaşlı, varlıklı-yoksul gibi farklı kategorilerdeki insanların geleneksel kültürün temsilinde ve sahiplenilmesinde belirleyici etkililiğidir.

Dolayısıyla kahvehaneler, bir kültürel yaşantı belirmesi ve ona dönük bir yaşam stratejisini ana yaymasıyla diğer toplumsal mekânlardan ayrılır.

Lawrence Neuman nitel verileri analiz ederken aynı anda hem toplamak, hem analiz etmek, hem de yorumlamak gerektiğini; araştırmacının bunlar arasında sık sık gidip geldiğini belirtir.¹⁷ Biz de buradan hareket ederek çalışmamız içinde sürekli gidip geldik.

Saha araştırması yapılırken ses kayıt cihazı, not defteri ve mekânı daha iyi gözlemlemeye olanak tanıyacak fotoğraflar kullanılmıştır. Araştırmada görüşme yapılan

¹² W. Lawrance Neuman, *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar I* (8. Basım), (Çev.: S. Özge), Yayınodası, Ankara 2016, 233.

¹³ W. Lawrance Neuman, *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar II* (8. Basım), (Çev.: S. Özge), Yayınodası, Ankara 2016, 541.

¹⁴ Pınar Ünsal, *Örgütsel Araştırmalarda Anket Yöntemi*, Çantay Kitabevi, İstanbul 2003, 73.

¹⁵ Ünsal, 69.

¹⁶ Neuman, *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar I*, 323-4.

¹⁷ Neuman, 22.

katılımcıların sorulara daha özgür bir bilinçle cevap verebilmeleri ve gizlilik hissi uyarınca isimleri yerine, “katılımcı1-2-3...” gibi adlandırmalar tercih edilmiştir.

III. ARAŞTIRMANIN EVREN VE ÖRNEKLEMİ

Siirt kültürü kesişme noktaları kadar, farklı geleneksel yaşama pratiklerini de taşıyan bir kent görünümündedir. Bu bakımdan Siirt kahvehane kültürü üzerine yürüttüğümüz bu tez çalışması, Siirt merkezdeki kahvehaneleri ve onların toplum hayatındaki farklı etkilerini anlamaya dönüktür.

Siirt Belediyesi'nden edindiğimiz bilgilere göre Siirt ilinde, toplamda 143 çayhane, çay evi, çay salonu, kıraathane; 41 kafe bulunmaktadır. Çalışmamızda incelediğimiz mekânları kahvehane olarak ele almamızın en büyük nedeni, bu mekânların farklı adlarla anılıyor olmasıdır. Ancak değişmeyen yegâne şey bu mekânların, kahvehane kültürünün uzantısı olmalarıdır. Siirt ilinde yer alan sözünü etmiş olduğumuz kahvehanelerin 50'si ruhsatlı, 93'ü ve kafelerin ise 20'si ruhsatlı, 21'i ruhsatsızdır (EK: 3). Bunlardan yürüttüğümüz çalışmada 25 tanesini incelemeye aldık. Çalışmamızda oyun salonları adıyla anılan yerleri dışarıda bıraktık. Öte yandan, oyunla içeceğin kesişme noktalarını ve kahvehane özelliği taşıyan kafeleri dikkate aldık.

İncelediğimiz kahvehaneler arasında sadece çay içilenler olduğu gibi, sadece nargile içilen, futbol, çay kültürünü içine alanlar vardır. Bu kahvehanelerin en az sayıda olanlarında çay ve nargile birlikte içilenlerken; çoğunda çay içilmekte ve futbol izlenmektedir. Bunda elbette ki artan genç nüfusun ihtiyaçları da belirleyici olmuştur. Fakat bütün kahvelerde değişmeyen tek özellik; çay kültürünün vazgeçilemez olmasıdır. Aynı zamanda bunlar arasında kafeler olduğu gibi kahveden kafeye geçiş halinde olanlar da mevcuttur. Bizim ikinci gruba dâhil olan nispeten az sayıdaki kafeyi örneklem olarak seçmemizdeki neden, buraları kahvehane olarak tarif eden katılımcıların ısrarcılığıdır ve elbette mekânlara ilişkin gözlemlerimizdir. Daha da özelleştirilirse, bizi kafelerde inceleme yapmaya götüren üç temel özellikten söz edilebilir: mekânların geleneksel eşyalarla donatılmış olması, içecek kültürünün hâkimiyeti ve erkek cinsine özgü yerler oluşu. Bunlar bir kısım kafeyi, küreselleşme karşısında geleneksel mekânlar olarak değerlendirmemizi olası kılmıştır. Siirt

kahvehaneleri dikkate alındığında, bulundukları yere göre bu özellikler değişmektedir. Bu durum, mekânların çoğunlukla geçiş halinde olmalarıyla tarif edilebilir.

Çalışmamızda kullandığımız kahvehanelerin isimleri Mevki Çayevi(1), Bilocan Çay&Okey Salonu(1), Sevgi Çay Evi(2), Gazeteci Mehmet Emin Kılıççıoğlu Parkı(3), Yunus Cafe(2), Durak2 Çay Evi(3), Kaplan Çay Evi(3), Kulis Cafe(2), Aktaş Çay Salonu(1), Algida Cafe(3), İki Biri Açık(3), Ferhat Çay Ocağı(2), Deniz Cafe(2), Siirt Spor Çay Evi(2), Sinem Cafe(2), Serhat Çay Salonu(1), Eylül Çay Salonu(2), Mevlana Çay Bahçesi(2), Yörem Cafe(2), Bilgi Çay Evi(2), Şelale Çay Bahçesi(3), Uğur Çay Evi(3), Demlik Cafe(3), Halk Çay Evi(1), Şirin Çay Evi(2)'dir.

Bunlar arasında sadece çay içilenler Mevlana Çay Bahçesi, Durak2 Çay Evi, İki Biri Açık, Ferhat Çay Evi, Yörem Cafe'dir. Hem çay içilip hem oyun oynananlar Kaplan Çay Evi, Bilocan Çay Evi, Dünya Çay Evi, Uğur Çay Evi, Demlik Cafe, Şirin Çay Evi, Sevgi Çay Evi'dir. Sadece oyun oynanan Akademi Cafe'dir. Nargile ve çay içilen Algida Cafe'dir.

Çalışmamız yüz yüze yapılan görüşmeler ile gerçekleştirilmiştir. Siirt merkezde gerçekleştirilen çalışma, 2017 yılının Temmuz ve Ağustos ayları arasında 25 kahvehanede; yaş aralıkları 16 ile 66 arasında değişen tamamı erkek 48 müşteri, 4 kahvehane sahibi ve çalışan toplamda 52 kişiyle yapılmış bir alan çalışmasıdır. Katılımcılar arasında her meslekten, her yaştan insan bulunmaktadır (EK: 2).

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME KAVRAMI VE KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

Değerlendirme aşamasında dünyayı ve değişimlerini birbirinden ayırmak söz konusu olmasa da, sosyal bilimciler dönemler arası farklılaşmaları anlamak için böyle bir tasvirin gerekli olduğunu düşünmektedirler. Biz de bu bakış açısından yola çıkarak, günümüz dünyasını diğer dönemlerden ayıran, farklılığı ele almalıyız. Bu noktada, artan hızda ve yoğunlukta değişime uğrayan pek çok birikim önemli bir kalkış noktasıdır. Ancak birikimin çoğalışı tek boyutlu bir açıklama çabasına sığdırılmaz. Tek bir süreç olarak da algılanamaz. Bunun yerine karmaşık süreçlerin bir araya geldiği bir olgular kümesi düşünülmelidir. Üstelik bu, çelişkili ya da zıt etkenlerin bir araya geldiği bir süreçtir.¹⁸ Söz konusu olan, yer değiştiren ve durağan olmayan dağılmış ilişkilerdir.¹⁹ Döneme ve kavramın seyrine yönelik böyle bir kafa karışıklığı, bu bölümde ele alacağımız kavramın "neliğine" uygun bir başlangıç olacaktır.

Her biri farklı bir açıdan bakmakla beraber, bugünün popüler dünyasını tanımlayan ekonomik, siyasi, kültürel pek çok öge eşlik ettiği küresel tasvirlerle anılır. Bu tasvirlerin bir süreç olarak değerlendirildiği 1980'lerden itibaren küresel değerlere aşinayız. Ancak bu, masum bir kabulleniş ya da reddediş değildir. Bu değerlere karşı tepkimiz, yerel değerlerin mevcudiyetini ispat ya da onlara karşı yabancılaşmadır. Çalışmamız açısından yerel değerlerin bugün bile varlığını tam olarak koruduğu ya da küresel değerlerin tamamen dışarıda bırakıldığı bir kurgu mevcut değildir. Bu bakımdan hem içinde sahiplendiğimiz hem de dışında kendimizi yok sayamadığımız bir varlık tanımı söz konusudur. Bu bir çelişki olduğu kadar kendi içinde uyum da arz eder. Bu bakımdan günümüz dünyasının karmaşıklığını göz ardı etmemek adına, bir kez daha, uzun tarihsel devirlerce şimdiye miras bırakılmış değişimler göz önünde bulundurulmalıdır.

¹⁸ Anthony Giddens, *Elimizden Kaçıp Giden Dünya: Küreselleşme Hayatımızı Nasıl Yeniden Şekillendiriyor?*, (Çev.: O. Akınhay), Alfa Yayınları, İstanbul 2000, 25.

¹⁹ John Tomlinson, "Küreselleşme ve Kültürel Emperyalizm" (3. Baskı), K. Alver, N. Doğan (Ed.), *Kültür Sosyolojisi*, (ss.279-307), (Çev.: N.Doğan), Hece Yayınları, Ankara 2013, 299.

"Hem küreselleşme kelimesinin kullanılma sıklığı, hem de değişen anlamı dünyadaki ekonomik ve politik değişimlerle doğrudan bağlantılıdır."²⁰ İcatlar, keşifler, üretim biçiminde yaşanan değişimler, son olarak savaşların artan sayısı ve nüfuzu dünyadaki değişimleri yönlendirmede etkin birer aracıdırlar. Sözgelimi iletişimin aracıları olan yazının keşfi ile birlikte, tecrübe birikimi gelecek nesillere aktarılmıştır. Ulaşımın kolaylaştırıcıları da eklendiğinde, uzun zamansal periyotların gerektirdiği zaman ve mesafe daralmış, bunun yerine çoklu birikimlerin yapıcıları tek bir noktada buluşmuşlardır. Gelişim adıyla anılabilecek bu çoklu değişim senaryolarının tek bir merkezden karşılandığı dünya tasavvuru Zygmunt Bauman'a göre, birikimini paylaştırıcı argümanlarını, zamansal/mekânsal mesafeleri sıfırlayan teknoloji vasıtasıyla dönüşüme sokmuştur.²¹ Bunun sayesinde, paylaşımda ve temasta süreklilik kadar, hız kipi de insanlar arasında önemli bir aracı durumuna dönüşmektedir. Bu durumun sağlamlaştırıcısı ise, "an"da dolaşımda olma ile takipte kalmanın vazgeçilemezliği.

Kavramın yüklendiği anlamlar ve bunlar üzerinde yapılan tahliller değişse de, gerçekte dikkat çeken pek çok sosyal bilimcinin, halen böyle bir sürecin varlığı ya da yokluğu²² konusunu tartışıyor olmasıdır. Dolayısıyla 1980'lerden günümüze pek çok tez ve karşıt tez, böyle bir döneme tanım ilâştirmek ve onu anlamlı hale getirmek üzerinedir. Bu bakımdan küreselleşme, çalışmamıza dâhil ettiğimiz unsurların etkin bir belirleyicisidir.

"Küre"²³ mekâna, "küresel" mekândaki bağlantılılığa, "-leşme" eki ise mekândaki bağlantılılığın bir süreci kapsadığına; dönüşümü, aşamalı ve bitmemiş, devam etmekte

²⁰ Nayan Chanda, *Küreselleşmenin Sıradışı Öyküsü* (2. Basım), (Çev.: D. Cençiler), Odtü Yayıncılık, Ankara 2014, 269.

²¹ Zygmunt Bauman, *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları* (3. Basım), (Çev.: A. Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2010, 26.

²² Küreselleşmeye yönelik varlık senaryolarında şüpheciler ile realistler arası ayrışma için bkz: Giddens, *Elimizden Kaçıp Giden Dünya: Küreselleşme Hayatımızı Nasıl Yeniden Şekillendiriyor?*, 20-21. Benzer bir açıklama (küreselleşme yanlıları, karşıtları ve dönüşümcüler) için bkz: David Held, Anthony McGrew, David Goldblatt, Jonathan Perraton, *Global Transformations: Politics, Economics and Culture*, Polity Press, Cambridge 1999. Küreselleşmenin algılanma biçimleri ve tartışmaları olan yenilik, geçmişe dönüş, devamlılık ve dönüşüm yaklaşımları için bkz: Cem Karadeli, "Küreselleşme ve Dünya Düzenleri", C. Karadeli (Der.), *Küreselleşme ve Alternatif Küreselleşme*, (ss. 3-23), Phoenix Yayınları, Ankara 2005, 6-12.

²³ Küre kavramı, 15. yüzyıla gelmeden çok önce dünyanın şekline bağlı olarak dillendirilmiştir. Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Özgür Adadağ, Adadağ, Özgür, "Dünya Algısının 'Küre'selleşmesi ve Küreselleşmenin İlk Adımları", Ö. Adadağ, C. Yıldızcan (Der.), *Küreselleşme ve Demokrasi: Küreselleşmenin Farklı Yüzleri*, (ss.39-86), Dipnot Yayınları, Ankara 2011.

olan süreçlere gönderme yapar.²⁴ Aynı zamanda küresel sözcüğünün kendisinde hem "total" anlamına gelen mecazi kullanımından hem de işaret ettiği geometrik biçimin anlambiliminden kaynaklanan güçlü bir bütünlük ve kapsayıcılık çağrışımı vardır.²⁵

Küreselleşme sadece "orada", bireyden uzakta olan şeylerle ilgili değildir. Küreselleşme aynı zamanda "burada" fenomeni olup, yaşamlarımızın mahrem ve kişisel yönlerini de etkiler.²⁶ Bu bakımdan bireyin gündelik yaşamının dışında bir tanım edinmez. Bilakis içinde yer aldığı bir merkezden konuşur. Dolayısıyla kavramı analiz ederken yaşamlarımız üzerine bıraktığı etki göz önünde bulundurulmalıdır. Böyle ele alındığında küreselleşmenin, eklentileriyle oldukça somut bir görünüm kazandığı fark edilecektir. Küreselleşme, bireyi toplumun ve dünyanın yer aldığı her birini dışında bırakmayan diyalektik bir tasarımın varyantı haline getirir. İstisnasız her durumda bu bizim için, birini göz önünde bulundururken; diğer iki değişkeni de göz ardı etmememiz gerektiğini hatırlatır. Bireyin hayatı, toplum içinde yaşama zorunluluğu ve dışında ama aynı zamanda çokça içinde olduğu dünya gerçekleriyle ilişkili düşünülmelidir. Zira bunların her biri birbirinden soyut bir kimlik taşımaz. Her biri diğeriyle etkileşime girdiği andan itibaren kendiliğini fark eder; tanımlar.

Diğerlerinin farkına varmak geçmişte sınırlı mekân ve zaman ölçeğinde gerçekleşirken; bugün küreselleşme ulaşım olanakları ve çeşitli iletişim organları sayesinde dünyanın dört bir yanındaki insanları ilişkili hale gelmiştir. Öyle ki bugünü oluşturan pek çok öge, diğerlerinin bakışı üzerinden ifadenir. Ötekilerle bir arada yaşadığımız, yaşamak zorunda olduğumuz gerçeklik, sadece bize ait bir çevrenin değil bizim dışımızda, bize içkin bir dünyada değer bulur. Bu demektir ki; kontrol dediğimiz şey geçmişine nazaran boyut değiştirmiştir; ancak yok olmamıştır. Kontrol, daha karmaşık ve muğlak bir görünümde bizleri Bentham'ın ve Foucault'nun öne sürmüş olduğu "panoptikon" benzeri bir yapıda yaşama zorunluluğuna itmiştir.²⁷ Hatta

²⁴ Cemil Yıldızcan, Özgür Adadağ, "Küreselleşmenin Yüzleri", Ö. Adadağ, C. Yıldızcan (Der.), *Küreselleşme ve Demokrasi: Küreselleşmenin Farklı Yüzleri*, (ss. 5-37), Dipnot Yayınları, Ankara 2011, 20.

²⁵ John Tomlinson, *Küreselleşme ve Kültür* (2. Basım), (Çev.: A. Eker), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2013, 24.

²⁶ Giddens, *Elimizden Kaçıp Giden Dünya: Küreselleşme Hayatımızı Nasıl Yeniden Şekillendiriyor?*, 24.

²⁷ Panoptikon fikri Bentham'dan önce gelse de, bunu gerçekten ifade etmiş ve adını koymuş olan Bentham'ın kendisidir. "Panoptikon" sözcüğü bütünlük ilkesini ifade eder. Böylece Bentham yalnızca hapisane, okul, hastane gibi belirli bir sorunu çözmeye yönelik mimari bir figür hayal etmemiştir. Bulduğu, gözetleme sorunlarına yönelik bir iktidar teknolojisidir. Michel Foucault, *İktidarın Gözü* (2. Baskı), (Çev.: I. Ergüden), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2007, 87. Bu bakımdan panoptikon kavramı

denilebilir ki, bu durum karmaşıklığını giderek artırmaktadır. Sonuçta bu dünya, daha fazla tedirgin bir ruh hali içinde yaşayan bireyleri ne olduğu ya da olacağı kestirilemez bir “evrenselleştirilmiş şimdi”ye hapsetmektedir denilebilir.

Sözgelimi “karşılıklı ilişki” ve “bağımlılık” kontrolün sahipleniciliğini anlamamız açısından önemli göstergelerdendir.²⁸ Bu göstergeler, küreselleşmenin adından sıkça söz edilen iki özelliğidir. İlişki halinde olmanın doğası geniş bir dünya betimlemesiyle uyum sağlarken; bağımlı olma ise bu genişleyen dünyaya her yerinden ilişkili bir yaşam(a) dünyasıdır. Bu bağlamda ele alınması gereken; devletler, toplumlar ve kültürel yapılar arası karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin zamansal ve mekânsal genişlemesi, derinleşmesi ve hızlanmasıdır.²⁹ Genel bir değerlendirmede bulunmak gerekirse; bağımlılık, bireyin dışındakilerden bağımsız olamayacağı iddiasıyla örtüşen bir görünüm arz eder.

Bağlantılılık, yerelliklerin doğasını değiştirmek demektir. Burada kastedilen, sadece bazı insanları o yerelliklerden çıkarmak değildir.³⁰ Tam tersine küresel dünyanın var oluş koşullarına herhangi bir şekilde aşına olan insanların katıldığı cemaat ruhu üzerinden yerelliklerin kendiliklerinin dönüşümüdür. Vurgu her ne kadar geniş alanı kapsıyor olsa da, varsayılan küresel modernite çağı, küçülen zaman ve mekânın tekliği ve etkililiğidir. Bu bakımdan küreselleşmenin ne olduğunu anlamak, kaç(ın)amayacağımız denli büyük etkileri tartışmamızı gerektirecektir.

1980'lerden itibaren bilim çevreleri tarafından oldukça fazla ele alınan dünya düzeninin değişimi dalgası, küreselleşme olgusu üzerinden bizim tarafımızdan bu bölümde, genelleştirilebilir bir çıkarsama ve tanımlama üzerine kurgulanmıştır. Bu kurgunun bir yanı geçmiş söylemler, diğer bir yanı ise günümüz söylemlerine yer ve bir alternatif betimlemesi ile sorgulamasını içermektedir. Bu bakımdan küresel değerlere hapsolmuş ve çözülmüş olarak görülen değerler, yeni baştan sorgulanmayı hak ediyorlar. Yerel değerler söz konusu olduğunda, karşıt perspektiflerin diyalektik

çalışmamızda; küreselleşmenin etkisiyle gözetleme, kontrol ve baskı altına alınan insanların zorunlu birlikteliğine örnek olarak sunulmuştur.

²⁸ Stuart Hall, “Yerel ve Küresel: Küreselleşme ve Etniklik”, (Çev.: G. Seçkin, Ü.H.Yolsal), A.D. King (Der.), *Kültür, Küreselleşme ve Dünya-Sistemi*, (ss. 39-61), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1998, 45. <http://www.siyasaliletisim.org/dr-bahadr-kaleas/yr-d-doc-dr-emel-akca/224-kuereselleme-uezerine-bir-tartma-qkueltuerel-emperyalizmq-ve-qkueltuerel-kueresellemeq-tezleri.html>

²⁹ E. Fuat Keyman, *Küreselleşen Dünyada Türkiye ve Demokratikleşme* (Rapor No:7), Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, İstanbul, 27.

³⁰ Tomlinson, *Küreselleşme ve Kültür*, 23.

çelişkisi, uç boyutları da dâhil etmeyi gerektirir. Bu bakımdan eleştirdiğimiz, karşısında varlığını koruduğunu öne sürdüğümüz dünya, ancak ötekinin ne olduğuna dair bir açıklamayla sağlamlaştırılabilecektir.

Yukarıda söylediklerimizle ilişkili olarak çalışmamızın bu bölümünde, küreselleşme kavramına genel bir tanımlama, değerlendirme ve açıklama yapılacaktır. Böylece çalışmamızda yoğunlukla kullanmaya çalıştığımız kavram hakkında bilgi edinilerek, bunun karşısında bir söylem pratiğinin varlığı, sonraki bölümlerde tartışabilmemiz için geniş bir perspektif okumasını elverişli hale getirecektir. Ayrıca değişim/dönüşümlerin birer alıcısı konumuna yerleşen dünya cemaati kurgusu, farklı isimler altında (Barber:McWorld, Ritzer:McDonaldlaşma, McLuhan:küresel köy, Deleuze ve Guattari:yurtsuzlaşma vb.) bizim bu çalışmada, kısaca küreselleşme adı altında ele alacağımız süreci imlemektedir. Bu bakımdan çalışmanın odak noktası, yenedünyaya atfedilmiş belirsizliğin kurtarıcı tanımlamalarıdır. Bu, sorgulanası pek çok açık kapısı olan geniş bir dünyayı daha az belirsiz kılabilmek ve geçmişine nazaran geleceğini tahmin ile bugünü anlama arayıcılığı üstlenen girişimlerinin birer özetidir. Dolayısıyla soyut ve dönüştürülebilir pek çok teorik malzeme, pratik zeminin birer yorumlayıcı performansdır denilebilir.

Ele alacağımız bir diğer başlık, kavramın tarihsel süreçte ifade ettiği anlamlar ve değişimlerinin merkezleştirilebilir senaryolarıdır. Zaman içerisinde göstermiş olduğu değişimler, farklı kisveler üzerinden, günümüz dünyasının geçmişini tanımlanabilir bir referansla ayırt etmek gerektiğini hatırlatır. Bu bağlamda küreselleşme; merkezi değişen, etkisi artan belli bir zamandan ziyade çoklu zamanların kapsayıcılığını yapar. Benzer biçimde sosyal bilimciler de, kendilerine ait bakış açısından yola çıkarak küreselleşmenin tarihsel geçmişini sorgulamıştır. Bu açıdan, tarih(in)ten başlayarak bir fener yakmak ve yolumuzu aydınlatmak gereği, çalışmamız boyunca kullanacağımız kavrama yönelik anlaşılabilir malzemeler sunacaktır. Bu şekliyle ele aldığımız kavrama "nasıl" bir giriş yapabileceğimiz farklı tarihsel değerlendirmeleri göz önünde bulundurmak üzerinden şekillenirken, açıklama çabamız tek bir doğrultuda küresel dünyanın varlığına dair bir izah denemesi olacaktır.

Farklı boyutlar küreselleşmenin varlık kazanabilmesinde ve açıklanabilmesinde etkilidir. Bunlardan en önemlisi ekonomidir. Yaşamı idame ettirebilmenin ölçülüğü ve

ölçüsüzlüğü günümüz koşullarında, bireylerin ancak barınma, korunma ve beslenme ihtiyacı karşılandıktan sonra ortaya çıkabilecek bir durumdur. Yeni zamanların ölçüsü ise, bu tatmin mekanizmalarını artırmıştır. Birey bazında bu değerler, küreselleşmeyi anlamaya çalışırken bütünü ilgilendiren ve bunun için de genele yönelttiğimiz bir pusula haline dönüşmektedir. Pusulanın yol göstericiliği olmaksızın; toplumsal, kültürel, siyasi pek çok boyut yeterli açıklama bulmadan eksik kalacaktır. Bu noktada sadece ekonomi değil, adından söz ettiğimiz her bir boyut da diğerleriyle temas halinde olmadan açıklanamaz. Bilakis ilişki halindeki bir dünyanın göstergeleri olarak, adeta bir zincirin halkalarıdır. Zincirdeki öğeleri farklı başlıklar halinde dikkate almamız, küresel dünyayı daha iyi tanımlamak için oldukça faydalıdır ve bu yöndeki literatür de böylesi bir izaha uygundur.

Bireylerin olduğu kadar toplumların da hafıza tazelemesinde kuşkusuz siyasetin ve kültürün yer belirtme ve yön verme girişimleri etkili birer araçtır. Bu bakımdan yeni bir siyasi konjonktürde ayakta kalmak için bireyler öncelikli olarak bu yeni konjonktüre ait olmak isteyeceklerdir. Ancak ait olmak, kendilik değerlerinin bütünüyle dışında yeni bir durum değildir. Öte yandan bütünüyle içinde de değildir. Dolayısıyla sürekli değişen bir dünyada, kargaşalık yaratan ruh hali; aşılmaya ve anlaşılmaya muhtaç bir konudur.

Nihayet mevcudiyeti, nedenleri ve etkileri göz önüne alınarak küreselleşmenin, bu dünya için vaat edilenin yanında ve karşısında "nerede" durduğu tartışmaya açılacaktır. Sonuçları olumlu olduğu gibi birtakım olumsuzlukları da içeren şimdide olma ile gelecek için değer bulma girişimleri, avantajları ve dezavantajları gündeme getirme nedenimizdir. İnsan yaşamını kolaylaştırması açısından avantajlar arzu edilebilir yaşamın birer zorunluluğu olarak değerlendirilirken; dezavantajlar ise sürekli tehdit içermesi anlamında bireylere karmaşık bir hayat iklimini dayatır.

1.1. KÜRESELLEŞMENİN TANIMI

İçinde bulunduğumuz dünya, onbeşinci yüzyıldan itibaren, Batı'nın merkezine yerleştiği dönüşüm ve değişim dalgalarının içerisinde sürüklenmektedir. Bu dünyayı oluşturan Batı, sadece coğrafi bir tanımlamadan ibaret değildir. Bunun yanı sıra; uç

noktalarda bulanıklaşan bir normlar, davranışlar ve kurumlar dizisini³¹ içermektedir. Bugün bu dengelerin yer değiştirmesinde ya da başka bir deyişle Avrupa'nın özgüveninin çökmesinde, Birinci Dünya Savaşı merkezi bir rol oynamaktadır.³² Modern olanın karşısında yer alan küresel denklem, savaşın sonrasında bu Avrupa ve Batı merkezli yapıya cevap niteliğindedir. Öyle ki, tarihsel ve kültürel olarak dünyayı dar bir çerçeveye yerleştiren söylemlere karşılık dünya, 1950'lerde ve 1960'larda bir büyük küresel şemsiye altında yeniden tanımlanmıştır.³³ Avrupa'nın savaştan aldığı yenilgi, beraberinde egemen bir paradigmanın yükselmesine sebep olmuştur. Soğuk Savaş'ın bitmesi ve kazanan olarak sahneye Amerika Birleşik Devletleri'nin çıkışı, bu dönüşümde adından sıkça söz edilen zamansal değişimi anlatır. Kavram olarak 1980'lerden itibaren bu dünya; küreselleşme, "dünyanın sıkışması ve tek bir yer olarak algılama bilincinin arttığı"³⁴ bir döneme işaret etmektedir. Bu küresel olarak anılan, coğrafi olarak dağılmış insan nüfusunun, dünyayı tek bir topluluğa ya da küresel bir topluma doğru evrimleştiren çeşitli süreçler arayıcılığıyla daha yakın hale gelmesi ve birbirleriyle daha hızlı etkileşimlere girebilmesi durumudur.³⁵ Bu bakımdan kesintisiz bir etkileşim ve hareketlilik özelliği belirleyicisidir.

Küreselleşme, en kısa ve doğru biçimde, Batı'nın altyapısıyla (uluslararası kapitalizm) ve üstyapısıyla (rasyonalizm kültürü) tüm dünyaya yayılması olarak tanımlanabilir.³⁶ Dolayısıyla küreselleşmeyi bugün konuşmamıza olanak tanıyan pek çok şey, ülkeler çapında meydana gelen birikimselliğin art arda sıralanmasıyla olanaklıdır. Bu noktada genel bir yanlış anlamının düzeltilmesi gerekir. Buna göre, daha çok Amerikanlaşma üzerinden anlaşılan ve tartışılan bir kavram olarak küreselleşme vurgusu, tek bir ülkeye ve onun değerlere dayanarak açıklanmaktadır. Her ne kadar birçok düşünür bu konuda merkezi Amerika ve geriye kalan ülkeleri çevre³⁷ olarak

³¹ Niall Ferguson, *Uygarlık: Batı ve Ötekiler* (2. Baskı), (Çev.: N.Elhüseyni), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2015, 41.

³² Francis Fukuyama, *Tarihin Sonu ve Son İnsan* (6. Baskı), (Çev.: Z. Dicleli), Profil Yayıncılık, İstanbul 2016, 31.

³³ Jan Nederveen Pieterse, "Globalization as Hybridization", M.Featherstone, S.Lash, R.Robertson (Eds.), *Global Modernities*, (pp. 45-68), Sage Publications, 46-47.

³⁴ Rana Aslanoğlu, *Kent, Kimlik ve Küreselleşme* (2. Baskı), Ezgi Kitabevi, Bursa 2000, 128.

³⁵ Anthony Giddens, Philip W. Sutton, *Sosyolojide Temel Kavramlar*, (Çev.: A. Esgin), Phoenix Yayınları, Ankara 2014, 21.

³⁶ Baskın Oran, *Küreselleşme ve Azınlıklar* (5. Baskı), İmaj Yayınevi, Ankara 2009, 4.

³⁷ Amerika'nın üstünlüğünü tanılayan ve buradan yola çıkan tezler için bkz: Thomas Friedman, *Küreselleşmenin Geleceği: Lexus ve Zeytin Ağacı* (3. Baskı), (Çev.: E. Özsayar), Boyner Yayınları, İstanbul 2003. Friedman bir başka kitabında, hakim paradigmanın Amerika olmasına rağmen bugün farklı

değerlendirirse de, bu yönde bir açıklama yeterli içerikten yoksundur. Amerika Birleşik Devletleri(ABD) süper güç haline gelmiş olsa da dünya, jeopolitik mekân aynı rotayı izleyerek tek kutuplu hale gelmemiş, bunun yerine yeni ve karmaşık formlara bürünmeye başlamıştır.³⁸ Amerikanlaş(tır)ma (sadece ABD değil, aynı zamanda Kanada, Meksika, Orta ve Güney Amerika) küreselleşmeyle bağlantılı olan ama özdeş olmayıp ona indirgenmeyen bir başka süreçtir. Bu kavramla, Amerikalı olmayanların, Amerikayla/Amerikalılarla yakından ilgili şeyleri ithal etmesi kastedilir.³⁹ Oysa küreselleşme Batı'nın yoğunlukta, ABD başta olmak üzere, etkilerinin tümünü kapsar. Amerika etkin kültürel yapıların başat bir yaratıcısı ve sürdürücüsü olarak anılmasına rağmen, küreselleşmenin bütünü olarak anlaşılmamalıdır. Bu süreç en çok da kapitalizmin gelişerek küresel kapitalizm halini alması ve rasyonalizmin gelişerek hayatın her alanında kendisini gösterdiği etkili bir süreç olmasında telaffuz edilebilir. Bu bakımdan küreselleşmeye bir tanım iliştmek, etkide bulunan ve etkilenen çoklu denklemi unutmamamız gerektiğini anımsatır.

Küreselleşme adı altında toplananların büyük bölümü, Amerikan kökenlidir.⁴⁰ Buna rağmen yukarıda da özetlediğimiz gibi küreselleşme adı verilen süreç, sadece Amerika'yı anlatmaz. Ancak geniş bir piramidi anlayabilmemize ve yorumlayabilmemize olanak tanır. Bu şekliyle, en önemli etkilerin taşıyıcısının ne olduğu, nasıl ortaya çıktığı ve dönüşüm geçirdiğini belli bir çekim kuvveti üzerinden dikkate değer bir inceleme sahası haline gelmektedir. Dolayısıyla küreselleşme senaryolarında, merkezin bir numaralı aktörlerinden olan Amerika, küreselleşmenin varlık koşullarını sorgulanabilir kılmaktadır. Bu açıdan çalışmamız boyunca, bizler için ilgi çekici malzeme özelliğini koruyacaktır.

Sanayileşmiş-gelişmiş, bilgi çağına giren, sermayesiyle, kültürüyle, para birimi yoluyla dünya ekonomisine ilişkin kararlarda ABD ile birlikte etkili olan ülkeler

küresel aktörlerin de düz bir oyun sahasına yerleştiğini ve Amerika'yla eşit veya eşite yakın güce eriştiği konusunda vurgu yapar. Dünyanın düzlüğü konusundaki açıklama, dünyanın yuvarlak olduğu konusundaki görüşe alternatif yaratmak isteyen güç dengelerinin birbirlerine olan bağımlılığını ele alan ilişkiselliği adeta oyunun düzleştirilmesiyle anlatan bir ifadedir. Bu konu hakkında bkz: Thomas L. Friedman, *Dünya Düzdür: Yirmi Birinci Yüzyılın Kısa Tarihi* (2. Basım), (Çev.: L. Cinemre), Boyner Yayınları, İstanbul 2006.

³⁸ Göran Therborn, *Marksizmden Post-Markisizme*, (Çev.: D. Evci), Dipnot Yayınları, Ankara 2011, 18.

³⁹ Ritzer, *Küresel Dünya*, 106.

⁴⁰ Hunter James Davison, Yates Joshua, "Küreselleşmeye Öncülük: Küreselleştirici Amerikan Dünyası", P.L.Berger, S.P.Huntington (Ed.), *Bir Küre Bin Bir Küreselleşme*, (ss. 328-365), (Çev.: A. Ortaç), Kitap Yayınevi, İstanbul 2003, 328.

"merkez"i, kararları ve koşulları etkileme gücü olmayıp bunlara sadece boyun eğme durumunda kalan ülkeler takımı ise "çevre"yi oluşturmaktadır.⁴¹ Günümüzde sayısı iki yüz civarındaki devletin sadece otuz beş kadarı Merkez'de yer alırken, gerisi çok farklı gelişme düzeylerinde olsa da Çevre'nin üyeleridir.⁴² Bu bakımdan merkez gerçekte, nüfusu ve kapladığı yerküre alanı olarak dünyanın görece bir küçük parçası; ancak ekonomik, finansal, teknolojik ve kültürel gücü çok büyük, günümüze kadar giderek büyümeyi sürdürse de görece payı giderek azalmaktadır.⁴³ Buna rağmen merkez kendi içinde sergilediği farklılıklar ve çıkar çatışmaları sergilemektedir. Aynı şey, çevrenin de çıkarları, büyüme gücü, beklentileri ve hedefi özdeş olan bir bütün olarak anılmamasında geçerlidir.⁴⁴

Yukarıda belirttiğimiz savlara eklenmesi gereken bir başka nokta ise, küresel akışların büyük bir kısmının daha çok ABD dışına değil, ABD içine doğru gerçekleştiği yönündeki tezdur.⁴⁵ Buna göre, küresel etki çok yönlü temas noktalarıyla eklemlenmiş bir dizi süreci içermektedir. Bu bağlamda etkileyen ve etkilenen kısım sürekli yer değiştirse de, asıl olan sürecin bütünüyle hayatlarımız üzerine etkisidir. Bu ulusal kültürel yapıların, ulusal ekonomilerin ve ulusal sınırların çözüldüğü, sosyal hayatın büyük bölümünün küresel süreçler tarafından belirlendiği bir çağdır.⁴⁶ Ancak bütün bunlara rağmen küreselleşme, yukarıda da değindiğimiz gibi tek yönlü bir etki doğurmamakta, yerinden ettiği siyasal güç odaklarını farklı ölçeklerde (ulusaltı, ulusal ya da ulusüstü) yeniden kümelemektedir.⁴⁷ Bu bakımdan, somut bir toplumsal olgu yerine belirsiz ve değişken bir ideolojik kurguya ve birden çok nedensellikten beslenen çelişkili bir ilişkiler bütününe işaret eder.⁴⁸

Küreselleşme kavramı, Amerikanlaştırma kavramına sığdırılamayacak denli büyüktür. Hatta denilebilir ki küreselleşme, Amerika'yı sadece belirleyici değil

⁴¹ Gülten Kazgan, *Küreselleşme ve Ulus-Devlet: Yeni Ekonomik Düzen* (6. Baskı), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015, 6.

⁴² Kazgan, 13.

⁴³ Kazgan, 63.

⁴⁴ Kazgan, 77.

⁴⁵ Ritzer, *Küresel Dünya*, 288.

⁴⁶ Paul Hirst, Grahame Thompson, *Küreselleşme Sorgulanıyor* (4. Baskı), (Çev.: Ç.Erdem, E.Yücel), Dost Yayınevi, Ankara 2007, 26.

⁴⁷ Yıldızcan, Adadağ, *Küreselleşmenin Yüzleri*, 14.

⁴⁸ Cem Yıldızcan, "Küreselleşme Çağında Demokrasi Talebi: İyi Yönetişimin Kötü Çocukları", Ö. Adadağ, C. Yıldızcan (Der.), *Küreselleşme ve Demokrasi: Küreselleşmenin Farklı Yüzleri*, (ss. 289-337), Dipnot Yayınları, Ankara 2011, 291.

belirleyen ve karşısında duran tarafın da yaratıcısıdır. Son zamanlarda dikkat çeken yabancı ve “Müslüman terörist” tanımlamaları halen modernitenin yarattığı yok edilmesi gereken imajın var olduğuna dair en açıklayıcı örneklerdendir. Bu bakımdan içeride ve dışarıda olanın kim olduğu Amerika tarafından, halen bilinmeye dair zorunluluk olarak anlaşılmaktadır. ABD Başkanı Donald Trump'ın Suriye, İran, Irak, Libya, Somali, Sudan ve Yemen adlı yedi ülkeye üç ay boyunca girişi yasaklaması ve Meksika sınırına duvar örmek istemesi buna en iyi örneklerden biri olarak sunulabilir.⁴⁹

Modernleşmenin leitmotifi Avrupa merkezli Batılılaşma iken, postmodern zamanın leitmotifi de Amerikanvari Batılılaşmadır. Modernleşmenin enerjisi ilerleme, postmodernitenin ise yayılma yani küreselleşmedir. Bu dönüşümde sadece pasif olan nesne değil, aynı zamanda aktif olan özne de değişmektedir.⁵⁰ Bir başka açıklama ise 1980'lerden günümüze anıldığı şekliyle küreselleşmeyi, daha çok modern dönemle ve değerlerle özdeşleştirilmesidir. Aynı zamanda fenomenolojik olarak daha postmodern bir fotoğraf vermektedir.⁵¹ Öne sürdüklerimizden hareketle denilebilir ki, küreselleşme hem modern dünyanın yerleşik hem de postmodernitenin sürekli yer değiştiren iktidarıyla ilişkili yeni bir dünya düzeni kurgulamasıdır. Bu kurgu, tasarımını yaptığı dünyanın evrenselliğini küresel bir kimlik ve zaman algılayışı ile sorgulanabilir kılmıştır.

Statik dünya tasarımıından dinamik dünya tasarımına geçiş; tarihsel, kültürel, ekonomik ve toplumsal birikimlerin tek bir potaya yerleşmesiyle sağlanmıştır. Dünyanın evrenselleşmesi adıyla anılan bu yer değiştirmenin en belirleyicilerinden birisini, on sekizinci yüzyılda meydana gelen mekanik saatin icadı oluşturmuştur. Bununla zaman uzamdan ayrılmıştır. Zaman belli bölgeleri birbirinden ayıran bir ölçü olmaktan çıkmış ve dünyanın bütünü tek bir ölçüye sığdırmıştır.⁵² Bu bağlamda denilebilir ki modern zaman, geleneksel zamandan farklı olarak dünyasaldır. Hem bugün hem de gelecek için zorunlu bir düzeni ortaya koyar.⁵³ Meydana gelen tüm

⁴⁹ <http://www.sabah.com.tr/dunya/2017/01/26/7-ulkeye-vize-ambargosu#> (Erişim Tarihi: 12.11.2017)

⁵⁰ İrfan Çiftçi, *Avuçlarımızda Titreyen Dünya: Küreselleşme*, Vadi Yayınları, İstanbul 2015, 188. Benzer açıklamalar için bkz: Mehmet Karakaş, *Modernlik, Küreselleşme ve Türkiye'nin Kimlikler Evreni*, Küre Yayınları, İstanbul 2015, 13, 50, 52.

⁵¹ Çiftçi, *Avuçlarımızda Titreyen Dünya: Küreselleşme*, 53.

⁵² Anthony Giddens, *Modernliğin Sonuçları* (4.Basım), (Çev.: E.Kuşdil), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2010, 23.

⁵³ Krishan Kumar, *Sanayi Sonrası Toplumdan Post-modern Topluma: Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları* (4. Baskı), (Çev.: M. Küçük), Dost Kitabevi, Ankara 2013, 91-92.

değişimler, buradan kendilerine feyz alır. Bir diğer başkalaşıcı öge, evrensellikten küreselliğe doğru geçişi kolaylaştıracak haberleşme ve ulaşım olanaklarıdır. Bunlar sayesinde etkileşimin imkânı bahsinde, mekân değer kaybına uğramıştır. Yerine çoklu mekânları tek bir potaya yerleştirmeye olanak sağlayan araçlar sağlanmıştır.

Küreselleşme hem dünyanın küçülmesine hem de bir bütün olarak dünya bilincinin güçlenmesine vurgu yapar.⁵⁴ Dünyanın küçülmesi tasavvuru, artan hızdaki ulaşım ve iletişim olanaklarını akla getirmektedir. Dünya bilincinin yükselmesi ise haberleşme ağının bireylerin kendileri ve toplumları olduğu kadar dünya hakkındaki bilginin farkındalık derecesinin artışına yol açmıştır. Bununla sabitlerle örülü dünyanın modern kimliği yeni baştan, çoğul imkânlar dâhilinde yer ve zaman koşulu aranmaksızın, sürekli dolaşım halinde bulunacaktır.

"Küreselleşme düzen ve düzensizlik, ilerleme ve gerileme, bütünlük ve ayrılık üreten tezlerin karmaşık bir etkileşimidir."⁵⁵ Bu etkileşimde yer edinen sadece kavramların soyutlaşmış karakteri değildir. Yanı sıra somut paylaşım edinen insanların birlikteliğidir. Bu bakımdan küreselleşme, "evrensel bir buluşma çağı"nı⁵⁶ imler. Uzak yerleşimleri birbirlerine, yerel oluşumların millerce ötedeki olaylarla biçimlendirildiği ya da bunun tam tersinin söz konusu olduğu dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yapılanmasıdır.⁵⁷ Buna benzer bir başka tanımda ise küreselleşme, yeryüzündeki her türlü varlığın ve değerlerin oldukları yerden başlayıp, mahalli ve milli sınırları aşarak, dünya çapında daha geniş alanlara yayılması ve daha çok sayıda insanın daha hızlı bir şekilde erişilebilir olmasıdır.⁵⁸ Ele alınan bütün tanımlamalarda, geçmişte sadece ayrıcalıklı bir kesimin sahip olduğu yer değiştirmenin cazipliği ortadan kaybolmuştur. Yerine mesafenin önemini yitirdiği yeni bir dünya piramidi dönüşüme sokulmuştur.

Küreselleşme teknik gelişmelerin insanlığı zorladığı bir süreçtir; karakteristiği dünyanın daralması, ülkelerin birbirine açılması ve hayatın hızlanmasıdır.⁵⁹ Dolaşımda olma hali bugünü tanımlayıcı en önemli unsurdur. Artan hızda pek çok birikim ve buna

⁵⁴ Roland Robertson, *Küreselleşme: Toplum Kuramı ve Küresel Kültür*, (Çev.: Ü.H. Yolsal), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1999, 21.

⁵⁵ Abdülkadir Şenkal, *Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika* (3. Baskı), Alfa Yayınları, İstanbul 2011, 103.

⁵⁶ Michael Hardt, Antonio Negri, *İmparatorluk* (8. Basım), (Çev.: A.Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2015, 150.

⁵⁷ Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, 63.

⁵⁸ Çiftçi, *Avuçlarımızda Titreyen Dünya: Küreselleşme*, 16.

⁵⁹ Nevzat Kösoğlu, *Küreselleşme ve Millî Hayat*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2006, 125.

erişmede duyulan kaynak sıkıntısı, bugüne ait ol(a)mamaktan duyulan korkuya yansımıştır. Bu açıdan Zygmunt Bauman'ın ifade ettiği gibi küresel dünyanın öncü ve erişilebilir (herhangi) bir yerinde, hareket halinde olmak arzu edilendir. Bunun karşısında değişimin dışında kalmaktan duyulabilecek kayıp ise rahatsız edicidir. Ömürler uzamaktadır, daha kaliteli bir yaşama erişim kolay görünebilir. Ancak araçlardan yoksun olmak her zaman rahatsız edicidir.⁶⁰ Dolayısıyla hem erişilebilir bir dünya, hem de bu dünya cemaatine üyelik ikili bir okumada karakterize edilebilir.

“Bu çağda, modern ekonomik sistemin meşruluğu ona adanan hayatın kalitesi ile ölçülmektedir.”⁶¹ Bu bağlamda iş, ücretler, çalışma, eğlence gibi faaliyetlere katılım ile bundan duyulan memnuniyet; toplam kalitenin ne olduğunu sorgulamamıza olanak tanıyabilir. Öyle ki bireyler var olmak için ayakta kalmak gerektiğinin farkındadırlar. Ancak farkındalık başlı başına yeterli değildir. Yerine gelecek günlere mutluluk ve umut besleyebilmek için yaşam kalitesinin beklenen seviyeye yükseltilmesi gerekmektedir. Bu da ekonomik anlamda sunulanlar ile var olanlar arasındaki dengesizliği birey, toplum ve toplumlararası tartışmayı olanaklı kılar.

Küreselleşme günümüzde tek başına giden bir hareket olmayıp, siyasal düzlemde çok farklı dönüşümleri peşinden sürüklemekte, eski iki kutuplu ve günümüzdeki tek kutuplu dünyanın yerini değişik bir yapılanma almaktadır.⁶² Bu bakımdan küreselleşme keskinleşen bir senaryoya sığdırılamayacak denli büyük ve karmaşık bir yapılanmayı oluşturmaktadır.

Çok katmanlı bir süreç olmakla beraber küreselleşme; küresel, ulusal, bölgesel, alt-bölgesel çok farklı ölçeklerde gerçekleşmektedir.⁶³ Küreselleşme artan akışkanlıkları ve insanların, nesnelerin, mekânların, bilginin büyüyen çok yönlü akıntıları ile bunların karşılaştığı ve yarattığı yapıları inceleyen bir dizi süreçtir.⁶⁴ Kavramsallaştırmaya yönelik en bilindik durum dışarıdan içeriye, içeriden dışarıya söylem farklılığında oluşmuş tutumsal değişimdir. Ulus devletin karşısında ve yanında olmaktan türeyen, iki

⁶⁰ Zygmunt Bauman, *Bireyselleşmiş Toplum* (2. Basım), (Çev.: Y. Alogan), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011, 53.

⁶¹ Şenkal, *Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika*, 143.

⁶² Kazgan, *Küreselleşme ve Ulus-Devlet: Yeni Ekonomik Düzen*, 170.

⁶³ Philip McMichael, *Küreselleşme* (2. Baskı), T. Janoski, R. Alford, A. Hicks, M.A. Schwartz (Ed.), (Çev.: G. Küçükören), Phoneix Yayınevi, Ankara 2013, 766.

⁶⁴ Ritzer, *Küresel Dünya*, 20.

farklı kavram çifti küresel ve yerel,⁶⁵ tarihsel süreçte ve mekândaki değişimlerini yansıtır. Küreselleşme, küresel tikellik arayıcılığıyla işleyen; tikel mekânları, tikel etkinlikleri müzakere eden, tikel kimlikleri harekete geçirir. Bu bakımdan yerel ve küresel arasında daima bir diyalektik vardır.⁶⁶ Açık bir şekilde bir kutupluluğu içine alan bu problematik, kabul gören bir yaygın eğilimdir. Küreselleşme trendlerinin karşısında, yerli iddiaların dünyasında yaşıyoruz. Hâkim bir şekilde küresel olana direniş karşıtlığının bir biçimi olarak değişimdir.⁶⁷

Küreselleşme, pazarın evcilleştirilmesi anlamına gelmektedir. Yani pazarın bütün boyutlarıyla azami ölçüde yayılmasıyla uyumlu görünen kültür, davranışlar ve ihtiyaç sıralamalarının, içinde toplumsal düzenin yeniden bölünebildiği alanların her birinde yayılmasına gönderme yapıldığı varsayılır. Bu anlamda, yerelleşme yerel geleneklerin kurtarılması ya da savunulması, yani pazarın dünyasallaştıran yayılmasına karşıt olarak, aynı zamanda toplumsal, kültürel, siyasal olabilen bir harekettir.⁶⁸

Burada gündeme küreselleşmenin değerlendirilmesinde sıkça kullanılan ikili bir kavramsallaştırma gelmektedir. Homojenlik ile heterojenlik⁶⁹ arasındaki bir ayrım da tıpkı yerellik ile küresellik arasında yer alan ayrım gibi, tek ile çok boyutlu kültürel yapıların görünürlüğüyle alakalıdır. Pek çok yerde küreselleşmenin homojen bir dünya fikri taşıdığı varsayımı olsa da, bunun karşıtı tezler farklılıkların daha çok karşılaşmaya imkân tanıdığı bir heterojenlik durumuna atıfta bulunur. Bu bakımdan nereden bakıldığı ve elbette nasıl algılandığı bu iki farklı tasarımın bizi hangi uca daha yakın konuma getirdiğini anlamak açısından işlevseldir.

Bir diğer kavramsallaştırma, tepeden küreselleşme ile aşağıdan küreselleşme arasındaki ayrımdır. Buna göre tepeden küreselleşme Kuzey ile bağlantılı olan ve Güney'e dayatılan ve büyük ölçekli güçler tarafından yaratılan ve yaygınlaştırılan bir süreçtir. Aşağıdan küreselleşmede ise hem gelişmiş hem de az gelişmiş ülkelerdeki

⁶⁵ Hall, *Yerel ve Küresel: Küreselleşme ve Etniklik*, 47.

⁶⁶ Stuart Hall, "Eski ve Yeni Kimlikler: Eski ve Yeni Etniklikler", (Çev.: G. Seçkin, Ü.H.Yolsal), A.D. King (Der.), *Kültür, Küreselleşme ve Dünya-Sistemi*, (ss. 63-96), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1998, 88.

⁶⁷ Roland Robertson, "Glocalization: Time-Space and Homogeneity-Heterogeneity", Featherstone, Mike, S. Lash, R. Robertson (Eds.), *Global Modernities*, (pp.25-44), London: Sage Publications, 1995, 29.

⁶⁸ Luciano Gallino, *Küreselleşme ve Eşitsizlik* (2. Baskı), (Çev.: D. Kundakçı), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2012, 23.

⁶⁹ George Ritzer, Elizabeth L. Malone, "Globalization Theory: Lessons From the Exportation of McDonalization and the New Means of Consumption", *American Studies*, 41:2/3(Summer/Fall 2000), 97. Robertson, Glocalization: Time-Space and Homogeneity-Heterogeneity, 27.

küreselleşmeye karşı çıkan ya da karşı çıkmak üzere harekete geçen bireyler veya küçük gruplardır.⁷⁰ Olumlu ya da olumsuz refleks geliştirmek, bir şeyin varlık koşullarını tanımak ve kabullenmek veyahut reddetmek anlamına gelir. Dolayısıyla burada sözü edilen her iki kavram da küreselleşmeyi, karşı çıkılsın ya da çıkılmasın, bir tür zorunluluk olarak görmektedir.

1.2. KÜRESELLEŞMENİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Kendi eliyle yapılan yapay bir düzende güvende olunabileceği fikri, varlık olarak insanın mutlu ve bilinebilir bir dünya yaratmasına aracılık eden temel şeydir. Ancak bu düzenin gözlemlenebilir parametreleri, tıpkı bireylerin kendi hayatlarını konumlarken yaptıkları seçimler gibi değişim içermektedir. Değişim sosyal düzeni inşa eden pek çok şey gibi, tarihin algılanışında da önemli bir yere sahiptir. İnsan ve toplum hafızasında tarih, algısal bir yaratımdır. Her yorumlayıcısında farklı bir kimlikte anlam kazanır. Bu bakımdan o, bir söylemdir. Ve bu söylemi oluşturan her bir hat da, farklı çerçevelerden yola çıkar. Her bir çerçeve, içinde doğduğu perspektife yakıştırılan bir kavramlaştırmayla anılır. Kavramsallaştırma çabaları, tıpkı sonuçlarda olduğu gibi başlangıçları ve gelişimi de farklı bir gözlükle okumamıza imkân tanır. Bu bakımdan belli bir döneme tarih iliştiirmek, değişimin hangi bağlamda ele alındığına kulak vermekle anlaşılabilir. Dolayısıyla bu bölümde özellikle üzerinde duracağımız nokta, küreselleşmenin başlangıcına ve gelişimine yönelik farklı bağlantı noktalarını, değişik bakış açıları etrafında gözlemlemeye çalışmaktır.

Dolayısıyla küreselleşmenin tarihsel gelişimi için de, farklı türde başlangıç noktaları sıralanabilir.⁷¹ Küreselleşme başlangıç olarak; Marx'ta modern kapitalizm (1500'ler), Wallerstein'de modern dünya sistemi (1500'ler), Robertson'da çok boyutluluk (1500'ler, 1870-1920'ler), Giddens'ta modernite (1800'ler), Tomlinson'da kültürel küreselleşme (1960'lar) olarak anılmıştır.⁷² Bu bağlamda dünya tarihselliğinin bu noktası, genişletilebilir argümanlar üzerinden farklı türde izah noktalarını içerir. Ancak asıl olan bu farklı başlangıç noktalarını tek bir çizgide ele almaya yarayacak özel bir motivasyonun dikkate alınmasıdır.

⁷⁰ Ritzer, *Küresel Dünya*, 68-9.

⁷¹ Başlangıç noktaları üzerinden bir değerlendirme için bkz: Ritzer, 58-61.

⁷² Pieterse, "Globalization as Hybridization", 47.

Bir yoruma göre küreselleşme, tarihin başlangıcından beri bizimle beraberdir. Bugün öne sürdüğümüzden çok uzun zaman önce, 1987 yılında DNA'lar bakımından birleşme keşfedilmiştir. Bu keşfedilme Allan Wilson ile Rebecca Cann isimli iki biyokimyacının DNA'lar üzerine yapmış olduğu çalışmalara dayanmaktadır. Buna göre, beş coğrafi insan nüfusunun, beşinin de yaklaşık olarak 200.000 yıl önce Afrika'da yaşadığı varsayılan bir kadına dayandığı öne sürülmektedir. Bilim adamları buna adını mitokondriyal DNA dedikleri, sadece anne tarafından aktarılan bir bilgi sayesinde ulaşmışlardır. Bu kadına "Afrikalı Havva" ismi takılmış olup, hayatta kalan üç kız çocuğundan oluşan neslin (L1, L2, L3) şimdiki dünyanın nüfusunu oluşturduğu iddia edilmektedir. Afrikalı Âdem olarak adlandırılan neslin devamını sağlayan Y kromozomu ise Afrikalı Havva'nın kızlarından birinin mtDNA'sını taşıyordu.⁷³

Yukarıdaki anektod bizlere, bugün öne süreceğimiz her türlü ham bilginin daha eskiye götürülebileceği konusunda bir fikir vermektedir. Zaman, sınır tanımaz bir boşluğa akmaktadır. Aynı zamanda bu boşluk, bir tür birikim hızıyla yaşanan zamana eklemlenmiştir. Tarihin bütün dönemlerinde birikimin yer aldığı ardışıklık kümeye eklendiğinde ise, şekil olarak var oluşundan beri konuşulan dünya da, değişimleriyle benzer bir nitelemeye dayanarak açıklama bulmaktadır. Bu niteleme küre adıyla zihinlerimize yerleşerek bugün içinde yer aldığımız süreci, birikime uğramış tanımlarla tek bir kavrama indirgemektedir. Küreselleşme olarak adından sıkça söz edilen bu kavram, değişimin uğraklarını tekli bir çerçevede bugüne hazırlayacaktır. Ancak bu çerçevenin başlangıcı tıpkı yönlendiricilerinde olduğu gibi değişmektedir.

Artan bağlantılılık ve birbirine bağımlılık olarak küreselleşme, eski bir tarihi süreçtir. Ama bu süreci tanımlayan kelime olan küreselleşmenin ortaya çıkması yavaş olmuştur. Küreselleşme hızlandıkça ve kapsamı genişledikçe kelimenin anlamı da değişmiştir.⁷⁴ Geçmişte tüccarlar, bilginler, düşünürler, savaşçılar ve din adamları globalleşmenin öncüsü durumundaydı. Farklı coğrafyalarda yaşayan halklara kültür taşıyorlardı.⁷⁵ Bugün ise kültürün değişen biçimi bunlardan biri olmaya gerek duymaksızın bağlantı halinde olabilmenin olumlanan koşullarını içerisinde barındırmaktadır. Öyle ki, başka bir kültürden haberdar olma ve bir diğerine aktarılan

⁷³ Chanda, *Küreselleşmenin Sıradışı Öyküsü*, 6-7.

⁷⁴ Chanda, 266.

⁷⁵ Mustafa Çevik, "Global Köyde Dinlerin Sonu Mu?", *Dinî Araştırmalar*, Eylül-Aralık 2003, 6(17), 166. Benzer türde bir açıklama için bkz: Chanda, *Küreselleşmenin Sıradışı Öyküsü*.

birikim yaygınlaşan kültürel yapıların çok boyutlu yer değiştirimini hızlandırmıştır. Sınırlı sayıda nüfuz kaynağına sahip haberdar olma ve yenilenme, hızla normal hale gelen bir durum olmuştur.⁷⁶

Dünya gerek olgusal gerekse kavramsal açıdan bir karmaşa döneminden geçmektedir. Bu karmaşanın temelinde modernitenin gerek siyasal, toplumsal ve iktisadi kurumlar için gerekse de birey için temin ettiği kesinlik, belirlilik halinin çözülmesi yatmaktadır.⁷⁷ Bu çözülüş, anlık bir zamanın ürünü olmadığı gibi belirli bir mekâna da atfedilemez. Söz konusu değişim, dünya çapındaki başkalaşımaların bir araya gelerek yeni bir kimlikte, yeni bir aidiyetle, yeni bir düzen adı altında gerçekleşmesidir. Bu değişim parametrelerinin yolu, yönü ve boyutu bugün içinde yaşadığımız dünyanın kendiliğinin nereden geldiği ve nerede durduğu üzerindeki tahlillerle anlaşılabilir.

Yenidünya düzeninden söz ettiğimizde düzen, küreselleşme ve ilişkilerin yeniliği gibi üç farklı kavramı bir araya getiririz. Düzen ve küresellik yeni bir örnek, yani siyasal iktidara ve dünyanın fiziksel uzamına ilişkin yeni bir düzenleme oluştururlar. İlişkilerin yeniliği ise, bu iki farklı argümanın bir araya geldiği düzlemi yeni bir netlikte, yeni bir belirteç kipiyle ele almamıza olanak sağlar. Öyle ki bu düzenin oluşturucuları, küresel sahnenin insanlar tarafından paylaşıldığı, yurtsuzlaştıran ve küçültülen bir dünya sirkülasyonu yaratır.⁷⁸ Değişimin dâhili ufku ancak bu düzenin oluşturucularının neler olduğu keşfedildikten sonra anlaşılabilir. Bunun içindir ki, asıl amacımız farklı tarihsel kesitleri göz önünde bulundurmaktır.

Küreselleşmenin tarihine ilişkin analizler genel olarak üç aşama halinde sunulmaktadır. İlk aşama 1500 öncesi, ikinci aşama 1500-1914, üçüncü aşama ise 1914-1990-bugün.⁷⁹ 1490 tarihi Batı'nın denizler ötesi keşiflere girişmesini simgeler. İkinci küreselleşme dalgası 1870'den sonra başladı ve 1890'larda kurumsallaştı. Dayandığı şey, Batı ile dünyanın başka bölgeleri arasında çok büyük orantısızlık doğurmuş bulunan Sanayi Devrimi'nin yarattığı olanaklardı. 1990'ların temsil ettiği üçüncü

⁷⁶ Benzer bir başka savda; karmaşık bağlantılıkla, insanların eğitim, iş yaşamı, tüketici kültürü ve küreselleşen kitle iletişim araçlarının sağladığı, yerelliklere nüfuz eden tüm kültürel farklılık deneyimlerini kendi yerel yaşamlarıyla bütünleştirmeleri sonucu kültürel uzaklığın aşılmasından bahsedilir. Tomlinson, *Küreselleşme ve Kültür*, 69.

⁷⁷ Simten Coşar, "Küreselin Neo-Liberal Görüntüleri: Tarihin Sonu", E.F.Keyman, A.Y.Sarıbay (Der.), *Global Yerel Eksende Türkiye*, (ss. 189-212), Alfa Yayınları, İstanbul 2000, 190.

⁷⁸ Antonio Negri, *Avrupa ve İmparatorluk: Kurucu Bir Süreç Üzerine Düşünceler*, (Çev.: K. Atakay), Otonom Yayıncılık, İstanbul 2006, 17-20.

⁷⁹ Yıldızcan, Adadağ, *Küreselleşmenin Yüzleri*, 21-26.

yayılma/küreselleşme Bilgi Çağı diye anılan üçüncü Sanayi Devrimi'nin sonucunda ortaya çıktı. Onar yıl arayla da birbiri ardına gelen gelişmelerden etkilendi. İlki 1970'lerden başlayarak çokuluslu şirketlerin dünya ekonomisine egemen olması, ikincisi 80'lerde Batı'nın optik kablo, haberleşme uyduları, bilgisayarlar, internet gibi teknolojik buluşları devreye sokarak yarattığı iletişim devrimidir. Üçüncüsü ise 90'larda SSCB'nin dağılması sonucu güç dengesinin ortadan kalkması ve Batı'nın yeniden tek güç odağı haline gelmesidir.⁸⁰

Küreselleşmenin ilk dalgasını oluşturan İngiliz Sanayi Devrimi ve peşi sıra etkileri (toplumsal, kültürel, siyasal) ikinci evrede yeni biçimler altında şekillenmiştir. Bu evre, Avrupalı devletlerin yükselişi ve çöküşünü yakından takip edebileceğimiz bu evredir. Savaşan alınan yenilgiyle Sovyetler Birliği'nin dağılması, dünyada yeni bir egemen gücün ortaya çıkmasıyla eş zamanlı gerçekleşir. Ve son evre Amerikanvari bir Batılılaşma çizgisi bizlere sunar. Dünyanın Batılılaşması olarak da Latouche tarafından ifade edilen bu süreç, Batı ideolojisinin ve Batılı değerlerin bunalımını (19. yüzyılın ikinci yarısına kadar), Birinci Dünya Savaşı ile liberal ekonomi modelinin bizzat Batı'da başarısızlığa uğraması⁸¹ olarak da tanımlanır. Dolayısıyla gelişiminin bu evresine bakarak, onun sadece Batılılaşmayla özdeşleştirilecek bir süreç olmadığı rahatlıkla anlaşılabilir. Ayrıca öncekilerle kıyaslandığında bu dönemdeki küreselleşmenin temel farklarından biri, siyasal alanla ekonomik alanın birbirinden uzaklaşmasıdır. Burada, devletin aktör olarak yeri tartışmalı hale gelmiştir. Yerine güçlerini etkin olmaktan alan yatay ve esnek yapılarla biçimlenen aktörler ya da ağ aktörleri ortaya çıkmıştır.⁸²

Küreselleşmenin üç büyük çağı vardır. İlki Kristof Kolomb'un Eski Dünya ile Yeni Dünya arasında ticareti başlatan sefere çıktığı 1492'den 1800'lere kadar(küreselleşme 1.0), dünyayı büyük boydan orta boyuta indiren ülkeler ve kas gücüyle alakalı süreçleri kapsar. İkincisi küreselleşme 2.0, 1800'lerde başlayarak Büyük Bunalım ile Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nda ara verdikten sonra 2000'lere kadar devam eden, dünyayı orta boyuttan küçük boyuta indiren ve değişimin esas motoru çok

⁸⁰ Oran, *Küreselleşme ve Azınlıklar*, 4-11.

⁸¹ Serge Latouche, *Dünyanın Batılılaşması: Gezegenimizin Birörnekleşmesinin Anlamı, Önemi ve Sınırları Üstüne Bir Deneme* (1. Basım), (Çev.: T. Keşoğlu), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1993, 27-29.

⁸² Selcan Serdaroğlu, "Küreselleşme, Ticaret ve Uluslararası Düzenlemeler", C. Karadeli (Der.), *Küreselleşme ve Alternatif Küreselleşme*, (ss. 197-240), Phoenix Yayınları, Ankara 2005, 200-201.

uluslu şirketlerdir. İtici gücü ise buhar makinesi, demir yolları, telefonlardır. Nihayet Küreselleşme 3.0 ise dünyayı küçük boyuttan minicik boyuta dönüştürür.⁸³

Her biri farklı bir sürüm etrafında ifade edilen bu dönemeçler, dünyayı ve ilişkisel yoğunluğu hafife alan pek çok değeri ardı sıra işler. Bu bakımdan paket programlar halinde dünyasal çizgiyi alt üst ederek bugüne taşırlar. Daha çok teknoloji yoğunluklu bu açıklamalar, göz ardı edilen diğer motivasyonları değerlendirme dışına bırakmamıza yol açar.

Bir diğer tarihsel açıklama Roland Robertson tarafından öne sürülmüştür. Buna göre küreselleşmenin evreleri: oluşma (Avrupa, 1400-1750), başlangıç (Avrupa, 1750-1875), ilerleme (1875-1925), hegemonya için mücadele evresi (1925-1969), belirsizlik evresi (1969-1992).⁸⁴ Dikkat edilirse hepsi aklın merkezde yer aldığı dünya gücünün mücadelesinin birer sorgulamasıdır. Dünya birtakım belirlilikleri öne sürerken daha fazla oranda belirsizlik öngörüyor. Bu açıklama bu bakımdan gücün hâkim pozisyonuyla alakalı şekilleniyor.

Bütün ayrımlar dikkatle incelenirse, küreselleşme ile kastedilen sürecin, tarihsel mantığı içinde bizzat kapitalizmin kendisi olduğu görülür. Bu bağlamda küreselleşme kapitalizmin gelişme yasalarından bağımsız, yeni bir olgu değildir.⁸⁵ Hatta kapitalizmin giderek genişlemesi, büyümesidir.⁸⁶ Bütün bunlara rağmen küreselleşme, bugün küreselleşmecilerin iddia ettiğinin aksine karmaşık, çok merkezli, değişken bir süreçtir, çizgisel, doğrusal bir tarihi yoktur.⁸⁷ Bu durum bu kısmın başından itibaren öne sürdüğümüz gibi, farklı bakış açılarının olabilirliğini meşrulaştırıyor. Ancak öte yandan, kapitalizmden ayrı da bir tarihi olamayacağını da hatırlatıyor.

Yukarıda ele aldığımız gibi, küreselleşmenin tarihsel geçmişi üzerine yollar arasındaki farklılıklar konuşulsa da, ulaşılan/ulaşılması gereken "son"u değişmemektedir. Buna göre küreselleşme, kendiliğini yakalamayı en baştan ekonomik, siyasal, toplumsal ve kültürel temellerle bir arada edinir. Bu da baktığınız yerin görüş açınızı belirlemesiyle alakalıdır. Merkezin neresinde olduğunuz ve merkezi nasıl

⁸³ Friedman, *Dünya Düzüğü: Yirmi Birinci Yüzyılın Kısa Tarihi*, 19-20.

⁸⁴ Robertson, *Küreselleşme: Toplum Kuramı ve Küresel Kültür*, 99-102.

⁸⁵ Erinç Yeldan, *Küreselleşme Kim İçin? Dünyada ve Türkiye'de*, (2. Basım), Yordam Kitap, İstanbul 2010, s.79.

⁸⁶ Edibe Sözen, "Sosyal Medyanın Arkeolojisi", E. Sözen (Ed.), *Hepimiz Globaliz Hepimiz Yereliz: Gutenberg Galaksi'den Zuckerberg Galaksi'ye*, (ss. 1-36), Alfa Yayınları, İstanbul 2012, 5.

⁸⁷ Yıldızcan, Adadağ, "Küreselleşmenin Yüzleri", 29.

algıladığınız konusundaki söylemler, en çok bu belirteçlerin yer değiştirmesini olanaklı kılar. Ancak bu belirteçler arası boşluklar, sorgulamaya kapalı değildir. Aksine tam da bu nedenden sorgulamaya açıktır.

1.3. KÜRESELLEŞMENİN BOYUTLARI

Yeni bir kavram oluşturmaın kuşkusuz en büyük zaafı, anlamın kavramla birebir örtüşmeyeceği yönündeki kuşkudur. Zira işaret ettikleri onun bir kısmını dışarıda bıraktığında ortaya çıkan sonuç, sıkıntı verici olabilir. İlişik halde bulunan birden çok kavram ve içerdikleri anlam, tek bir sözcük için bu ve buna benzer sıkıntıların oluşum ve gelişim aşamalarında ortadan kaldırılmasında yol göstericidir. Öyle ki kavramlar arası diyalogların içinde yaşanan dünyayla bağlantılı olabilmesi en çok da buna bağlıdır. Bu mutlak anlamda bir doğru olmayıp, bakılan yere uygun bir pozisyon sahiplenmesidir. Bu açıdan oldukça işlevsel olduğu hemen fark edilir. Tıpkı bunun gibi, bilgiyi anlam telaşına düşmeksizin farklı boyutlara hapsetme ve oradan değerlendirme de sınırsız gibi görülenleri belli bir sınır dâhilinde düzenlemek konusunda yol gösterecektir.

1.3.1. Ekonomik Boyut

Ekonomik boyut, diğer boyutlara göre, küreselleşmenin oluşumunda en çok adından söz edilen boyuttur. “Küresel ekonominin, küreselleşmenin kültürel ve politik yönüne kıyasla daha görünür ve kavranabilen bir kavram olduğunu söylemek mümkündür.”⁸⁸ Öyle ki, gündemde olan söylemler ve üzerine yapılan yorumlar; hâkim paradigmanın oluşumunu destekleyici, özendirici temelin buradan kaynaklandığı yönündeki savı güçlendirmektedir. Bunun pek çok nedeni sıralanabilir. Bunlardan biri ve belki de en önemlisi insanlar arasında var olan gücün yerleşik tanımıdır. Güç bireylerin ve bireyler arası ilişkilerin varlık nedenine dair ispatın aracısı olarak diğer her şeyden önceldir. Gücün insan varlığının ispatına dair başlangıçtan itibaren yapılan değişik analizler, bireysel/toplumsal hayatta ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

⁸⁸<http://www.siyasiletisim.org/dr-bahadr-kaleaas/yr-d-doc-dr-emel-akca/224-kuereselleme-uezerinebir-tartma-qkueltuerel-emperyalizmq-ve-qkueltuerel-kueresellemeq-tezleri.html>

Gücün doğası bireyleri olduğu kadar toplumları, toplumlar arası ilişkileri de harekete geçiren, toplumların üstün, zayıf ve bazen denge durumunda bulunmalarını sağlayan özel bir anlama sahiptir. Diğer her şeyin yanında ve ötesinde ekonomi, ötekilere karşı geliştirilen ve sürdürülen gücün garantörü, ispatlayıcısı olabilmektedir. Tarih göz önünde bulundurulduğunda gücün kimin elinde olduğuna bağlı olarak, "üstün olma bilincinin" yenilendiği görülecektir. Küresel dünyada gerekli olan ise, gücün temelinin küresel anlama sahip pek çok değer tarafından atıl hale gelmesidir.

Geçmiş dönemlerden farklı olarak küresel ekonomide denge, her an değişen veyahut değişebilecek, esnekliğe sahiptir. Bu bakımdan esnek bir ekonominin yapısına tanım ilıştirmek zor olduğu kadar gereklidir. Ekonomik küreselleşme, kapitalizmin dünyada geçerli tek ekonomik sistem olarak pek çok yerde değerlendirme bulmaktadır.⁸⁹ Bu bağlamda öncelikli amacımız kapitalizmin dünyaya hangi türde mesaj verdiği, bu mesajın nasıl algılandığı ve sonuçlarıyla akalıdır.

Waters'a göre, bir globalleşme kuramı yaratma isteminde olan ilk toplum bilimci Karl Marx'dır.⁹⁰ Kapitalizmin teorisyeni olarak adından sıkça söz edilen Marx, üretim biçiminin yaratıcı nesnelerini yeni bir çerçeveye oturtarak, kendisiyle inilti bir dünyada değerlendirmiştir. Bu bakımdan tarihsel değişimin kurucu öğelerini, eşitsizliğin sona erdiği bir dünyanın hazırlayıcısı konumuna sokmuştur. Üretimin yol göstericiliğiyle adından sıkça söz edilen bu dünya, küresel arenada tüketimin ağırlıkta yer bulduğu bir dünyaya doğru değişim göstermiştir. Bu, dünya ekonomisinden, küresel ekonomiye değişimi oluşturur.⁹¹ Küreselleşme bu bağlamda kapitalizmin bir yeni evresidir; dünya sisteminde niteliksel olarak yeni aşamaya dönüşümdür.⁹²

Üretimin küreselleşmesi, kapitalizmin içsel ve dışsal genişlemesi ulusaşırı sınıf oluşumunun maddi temelini oluşturmaktadır.⁹³ Bu bağlamda ortaya çıkan kapitalist pazarın kendi iç işleyişini küresel dünyanın değerleriyle buluşturarak yeni bir dengede ele almaktır. Küreselleşme, gücün ulusa ait pozisyon almasını dünyanın kalan

⁸⁹ Serdaroğlu, "Küreselleşme, Ticaret ve Uluslararası Düzenlemeler", 201.

⁹⁰ Aktaran: Fuat K. Keyman, "Globalleşme ve Türkiye: Radikal Demokrasi Olasılığı", E.F.Keyman, A.Y.Sarıbay (Der.), *Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam*, (ss. 34-55), Vadi Yayınları, Ankara 1998, 36.

⁹¹ William I. Robinson, "Globalization, the World System and "Democracy Promotion" in U.S. Foreign Policy", *Theory and Society*, (pp. 615-665), October-1996, 632.

⁹² Robinson, 618.

⁹³ William I. Robinson, "Küresel Kapitalizm ve Ulusaşırı Kapitalist Hegemonya: Kuramsal Notlar ve Görgül Deliller", C. Karadeli (Der.), *Küreselleşme ve Alternatif Küreselleşme*, (ss. 143-196), Phoenix Yayınları, Ankara 2005, 151.

kısımlarına da iletmiştir. Böylelikle eşitsiz birikim, dağıtım ve tüketim dünyanın tümü için de aynı oranda bir gerçeklik haline gelmiştir. Elbette bu düzenin meşrulaştırıcıları da söz konusudur. Bunlardan biri ve belki de en önemlisi, ortaya çıkan yeni türdeki ihtiyaçlar hiyerarşisidir. Bu hiyerarşide yer edinmek katıksız bireyciliği sahiplenmekle olanaklıdır.

Küreselleşme bireyciliği, ekonomide liberal ilkeleri savunan tek toplum yaratmayı sağlama yönünde bir düzen kurmak üzere ortaya çıkmıştır.⁹⁴ Dolayısıyla kapitalizmin küresel kapitalizm haline gelmesinde de şaşılacak bir şey yoktur. Nihayetinde biri diğerine geçiş için gereken motivasyonu sağlamıştır. Bireycilik ve serbest piyasada yer edinmek gerekli koşuldur. Ancak arkada yatan belli güç dengelerinin serbest hareketi için uyumudur, kimi zaman çatışmasıdır.

Ekonomik küreselleşme ondokuzuncu yüzyılın sonlarında iki gelişme dalgası ile hız kazanmıştır: İlki bir ülkeden diğerine olan sermaye akışı ile ikinci olarak belirli bazı primer ürünler, gıda maddeleri ve madenler için bir dünya pazarının ortaya çıkmasıdır. Uluslararası ticaret binlerce yıldan beri sürdürüldüğü halde, ancak ondokuzuncu yüzyıl sonlarındaki yeni taşımacılık ve iletişim araçları küresel bir ekonomi yaratmak üzere dünyanın her tarafını birbirine bağlamaya başlamıştır.⁹⁵ Böylelikle bireyler daha önce tanımadıkları pek çok ürüne aşına hale gelmiştir. Yeni ihtiyaçların ortaya çıktığı, beslendiği asıl kaynak da budur.

Bu bağlamda ekonomiye küreselleşme yönüyle bir tanım iliştermeliyiz. Küreselleşme ulusal ekonomilerin dünya piyasalarıyla eklemlenmesi ve bütün iktisadi karar süreçlerinin giderek dünya kapitalizminin sermaye birikimine yönelik dinamikleriyle belirlenmesidir.⁹⁶ Böylelikle içerideki güçlerin karşısında dışarıdaki belirleyicilerin etkiliği de yeni tarzdaki ekonomi için sorgulanabilir. "İmalat küreselleşirken ve geleneksel sanayi güçleri egemenliği ucuz işgücü yeni pazarlara teslim ederlerken, sanayi sektörünün kendisi de kabuk değiştirmektedir. Şirketlerin küreselleşmesi bu değişimin sadece bir bölümüdür; zira şirketlerin yaptığı mallar

⁹⁴ Işıl Bayar Bravo, "Tarihin Sonu, İlerleme ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme", *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi* Aralık 2005, 29(2), 133.

⁹⁵ Erol Tümertekin, Nazmiye Özgüç, *Ekonomik Coğrafya: Küreselleşme ve Kalkınma*, Çantay Kitabevi, İstanbul 2009, 35-36.

⁹⁶ Erinç Yeldan, *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme* (17. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul 2013, 13.

('tüketim malı' kavramının kendisi bile) evrim geçirmektedir. Sert mallardan yumuşak mallara, yumuşak mallardan hizmetlere geçilirken, hizmetler de mala dönüşmektedir."⁹⁷

Diğer bir deyişle küresel ekonomi, en somut anlamıyla 20. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan; şirketlerin ve finans piyasalarının 1970'lerdeki kriz sonrası yeniden yapılanmasının ürünüdür.⁹⁸ Bir başka tanımla yeni ekonomik düzen, 1970'li yıllarda patlak veren bir dizi ekonomik ve siyasal olayın sonucunda, stratejik bir planla ABD tarafından gündeme getirilmiştir.⁹⁹ ABD'de başlamış olsa da Avrupa'ya, Japonya'ya, Asya-Pasifik ülkelerine ve dünya çapında seçili kalkınmakta olan bölgelere küreselleşme etiketiyle yeniden yapılanma, zenginlik ve kriz taşımaktadır.¹⁰⁰

Küreselleşemeye alternatif olarak Benjamin R. Barber tarafından kullanılan McWorld kavramsallaştırması da aynı konuya temas etmektedir. Buna göre McWorld, yayılmacı ticaret tarafından yönlendirilen halk kültürünün bir ürünüdür. Şablonu Amerikan'dır. Malları nesne kadar imaj; bir ürün çeşidi olduğu kadar bir estetik sunar. Bir mal olarak kültürle, bir giysi olarak da ideolojiyle ilişkilidir.¹⁰¹ Bunlar, kültürel imajların dağıtılmasını ve çoğaltılmasını farklı kaynaklarla ancak ortak amaç için daha fazla kâr hırsıyla yerleştirir.

Yeni ekonomik düzenin temel öğretisi, evrensel düzeyde serbest piyasa ekonomisine geçen bütün ülkelerin tek pazar oluşturmak üzere dünya pazarıyla bütünleşmesi ve mal-hizmet-sermaye hareketlerinin tam serbestleşmesiyle küreselleşmenin gerçekleştirilmesidir.¹⁰² Bu bağlamda küreselleşme sürecine damga vuran şey, tek bir küresel piyasanın kurulmasından ziyade yatırımların küresel dolaşımı ve sınır ötesi üretim ağlarının kurulmasıdır.¹⁰³ Bu; gerçek zamanlı olarak ya da seçilmiş

⁹⁷ Benjamin R. Barber, *McWorld'e Karşı Cihad: Yeni Düzenini Biçimlendiren Güçler: Küreselcilik ve Kabilecilik*, (Çev.: E. Birey), Cep Kitapları, İstanbul 2003, 66.

⁹⁸ Manuel Castells, *Ağ Toplumunun Yükselişi Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür*, (Birinci Cilt) (3. Baskı), (Çev.: E. Kılıç), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013, 170.

⁹⁹ Kazgan, *Küreselleşme ve Ulus-Devlet: Yeni Ekonomik Düzen*, 22.

¹⁰⁰ Castells, *Ağ Toplumunun Yükselişi Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür*, 203.

¹⁰¹ Barber, *McWorld'e Karşı Cihad: Yeni Düzenini Biçimlendiren Güçler: Küreselcilik ve Kabilecilik*, 24, 88.

¹⁰² Kazgan, *Küreselleşme ve Ulus-Devlet: Yeni Ekonomik Düzen*, 93.

¹⁰³ Manuel Castells, *Binyılın Sonu Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür*, (Üçüncü Cilt) (2. Baskı), (Çev.: E. Kılıç), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013, 465.

bir zamanda gezegen çapında tek bir birim olarak işleme kapasitesine sahip bir ekonomidir.¹⁰⁴

1.3.2. Siyasi Boyut

Bir ifade ediş üslubu olarak siyaset, bireylerin ve bağılı bulundukları çevrenin ürünüdür. Sadece bireyler değil bu bireylerin hangi zamanda örgütlendiğı ile de yakından ilişkilidir. Geçmiş zamanlarda bu geleneksel otoritelerce devam ettirilirken, modern dönemde bireylerin ortak bir toplum olabilme bilinciyle alakalı tek bir kimlikle gerçekleşmiştir. Bu kimlik ulus-devlettir. Bugün ise küreselleşme adı altında tartışılan daha karmaşık bir sahiplenme veyahut sahiplenilmişlik duygusudur. Dünya cemaati vurgusu, bireylerin tek değil birden çok kimliğe ve cemaate üye olabildiğini açıklar. Bu durum siyasetin yerel açıklamalarının yanında, küresel bir şimdide tazelenmesine olanak tanır. Dolayısıyla ortaya çıkan tablo ulus devletin yok olduğu ya da ortadan kalktığı yönündeki tasavvurdur. Şimdi bu tabloya biraz daha yakından bakalım.

Modern dönemde ulusun yaratılması ve sürdürülmesi halk temelinde hakim (hakim pozisyon: hareketsizlik ve restorasyon) ve madun (hakim pozisyon: değişim ve devrim) kesimlerle bir arada işlerlik kazanır. Bu durum dışarıda kendi hâkimiyetini bir başka devletin hâkimiyeti tınısından yola çıkarak bulur. İçeride ise, potansiyel bir cemaat ortaklığı kurmakla sergilenir.¹⁰⁵

Belirsizliğin yaratıcı imleri, modern sonrası çağda ulusun da kendini tanımlamasına yarayıcı mekânı belirsizleştirmiş, bunun yerine belirsiz bir uzamda belirsiz bir kitleyi görünüre çıkarmıştır. Bu bağlamda küreselleşme olgusu, ulus-devlet bütünlüğünü parçalamakta; ulus-devletin dayandığı hem siyasal topluluğun sosyolojik mahiyetini hem de bu topluluğun meşru kıldığı egemenliği dönüştürmektedir.¹⁰⁶

Demokrasi eski bir kavramdır. Ancak bugünkü anlamda kullanılmaya başlanması için 19. yüzyıl önemli bir kalkış noktasıdır. Demokrasiyi bugün insan yaşamının vazgeçilmez ögesi haline getiren bir arada yaşamının uygar bir çözümünü tek çıkış yolu olarak göstermesidir. Bu çözüm çoğu kez sorunları da beraberinde getirmiştir. Ancak

¹⁰⁴ Castells, *Ağ Toplumunun Yükselişi Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür*, 128.

¹⁰⁵ Hardt, Negri, *İmparatorluk*, 118-124.

¹⁰⁶ Ali Yaşar Sarıbay, "Küreselleşme, Postmodern Uluslaşma ve İslam", E.F.Keyman, A.Y.Sarıbay (Der.), *Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam*, (ss. 14-33), Vadi Yayınları, Ankara 1998, 16.

bütün olumsuzluklarına rağmen yine de tektir. Sözelimi Winston Churchill'in "Demokrasi bütün yönetim şekillerinin en kötüsüdür, ama daha iyisi de henüz bulunabilmiş değildir."¹⁰⁷ tarifi bugün için oldukça anlamlıdır. Bu bakımdan demokrasi kavramı moderniteyle ve insan haklarının ortaya çıkmasıyla zenginleşen özelliğe sahip, geniş olduğu kadar elastik bir kavramsallaştırmadır. Bireyler bu yönetim sistemiyle haklarının daha fazla bilincindedirler.

Sosyal yaşamın küreselleşmesi, otoriter düzenlere isyan etmek için insan kitlelerini heyecanlandırmıştır. Ve ayrıca dünya etrafındaki uygar toplumları da, yeni sosyal hareketler ve devrimlere yöneltmiştir.¹⁰⁸ Bu uygar olan ve olmayan toplumlarda yaratmış olduğu çift boyutlu etki, küresel dünyanın neresinde olduğunuzu değil, neye ayak uydurulduğunun popüler görüntüsüyle normalleştirilen bir algısallaştırmadır. Bu bakımdan bir yere ait olmak değil, sürekli değişimin kabulüne ve bu değişimdeki moda değerlere yönelik bir hafızasızlaştırmadır. Yarın bugünden farklı olacaktır. Dolayısıyla bugüne dünden sarılırken, yarına bugünün değer yargılarıyla sarılmanın anlamı yoktur. Moda tutkular kitleleri peşinden sürüklemek için etken araçlarıdır.

"Ulus-devletin işe yarar bir araç olma kapasitesi kilit ekonomik etkinliklerin küreselleşmesi, medya ve elektronik iletişimin küreselleşmesi, suçun küreselleşmesi, toplumsal protestoların küreselleşmesi, sınır ötesi terörizm biçimini alan isyanların küreselleşmesiyle ciddi bir darbe almıştır."¹⁰⁹ Yeni sistemde ulus-devletin etkinliği sorgulanabilir olduğu gibi işlerliği de yeni baştan değerlendirmeye alınmalıdır. Bütün bunlara rağmen öne sürmemiz gereken değişimin her şeyde olduğu gibi ulus-devlet kimliğinde de kaçınılmaz olduğudur. Ulus devletler var olacaklar ancak egemenlikleri değil. Ulus-devletler, değişken bir bağlılıklar, sorumluluklar, ittifaklar, tabiiyetler geometrisine sahip çok taraflı ağlar içerisinde bir araya geleceklerdir.¹¹⁰

Dolayısıyla sözünü ettiğimiz şey, yerelin küresel hafızada boyut değiştirmesidir. Ancak mevcut olan ayıklanmaya uğrarken bütünü oluşturan parçalar yer değiştirmemiştir. Siyasi tabanı oluşturan pek çok değer, bu bütün arasından

¹⁰⁷ Aktaran: Eric Hobsbawm, *Küreselleşme, Demokrasi ve Terörizm*, (Çev.: O. Akınhay), Agora Kitaplığı, İstanbul 2008, 103.

¹⁰⁸ Robinson, "Globalization, the World System and "Democracy Promotion" in U.S. Foreign Policy", 635.

¹⁰⁹ Manuel Castells, *Kimliğin Gücü Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür*, (İkinci Cilt) (2. Baskı), (Çev.: E. Kılıç), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008, 387.

¹¹⁰ Castells, *Binyılın Sonu Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür*, 510.

yükselmiştir. Gelecekte de olan, daha bilinçli bir katılıma peşi sıra ilerleyen bir denklemdir. Bu denklemde yer değiştiren ya da değiştirmesi beklenen kitle, ulus-devletler ve temasta oldukları diğer devletlerdir. Ve eklenmesi gereken, farklı ulus-devletlerin vatandaşlarıdır.

1.3.3. Kültürel Boyut

Bireyler, kendileri dışındakini anlamak ve dışındakince anlaşılacak isterler. Hatta öyle ki insan, parantez açılan varlığa/varlıklara ait olma koşullarına uyumunu, ancak bulunduğu alanda değeri olduğu veyahut olabileceği gerçeğiyle anlamlı hale getirilebilir. Kuşkusuz bu, süreç içerisinde edinilen bir pozisyonudur. Pozisyonun sağlıklı gelişmesi bireyin dünyada faktör olduğu gibi aktör de olabileceği sayılıyla olumlanabilir. Bu bakımdan değişen dünyanın koşullarına adapte olmak, özne olmayı da ön koşul olarak sağlamlaştırabilecektir. Kültür tam da bu noktada önemli bir belirteç olarak, bireyin yaşamına önemli bir gösteren olarak eklenmektedir.

Kültür, yaşadığımız dünyada akış halinde şekillenir. Dolayısıyla geçmişte olduğunun aksine bu dönemde, tek bir biçim ve içeriğe sahip değil devingen bir yapıda olgunlaşır. Bu bakımdan belki de en ilgi çekici olanı kültürün hiçbir zaman bir alinyazısı değil, her zaman ve son tahlilde bir karar meselesi olmasıdır.¹¹¹ Şimdi bu durumu biraz daha açalım.

Kavramsal olarak kültür, araçsal sembolleştirme anlamında kullanılmaktadır. Bazı ekonomik süreçler giderek artan bir şekilde sembolleşmekte, kültür ise sonuç üreticiliği ve anlam inşasının bireysel ve kolektif hareketlere yön vermesi temelinde inşa edilmektedir.¹¹² Bu bağlamda ele alınan kültür, insan topluluklarının kendi toplumsal varlıkları sorununa getirdikleri yanıtıdır.¹¹³ Doğayla mücadele edilerek kazanılır. Doğa ve kültür ikili ayrımından hareket ettiğimizde, doğayı alt eden insanın onun karşısında kendine ait bir kimlikle oluşturduğu yeni tarzda dünya evreni yoklamasıdır. Bu bakımdan verili olandan çok üretilerek değer bulur. Burada insanın yalnız

¹¹¹ John Tomlinson, *Kültürel Emperyalizm: Eleştirel Bir Giriş*, (Çev.: E. Zeybekoğlu), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1999, 237.

¹¹² Nilnur Tandoğmuş, *Ütopya: Antikçağ'dan Günümüze "Mutluluk Vaadi"*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2013, 220.

¹¹³ Latouche, *Dünyanın Batılılaşması: Gezegenimizin Birörnekleşmesinin Anlamı, Önemi ve Sınırları Üstüne Bir Deneme*, 55.

yaşayamayacağı gerçeği dikkate alınmalıdır. Dolayısıyla başkalarına karşı oluşturduğu kimlik, aslında biz olma idealinin artışını garantiler.

Kültür hemen hemen daima hayatın diğer alanlarına kıyasla tanımlanmaktadır. Bu bakımdan önemli olan ne olduğundan ziyade çağdaş söylemde bunun nasıl kullanıldığıdır.¹¹⁴ Kavramın sosyolojik kullanımı, bir toplumun ne olduğunun yanında ne olmadığını ve diğer toplumlardan ne şekilde ayrıldığını göstermektedir.¹¹⁵ Ancak bugün gösterdiği anlam bağlamında kültür toplumlarını ayırmak yerine, evrensel bir kültür üzerinden birbirlerine ilişik halde tanımlamaktadır. Bu bakımdan yerellik kıskacının dışında bütünü kucaklayan, genelleştirilebilir bir yapılanmayı imlemektedir.

Kültüre dair bir başka tanım, insanların sembolik temsil pratikleri yoluyla anlam inşa etmeye çalıştıkları bir yaşam düzeni¹¹⁶ olarak ele alınmıştır. Bu da Emile Durkheim'ın ifadesiyle dünya üzerinde bulunan şeylerin adlandırılarak sembolik bir değerle birleştirilmesiyle olanaklıdır. Nesnelere verilen isim, önce sözel kültürde edinilme yoluyla, sonrasında yazılı kültürün yaratıcılarıyla çok daha geniş kesimlere hitap eder. Bunun için birikim etken bir koşuldur. Bugün için kültürün edinilmesi, çoğaltılması ve sürdürülmesi çoğul üretim teknikleri sayesinde gerçekleşmiştir. Kuşkusuz bunlar arasında en önemlileri okur-yazar olmak, görsel dünya geliştirmek, matbaanın geliştirilmesi ve son olarak elektronik bir çağdır.¹¹⁷ Matbaanın ortaya çıkmasıyla yazılı metinler/kitaplar orta sınıfların okuma ihtiyacını karşıladı. Zira matbaanın icadından önce, elyazması kitapları okuyan sadece elitler, ruhban sınıfı ve soylulardı.¹¹⁸ Tüketicinin üretim karşısında ağırlık kazanması bu genişleyen kitleyi yeni bir haberleşme ağıyla birleştirmiştir. Elektronik çağ adıyla anılabilecek bu ağ, okur-yazarlık ile haberleşme ve bilgi alışverişini orta sınıfın tekeline de almıştır. Yerini, genel bir tüketici kitlesine ve onun özgür isteklerine bırakmıştır. Bütün bunlar kültürün yayılmasını hızlandırdığı gibi, küresel dilde yerelliklerin azaltılmasının da nedenidir.

¹¹⁴ Tomlinson, *Kültürel Emperyalizm: Eleştirel Bir Giriş*, 17-18.

¹¹⁵ Köksal Alver, "Siyasal Eylem Alanı Olarak Kültür" (3. Baskı), K.Alver, N.Doğan (Ed.), *Kültür Sosyolojisi*, (ss. 185-196), Hece Yayınları, Ankara 2013, 188-189.

¹¹⁶ Tomlinson, *Küreselleşme ve Kültür*, 35.

¹¹⁷ Marshall McLuhan, *Gutenberg Galaksisi: Tipografik İnsanın Oluşumu*, (Çev.: G. Ç. Güven), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.

¹¹⁸ Edibe Sözen, "Giriş", E. Sözen (Ed.), *Hepimiz Globaliz Hepimiz Yereliz: Gutenberg Galaksi'den Zuckerberg Galaksi'ye*, (ss. xv-xxxiv), Alfa Yayınları, İstanbul 2012, xviii.

İletişim ağlarının geliştirilmesinin yenedünya düzeninin ortaya çıkışıyla, organik bir ilişkisi vardır. Bu ağlar hem neden hem sonuç, hem ürün hem üreticidir. İletişim küreselleşme hareketlerini ifade etmekle kalmaz, aynı zamanda onu karşılıklı bağlantıları çoklaştırarak ve yapılandırarak örgütler.¹¹⁹ Küreselleşme çağını benzersiz kılan şey, yalnızca geleneksel ulus-devletlerin ve şirketlerin bu teknolojiler yardımıyla daha uzağa, daha hızlı ve daha derinden ulaşabilmesi değildir. Aynı zamanda bireyler de aynı olanaktan faydalanırlar.¹²⁰ Bu bakımdan “dünyanın pek çok yerinde çeşitliliğin bir norm haline geldiği”¹²¹ akılda tutulduğunda bu durumdan kurtuluş mümkün görünmemektedir. Bireyler kadar toplumlar da bu ilişkisel yoğunlukta olmanın zorunluluğunu paylaşmaktadırlar.

Yükselen küresel kültür ulusal sınırları aşmaktadır.¹²² Böylelikle söz konusu edilen kültür, herhangi bir kültüre ait olmaktan çıkıp evrensel hale gelmektedir. Bu durum, tarafsız ve tek boyutlu bir yaklaşımın getirisi olmaktan çok, yeni bir kültürçülüğün yaratımının göstergesidir. Yeni kültürçülük, ahlaki bilinci bastırarak insanlar arasındaki eşitsizliği insanların mücadele edebilme yeteneklerini aşan ya da kültürel değerlere duyulan saygıdan dolayı, müdahale edilmemesi gereken bir durum olarak kabul eder.¹²³

Bu minvalde milli kültürel yapıların aksine, bir küresel kültür temelde belleksizdir. Millet kullanılmak için inşa edilebilir. Gizli popüler deneyimleri ve ihtiyaçları canlandırılabilir. İnsanlığı birleştirmek için kullanılabilecek dünya hafızası yoktur. Bu bağlamda çoğu küresel deneyim sadece -Soğuk Savaş ve kolonyalizm-tarihsel çelişkilerimizi hatırlatmaya hizmet edebilir.¹²⁴

¹¹⁹ Hardt, Negri, *İmparatorluk*, 55.

¹²⁰ Friedman, *Küreselleşmenin Geleceği: Lexus ve Zeytin Ağacı*, 17-18.

¹²¹ Ninian Smart, “Din ve Küreselleşme”, (Çev.: Y. Gökalp), *Dini Araştırmalar*, 2003, 6(17), 374.

¹²² Yunşiang Yan, “Yönetimli Küreselleşme: Çin’de Devlet ve Kültürel Geçiş Süreci”, P.L.Berger, S.P.Huntington (Ed.), *Bir Küre Bin Bir Küreselleşme*, (ss. 28-55), (Çev.: A. Ortaç), Kitap Yayınevi, İstanbul 2003, 44.

¹²³ Zygmunt Bauman, *Akışkan Modern Dünyada Kültür*, (Çev.: İ. Çapcıoğlu, F. Ömek), Atıf Yayınları, Ankara 2015, 54.

¹²⁴ Anthony D. Smith, “Towards A Global Culture?”, M. Featherstone (Ed.), *Theory, Culture & Society*, (pp. 171-92), Sage Publications, London 1990, 179-180.

Kültürel küreselleşme tek boyutlu bir süreç değildir. Birbiriyle etkileşim içindeki farklı kurum ve süreçler tarafından gerçekleştirilmektedir.¹²⁵ Kültürel küreselleşmenin değişik kesimleri arasında hem elit, hem de halk düzeyinde hem gerilimler, hem de yakınlaşmalar vardır. Buna rağmen, hepsinin paylaştığı ortak tema bireyselleşmedir.¹²⁶ Ancak sözü edilen, “aşırı bireyselleşme değil, olgun bireyselleşme”¹²⁷ olmalıdır. Buradaki kasıt, davranışların altında yatan nedenler ile ortaya çıkan sonuçlar arasındaki uyumun bilinçlilik derecesidir. Sorumluluk yüklenme ile onu paylaşma bilinçli bir kavrayış için olmazsa olmazdır.

Küreselleşme kültürel yaşamış deneyimlerini, küresel güçler tarafından giderek artan bir biçimde günlük hayatımıza sızdırmaktadır.¹²⁸ Bu bağlamda küreselleşme, hem günlük yaşamı sürdürme, hem de yaşamın anlamını yorumlama biçimlerinde değişiklik içermektedir.¹²⁹ Teknolojinin artan ağırlığıyla yüz yüze ilişkilere alternatif olabilecek ilişkilere izin verildiğinde ve insanlar giderek şu ya da bu şekilde hareket serbestliği kazanmaya başladığında ise, kültür daha karmaşık bir hale gelmektedir. İşte kültürün küreselleşmesi olarak anılan süreç tam olarak budur.¹³⁰ Ekonomik ve siyasal boyuta değinildikten sonra bunlarla ilişkili bir başka boyut olarak kültür, siyasal eylem ve projelerden soyutlanmış bir yapı olmayıp, tamamen bu politikaların üzerinde gerçekleşmiştir.¹³¹

Tek yönlü kültürel hamleler, Merkez ülkelerinden yola çıkarak görüntüler, sözcükler, ahlaki değerler, tüzel biçimler, siyasal yasalar, yeterlilik ölçütleri kitle iletişim araçlarıyla(gazeteler, radyolar, televizyonlar, filmler, kitaplar, plaklar, videolar) diğer ülkelere yayılır. Dünya göstergeler üretiminin önemli bölümü Kuzey'de yoğunlaşmakta ya da onun normlarına ve tarzlarına göre onun denetlediği yerlerde

¹²⁵ Ergun Özbudun, Fuat Keyman, “Türkiye’de Kültürel Küreselleşme: Aktörler, Söylemler, Stratejiler”, P.L.Berger, S.P.Huntington (Ed.), *Bir Küre Bin Bir Küreselleşme*, (ss. 303-326), (Çev.: A. Ortaç), Kitap Yayınevi, İstanbul 2003, 308.

¹²⁶ Peter L. Berger, “Giriş: Küreselleşmenin Kültürel Dinamikleri”, P.L.Berger, S.P.Huntington (Ed.), *Bir Küre Bin Bir Küreselleşme*, (ss. 9-26), (Çev.: A. Ortaç), Kitap Yayınevi, İstanbul 2003, 17.

¹²⁷ Ann Bernstein, “Küreselleşme, Kültür ve Kalkınma: Güney Afrika Batı’nın Yan Ürünü Olmayı Başarabilir mi?”, P.L.Berger, S.P.Huntington (Ed.), *Bir Küre Bin Bir Küreselleşme*, (ss. 190-257), (Çev.: A. Ortaç), Kitap Yayınevi, İstanbul 2003, 220.

¹²⁸ Tomlinson, *Küreselleşme ve Kültürel Emperyalizm*, 279.

¹²⁹ Hsin-Huang Michael Hsiao, “Bir Arada Var Olma ve Sentez: Çağdaş Tayvan’da Kültürel Küreselleşme ve Yerelleşme”, P.L.Berger, S.P.Huntington (Ed.), *Bir Küre Bin Bir Küreselleşme*, (ss. 56-75), (Çev.: A. Ortaç), Kitap Yayınevi, İstanbul 2003, 58.

¹³⁰ Ulf Hannerz, “Çevre Kültür Senaryoları”, (Çev.: G. Seçkin, Ü.H.Yolsal), A.D. King (Der.), *Kültür, Küreselleşme ve Dünya-Sistemi*, (ss. 139-163), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1998, 150.

¹³¹ Alver, “Siyasal Eylem Alanı Olarak Kültür”, 192.

üretilmektedir.¹³² Bu açıdan tek taraflı aktarımın etken ve edilgenleştiricileri baskın bir merkezden çevreye yönelik konuşur.

Soyut pek çok şeyde olduğu gibi somut değerlerde de küreselleşmenin etkisi kaçınılmazdır. Üstelik bu etki, daha da görünür ve ispatlanabilir niteliktedir. Bu bakımdan kültürel değerlerin soyut etkilerine değindikten sonra somut olana yüklediği anlamları açıklama konusu edilmelidir. Bunlardan biri olan kent ve kentin sokakları, yayalar (sıkıştırılmış) ve araçlar (ayrıcalık verilmiş) arasında ayrılmıştır. Sokak tüketim tarafından organize edilmiştir. Sokakta yürüyenlerden tolere edilenler satın alma imkânı tarafından ölçülür. Artık sokak, zorunlu çalışma, programlanmış boş zaman faaliyetleri ve ev arasında zorunlu bir geçiş noktasıdır.¹³³ Bu bakımdan insanlar için homojen bir birlikteliğin değerleri söz konusu edilir. Burada muğlâk olana yer yoktur.

Bir başka şey modern kentteki iç-dış mekân arasındaki ayrım, açılma ve nihayetinde incinme olasılığından duyulan korkuyu ifade eder. Bu bağlamda kentlerde inşa edilen şeyler kişiliksiz, sosyal iletişim olasılığını ortadan kaldıran yerlerdir.¹³⁴ Bu bağlamda farklı olanı tanımaya imkân tanımaz.

Kentte kullanılan eşyalara bakıldığında ise, tüketim kültürünün getirilerinden bütünüyle nasibini aldıkları görülmektedir. Bunlardan biri olan blucin ya da kot pantolon madencilerin ve kovboyaların pratik iş elbisesiyken, dünya çapında yaratmış olduğu küresel etkiyi sinema ve pazarlama sayesinde kazanmıştır.¹³⁵ Bir diğer belirleyici McDanaldlaştırmanın ortaya çıkışıdır. McDanaldlaştırılma meşrulaştırıcıları olan etkililik, hesaplanabilirlik, tahmin edilebilirlik ve kontrol sayesinde; hem doğrudan hem de dolaylı olarak, insan için insani olmayan bir yer değişimi güçlendirilir, dünyanın geri kalanına ihraç edilir.¹³⁶

Benzer paralellikte bir diğer fikir ise, “Disneyleştirme”dir. Bu Amerikan toplumunun yanı sıra dünyanın geri kalanını da belirlemektedir. McDonald restoranları

¹³² Latouche, *Dünyanın Batılılaşması: Gezegenimizin Birörnekleşmesinin Anlamı, Önemi ve Sınırları Üstüne Bir Deneme*, 34. Burada ifade etmemiz gereken Batı dışında geriye kalan herkesin bizim "diğer ülkeler" olarak tanımladığımız şekliyle Latouche tarafından "Üçüncü Dünya ülkeleri" olarak tarif edilmiştir.

¹³³ Henri Lefebvre, *Kentsel Devrim* (5. Baskı), (Çev.: S. Sezer), Sel Yayınları, İstanbul 2017, 24.

¹³⁴ Richard Sennett, *Gözün Vicdanı: Kentin Tasarımı ve Toplumsal Yaşam* (2. Basım), (Çev.: S. Sertabiboğlu, C. Kurultay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2013, 12-13.

¹³⁵ Ferguson, *Uygarlık: Batı ve Ötekiler*, 257.

¹³⁶ Malone, Ritzer, “Globalization Theory: Lessons From the Exportation of McDonalization and the New Means of Consumption”, 100.

Disneyleştirmeyi belirlediği gibi Disneyleştirme de McDonalddlaştırmayı belirlemektedir. Disneyleştirmenin dört eğilimi/yönü vardır: temalaştırma, tüketimin aynılaşması, alışveriş ve duygusal emek.¹³⁷ Bu unsurlar geleneksel gazinolar, oteller, restoranlar, alışveriş ve eğlence parkları arasındaki ayrımları çözme sürecindedir.¹³⁸

Elbette bu listeye dâhil edilebilecek pek çok şey vardır. Bunlardan belki de en önemlisi alışveriş merkezleridir. Alışveriş merkezleri ile bireylere yabancı olmadıkları bir yaşam evreni, dışında olmadıkları ve her an ulaşabildikleri bir yerden sunulur. Bu yerler, insanların festivallere katılma ihtiyaçlarının yanı sıra birbirleriyle ve doğayla ilişki kurma ihtiyaçlarını kapsar. Bu bağlamda alışveriş merkezleri bir merkezilik sağlar. Yeme, içme, eğlenme, sohbet, alışveriş gibi pek çok etkinlik burada faaliyet alanı bulur.¹³⁹ Böylelikle küresel dünyaya aşinalık, hemen her kentte (alışveriş) merkez(in)den dünyanın tümüne pazarlanmaktadır. Pazarlanan şey, küresel kültürün/kültürsüzleşmenin yayılmasıdır da.

Alışveriş merkezleri ve hipermarketler modern dünyanın tapınak ve saraylarıdır.¹⁴⁰ Bu yerler kimlikler ve kültürel yapıların kesişme noktasıdır. Bireyler burada edindikleri etiketleri, gündelik hayatta pazarlamaktadır. Pazarlanan küresel akışta (sürekli)yenilenebilir sınıflar ve statülerdir. Dolayısıyla buralarda, geçmişin inançları ve soyluluk temelleri yeni baştan çizilmektedir. Araştırmamıza konu olarak seçtiğimiz geleneksel değerlerin canlılığı, bugün bu sanallığın karşısında tazelenme ihtiyacını olumlar.

1.4. KÜRESELLEŞMENİN SONUÇLARI

Herhangi bir tarihsel sürecin nedenleri olduğu gibi sonuçları da gündem yaratacak olumlu ve olumsuz etkilerin alıcısı, birleştiricisi ve yorumlayıcısı olarak karşımıza çıkar. Bu bakımdan ortaya çıkması ile olduğu gibi sonuçlarıyla da tartışılabilir. Dolayısıyla küreselleşme, her ne kadar hesaplanılamazlıkla adından söz ettirse de, birtakım gözlemlenebilir veriye de kaynaklık eder.

¹³⁷ Alan Bryman, "The Disneyization of Society", *Sociological Review*, 47(125-26, 29-30), 381.

¹³⁸ Bryman, 384.

¹³⁹ George Ritzer, *Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek* (2. Basım), (Çev.: Ş. S. Kaya), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011, 26-7.

¹⁴⁰ Paul Ginsborg, *Gündelik Hayat Politikaları (Tercih Etmek ve Hayatı Değiştirmek)*, (Çev.: M. Ö. Mengüşoğlu), Açılım Kitap, İstanbul 2010, 114.

Küreselleşmenin birçok etkisinin olduğu konusunda kolayca hemfikir olunmasına rağmen, bu etkilerin neler olduğu konusunda belirsizlik vardır.¹⁴¹ Bu belirsizliğin aşılması veya aşılmaya çalışılması için adının koyulması olduğu kadar, etkide bulunduğu birikim payesinin ne tür sonuçlarının olduğu ya da olabileceği de dikkate alınmalıdır. Dolayısıyla domino taşları benzeri etkilere muhatap olduğumuz günümüz dünyasına aşına olabilmek adına, bu etkileri bir kez daha göz önünde bulundurmamız. Tamamlanmış bir bütünün sonucu olmayan bu etkiler, içerik değiştirdiği gibi, sonuç da değiştirir. Bu bakımdan ortaya çıkışında olduğu gibi ilerleyişinde de tek boyutlu bir nedensellikten bahsedilemez. Dolayısıyla gözlemlenen ve yakın geçmişte gözlemlenebilecek ihtimaller arası farkın ne olduğu ve hangi netlikte bireylere ve bireyler arası ilişkilere göre şekillendiği bizleri aydınlatacaktır.

1.4.1. Küreselleşmenin Avantajları

Rastgele tercihler bizi bulduğumuz noktaya her zaman getirmez. Yerine bilinçli faaliyetler, avantajların varsayılan ağırlığına yaslanır. Bu bakımdan bir süreci tahlil etmek demek, o süreçte bulunan insanlar için ne türde olumlu özellikleri taşıdığını görmekle olanaklıdır. Batı'nın insana verilen değeri artırması bahsinin bu konuda da önemi kuşku götürmez. Dolayısıyla insan ve onun hayatını kolaylaştırıcı saygı, bilgi edinme ve onu dolaşımda tutmayla birleştiğinde süreci kabulleniş etki alanını genişletir.

Ulaşım ve iletişim teknolojilerinin artışı, küreselleşmenin maddi temelidir.¹⁴² Bireylerin hareket serbestisini kolaylaştıran bu özellikler, başından beri peşinde sürüklenen özgürlüğün olmazsa olmaz koşulunu mümkün kılar. Kitle iletişim araçlarının ağırlığı dolayımlanmış deneyimlerle¹⁴³, haberdar olmanın ucuzluğunu ve erişilebilirliğini dünyanın tümüne yayar. Mutluluğun soyut alıcılarının yerine, somut hareket kabiliyeti verir. Aynı zamanda bu hareketlilik, farklı kültürel yapıları tanıma, onlardan edinilen olumlu özelliklerin bulunulan kültüre yaslanmasına da aracılık eder. Bu yeni süreçte yabancı olan geride bırakılmıştır. Bunun yerine aşına olunan geçer. Aşına olunan, aynı dünyanın evlatları olduğunu bireylere hatırlatır. Aynı zamanda, olumsuz olduğu varsayılanı dışarıda bırakır. Tartışmayı, yeni fikirleri, kısacası farklılığı

¹⁴¹ Şenkal, *Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika*, 96.

¹⁴² Kadir Cangızbay, "Globalleşme ve Kamusal Alan", E.F.Keyman, A.Y.Sarıbay (Der.), *Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam*, (ss. 165-200), Vadi Yayınları, Ankara 1998, 166.

¹⁴³ Tomlinson, *Küreselleşme ve Kültür*, 221.

normalleştirir. Bu fikirlerden en önemlilerinden kuşkusuz, farklı insanların bir arada yaşama zorunluluğudur. Demokrasi bugün kullanılan anlamıyla modern zamanların mirası¹⁴⁴ olarak daha geniş tabiatlı bir arada yaşama istencini bireylere aktarır. Vatandaşlık¹⁴⁵ kelimesi bütünü oluşturan her bir parçanın eylemlerini fiiliyata geçirmek için uygun zemini hazırlar. Dünya vatandaşlığı imgesi,¹⁴⁶ bireyler ve devletlerin hareket kabiliyeti ile bir yere sınırlandırılmayacak genişliğini anlatır. Sonuçta bireyler, her yerde olmak ile aynı anda haberdar kılınmanın ayrıcalığını paylaşır.

Küresel ekonomi, herkesin çalışabileceği uzmanlaşmış ya da uzmanlaşmamış iş kollarını ve aynı zamanda tüketim için gereken paraya erişimin çok daha kolaylaştırılmış bir formülüyle birleştirir. Geçmişte tüketim mallarına erişim için gerekli kaynak sıkıntısı mevcuttu. Günümüzde ise bu kaynaklar arası dağılım herkes için çalışmadan da elde edilir. Hatta edilmekle kalmaz. Tüketim mallarına uzaklık da aynı ölçüde genişler. Bu bakımdan Thorstein Veblen'in aylak sınıfı kavramsallaştırmasını¹⁴⁷ genişletirsek herkes tüketimde pay sahibidir.

Teknoloji bir ayrıcalık olmaktan çıkmıştır. O da tüketimin taşıdığı yoğunlukla, herkes için vazgeçilmez bir öge olmuştur. Teknolojinin yarattığı fırsatlarla bugün bilgiye erişim hızı geçmişine nazaran daha da artmıştır. Bilgiyi edinmekte yaşanan zorluklarda olduğu gibi uzaklıklar da silinmiştir. Teknoloji bugün sosyal paylaşım ağları sayesinde yakın-uzak ayrımını ortadan kaldırmıştır. Bu yönüyle yeni bir dünya cemaati vurgusunu sağlamlaştırmıştır.

¹⁴⁴ Bu konuyla ilgili ayrıntılı açıklamalar için bkz: Erem Sarıkoca, *Türkiye'de Seçim Sistemleri ve Demokrasi*, Fenomen Yayıncılık, Erzurum 2010, 38-62.

¹⁴⁵ Sarıkoca, 56.

¹⁴⁶ Bu bir yandan vatan bilincini kaybetmiş yeni bir göçebelik ve göçebe kültür üretirken, diğer yandan da tarih bilincinin yeniden doğması tartışmalarına kapı aralamaktadır. Hasan Onat, *Küreselleşme ve İslâm'ı Yeniden Düşünmek*, Dinî Araştırmalar, Eylül-Aralık, 6(17), Ankara 2003, 31-2. Ancak öte yandan burada söz konusu edilen; hem devletlerin hem de bireylerin devam edebilmek için, sadece tek bir ulus-devlet kimliği ya da kuruluşuyla değil, pek çok kuruluşun desteğiyle varlık koşullarını sürdürmesidir. Bu durumu küreselleşmiş dünyada siyasi yönetimin fiilî yürütme birimi ulus devletler, uluslararası kurumlar, ulus devletlerin birlikleri, bölgesel ve yerel hükümetler ve hükümet dışı örgütlerin oluşturduğu bir ağ devleti olarak örnekleyebiliriz. Castells, *Kimliğin Gücü Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür*, 461.

¹⁴⁷ Thorstein Veblen, *Aylak Sınıfının Teorisi*, (Çev.: E. Günsel), Tutku Yayınevi, Ankara 2014.

1.4.2. Küreselleşmenin Dezavantajları

Küreselleşme olumlu sayılabilecek yönleriyle adından söz ettirdiği gibi, günümüz dünyasını etkileyen/etkileyebilecek olumsuz sonuçları da beraberinde taşımaktadır. Bu bağlamda pek çok etki sıralanabilmesine rağmen, en önemlisi kuşkusuz yaşam ve yaşama dönük kontrolün yitirilmesidir. Öyle ki geçmiş zamanlarda, bilinen ve bilinmeyen arası ay(kı)rılıklar, sabit ve keskin idi. Günümüz dünyası, moderniteyle sağlamış olduğumuz rasyonel birikimi kökünden değiştirdi. Bunun yerine, sabitleşmeden uzak, her an değişen ve yinelenen bir dünyada bizleri sahipsiz kıldı. Ait olmanın karşısında duran, dışında kalmayla sonuçlanan bu durum, en yakından en uzağa kadar bizleri, bizlerin yaşam evrenini anlam kodlarımızın dışına yerleştirmiştir. Bu bakımdan belki de en büyük tehdit kontrolsüzlüğün, bizlere bizim aracılığıyla sunulan bir dünya tarafından verilmiş olmasıdır. Özetleyerek bir kez daha söyleyecek olursak küreselleşme, "şeylerin kontrolden çıkması"¹⁴⁸nı sağlamıştır.

Gelişme, toplumsal düzenin dayandığı rutini bozdukça korkunç bir şey haline gelir. Kültürel ve ekonomik değerleri, yani hayatın içeriği olan ve azla yetinmeye dayanan alışkanlıkları, beceriyi, sanayiye, aynı zamanda kişisel umutları, hırsları ve hayat planlarını yok eder.¹⁴⁹ Dolayısıyla gelişme her zaman varsaydığı gibi insan için yararlı bir vazife göstermez. Gelecek için kaygıları artırır, bağımlılığı yok eder.

Böylelikle düzen varsayımı kökünden sarsılır. Düzen modern toplumlarda zaman ve mekân dâhilinde standardize olmuşken küresel dünyanın düzeni; bir düzensizliği, belirsizliği beraberinde taşımıştır. Yenidünya düzensizliği¹⁵⁰ olarak adından sıkça söz edilen bu durum, gündelik rutinin dışında olması gerekçesiyle korkunun dışarıdan belirleyiciliğini yapmıştır. Korkunun yaratıcısı artık kalıba sığdırılamayan bir dünyanın girdileri ile nedenlerinin ve sonuçlarının aşına olunamayan çıktılarıdır. Bu bakımdan "günü" var ve anlamlı kılan bilinebilirliği olağan akışından koparır.

Bir başka açıdan, modern öncesi dönemde bilgi eksikliğinden duyulan korkunun telafi edicisi modern dönem görülmüştür. Oysa küresel dönemde bilginin fazlalığı

¹⁴⁸ Bauman, *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*, 69.

¹⁴⁹ Robert E. Park, "Topluluğun Örgütlenmesi ve Çocuk Suçları", R.E. Park, E.W Burgess (Der.), *Şehir: Kent Ortamındaki İnsan Davranışlarının Araştırılması Üzerine Öneriler*, (ss.145-158), (Çev.: P.K.Kayalığıl), Heretik Yayınları, Ankara 2015, 154.

¹⁵⁰ Oran, *Küreselleşme ve Azınlıklar*, 4.

korkuyu ve güvensizliği artırmıştır.¹⁵¹ Neye, neden, niçin inanacağını bilememek bu dönemin insanlarında sürekli huzursuzluk ve tedirginlik yaratmıştır.

İnsanın, kendi varlığındaki öznellik dozunu en yüksek noktasına çıkardığı an, tarih ürettiği andır. İnsan tarih üretirken, kendi kendisini de bir özne olarak yeniden üretir. Globalleşmenin hedefindeki insan ise, tarih üretmeyen, tarihin öznesi olmaktan çıkmış insandır.¹⁵² Öyle ki tüketim üzerine kurgulu bir dünyada tüketimin en ayırıcı boyutlarını üzerinde taşır. Böylelikle, verili bir yaşam alanında dışında bulunduğu dünyanın değerlerine bir hayli aşınalır. Bu bakımdan, modernitenin idealize ettiği tarih üreten insanın dışında, postmodernitenin idealde tuttuğu tüketen insan tipine ise bir hayli yakındır.

"Küreselleşmenin sözcük anlamları incelendiğinde, ortaya refah ve huzur içinde yaşayabilecek birleşmiş bir dünya imajı çıkmaktadır."¹⁵³ Gerçekte olan ise, küresel kapitalizmin milyonlarca insan için sosyal yeniden üretim krizleri yaratmasıdır. Bu krizler arasında; yoksulluk, eşitsizlik, marjinalite, yoksun bırakılmayı yaygınlaştırması sayılabilir.¹⁵⁴ Ancak bu sözcükler yeni değildir. Zamanın başlangıcından beri bizimle beraberdir. Bunlar içerisinde eşitsizlik kapitalist üretim biçiminin doğasında var olan bir özellik ve sadece küreselleşme süreci ile ortaya çıkmış yeni bir olgu değildir.¹⁵⁵ Daha ziyade bütün tarihsel devirlerde varlık gösteren toplumsal bir olgudur. Ancak anlamın genişlemesi ile daha geniş bir ayrımı beraberinde getirmektedir.

Ülkelerin içerisinde ekonomik bozukluklar, gelir dengesizlikleri ve günümüz dünyasında artan işsizlikler, bunu daha da artırmayı amaçlayan siyasetler, projeler ister istemez bir çıkar ilişkisini ortaya koymayı gerektirmektedir.¹⁵⁶ Bu durumun en belirgin nedenlerinden biri eğitimin küresel piyasada hâkim bir yer edinmesidir. Buna göre diplomalar bireylerin daha rahat bir hayat edinme ve sürdürmeleri için önemli bir ideal oluşturmaktadır. Diplomaların ağırlığı çoğaldıkça bireylerden istenenler artarken, onların

¹⁵¹ Kayhan Delibaş, *Risk Toplumu: Belirsizlikler ve Söylentiler Sosyolojisi*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2017, 44.

¹⁵² Cangızbay, "Globalleşme ve Kamusal Alan", 168.

¹⁵³ Feryal Kalkavan, "Küreselleşen Dünyada Terör ve Değişim", C. Karadeli (Der.), *Küreselleşme ve Alternatif Küreselleşme*, (ss. 81-104), Phoenix Yayınları, Ankara 2005, 83.

¹⁵⁴ Robinson, *Küresel Kapitalizm ve Ulaşırı Kapitalist Hegemonya: Kuramsal Notlar ve Görgül Deliller*, 194.

¹⁵⁵ Necmettin Özerkmen, "Uluslararası Eşitsizliği Derinleştiren Bir Süreç Olarak Ekonomik Küreselleşme", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 2004, 44(1), 138.

¹⁵⁶ Murat Ercan, "Küreselleşmenin Terör Boyutu", M. Ercan (Ed.), *Küreselleşme ve Türkiye'ye Etkileri*, (ss. 147-169), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2010, 153.

da hayat konusunda beklentileri tırmanışa geçmektedir. Yalnızca bu beklentilerin başarıya ulaşması değil ulaşmaması durumu da “hep” daha fazla tatminsizlik doğurur. Böylece bireyler umutsuz, beklentisiz ve geleceği elinden alınmış hale gelebilmektedirler. Bunun en fazla görünür yüzü, vasıflı-vasıfsız iş kolları arasındaki uçurumda gözlemlenebilir. Eskiden vasıfsız işçi olarak nitelenenler, eğitimle hayatları boyunca yakın temasta bulunmamış kimselerken; bugün eğitimin en ileri aşamalarında olan insanlar piyasanın isteklerine uygun bir yarışta yer bulamadıklarında bu iş kolları içerisinde yer alıyorlar. Dolayısıyla bu mezun olanlar ve yakınları için oldukça karamsar bir tablo haline gelebilmektedir.

Yukarıda ifade ettiklerimizle benzer doğrultuda olan bir başka savda ise, işe girmekle bitmeyen bir döngü kişileri sürekli tedirgin etmektedir. Buna göre birey bir işe girse bile ömür boyu sürecek bir iş garantisi yoktur. Yeni kapitalizmin zaman boyutu, insanın karakteri ile bu karakterin süregiden bir anlatıya dönüşmesini engelleyen zaman deneyimi arasında çatışma yaratmıştır.¹⁵⁷ Çatışma kapitalizmin dayattıklarıyla gündelik hayatta eklemlendiğinde, hayattan beklenenler ile hayat için gerekenler sorgulaması tedirgin edici bir "belki" ile büyümüştür. Sonuçta özne için gereken bütüncül aidiyet mekanizmaları arasındaki bağ giderek gevşemektedir.

Aynı zamanda teknolojinin bir getirisi olarak yeniliğe açıklık da genç yaşlarda sağlanabilir. Bu sistemde tecrübe, değişime karşı direnç değerlendirmesiyle bireysel değeri azaltır.¹⁵⁸ Bu bağlamda küreselleşmenin ortaya koyduğu iş alanları kültürel hafızasızlık yönünde işler. Kurumsal hafızaya sahip olmak değişim konusunda bir engel olarak görülür.¹⁵⁹ Bu durum bireyi ve onun kişisel tecrübelerini yok sayar. Önemli olan sistemde ayakta kalabilmeyi sağlayan anlık bilgi birikimine sahip olmaktır.

Küreselleşme kaybedenler ve kazananlar olduğu ya da çok fazla tahakküm ve tabi kılma biçimleri ürettiği kadar, aynı zamanda ortaya koyduğu kültürel deneyimin karmaşık ve çeşitli olması nedeniyle de eşitsiz bir süreçtir.¹⁶⁰ Dolayısıyla tahmin edilemez ve öngörülemezdir.

¹⁵⁷ Richard Sennett, *Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri* (11. Basım), (Çev.: B. Yıldırım), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2017, 23-31.

¹⁵⁸ Sennett, 105-106.

¹⁵⁹ Richard Sennett, “Hafızayı Rahatsız Etmek”, (Çev.: M. D. Dereli), *Sosyoloji Divanı*, 5(10), Temmuz-Aralık 2017, 22.

¹⁶⁰ Tomlinson, *Küreselleşme ve Kültür*, 193.

Başka bir açıdan küreselleşmenin önemli etkenlerinden biri kimliklerin patlaması ve siyasallaşmasıdır.¹⁶¹ Bölgesel ve etnik ayrımcılığın yükselerek, bölücülük ve parçalanmışlık duygularının ağır bastığı bir yaşama evreni bireylere dayatır. Böylece toplu halde yaşamının gerektirdiği bir arada olma bilinci derinden sarsılarak, yerine değişen ve değiştirilmesi her an imkân dâhilinde olan kırılgan bir yapı bırakır. Bu insani varlığa bahşedilen en yüksek iyilik özgürlük kadar, yapay ayırıştırıcıların içten ve dıştan tahrik edicilerini de içerir.

Sonuçta, insanın yabancılaşma ve yalnızlık yaşaması daha fazla söz konusu olmuştur.¹⁶² Modern çağda birey olmanın keşfi topluluk bilincinin varlığı ve sürdürücüleriyle tanımlamaktadır. Günümüz dünyasına yerleşen ise yalnız, bağımsız, sonsuz özgürlükçü pekiştirenlerle bilinmeyen bir evrende bireylerin kendi kimliklerini hapsetmeleridir. Sadece insanlar değil, devletler de dost ve düşman kavramsallaştırmalarının netliğini kaybetmektedir. Küreselleşmeye Thomas Friedman'ın yapmış olduğu tanımlamadan hareketle Nadim Macit, Soğuk Savaş dostlar ve düşmanlardan oluşan bir dünya ifadesini kullanır. Buna karşılık küreselleşme dünyası bütün dostları ve düşmanları rakipler haline getirmiştir. Artık bu dünyadaki temel endişe; göremediğiniz, hissedemediğiniz bir düşmandan gelebilecek hızlı değişim karşısındaki korkudur.¹⁶³ Dolayısıyla tehdit her yeredir. Her an biçim ve içerik değiştirir.

Tehdidin bir başka simgesi suça ilişkindir. İhlal edilen kurallarla adından söz edilen suç, her çağda ve toplumda farklıdır. Küresel suç, güçlü suç örgütlerinin ve ortaklarının gezegen çapında ortak faaliyetlere girişerek ağlar oluşturması, gerek uluslararası gerek ulusal düzeyde ekonomiyi, siyaseti, güvenliği, toplumları derinden etkileyen yeni bir olgudur.¹⁶⁴ Kaynağında ise ulusal, bölgesel, etnik kökenlere dayalı örgütlenmeler vardır. Bu örgütlenmelerin çoğunun ülkelerin ve bölgelerin kültürleri, ideolojileri, namus, şeref anlayışları, bağlılık mekanizmalarıyla ilişkili uzun bir geçmişi vardır.¹⁶⁵

¹⁶¹ Sarıbay, “Küreselleşme, Postmodern Uluslaşma ve İslam”, 24.

¹⁶² N. Özerkmen, A. Can, *Kültürel Emperyalizm Küresel Kültür Kuşatması*, Adımlar Yayınevi, Sivas 2010, 59.

¹⁶³ Nadim Macit, “Küreselleşme, Siyaset ve Din”, *Dinî Araştırmalar*, 6(17), Eylül-Aralık 2003, 106.

¹⁶⁴ Castells, *Binyılın Sonu Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür*, 222.

¹⁶⁵ Castells, 226.

Suçun sıkça yenileyen tanımı ve hacmi küresel çapta ulus-devletleri altüst etmekte, yönetim süreçlerini kökünden değiştirmekte, birçok durumda devleti fiilen hareketsiz hale getirmektedir. Bu kolayca kabul edildiği kadar, sonuçları görmezden gelinen bir eğilimdir.¹⁶⁶ Dolayısıyla buradan yaklaşıldığında güvenlik meselesinin küreselleşmenin en önemli sorunlarından biri haline geldiğinden söz edilebilir.¹⁶⁷ Uluslararası örgütler yerel kimliklerle son bulmayacak bu türden etkenleri ortadan kaldırmaya neden olabilecek dökümanları sahiplenmektedir. Modern ulus-devlet büyük çaplı kararlarla savaş ve barış konusunda kalıcı düzenlemeler yapmak konusunda tek yetkilidir. Günlük hayatta toplumsal düzen, savaşın hiçbir şekilde olmamasıyla güvence altına alınan olağan bir durumdur.¹⁶⁸ Ancak terör, savaş ve barış zamanları ve mekânları arasındaki sınırları düzenli bir şekilde muğlâklaştırır.¹⁶⁹ Bunlar, yarattığı ani ve hazırlıksız durum nedeniyle ülkelerin siyasal, sosyal ve ekonomik sistemlerinde çöküşlere ve istikrarsızlığa sebep olan, düşük seviyede teknoloji kullanarak etkin olmayı amaçlayan eylemlerdir.¹⁷⁰

Nitekim terörü oluşturan şey, saygınlığın eksikliğidir. İnsanların ya da ulusların gerçekten saldırıya geçtiği ve olağanüstü şiddete başvurduğu an, aşağılandıkları andır.¹⁷¹ Bir ülkeye ya da bir millete duyulan bağımlılık ağının ortadan kalkması da terör eylemini gerçekleştiren insanlarda bu eylemi meşrulaştıran en önemli güç olmuştur. Bağlı olunabilecek değer yargılarının ortadan kalkması, bireyleri yeni türde bağımlılık ilişkileri kurmaya yöneltecek en önemli etkidir.

Sonuç olarak hem suçun hem de terörizmin nitelikleri itibariyle küresel olduğundan ve küreselleşmenin çeşitli özelliklerinden yararlandığından söz edilebilir.¹⁷² Sözgelimi terörün oluşturucuları ve sürdürücülerin beslendiği kaynak, küresel nitelikte işlenmiş suçlar ile yakından ilişkilidir. Bu bakımdan son vericilerini bulmak olası görünmüyor. Ancak var olduğu zararı azaltmak dünya devletlerinin bu iki soruna

¹⁶⁶ Castells, *Kimliğin Gücü Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür*, 406-407.

¹⁶⁷ Ali Ayata, "Küreselleşme Ekseninde Türkiye-AB İlişkileri", M.Ercan (Ed.), (ss. 59-78), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2010, 76.

¹⁶⁸ Arjun Appadurai, *Küçük Sayılardan Korkmak: Öfkenin Coğrafyası Üzerine Bir Deneme*, (Çev.: F.B. Aydar), Timsah Kitap, İstanbul 2008, 27.

¹⁶⁹ Appadurai, 39.

¹⁷⁰ Bravo, "Tarihin Sonu, İlerleme ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme", 136-137.

¹⁷¹ Friedman, *Dünya Düzdür: Yirmi Birinci Yüzyılın Kısa Tarihi*, 388-389.

¹⁷² Ritzer, *Küresel Dünya*, 400.

dikkatini çekmekle alakalıdır. Küresel bir dünya tasavvuruna yönelik bir algı da sorunlarını ancak bu şekilde ortadan kaldırılabılır.

Küreselleşmede güvenliğin revaçta bir konu olarak değerlendirilmemesinin nedenleri, küreselleşmenin güvenlik boyutunun ihmal edilmesi, güvenli bir gelecek vaat ettiği varsayımı ve aynı zamanda güvenlik çalışmalarının küreselleşme çalışmalarını yeterince dikkate almamasındandır.¹⁷³ Bütün bunlara karşın terörün bir sorun olarak değerlendirilmeye başlanması, ABD'nin küresel terörizmle tanışması, terörün uluslararası bir konu olarak kabulü 11 Eylül saldırılarıyla olmuştur.¹⁷⁴ Ancak hemen belirtmemiz gerekir ki terör, 11 Eylül'den önce de söz konusuydu. Fakat diğer ülkeler tarafından yaşandığı ve muhatap kılınmadığı için gücü elinde bulunduran devlet olarak Amerika, bunu bir sorun olarak algılamadı. Bu bakımdan söz konusu durumun herhangi bir koşulda sorun olarak görünebilmesi için, öncelikle ilişkili hale gelmesi gerekir. Amerika da kendisi için bir tehdit oluşturduğu andan itibaren bu soruna yönelik bir algı gücü yaratmıştır. Dolayısıyla bu durumun bir sorun haline gelmesi “statükonun çatırdamasıyla”¹⁷⁵ yakından ilişkilidir. Olayın küresel etkisinin belirleyicileri ise, dünyanın pek çok yerinde aynı anda seyredilmiş ve öğrenilmiş olmasıdır.¹⁷⁶

11 Eylül'le olanaksız olarak kabul edilenden kurmacaya benzemeyen bir şeye geçiş yaşanmıştır.¹⁷⁷ Kontrolde tutulduğu varsayılan dünyanın karşısında gerçeklik yaratması belki de en dikkate değer özelliklerdendir. Bununla, içinde yaşanan yapay güvenlik gösterişi bir anda yitirilmiştir. Ülke genelinde sıradan insanlar korkuyu, uzak ülkelerdeki karanlık kişiler tarafından gerçekleştirilebilecek bir saldırının kişisel korkusunu keşfetmiştir.¹⁷⁸

Yukarıda da belirtildiği gibi toplumsal anlamdaki pek çok sorun bireylerin tanıdığı olduğu bir dünyada, bu dünyanın tanımlayıcı evreni olan bilgi iletişim teknolojileri vasıtasıyla dolaşıma sokulduğunda kayıtsız olma durumu söz konusu olamaz. Bu

¹⁷³ Pınar Bilgin, “11 Eylül Öncesi ve Sonrasında Küreselleşen Güvenliği Anlamak”, C. Karadeli (Der.), *Küreselleşme ve Alternatif Küreselleşme*, (ss.59-80), Phoenix Yayınları, Ankara 2005, 64.

¹⁷⁴ Murat Ercan, “Küreselleşmenin Terör Boyutu”, M. Ercan (Ed.), *Küreselleşme ve Türkiye'ye Etkileri*, (ss. 147-169), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2010, 148. Sabri Tekir, “Küresel Çıkarlar ve Küresel Politikaların Odağında Orta Doğu”, M. Ercan (Ed.), *Küreselleşme ve Türkiye'ye Etkileri*, (ss. 171-205), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2010, 183-184.

¹⁷⁵ Graham Allison, *Nükleer Terörizm: Önlenebilir Nihai Felâket*, (Çev.: O.G. Ayas), Salyangoz Yayınları, İstanbul 2006, 150.

¹⁷⁶ Ritzer, *Küresel Dünya*, 45.

¹⁷⁷ Jean Baudrillard, *Can Çekişen Küresel Güç*, (Çev.: O. Adanır), Doğu Batı Yayınları, Ankara 2017, 80.

¹⁷⁸ Allison, *Nükleer Terörizm: Önlenebilir Nihai Felâket*, 149.

konuyla ilişkili bir diğer önemli başlık, hâkim küresel paradigmanın hedef alınmasıdır. Küresel anlamda hedef kitlesi, izleyici kitlesine yenilmez olduğu varsayılan bir güce karşı gerçekleştirdiği terör saldırısı kaçınılamayacak denli büyük sorunların ve gücün yeniden ikamesini meşrulaştırıcıdır.

Şiddeti küresel bir gösteri olarak sahnelemek, 11 Eylül'ü daha önceki terör eylemlerinden ayırmaktadır.¹⁷⁹ Öyle ki o güne kadarki pek çok terör saldırısı, dünyanın bütünü üzerine gösteri boyutuna ulaşmamışken, bugün ve yakın gelecekte, küresel çaptaki eylemlerin bunu başarılı kılma yönünde pek çok atılımı söz konusudur. IŞİD terörünün infazlarında kullanılan baş kesme, bundan daha aşağılayıcı bir idam şekli olmamasıyla diğer infaz şekillerinden ayrılır. Bu, o insanı ve fiziksel varlığını bütünüyle aşağılamaktadır.¹⁸⁰ İnsana ait değerlerin göz ardı edildiği veya görmezden gelinip hissizleştirildiği bu dünyada, yeni değerlerin ne olacağı ya da olması gerektiği tartışılmaya açıktır.

Küresel değişim beraberinde yeni bir mülteci dalgası doğurma tehlikesini de taşımaktadır. İklim mültecileri¹⁸¹ adı verilebilecek bu göçmen kitle, doğal dengenin bozulması ve küresel iklim değişikliğinin beraberinde yaratmış olduğu tehlikelerin global ölçekte yansması olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bu sadece farklı türdeki insan nüfusunu değil, farklı türdeki pek çok canlı nüfusun da yer değiştirerek yaşama alanlarına zarar verecektir. Nitekim tüketime odaklı bir yaşama çevresi, günümüz dünyasında doğal kaynakların da sürdürülebilir olmasını ortadan kaldırarak yok olmasına yol açar.

Aynı zamanda göçün bir diğer sebebi dünya üzerinde artan iç ve dış savaşlar, savaşlarda kullanılan aletlerdir. Bunlar da küresel çapta göçü hızlandırmıştır. Dolayısıyla ömür boyu bir cemaatin üyesi olabilme hayali de kimi durumlarda güçleşebilmektedir.

Küresel arenada, tehlike bir başka bağlamda da boyut değiştirmiştir. Aynı mekânda bulunmaktan kaynaklanan insanlar ve diğer canlılar arasında bulaşan

¹⁷⁹ Susan Buck-Morss, *Küresel Bir Karşı Kültür*, (Çev.: S. Evren), Versus Kitap, İstanbul 2007, 27.

¹⁸⁰ Friedman, *Dünya Düzdür: Yirmi Birinci Yüzyılın Kısa Tarihi*, 390.

¹⁸¹ Ritzer, *Küresel Dünya*, 358.

mikroplardan;¹⁸² teknolojinin yaygın anlamdaki küresel etkisinden artan hızda ve yoğunlukta virüslere geçilmiştir. Böylece virüs denilen öge önceki dönemlerde canlı varlığa yönelik birer tehdit mekanizması olarak işlev görürken bugünün dünyasında sadece canlıları değil insan eliyle yaratılmış cansız varlıkları da tehdit etmektedir. Bu söz Theodor W. Adorno'nun "İnsan bir sonuçtur." yönündeki çıkarsamasına bizleri götürmektedir.¹⁸³

Buraya kadar sözünü ettiğimiz pek çok konu altı kazındığında çok daha geniş incelemeleri hak ediyor. Ancak amacımız küreselleşmeye bir alternatif yaratmaksa küreselleşmenin neyi ifade ettiği bahsi ele aldığımız kadarıyla yeterli malzemeyi sunacaktır. Bu noktadan itibaren malzemenin derinliği bir kenara bırakılarak, esas incelenmesi gereken konu göz önünde bulundurulacaktır. Siirt kahvehaneleri ve bunların geleneksel toplumdaki etkinliğinin küreselleşmenin yanında ve kimi zaman karşısında ifade ettikleri değerlendirmeye alınacaktır.

¹⁸² Jared Diamond, *Tüfek, Mikrop, Çelik* (26. Basım), (Ç. İnce), Tübitak Popüler Bilim Kitaplığı, Ankara 2015.

¹⁸³ Aktaran: Besim F. Dellaloğlu, "Nesnenin İmparatorluğu", A. D. Özarslan (Haz.), *Sanat ve Sosyoloji*, (ss. 95-101), Bağlam Yayınları, İstanbul 2005, 101.

İKİNCİ BÖLÜM

KAHVEHANE KAVRAMI VE KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

Geleneksel toplum yapısına sahip Osmanlı Devleti'nde topluluk ruhunu canlandıran pek çok şeyden söz edilebilir. Kahveyi bunun içinde özel kılan, yeni bir mekânda “görünür”¹⁸⁴ olmasıdır. Kahvehaneler, bulunulan mekânda bilindik işaretlerin dışında yeni göstergelerin keşfine olanak sağlamıştır. Kahvehane kuşkusuz bir yaşam evrenidir. Bu yaşam evrenine konu olan sadece tüketme üzerine kurgulu bir dünya değil, soyutlanmış dünyanın kendisidir. Bu soyutlanmış dünyanın yaratıcıları bireylerdir. Bir anlamda birey olmak vadedilenin dışında bir kültürel şablonda yer edinmektir. Dolayısıyla kahvehane, geleneksel toplumun karşısında alternatif ancak onun dışında da yer almayan bir yaşam evreni kurgulamasıdır. Kurgulamaya örneklik eden yapı, kısa bir süre sonra tam da bu nedenle geleneksel tanımlayıcı haline gelmiştir.

Bütün devirlerde yeme ve içme kültürü birbiriyle bağıntılı şekillenmiştir. Osmanlı toplumunda bu, dâhil olduğu medeniyet dairesi içinde gündelik hayatın zorunluluğu olmaktan çıkarılmış, temel dayanak noktasını dini söylemde bulan bir dizi kurallar bütünüyle destekleyerek bir çeşit ibadete dönüştürmüştür.¹⁸⁵ Bu bakımdan Osmanlı'da yeme-içme kültürü bireyler için bir araçtır denebilir. Ancak bu aracın amaçlı bir faaliyet haline gelmesi, tam da gereken ruhu kazanmasıyla sağlanmıştır. Sosyal olanın tatmini yeme-içme alışkanlıklarını amaç haline getirmiştir. Bu aynı zamanda, belli tarzda fikirlerin ve davranışların şekillenebilmesini de gerektirmiştir. Böylelikle bu yaşam alanları, ilk içiminden itibaren kahvenin özel bir kimlikle ve aidiyetle¹⁸⁶ sahiplenilebilmesine olanak tanımıştır. Dolayısıyla kahve bir arada olmanın her an ve her yerde yenilenebilir doyum kapısı, aracısı ve yeni kimliği konumuna yükselmiştir.

¹⁸⁴ İlyaz Bingöl, *Osmanlı'da Kahvehane ve Toplumsal Hayat Mekânları*, Gram Yayınları, İstanbul 2013, 30.

¹⁸⁵ Ekrem Işın, *İstanbul'da Gündelik Hayat: İnsan, Kültür ve Mekân İlişkileri Üzerine Toplumsal Tarih Denemeleri* (5. Baskı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2014, 291.

¹⁸⁶ Burada Alan Mikhail'in Osmanlı kent kahvehanelerinin Osmanlı kentleri coğrafyasında önemli mekânlar olduğunu; çünkü Osmanlı dünyasındaki kentsel mekân ve toplumsal cinsiyet kavramlarının karmaşık doğasını vurgulaması ve aynı zamanda ona meydan okuması yönündeki savı ve elbette çalışmanın tümü boyunca okuduklarımız, bizim böyle bir değerlendirme yapmamıza imkân sağlamıştır. Alan Mikhail, “Gönül Arzu Eder Ki: Toplumsal Cinsiyet, Kentsel Mekân ve Osmanlı Kahvehaneleri”, D. Sajdi (Der.), *Osmanlı Laleleri, Osmanlı Kahvehaneleri: On Sekizinci Yüzyılda Hayat Tarzı ve Boş Zaman Eğlenceleri*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2014, 175-6.

“İçecek kültürü yemek kültürünün aksine, temellerini dini naslarda bulmayan, kişiye verdiği keyif nedeniyle bireysel planda hayatın dışı dönük yönünü temsil eden bir özelliğe sahiptir. Bu özellik içecek kültürünü, yemek kültüründe olduğu gibi evin dört duvarı arasına hapsetmemiş, tam tersine ev dışında kendi mekânını yaratma fırsatını vermiştir.”¹⁸⁷ Dolayısıyla mekân olarak sahiplenilmesinden önce, yemek kültürü başlı başına bir amaç sayılmazken, içme kültürü bir amaçtır. Amaç olarak belirgin bir kültürel alanda gelişen bir faaliyet olmasını belirleyen ise dışarıda gerçekleşmesidir. Her ne kadar böyle bir farklılığı içinde barındırsa da, karşılıklı temaslarla her ikisinin de birbirini yönlendirdiğinden söz edilebilir.

Ancak içmeyi yemekten daha önemli kılan şey, içilen bir şeyin hayatının ya da ruhunun doğrudan doğruya içe alınmasıdır.¹⁸⁸ Üretildiği ile tüketildiği an arasında gerçekleşen süre bize, dolaşımda bulunma hadisesinin birlikteliğini sunar. Eşlik ettiği insanlar ve yiyecekler ise, aynılıkla harmanlanmış bakış açılarını zenginleştirmektedir. Bu dışsal bir görünüm yaratıcısı olmasının yanında içsel bir başkalaşım olabilir. Dolayısıyla yudumlanan sadece bir içecek değildir. Bir düşünce üslubudur da. Üslup, tüketimiyle muhatap olan herkes için farklılaşmaktadır. Tam da bu yüzden içecek ve tüketildiği yer, anlamlı bir kültürel şablonu olanaklı hale getirebilir, yeniden yaratabilir, kimliklendirebilir.

Kahve, kahvehane ve çay toplumsal hayata girdikleri andan itibaren, söz konusu toplumların yaşamlarının vazgeçilmez ögesi haline gelmişlerdir. Toplumların farklılıkları dikkate alındığında, bu üç öge hem bir içecek hem de bir yaşama üslubunu kabul ölçeğinde, değişimlerin belirleyicisi ve yönlendiricisi konumuna yükselmiştir. Kahvenin ve çayın günün her saatinde içilebilecek içecekler olması; bireylerin toplum yaşamına her an, her şekilde ayak uydurmalarını sağlamıştır.

Yüz yüze ilişkileri canlandıran ayırıcı bir unsur olarak kahve, geleneksel toplumdaki yaşamı imler. Kahve başlangıçta sadece ticari bir meta olarak ekonomik anlamda ileri belli bir kesimin dikkatini çekerken, zamanla toplumun genelini ifade eden ayırıcı bir unsur olmuştur. Kahve alışkanlıkların varlık kazanmasında etkin bir belirleyici olmasının yanı sıra, sürdürülmesinde de geçmişin ayak izlerini takip etmiştir.

¹⁸⁷ Işın, 293.

¹⁸⁸ Wolfgang Schivelbusch, *Keyif Verici Maddelerin Tarihi: Cennet, Tat ve Mantık*, (Çev.: Z. A. Yılmaz), Genesis Kitap, Ankara 2012, 175.

Kahve içilen yer olarak kahvehane de bu geleneksel yapının vücut bulmasına aracılık etmiştir.

Çay, kahve alışkanlığının karşısında alternatifsizliğin ortadan kaldırılmasının yeni bir tanımı ve değerlendirilmesidir. Öyle ki bireyler, en çok darlık zamanlarında (özellikle I. Dünya Savaşı'nda yaşanan ve sonraki tarihlerde tekrarlanan kahve darlıkları) yoksun kaldıkları içeceğe yeni bir içeceğin tesellisi sayesinde katlanmışlardır.¹⁸⁹ Fiyatının kahveye nazaran ucuz olması bireylerin çaya yönelmesini açıklamada en bilindik izah denemesidir. Ancak bunun yanı sıra üretime, erişime yatkınlık ve hazırlanmasından tüketilmesine kadar sağladığı kolaylık da sıralanabilir. Bütün bunlar çayı, sosyalleşmenin vazgeçilmez sürekliliğine yeni bir çeşni katarak toplumsal hafızaya yerleştirmiştir. Çayla birlikte mekânsallaşan yapı örnekleri olan kahvehaneler ortadan kalkmamış, sürekliliklerini korumuşlardır. İlk etapta kahvenin yanında çaya yer verilirken, sonradan çay tek başına bir kültürün değişmez sahiplenicisi konumuna yükselmiştir denilebilir. Dolayısıyla çayı içinde taşıyan kahvehanenin, iletişimin sözlü yükünü yeniden oluşturduğundan ve düzenlediğinden söz edilebilir.¹⁹⁰

Toplanma ve bir arada bulunma, sözlü geleneğin takibini sıradan insanlar için elverişli hale getirmiştir. Erkeklerin bir araya geldiği yerler olarak, bireylere gündelik yaşam aktivitesi sunmuştur. “Sosyal içicilik”¹⁹¹ mekânlarını, birlikteliğin güvenle tazelendiği bilindik olanın rahatlatıcı etkisi ile geleneksel yapının bir çeşit hafızası durumuna yükselmiştir. Burada sürprizlere yer yoktur. Kahvehane "bireysellik gerektirmeyen, bir göz paydasında birleşen gövde-diller"¹⁹²in bir araya geldiği gündelik endişelerden bağımsız bir toplanma mekânıdır. Öyle ki aynılık, en istenilebilir tecrübedir. Aynılık sadece mekânda değil, mekânı oluşturan öğelerde de belirleyici etkendir. İnsanlar, sohbetler, bardaklar, tepsiler, dekor, sandalyeler ve masalar bu bilindik gündelik ritüellerin gerçekleşebilmesi için gerekli araçlar olmuştur.

Kahve, çay ve kahvehane kavramları sadece üretim, tüketim ve sosyalleşmenin yol göstericileri olarak değil, hayatı daha anlamlı kılan bir yaşama felsefesi de öne

¹⁸⁹ Beşir Ayzazoğlu, *Kahveniz Nasıl Olsun?: Türk Kahvesinin Kültür Tarihi*, Kapı Yayınları, İstanbul 2011, 9.

¹⁹⁰ Çalışmamızın ilerleyen kısımlarında bu durumu daha da açacağız.

¹⁹¹ Ulla Heise, *Kahve ve Kahvehane*, (Çev.: M. Tüzel), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2001, 102.

¹⁹² İlyaz Bingöl, “Kahvehanedeki Göz”, *Adam Sanat*, Sayı:228, Ocak 2005.

sürerler. Öyle ki bu üç unsur üzerine yazılı ve sözlü yüzlerce edebi eser,¹⁹³ toplumların yaşam kültürüne de anlam katmıştır. Seyahatnameler¹⁹⁴ de bu bakımdan değerlendirmeye alınabilir. Bunlar dikkatle incelendiğinde en açık şekilde görülebileceği gibi zevk, beğeni, tercih öğelerinin ruhsal tatmin aracı haline de geldiği görülür. Bireyler ve toplumlar için tanımlayıcı bir kimlik haritası oluşturmuşlardır. Bu kimlik, farklı aksesuarlarla çeşitlendirilmiştir. Cezve, fincan, bardak, çaydanlık, semaver; çayın ve kahvenin¹⁹⁵ hazırlanmasında etkilidir. Tüketildiği yerler bu içeceklerin, süreç içerisinde maddi ve manevi yol göstericileri olmuştur. Kültür denilen şey bu yapay yaratımlarla somut ve ispatlanabilir bir nitelik kazanmıştır. Sadece yapım ve servis aşamalarında değil, paylaşılabilir özellikleri harmanlayarak yeni bir toplumsallık merkezini oluşturmuştur.

Yukarıda da söz ettiğimiz kahve ve çay örneğinde olduğu gibi, içecek kültürü yeme kültürünü şekillendirmiştir. Sözgelimi kahve ortaya çıktığında, bir sözlü kültür ögesi olarak “kahve altı” kavramı türemiş ve geçmişten bugüne dilimize yerleşmiştir. Çayın yaygınlaşmasında ise, Batılılaşma sürecinin Türk toplumuna hediye ettiği düzenli kahvaltı geleneği belirginlik kazanmıştır.¹⁹⁶ Dolayısıyla biri Doğulu yaşam kültürünü diğeri Batılı yaşam kültürünü imler. Kahve ve çay içinden çıktıkları kültürün izlerini taşıyarak ülkemize girmiştir. Aynı zamanda, hâkim pozisyonundaki ülke ve onun taşıdığı söylem dili de etkilidir. Böylelikle revaçta olmalarının belirleyici ögesi yaşanan

¹⁹³ Çeşitli örneklerin ayrıntılı incelemeleri için bkz: Namık Açıkgoz, *Kahvenâme*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999. *İstanbul 1898 Kahvehane Hikâyeleri*, A. Ramsay, C. Adler (Der.- Haz.), (Çev.: S. Kaliç), Maya Kitap, İstanbul 2012. Neslihan K. Keskin, *Kahve ile Bâde Âresinde 17. Yüzyıl Divan Şiiri*, (Ed: E. G. Naskali), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2014, 27-42. Namık Açıkgoz, “Klâsik Türk Şiiri İmge Kurgulamasında “Kahve””, E. G. Naskali (Ed.), *Türk Kahvesi Kitabı*, (ss.43-49), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2014, 43-49. Emine G. Naskali, “Türkülerde Türk Kahvesi”, E. G. Naskali (Ed.), *Türk Kahvesi Kitabı*, (ss.51-100), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2014, 51-100. Osman C. Kaygılı, *İstanbul'da Semaî Kahveleri ve Meydan Şairleri*, Bürhaneddin Basımevi, İstanbul 1937.

¹⁹⁴ Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Akkırman-Belgrad-Gelibolu-Manastır-Özü-Saraybosna-Slovenya-Tokat-Üsküp, S.A.Kahraman (Haz.), (5. Kitap-1. Cilt), YKY, İstanbul 2010. Ahmet H. Tanpınar, *Beş Şehir* (38. Baskı), Dergah Yayınları, İstanbul 2017.

¹⁹⁵ Kahve ve çayla ilgili yazılan pek çok eserde kullanılan fotoğraflar; çayın ve kahvenin yapılmasında sözünü ettiğimiz araçlardan bahsetmektedir. Bkz: Tanede Saklı Keyif, S. Özpallabıyıklılar (Ed.), YKY; Türk Kahvesi (Ed: S. Koz), YKY, Gürsoy, Deniz, *Demlikten Süzülen Kültür: Çay* (3. Baskı), Oğlak Yayıncılık, İstanbul 2011. Deniz Gürsoy, *Sohbetin Bahanesi Kahve*, (3. Baskı), Oğlak Yayıncılık, İstanbul 2012. Beşir Ayvazoğlu, *Kahveniz Nasıl Olsun?: Türk Kahvesinin Kültür Tarihi*, Kapı Yayınları, İstanbul 2011. Sema Güral, *Türk Kültüründe Kahvenin Yeri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 1999. Biz de bundan yola çıkarak onlar için farklı kültürlerin oluşmasında ve kimliklerin tanıtılmasında ayırt edicidir yorumunu yaptık. Buradan yola çıkarak bir çıkarsama yapıldığında, farklı toplumların kendi içecek kültürlerine yakın hale getirdiği araçlar mevcut olduğu fark edilecektir.

¹⁹⁶ Kemalettin Kuzucu, *Bin Yılın Çayı: Osmanlı'da Çay ve Kahvehane Kültürü*, Kapı Yayınları, İstanbul 2012, 62.

tarihsel, toplumsal, siyasal ve kültürel değişimlerdir denebilir. Kültürün zamanla değişmez öğeleri haline gelmesinin yanı sıra, bulunulan mekâna da yerleşik tasvirlerle anılmışlardır. Bunun belki de en belirleyici örneklerinden biri kahvehanedir. Kahveden sonra bile çay, kültürün sürekliliğini mekânın özelleştirilmesiyle benzer bir adla kabul etmiştir. Her ne kadar bugün bu yerler çay evi, çay salonu gibi farklı adlarla anılsa da, esas olarak erkeklerin gidebileceği ve mekânı kullanımlarını belirleyen yerler olmayı sürdürmektedir.

Yalnızca bu koşullar değil, ancak bu koşulların sonrasında tüketimin nasıl gerçekleşeceği ile paylaşmanın tarifi de özelleştirilebilir. "Bir kahvenin kırk yıl hatırı vardır" ya da "Gönül ne çay ister ne çayhane gönül sohbet ister çay bahane" gibi deyişler, bu kültürel yakınlaşmanın olasılığını birlikte olmanın koşulu haline getirir. Bu durum dolaylı bir aracı olarak bireyleri birbirine bağlar, onları bir araya getirir. Artık tüketilen sadece bir içecek değildir. Bu bakımdan kahve ve çay içilen mekânlar, içeceği kucaklamalarının ötesinde bir yaşam dünyasının merkezleştirilmeleridir. Ayrıca anı kestirmekteki olanaksızlık akılda tutulduğunda mekânlar, değişmesi zor bir yaşama evrenini bilinebilir olana duyulan güvenle tazelemek isterler. Bu anlamda kahvehaneler, eski türde paylaşımın yeni türde sahiplenicisidir.

Başlangıçta kahvehanenin amacı, kahveyi tüketmek için birleşen bir kalabalık iken zamanla insanların birlikte vakit geçirmek (öldürmek!) için bahane aradığı bir araç konumuna dönüşmüştür. Buna bir de artan işsizlik eklendiğinde, vakti geçiren insanların kalabalıklaştığı kitleler olma halinin gözle görülebilir şekilde arttığı fark edilecektir. Bu durum bulunanla olmak istenilen yer arasında giderek artan bir çelişki doğurmaktadır.

Kahvehane geleneksel yaşam kültürü için büyük oranda, hiyerarşik olmayan diğer kamusal ve özel alanlardan ayrılır. Ne tam anlamıyla kamusaldır ne de özel. Melez niteliktedir. Kamusaldır çünkü belli bir bölgede yaşayanlara özgüdür. Özeldir çünkü oraya sürekli giden insanlar bellidir ve bu insanlar açısından onlara özgü bir mekândır.¹⁹⁷ Bu iki farklı özellik, yaşama duyulan memnuniyetsizliği azaltmaya¹⁹⁸ yarayan bir pratiği haklılaştırır. Aynı zamanda yeni tarzda kimliklerin oluşması için

¹⁹⁷ Çağdaş Demren, *Kahvehane Erkekliği: "Ankara'da Bir Gecekondu Mahallesi Örneği"*, Gece Kitaplığı, Ankara 2014, 118.

¹⁹⁸ Demren, 119.

bireysel sahiplenmişliği aktif hale getirir. Sahiplenmişlik; nerede duracağını bilemeyen, geçmiş ve gelecek değerleri arasında kalan bireye yol gösterir. Onu bugün için dengede tutar.

Kahvehaneler geçmişte olduğu gibi günümüzde de erkeklerin rüştlarını ispat ettikleri mekânlardır. Bu mekânlar, toplumsal kabulün ayrıcalığını geleneksel toplumlardaki erkekler için elverişli hale getirir. Bir diğer başlıkta ters bir okumayla, kahvehane bugün çok değişik isimlerle anılsa da, işi olmayan ve emekliye ayrılmış insanlar için “teselli köşeleri”¹⁹⁹ni ifade etmektedir. İnsanlar hayatta umduklarını bulamadıklarında ya da kalan ömürlerinin geçmişteki kadar tat vermediğini anladıklarında buraları bir tür huzur ve eğlence mekânı olarak görmeye meyillidirler. Bu durum erkekler için verili sorumluluklara inat, rüştlarının ispatından sonlanmasına kadar gerginliği azaltarak rahatlamlarına neden olan kahvehanelerin varlık gerekçelerini anlamamızı kolaylaştırır. Katılanların sayısı arttıkça geleneksel yapının faaliyet alanı genişlemektedir.

Kahve ve çay kültürü sadece bizim toplum yapımızla sınırlandırılmayacak değişimlerin varlık gerekçesidir. Ancak yukarıda sıralanabilecek pek çok etkiye rağmen kahvehaneler, daha mikro bir yapının ağırlığıyla geleneksel kültürün ilişkili olduğu seyre dokunmak üzerine incelenecektir. Dolayısıyla bu bölümün ilk kısmında geçmişî odak noktası kabul ederek, bugün için vadedilenin ne olduğu tartışmaya açılacaktır. Bunun için elbette ki kavramların tarihsel seyrine bakılacaktır. Ancak bu tarihsel seyir için başlangıç ve incelememize konu olarak seçtiğimiz yerel ölçek de göz önünde tutulacaktır.

Anlam yükleyiciler, dünyayı değiştirmek için büyük hayallerin gerçekleşmeyeceğini fark ettiklerinde, küçükleri için çaba harcamaya başlar. Gündelik olağan ilişkiler sıradan ilişkileri içerdekilerce boşluk tanımaz bir döngüye hapseder. Döngünün sahiplenicileri onu renklendirecek ufak ancak anlamı büyük ihtiyaçların ön kabulünü olumlarlar. Kahve ve çay bu döngüde yaratılmış ihtiyaçlar olarak bireysel hafızalara yerleşirler. Bu içeceklerin ne olduğu, algılayış tarzına göre farklılaşır. Bu bölümün ilk kısmında önceliğimiz, içeceklerin tanımı, tarifi ve mekânda kurgulandığı

¹⁹⁹ Ayvazoğlu, *Kahveniz Nasıl Olsun?: Türk Kahvesinin Kültür Tarihi*, 164.

zeminin tartışılması olacaktır. Aynı zamanda içeceklerin dünyadan ne aldığı ve ona neyi hediye ettiği sorgulanacaktır.

Tarih her toplum için farklı akmakla birlikte, onun ne ile ilişkili aktığı da önemlidir. Kültür bu akışı düzenleyen bir yapıya sahiptir. Yapıya ait dinamikler, birlikteliğin mevcudiyeti ve onanmasında önemli figürlerdir. Bu figürlerden içecek-mekân ilişkisi, çalışmamız için esas dikkat çekilmesi gerekendir. Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne geçiş kahvenin, çayın ve kahvehanenin ülkemizde kimlik kazanmasında etkili olmuştur. Bu bakımdan içinde yaşadığımız, yerleşik halde bulunduğumuz değerler yeni baştan okunmalıdır.

2.1. İÇECEKLER VE İÇECEKLERİN MEKÂNDAKİ TEMSİLLERİ

Bu bölümde ülkemizde kahve, çay kavramlarının gündelik hayatta yer edinmesine değinilmiştir. Bu bağlamda içeceklerin, dünyada varlık kazanmalarına dair efsaneler ile kayıt altına alınmış (doğrulanmış) bilgiler bizim için belirleyici olmuştur. Ayrıca içeceklerin bireyler için kültür oluşturması bağlamında, mekânla ilişkili özelliklerine dikkat çekilmiştir. Aynı zamanda mekânın sadece dünyada değil, çalışmamız kapsamında bizi ilgilendiren kısmı olan Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne geçirdiği değişim göz önünde bulundurulmuştur. Bu bağlamda, bu bölümde, içecekler ve mekânın tarihsel geçmişi zamanın ruhu ile bir arada ele alınmaktadır.

2.1.1. Alternatif Bir İçeceği Meşrulaştırmak

Zaman akar. Bu akıntıda yön bulabilmenin en kolay yolu ise, onu haritalandırmaktır. Haritaya uygun göstergeler, çevreye kayıtsız kalınarak sağlanamaz. Çevre ve insan birbirinden soyutlanamaz. Dolayısıyla çevre-insan diyalektiğini öze ait kılan, bir yaşam felsefesidir. Bu yaşam felsefesi zamanın birer getirisidir. Bu bağlamda tanındığı andan beri “kahve” adı verilen içecek, gündelik bir tatlandırıcı olmasının yanında, anlamlı bir nitelik taşır. Sözelimi “kahvenin kendini bilmişliği”²⁰⁰ daha baştan itibaren entelektüel bir sahiplenici olmasının yanında ehlikeyif bir dünya tasarımıdır.

²⁰⁰ Kakuzo Okakura, *Çay Kitabı*, (Çev.: E. Atilla), Alakarga Yayıncılık, İstanbul 2014, 13.

“Toplumlar arasında yeme içme kültürü açısından karşılıklı bir değiş-tokuş bulunmakta, toplumlar beğenilerine uyan lezzetleri çabucak içselleştirebilmektedir.”²⁰¹ Buna benzer şekilde paylaşılanlar sadece maddi kültürün dökümanları olmayıp, bunlarla birlikte belli bir yaşama perspektifidir. Bu paylaşımın bugün yoğunluklu artışından söz ediyor olsak bile; geçmişte de savaşlar, keşifler, göçler gibi etkenler insanları ve paylaşımda bulundukları ögelerin temasını sağlamıştır. Günümüz paylaşımlarını geçmiştekilerden ayıran, birikimsel sürecin getirilerini takip etmenin hem içinde hem de dışında kolaylaştırıcılarıdır. Buna bir de konular üzerine yazılmış eserlerin yaratmış olduğu fırsatlar eklenince, alışılmış sınırları aşan bir tabloyla da karşılaşmaktayız. Bu bağlamda bu bölümde ele alacağımız kahve hem malzeme hem de geçmişi bugünden okuma ve yorumlama için bulunmaz kaynak oluşturmaktadır.

Kahve bir içecek olarak keşfedilmeden önce, besleyici ve tok tutucu özelliğinden dolayı öğütülerek ekmek yapımında kullanılmıştır.²⁰² Bin yıllarında, yiyecek olarak Habeşistan’da bu şekilde kullanıldıktan sonra kahve, 13. ve 14. Yüzyıllarda Arabistan’a geçmiştir. Orada içecek olarak keşfinden sonra, 15. yüzyılın ortasında Yemen kahvesinin üretimi başlamıştır. Bölgenin Türkler tarafından fethinin ardından Yemen kahvesi 16. yüzyılın ortalarına doğru Osmanlı kültürüne içecek olarak geçmiştir.²⁰³ Kahvenin geniş tabanda rağbet görmesi ve evrensel bir toplumsal mekân olarak yaygınlaşması İstanbul’a gelmesiyle gerçekleşir.²⁰⁴ Kahveyi İstanbul’a tanıtan ilk kişinin Habeşistan Valisi Özdemiş Paşa olduğu söylenir.²⁰⁵

“Kahve bizzat kahvenin öğrenilmesinden önce yaygın olarak kullanılan bir sözcüktü ve şarabın aşağılayıcı sıfatlarından biri olarak uzun bir geçmişi vardı.”²⁰⁶ Arapça’daki kahve kelimesi, bilinen kahveyi anlatmadan önce şarap, yeterince doymuş olmak, saf süt, koku gibi anlamlara geliyordu. Ancak kelimenin Habeşistan’daki Kaffa bölgesinden geldiğini de söyleyenler vardır.²⁰⁷ Kahve yaygınlaşır yaygınlaşmaz

²⁰¹ Serkan Güneş, “Türk Çay Kültürü ve Ürünleri”, *Milli Folklor*, 2012, 24(93), 242.

²⁰² Kemalettin Kuzucu, *Türk Kahvesinin Kısa Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, (Ed: S. Koz), İstanbul 2015, 28.

²⁰³ A.Süheyl Ünver, “Türkiye’de Kahve ve Kahvehaneler”, *Türk Etnografya Dergisi*, Sayı:5, Ankara 1963, 41. Kemalettin Kuzucu, *Bin Yılın Çayı: Osmanlı’da Çay ve Kahvehane Kültürü*, Kapı Yayınları, İstanbul 2012, 35-36.

²⁰⁴ Ahmet Yaşar, “18. Yüzyılın Sonunda Eyüp Kahvehaneleri”, *Eyüp Sultan Sempozyumu VIII*, 263.

²⁰⁵ “Kahve Yemen’den Gelir”, *Joker*, 30 Mart 1997, 66.

²⁰⁶ Ralph S. Hattox, *Kahve ve Kahvehaneler: Bir Toplumsal İçeceğin Yakındoğudaki Kökenleri*, (Çev.: N. Elhüseyni), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, 16.

²⁰⁷ *Kahve Yemen’den Gelir*, *Joker*, 30 Mart 1997, 66.

insanların ilgisini çekerek mektuplara, risalelere, fetvalara ve kitaplara girmiştir.²⁰⁸ Dolayısıyla ortaya çıkışı ve yaygınlaşması üzerine elde edilebilecek pek çok gerçek(e yakın) veri, gündelik hayatın bütününe nüfuz etmesi ve etkinliğiyle alakalı şekillenmiştir.

Bir içecek olmasının yanı sıra gündelik hayatın en bilindik anlam yüklenicisi olan kahve; "kudret meyvesi"²⁰⁹, "siyah et suyu"²¹⁰, "uykunun ve aşkın kara düşmanı"²¹¹, "İslâmların şarabı" ve "siyah inci"²¹² gibi adlarla anılmıştır. Bu isimler bir ad olmalarının yanı sıra toplumsal yapının belirleyici özelliklerini ortaya çıkaran birer göstergedir. Her biri aşına olunan kültürün dışında yeni türde bir yapıcının kabullenilişinde benzerlik ve zıtlık faktörlerini esas almıştır. İslâm karşısında şarap, siyah yanında şifa, uykuya ve aşka düşman sıfatlarıyla benzerlik ve farklılığın taban tabana zıt olduğu bir dünya evrenine yeni bir kimlik dâhilinde sızmanın yollarıdır da. Bu dolaylı yaratım, bütün olumsuzlukları yeni bir olumlamada birleştirir. Kahve olarak anılan içecek kültürel kimliği buradan edinir.

"Hiçbir içeceğin tarihi, kahve kadar kendi yarattığı efsanenin esiri olmamıştır."²¹³ Bu bağlamda kahve bir içecek olmasının ötesinde kültür yaratan özelliğiyle toplumsala yerleşmiştir. Kahvenin kökeni hakkında değinilebilecek pek çok söylenti mevcuttur. Bu efsaneler oldukça çok olup, bu kısımda bunlardan yalnızca ilgi çekeceğini düşündüğümüz birkaçından söz edilecektir. Bunlardan biri Ebu'l-Tayyip el-Gazzi tarafından ortaya atılmıştır. Buna göre, Hz. Süleyman yolculukları sırasında bir kasabaya uğrar ve kasaba sakinlerinin bilinmeyen bir hastalığa yakalandığını görür. Cebrail'in buyruğu üzerine Yemen'den gelen kahve çekirdeklerini kavurur ve bundan bir içecek hazırlar. İçeceğin verildiği hastalar iyileşir. Anlatımın sonunda kahvenin daha sonra bütünüyle unutulduğu 16. yüzyılın başlarında yeniden ortaya çıktığı belirtilir.²¹⁴

Bir diğeri kahvenin aslının Yemen'e dayandığını iddia eder. Buna göre, Yemen dağlarını mesken edinen dervişlerin bir tür ağaç yemişi olan kalb ve bün dedikleri

²⁰⁸ Hattox, *Kahve ve Kahvehaneler: Bir Toplumsal İçeceğin Yakınoğudaki Kökenleri*, 10.

²⁰⁹ Taha Toros, *Kahvenin Öyküsü: Ehlikeyfin Kitapları*, İletişim Yayınları, İstanbul 1998, 21.

²¹⁰ Avrupalı yazarlar Antik Çağ'da kahve içme alışkanlığına kendi versiyonlarını getirmekte, kahveyi Ispartalıların "siyah et suyu"na benzetmektedir. Aktaran: Hattox, *Kahve ve Kahvehaneler: Bir Toplumsal İçeceğin Yakınoğudaki Kökenleri*, 10.

²¹¹ Yaşar, *18. Yüzyılın Sonunda Eyüp Kahvehaneleri*, 263.

²¹² Toros, *Kahvenin Öyküsü: Ehlikeyfin Kitapları*, 6.

²¹³ Burçak Evren, *Eski İstanbul'da Kahvehaneler*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1996, 8

²¹⁴ Hattox, *Kahve ve Kahvehaneler: Bir Toplumsal İçeceğin Yakınoğudaki Kökenleri*, 10.

taneleri dövüp yemeleri, kiminin ise kavurup suyunu içmesidir. Buradan kullanımın kolay ve sağlık açısından faydalı olmasının keşfedilmesinden ötürü kahveyi, çok kısa zamanda, başkaları da görüp kullanmıştır.²¹⁵

“Allah dostu, din severi” ve “anneye karşı sevgi ve saygı timsali” olarak bilinen Veysel Karani tarafından deve çobanlığı yaparken Yemen’de kahveyi yiyen hayvanlar üzerindeki mucizenin keşfedilmesiyle kahve içme alışkanlığının başladığı da yine iddialar arasındadır.²¹⁶

Bir diğer iddia, bir halk efsanesine dayanmaktadır. İsmi bilinmeyen bir kişi tarafından ekilen keçi tezeğinden çıkmıştır. “Vücudunda bir parça kahve ile ölen insan cehenneme gitmez” dediği rivayet edilen ve hayatının son yıllarında sadece kahve ile yaşayan Ahmed bin Alavi Ba Cahdab’ın da kahveyi bulan ilk kişi olduğu söylenir.²¹⁷ Yine keçilerini otlatırken Kaldi’nin canlanan keçilerden örnek alarak keşfettiği yönünde söylemler de mevcuttur.²¹⁸

Kahvenin ortaya çıkışı bir başka rivayette 1252-53 yıllarında hacca girmek için yola çıkan Şeyh Ahmed ebu'l-Hasan Şâzili Hazretleri’nin gemiyle yolculuk ederken ters bir rüzgârla Yemen’deki Muhâ iskelesine düşmesiyle alakalıdır. Bu sırada Muhâ’da bir hastalık baş göstermiştir. Padişahın kızı da bu hastalığa yakalanınca padişah, kızının hastalığına çare bulabilmesi için şeyhin yanına gönderir. Kız şeyhin yanında birkaç gün kalınca halk arasında dedikodular baş gösterir. Bunun üzerine padişah dedikoduyu önlemek için şeyhi sürgüne gönderir. Şeyh Şâzili öğrencileriyle aç kalınca bir bitki keşfeder ve bunu kaynatıp suyunu içerek ayakta kalırlar. Hastalığa çare bulamayan padişah özür dilemek için şeyhi yanına çağırdığında, şeyh dua okuyup kahvenin suyunu hastalara içirir. Hastalar deva bulurlar. Bu olaydan sonra Yemenliler bu geleneği terk etmeyip, devam ettirdiler.²¹⁹

Kahvenin bağımlılık yaratıcı etkisi üzerine de bir hikâye mevcuttur. Buna göre erginliğinden ölünceye kadarki evrede hayatını fahişelikle kazanan bir kadın öldüğünde

²¹⁵ Kâtip Çelebi, *Mizânü'l-Hakk Fî İhtiyârî'l-Ehakk*, O. Ş. Gökyay, S. Uludağ (Haz.), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2008, 45.

²¹⁶ Pervin Ergun, “Türk Kahvesi Söylenceleri”, E. G. Naskali (Ed.), *Türk Kahvesi Kitabı*, (ss.103-116), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2014, 103.

²¹⁷ *Kahve Yemen’den Gelir*, Joker, 30 Mart 1997, 66.

²¹⁸ Anthony Wild, *Kahve: Bir Acı Tarih*, (Çev.: E. Ulusoy), MB Yayınevi, İstanbul 2007, 49.

²¹⁹ Kâtip Çelebi, “*Kahvenin Tarihine Derkenar*”, (3. Baskı), S. Koz (Haz.) S. Özpalabıyıklılar (Ed.), *Tanede Saklı Keyif, Kahve*, (ss. 156-161), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, 157-159.

gömülür. Bir süre sonra cinsel organı üzerinden bir fidan belirir. Hikâyenin bundan sonrasında fidanın verdiği meyveyi kaynatarak içen bir şeyhden bahsedilir. Bir gün işi çıkararak ayrıldığında, kaynatma işini bir dervişe verir. Tembihlemiş olmasına rağmen derviş, kahveyi taşırır. Durumu gören şeyh ise dervişe “Eyvah, zengin fakir, kadın erkek herkesin tiryakiliğine sebep oldun” diye bağırır.²²⁰

Buraya kadar olan rivayetler elbette konunun ilgi çekmesi için bir hayli önemli malzeme sunuyor. Ancak bilimsel ağırlığı dikkate alınarak hazırlanan çalışmamız için kahvenin ortaya çıkışı üzerine daha net bilgilere ihtiyacımız var. Kesin olarak kahve alışkanlığının edinilmesinde, 15. yüzyıl boyunca tekkede ve hac yolları boyunca dervişler ve hacılar tarafından gündelik hayatın sosyo-kültürel dolaşımına sokulduğu söylenmelidir. Kahvenin tasavvuf kültürünün içinde rağbet bulmasının başlıca nedeni, zihni açık tutucu ve uykuyu giderici özellikleridir.²²¹ İslam dünyasında bu şekilde dini motiflerin sürdürülmesinde aracı bir rolle yaygınlaşma gösterirken, Batı dünyasında da buna benzer bir çizgide gelişimini, dinden ayrı seküler bir dünya yaratımıyla edinir.

Araplar henüz M.Ö. 600 yılında bitkiyi ekmiştir. Edebiyatta kahvenin ilk işaretine, yaklaşık olarak M.Ö. 900 yılında Arap fizikçi Rhazes'te rastlarız. Kahvenin dünyada yaygınlık kazanması Arabistan'dan Türkiye içine 1554'te Türkiye'den İtalya'ya 1615'te, İtalya'dan Fransa içine 1644'te sonrasında diğer Avrupa ülkelerinedir.²²²

İçki geleneği olmaksızın benzer bir şekilde kahve içme alışkanlığı İslam dünyasını da etkilemiştir. İsa'nın kanını simgeleyen şarap üzerinden keyif sorununu çözen Hristiyanlardan çok, şarap yasağı nedeniyle itici güç olacak bir keyif maddesi yaratma arayışı Müslümanların kahveyle tanışmasında belirleyici etkindir.²²³ Arap-İslam dünyasında alkol içermeyen ve uyuşturmayan, bilakis insanı uyarıp zihnini açan bir içecek olan kahve ile yeni bir kültür yaratılmıştır.²²⁴ Şarap yasağının bir Müslümanı Musevilerden ve Hristiyanlardan ayırdığını düşünersek, kahveyle bir Müslüman'ın ayırt

²²⁰ *Kahve Yemen'den Gelir*, Joker, 30 Mart 1997, 67.

²²¹ Ekrem Işın, “Bir İçecekten Daha Fazla: Kahve ve Kahvehanelerin Toplumsal Tarihi” (3. Baskı), S. Koz (Haz.) S. Özpallabıyıklılar (Ed.), *Tanede Saklı Keyif, Kahve*, (ss. 10-43), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, 13-14.

²²² “Coffee Maddesi”, *Encyclopedia Americana*, (Volume 7), Grolier International, U.S.A. 1980, 187.

²²³ Enis Batur, “Kahverengi Tanede Saklanan Keyif” (3. Baskı), S. Özpallabıyıklılar (Ed.), *Tanede Saklı Keyif, Kahve*, (ss. 6-9), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, 8.

²²⁴ Schivelbusch, *Keyif Verici Maddelerin Tarihi: Cennet, Tat ve Mantık*, 23.

edici içeceğine kavuştuğundan bahsedebiliriz.²²⁵ Kültürel ayrımların net bir sahada çizildiği bu denli etkin ayırım, kahvenin alternatif yaratacak denli toplumsal yapıda değer bulmasıyla gerçekleşmiştir.

Alkolün aksine kahve, içeni ‘kadını erkekten, dünyayı cennetten ayıramayacak denli acizleştiremez.’²²⁶ Dolayısıyla bilincin yok olmadığı, aklın bütün savunularının seçim üzerinde değer bulduğu bir tanımlama ile örülmüştür. Bu da onu farkında olmayarak yapılabilecek kötülüklerin şerrinden alıkoyar. Üstelik zihnin daha da canlı tutulduğu, düşünme ve ibadet etmeye daha fazla zaman ayrılmasına aracı olur. Kahvenin ilk olarak sufiler arasında yaygınlaşması da bu durumun bir kanıtıdır. Ancak bu değer bulma, ortaya çıkar çıkmaz her yerde kabulle karşılanmamıştır. Bunun yerine uzun yıllar dini ve ahlaki yasaklamalarla adından söz edilmiştir.

Kahvenin dinî ve ahlâkî gerekçelerle yasaklanması ilk defa Memlûklar idaresindeki Mekke’dedir (1511).²²⁷ Benzer şekilde Osmanlı Devleti’nde bulunduğu dönemde, içilmesine muhalif söylemler oluşmuştur. Bunun en bilindik nedeni, şarap ile kahvenin birlikte ele alınarak sağlığa zararlı ve sarhoşluk verici bir madde olduğu değerlendirmesiyle, haram olduğunun düşünülmesidir.²²⁸ Kahve ilk zamanlarda, tıbbî açıdan sağlığa zararlı bir madde olarak görülmüştür. Bu anlayışla, dinî fetvalar verilmiştir.²²⁹ Çekirdeklerinin kömür oluncaya kadar pişirilmesi, yenilik olarak değerlendirilmesi(aşırı dindarlar tarafından reddedilmesi), kahvehanelerin siyasal faaliyetler içine karışması, yakışsız eğlencelerle bir arada anılması da söz konusu olan geleneksel açıklamalar içine dâhil edilebilir.²³⁰ Kahvenin Osmanlı Devleti’nde yasaklı özelliğinin son bulması, kahve çekirdeklerinin kavrulması sonucu haram özelliğini yitirebileceği söylentisiyledir.²³¹

²²⁵ İlyaz Bingöl, “Kahvenin Anlamı”, *Cogito*, Sayı: 68-69, Yapı Kredi Yayınları, Kış 2011/2012, 333.

²²⁶ Wild, *Kahve: Bir Acı Tarih*, 24.

²²⁷ Kuzucu, “Türk Kahvesinin Kısa Tarihi”, 56.

²²⁸ Savaş Çağlayan, “Anadolu’nun İlk Kamusal Mekânı: Kahvehane”, *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 29, Güz 2012, 99.

²²⁹ Namık Açıkgöz, *Kahve Etrafında Teşekkül Eden Edebî Kamuoyu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994, 1142.

²³⁰ Hattox, *Kahve ve Kahvehaneler: Bir Toplumsal İçeceğin Yakındoğu’daki Kökenleri*, 5.

²³¹ Gül F. Koz, “Çekirdekten Fincana: Bir Yudum Kahve Kırk Yıllık Hatır”, *TBMM Milli Saraylar*, İstanbul 2011, 18.

Aynı zamanda kahvenin sağladığı yüksek ticari gelir, genellikle siyasi nedenlerle aleyhine fetva verilen bu içeceğin meşrulaştırılmasında önemli bir kalkandır.²³² Öyle ki çok yönlü bozulmanın olduğu bir dönemde,²³³ savaşlarda alınan ağır yenilgiler ile ekonomik ihtiyaçların karşılanmasının yarattığı büyük sorunlar, bu içeceğin meşrulaştırılmasında önemli bir fonksiyon üstlenebilir. Özellikle de kahveyle, günün koşulları dikkate alınır, yönetenlerin halkı sorunların uzağında tutmak istediklerinden bahsedilebilir. Bu bağlamda kahve halk arasında oyalayıcılık sağlamıştır. Bu bakımdan yöneten ile yönetilen adlı iki ayrı tabaka yapısından oluşan toplumda her iki kesim de uygun bir kimlikle yeni bir kazanç kapısı bulmuştur. Dolayısıyla kahvenin bir içecek olarak meşrulaştırılması yönetenlerin maddi,²³⁴ yönetilenlerin ise sosyo-psikolojik ihtiyaçlarını tatmin etmek için önemli bir güdü oluşturmıştır.

Bir başka açıdan hazırlanma sadece toplum için geçerli değildir. İronik gibi gelse de, bizzat içeceğin kendisi de var olmak için belli bir zamana ihtiyaç duyar. Her ne kadar hazırlanış ölçeği farklılık arz etse de kahve, esasen kültüre yerleşik bir hal almıştır. Bunun içerisinde Türklerin kahve çekirdeğinin kavrulup öğütülmesinden, tozun sıcak bir içecek olarak hazırlanıp ikram edilmesine kadar geçirdiği aşamalar özel bir kahve kimliğini ortaya çıkarmıştır.²³⁵ Bu bakımdan içecek değil, ancak hazırlanış biçimi kültürel yapıyı yansıtmakta belirleyicidir denebilir. Türk kahvesinin böylesi bir kültürel kimlikle anılması bunun içildiği yer olarak kahvehanelerin daha rahat benimsenmesine ve sahiplenilebilmesine aracılık etmiştir.

Kahve bizim gündelik etkinliklerimizin bir parçası olarak simgesel bir değer taşır. Kahveye attığımız bu simgesel değer, içecek türü olmasının yanı sıra içerdiği toplumsal, kültürel, ekonomik ve siyasal özelliklerle bizler için analiz edebileceğimiz ağırlıkta gözlemlenebilir bir alan sunmaktadır. Bu bakımdan (1)toplumsal etkileşim ve törenlerin gerçekleştirildiği ortam, (2)beyin üzerinde uyarıcı bir etkisi olan kafeinin verdiği keyif, (3)dünyanın bütününe yayılan karmaşık bir toplumsal ve ekonomik

²³² Erkan Demir, “Kahve-Mistik Bir Lezzetin Bir Tutkuya Dönüşümünün Kısa Tarihçesi”, E. G. Naskali (Ed.), *Türk Kahvesi Kitabı*, (ss. 3-24) Kitabevi Yayınları, İstanbul 2014, 18.

²³³ Osmanlı Devleti'nin içindeki ve dışındaki bozulmalarına yönelik açıklamalar için bkz: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi: XVI. Yüzyıl Ortalarından XVII. Yüzyıl Sonuna Kadar* (7. Baskı), Türk Tarih Kurumu, III. Cilt, 2. Basım, Ankara 2011.

²³⁴ Bu politika değişikliklerinden biri, kahvenin ekonomik değeriyle alakalıydı. Kahve ticareti ciddi bir gelir kaynağı haline geldi. Çünkü kahveden alınan vergi, devlet hazinesinin düzenli gelirlerinden birini oluşturuyordu. Ahmet Yaşar, “Kahvehane”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ek-2. Cilt, 3.

²³⁵ Kuzucu, “Türk Kahvesinin Kısa Tarihi”, 17.

ilişkiler kümesi içinde yer alabilmek için aynı zamanda zengin ve fakir insanları birbirine bağlayan bir ürün olarak zengin ülkelerde tüketilen yoksul ülkelerde ise üretilen bir içecek maddesidir. (4) Ancak kahve hiçbir biçimde Batı beslenme biçiminin bir parçası değildir. Bugün içilen kahvenin neredeyse tamamı, Avrupalılar tarafından sömürgeleştirilmiş bölgelerden (Güney Amerika ve Afrika) gelmektedir. Sömürge mirası, küresel kahve ticareti üzerinde devasa bir etkide bulunmuştur. Bu bakımdan bir fincan kahveyi yudumlamak, bütün bir geçmişin toplumsal ve ekonomik gelişme sürecini varsayar. (5) Kahve küreselleşme, uluslararası ticaret, insan hakları ve çevrenin yok edilmesi hakkındaki çağdaş tartışmaların merkezinde yer alan bir üründür. Kahve yaygınlaştıkça "markalaşmış" ve siyasallaşmıştır: tüketicilerin hangi çeşit kahveyi içecekleri ve nereden satın alacakları konusundaki seçimleri, yaşam biçimi tercihleri haline gelmiştir.²³⁶ Yukarıda ele aldığımız maddeler, kahvenin sadece bir içecek değil, yaşam üslubunu da analiz etmek için bize sağladığı önemli başlıklardır. Buradan sonra ele alacağımız kahve üzerine yazılmış pek çok doküman daha fazlası için korunaklı bir çabayla harmanlanmış kültürel sahiplenmedir.

Kahve bir eşlik ve arkadaşlık, samimiyet ve sosyalleşme göstergesidir.²³⁷ Zorunlulukla bir araya gelen insanların sürekliliğe inat, yeni türde buluşmanın hazırlayıcısı olmuştur. İnsanlar bu içeceği içmek için, yüksek kontrolün karşısında rahatlamak ve özgür olma gerekçesiyle mutlu bir aidiyet peşinde bir araya gelirler. Öyle ki burada kontrolün yanı sıra baskının, korkunun, endişenin, aşırılıkların ve stresin ağırlığı hissedilmez. Bütün bunların karşısında özgür bir bilincin ve tercihin ayak izleri duyulur. Mutluluk, özgür olma hissiyle birleşir ve hakikat olur. Dolayısıyla güvenlikle huzuru iyi bir zamanda eklemlenerek yakın görülenler arasında destekler. Kahvehaneler gün(ler)den geriye kalan endişelere inat, gevşetilmiş beklentilerle hesapsız paylaşımların yoğrulduğu buluşmaların kesişmesi için fırsat(lar) yaratır.

Kahvenin kariyeri kamusal alanda başlamıştır. Kahve ancak çok sonraları özel alana kayar ve evlerde tüketilen bir içecek haline gelir.²³⁸ Bu bakımdan kahvenin bir içecek olarak keşfini ve kabulünü, içilen mekânı göz önünde bulundurmadan

²³⁶ Anthony Giddens, *Sosyoloji*, Cemal Güzel (Haz.), Kırmızı Yayınları, İstanbul 2012, 38-41.

²³⁷ Nazlı E. Noyan, "Kırk Yıl Hatırı Olan Tasarımlar", *TBMM Milli Saraylar*, İstanbul 2011, 121.

²³⁸ Schivelbusch, *Keyif Verici Maddelerin Tarihi: Cennet, Tat ve Mantık*, 69.

meşrulaştıramayız. Bir sonraki başlık, bu tür bir kaygının göz önünde bulundurulmasını dikkate alacaktır.

2.1.2. Kahve'den Hane'ye Uzanan Köprü

Mekânların varlık gerekçeleri, anlama ait detayların örüldüğü geniş bir tarihsel şablonun ardı sıra okunması ile değer bulur. Bu değerden hâkim bir mahrem alan yaratmak, ancak kimi alışkanlıkların örtük olan gizemi ne ile ve niçin bir kalıpta eritmek istendiği tartışmasıyla mümkündür. Bu bakımdan hane özel yaşamın bir alanı iken, kamusal alan olarak gelişen kahve-haneler bu alanın kimi özelliklerini birleştiren cemaat yapısında o güne kadar ötelenmiş bir ihtiyaca karşılık vermiştir. Bu toplanma mekânlarında bireyler hemcinslerinin ortak dert, amaç, sevinç ve üzüntülerini paylaşmanın yanı sıra öznelliklerinin o güne kadar pasif kalmış yanlarını aktifleştirmişlerdir. Ancak bu aktifleştirme çoğu kez sosyal katılıma imkân verirken, zaman içerisinde gündelik yaşama ait çeşitli tecrübelerin edilgin bir tarzda paylaşıldığı alanlardan çok da öteye gidememiştir.

Kahve gibi kahvehanenin de Arap kökenli sayılması gerekir.²³⁹ Kahvehanelerin ortaya çıkması ve yaygınlaşması yönünde gerekli ilk adımı oluşturan kahve içmenin giderek yaygınlık kazanmasının en çarpıcı sonucu kent, kasaba ve köylerdeki toplumsal yaşamı etkilemesidir. Çünkü bu malın içecek olarak hazırlanması ve satılması o zamana kadar bilinmeyen bir mekânın, kahvehanelerin doğmasına yol açmıştır.²⁴⁰ Bu anlamda kahvehane, içeride olmanın kapanık bencilliğinin karşısında yeni bir yaşama pratiği öne sürer.²⁴¹ Kısmen sıradan gündelik yaşamın karşısında kahvehaneler özgürlük mekânlarıdır. Böylelikle kahvenin içecek olarak keşfi bu mekânların içildiği yerleri meşrulaştırarak, yaygınlık kazanmalarına yol açmıştır.

Kahvehane ilk kez Mekke'de bir caminin yanında ortaya çıkmıştır. Oradan Kahire'ye, Suriye'ye ve İstanbul'a gelmiştir. Arap şehirlerinde camilerin kahvehanelerin dağılımında ayırıcı bir etkisi vardır.²⁴² Camiye bir alternatif sunan

²³⁹ Hattox, *Kahve ve Kahvehaneler: Bir Toplumsal İçeceğin Yakındoğudaki Kökenleri*, 67.

²⁴⁰ Hattox, 65.

²⁴¹ İlyaz Bingöl, "Kahvehane ve Eğlence", *Toplumsal Tarih*, Sayı:126, Haziran 2004.

²⁴² Desmet-Grégoire, "Giriş", 16-17.

kahvehaneler, kamusal alanın sekülerleşmesinin de araçları oldular.²⁴³ Bu kamusal mekân dinsel değerlerinin karşısında dünyevi yaşamı koyar. Bireyleri günün değerlerinin alımlayıcısı haline getirir. Ancak bunu yaparken dinsel değerlere saygıyı ihmal etmez. Böylelikle şehirlerde ve diğer yerleşim yerlerinde, erkekler için gece gündüz açık olan, inançlı bir Müslüman'ın itibarının zedeleneyeceğinden korkmadan gidebileceği eğlence, oyun ve oyalanma olanakları sunan kamusal bir mekân doğmuştur.²⁴⁴

İlk ortaya çıkışında fiziksel ortam ve çalışma tarzı bakımından kahvehane, meyhaneye benzemektedir. Kültürel benzerliğin bu yönü için ona, "şarapsız meyhane" adı verilmiştir.²⁴⁵ Ancak meyhanenin aksine kahvenin içilmesinin belli bir zamanı yoktur. Dolayısıyla o her durum, mekân ve zamana ait genelleştirilebilir bir kültürel içecektir. Bundan dolayı, Müslüman bir ülkede dışarıda vakit geçirmenin olanaksızlığı, kahve içilen mekânlar olan kahvehanelerin zaman içerisinde rağbet görmesini belirleyen etkidir. Önceden ev içinde geçirilen boş zaman pratiği, topluluk ruhunun üretilmesinde ve canlandırılmasında nüfuz sahibi olmuştur. Kahvehaneler insani var oluşun vazgeçilmez koşulu olan sosyalleşmeye alternatif bir mekân tasarımı ile sakinlerini kuşatmıştır. Bu anlamda kahvehanelerin mekâna eklenmesini sağlayan şey, bir tarih veya köken değil, bir ortam, çevreydi.²⁴⁶ Ancak bu mekân tasarımında dikkatimizi çekmesi gereken şey, "yeni bir düzen değil, alternatif bir düzen"²⁴⁷ yaratılmasıdır. Bu alternatif düzenin yaratıcısı olan mekân, evin tartışmasız hükümdarı kadınların egemenliğinden kurtulma alanıydı.²⁴⁸ Bu durum her ne kadar toplumun bütününe hitap eden bir mekân olarak değerlendirmeye alınamasa da, en az parayla en çok zamanın tüketilebileceği orta, alt kesim insanları için geçerli olmuştur.

Müslüman Türklerde kadınlar erkeklerin bulundukları yere giremezlerdi.²⁴⁹ Dolayısıyla bu açıdan bakıldığında yalnızca erkeklere ait yeni bir kamusal mekân

²⁴³ Uğur Kömeçoğlu, "Homo Ludens ve Homo Sapiens Arasında Kamusal ve Toplumsal: Osmanlı Kahvehaneleri" (2. Basım), A. Yaşar (Ed.), *Osmanlı Kahvehaneleri; Mekân, Sosyalleşme, İktidar*, (ss.49-84), Kitap Yayınevi, İstanbul 2010, 55.

²⁴⁴ Heise, *Kahve ve Kahvehane*, 21.

²⁴⁵ Hattox, *Kahve ve Kahvehaneler: Bir Toplumsal İçeceğin Yakındoğudaki Kökenleri*, 69-70.

²⁴⁶ Bingül, "Kahvenin Anlamı", 331.

²⁴⁷ Bingül, *Osmanlı'da Kahvehane ve Toplumsal Hayat Mekânları*, 134.

²⁴⁸ Bingül, 243.

²⁴⁹ A. Süheyl Ünver, "Yayın Hayatımızda Önemli Yeri Olan Safarim Kıraathanesi", F. Tıgılı (Haz.), *Ehlikeyfin Kitabı*, (ss. 176-184), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2004, 177.

yaratımının çok da tesadüfî olmadığı görülür. Namahrem olanın sınırlılık taşıyan bu özelliği toplumsal kabullerde yer alır. Bu durum sadece Türklerle de sınırlı değildir. Müslüman ülkelerde kahvehaneler kadınlarla arasına sınır çeken erkeklerin özgürlüğüne adanmış yeni bir yaşam evrenidir.²⁵⁰ Bu yaşam evreninde toplanan erkekler toplumsal huzursuzlukları beraber atlatabilmeyi ve hoşnutluklarını paylaşabilmeyi sağlamlaştırırlar.

Kahvehane üzerinde yürütülen çatışma yeni tarz köksüz, meydan okurcasına başıboş kalmış kozmopolit bilinç ile daha eski, daha sınırlı yerel gelenekler arasında boy veren bir kavgadır.²⁵¹ Yeni olanın bilinmeyen ve kontrolün dışında olduğu ifadesi kuşkusuz, yüzyıllar boyunca özel alana sığınmış bilincin saklı yanını bütünüyle açığa çıkarmasıyla ilişkilidir. Dolayısıyla siyasi bir kamuoyunun oluşumu sivil vatandaşlar için bir özgürlük yaratımı olduğu kadar, yönetimin henüz tanışık olmadığı yeni bir kimlik yapılanmasıdır da. Burada hâkim pozisyonda anılan değerler kutsal olmaktan çıkarak yerel bir dünyevilik çerperinde değerlendirilir ve herkes için sorgulanabilir hale getirilir.

Kahvehaneler bir tüketim mekânıyken sohbet mekânına, bir eğlenme, dinlenme ve bilgilenme mekânına, hatta gazetelere göz atılmasıyla, halk hikâyelerinin dinlenmesi ya da gerektiğinde siyasi tartışmaların da yapılmasıyla kültürel bir mekâna dönüşmüştür; böylelikle yalın ve kişisel bir alışkanlıktan bireyler arası ilişkiler düzlemine geçilmiştir.²⁵² Kahvehaneler bütün oluşum ve gelişim dönemleri dikkate alındığında, Osmanlı ve Türkiye toplumunda sivilleşmenin ve sivil toplum örgütlenmelerine öncülük yapmıştır denebilir.²⁵³

Sivil bir kamusal mekân olarak kahvehaneler, yeni sosyalleşme mekânları oluşturur ve iktidar sahipleri ile yönetilenler arasında bir karşılaşma alanı teşkil

²⁵⁰ Bu evrende kadına yer ayrılmış olmaması dinsel ve kültürel kabullerle alakalıdır. Ancak bu demek değildir ki erkeğe bir yaşam alanı sunarken kadına ait bir kamusal alan yoktur. Hamamlar böyle bir ihtiyacı karşılığı olarak kadınların toplantı yerleri vazifesini uzun yıllar üstlenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Işın, *İstanbul'da Gündelik Hayat: İnsan, Kültür ve Mekân İlişkileri Üzerine Toplumsal Tarih Denemeleri*.

²⁵¹ Bingöl, *Osmanlı'da Kahvehane ve Toplumsal Hayat Mekânları*, 64.

²⁵² Robert Mantran, "Sunuş", H. Desmet-Grégoire, F. Georgeon (Ed.), *Doğu'da Kahve ve Kahvehaneler*, (s. 7-8), Yapı Kredi Yayınları, (Çev.: M. Atik, E. Özdoğan), İstanbul 1999, 8.

²⁵³ İsmail Ediz, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Kahvehaneler ve Sosyal Değişim", *SAÜ Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi* (2008-I), 188.

ederler.²⁵⁴ Böylelikle bireyler söz sahibi olmanın dışında olduklarını varsaydıkları kamusal alanda fikir beyan edebilirler. Kahvehaneler toplu halde bulunma konuşma hüviyetinin de baskıcı olmaktan çıktığı haller için, aynı anda haber alma ile haber vermenin kolaylaştırıcılığını üstlenir. Konuşmanın yasaklı olduğu düşünülen pek çok fikrin aslında hiç de sanıldığı gibi bir suç değil aksine özgürlük olduğu hissini insanlara aşılar. Bu yönüyle kahvehanelerde iktidarın otoritesi sorgulanır. Buralar iktidarın yönetilenler üzerindeki denetiminin yitirilmesi kadar, farklı fikirlerin gelişmesi açısından kamuoyunun oluşması için önemli merkezlerdir.

Cemaat hayatı içinde bir arada bulunmanın dinî ve kültürel gerekçelerini kurallara bağlayan mekânları tayin eden ilmiye ideolojisi, birinci derecede çizgi dışına kayma eğilimine sahip yeni hayat tarzlarını şer'î hukuk içinde tutmaya çalışmıştır.²⁵⁵ Kahvelerin halk ile dolması, bilhassa gençlerin, hatta tüysüz çocukların kahvelere girip çıkması, bazı mutaassıp ulemayı kahveler aleyhine harekete geçirmiştir.²⁵⁶ Bu durum geleneksel düzenin dışında söylemlerle bir arada anılan içecekten ziyade, içeceğin tüketildiği alanın yarattığı aykırılıktan ötürüdür. Sözgelimi dine aykırılık fikrinden kurtulduktan sonra bile kahvehane, 19. yüzyıldan sonra ahlak problemleriyle karşı karşıya kalmıştır. Her türlü içkinin içilebildiği, kavga ve dövüş mekânı olarak, dönemin siyasi otoriteleri ve aydınları tarafından takip edilmiştir.²⁵⁷

Boş zaman avcısı adıyla da nitelenen kahvehaneler, zamanla örgütlü eğlencenin satın alındığı, kamuya açık ilk dindışı boş zaman işletmeleri olmuştur.²⁵⁸ Kahvehaneler, insanların hoş bir akşam yemeğini yemek hariç bütün eğlencelerini paylaştığı ev dışındaki tek yerdir.²⁵⁹ Bu nedenle erkekleri tekdüze ev yaşantısından kurtaran iktisadi ve siyasi krizlerin yol açtığı sorunlardan uzaklaştıran bir sosyalleşme mekânıdır. Yanı sıra, kimsenin statüsünün ve sınıfının sorgulanmadığı yerlerdir. Yapılan sohbetlere herkes dilediği kadar katılma özgürlüğüne sahipti.²⁶⁰ Bu yönüyle farklılığı ifade etmenin

²⁵⁴ Yaşar, "18. Yüzyılın Sonunda Eyüp Kahvehaneleri", 263.

²⁵⁵ Işın, "Bir İçecekten Daha Fazla: Kahve ve Kahvehanelerin Toplumsal Tarihi", 15.

²⁵⁶ Reşad Ekrem Koçu, *Haşmetli Yosmalar-Osmanlı Tarihinde Yasaklar*, Doğan Kitap, İstanbul 2017, 101.

²⁵⁷ Şafak Tunç, *Osmanlı Payitahtında Kahvehane ve Kahvehane Kültürünün Yeri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014, 78.

²⁵⁸ Abdulkadir Emeksiz, "İstanbul Kahvehaneleri", F.Özdem (Haz.), *Karaların ve Denizlerin Sultanı İstanbul*, (ss. 123-139), YKY, İstanbul 2009, 135.

²⁵⁹ Mikhail, "Gönül Arzu Eder Ki: Toplumsal Cinsiyet, Kentsel Mekân ve Osmanlı Kahvehaneleri", 186.

²⁶⁰ Kuzucu, "Türk Kahvesinin Kısa Tarihi", 161.

çok ötesinde, tersine, onlar ve biz arasındaki büyük benzerliği açığa çıkaran bir yer olmuştur.²⁶¹

Kahvehaneler içe dönük geleneksel yaşam tarzını dışa dönük bir yapılaşma aşamasına dönüştürmüştür.²⁶² Aynı zamanda gündelik hayatın geleneksel dokusunu şekillendirmiş ve toplumsal mekânların temelini oluşturmuştur. Bu bağlamda geleneksel şehir hayatının cemaat tipi örgütlenmesi içerisinde aynı kültürü paylaşan, fakat değişik sosyal tabakalara mensup insanların ortak faaliyetlerini sürdürdükleri alanlar olmuştur.²⁶³ Yalnızca doğunun özelliklerini belirleyen kültürel alışkanlıkları belirlemekle kalmamış, batıda da benzer kültürün yerleşmesine olanak sağlamıştır. Sözelimi Londra ve Paris kahvehanelerin önemine dikkat çeken Richard Sennett kahvehaneleri, enformasyon merkezleri, doğallıkla sohbetin geliştiği yerler olarak tanımlar. Burada keyif, öteki insanlarla konuşma sorunudur ve konuşma esnasında mevki ayrımları geçici olarak askıya alınır.²⁶⁴ Bu yönüyle kahvehanelerin erkekler arası güç yarışını dengelediğinden, en aza indirgediğinden hatta çoğu kez yok saydığından söz edilebilir.

Toparlarsak, örgütlü mekân örneği olarak kahvehaneler, birer toplumsal dengeleyicidir. Günlük hayatın baskıcı tekdüzeliğine inat, yeni tarzda cevap arayışlarıdır. Bu cevap, ötelenen bireyselliğin sahiplenildiği ortak kaderi paylaşan insanları bir araya getirir. Toplaşma sıkı denetimin yadsıyıcı doğasına karşılık birer rahatlatıcı aynı zamanda uyum sağlayıcı işlevi görür. Bu bakımdan etkinliğin yol göstericileri, geleneksel bir kültürde merkezde yer aldığı varsayılan ataerkinin sınırlı yaşam alanına yine bu sınırlı atmosferin ağırlığıyla bir derinlik katma uğraşısıdır.

Kahvehaneler, ortak bir hafıza ile gelecek hakkında duyulan yalnızlık ve terk edilmişlik hissini, bireysellikten kurtuluş ile uzun zamanlı bastırılmışlıkları kısa zamanlı paylaşımlarla eritmeye yarar. Dolayısıyla sadece bir içecek değildir. İçeceği anlamlı kılan aynı günü ve gündelik koşulları ortak bir kimlikte, bir mekânda eritmektir.

²⁶¹ Omer Carlier, “Magrib Kahvehanesi: Erkek Sosyalliği ve Yurttaşlık Hareketleri”, H. Desmet-Grégoire, F. Georgeon (Ed.), *Doğu’da Kahve ve Kahvehaneler*, (ss. 195-228), Yapı Kredi Yayınları, (Çev.: M. Atik, E. Özdoğan), İstanbul 1999, 202.

²⁶² Gökşen Birincioğlu, “Sosyalleşme Sürecine Yön Veren Kahvehaneler ve Mimarileri”, *TBMM Milli Saraylar*, İstanbul 2011, 62.

²⁶³ Gökçe Demiray, “Sufi Meclislerinden Kahvehanelere”, *TBMM Milli Saraylar*, İstanbul 2011, 76.

²⁶⁴ Sennett, *Kamusal İnsanın Çöküşü*, 117.

Geleneklerine sıkı sıkıya bağlı (özellikle İslam) toplumlarda başkılığın tasarımı nasıl yinelenebilir bir malzemeyi içine almayı meşrulaştırmaktadır.

Erkekler toplumsal hayatta yaşadıkları sıkıntıları, çelişkileri ve yükleri kahvehanede yaşanan ortak keyif hissiyle eriterek, varoluşlarını güvenli hale getirirler.²⁶⁵ Dışarıdakileri seyreden ve onlar tarafından seyredilen yerler olarak iç mekân ile dış mekân arasındaki dengeyi alt üst ederler. Mahremiyetin bağlılık gösterici algılamalarına inat söz konusu olan; bağımlı olmayan, içselleştirilmiş yeni bir mekân tasviridir. Kahvehaneler, genişletilmiş bir şeffaflığın esnek dokusuyla yoğrulmuştur. Yine değişimin karşısında, değişmeyen bir zamana ait yavaşlatıcı bir kimlikle gündelik yaşamın stresini azaltma veya boşaltma²⁶⁶ mekanizması olarak işlev gördüğünden bahsedilebilir.

Erkek çocuklar ergenlik çağına kadar annelerine bağlı olarak kadınlar dünyasını yoğun bir şekilde yaşayabilmektedirler.²⁶⁷ Kahvehaneler geleneksel toplumun bu sıkıntılı ruh halini yeniden normalleştirerek, cinsiyet rol kalıplarını erkeklere kabul ettirir. Dolayısıyla bir mekân olmasının ötesinde kahvehaneler, belli bir yaşa gelen erkeklerin katıldığı, rüştlerinin ispat edildiği, kamunun geliştiği yerler olarak da anılabilir. Bağımlı olma halinin son bulduğu bu özgürlük halleri, bireylerin kimlik oluşturma ve geliştirmesine ayırıcı bir unsur olarak eklenmiştir. Ancak iş burada da bitmemektedir. Özgürlük erkeklik rol kalıpları öğrenildikten sonra bile toplumsal hayatta erkeğe yüklenenlerden kamuda yitirildiği, evde baba ve koca olarak kişiliğinde somutlandığı düşünülen baskıcı ve otoriter saygınlık özelliklerinden kurtulmanın bir yoludur.²⁶⁸ Bu bakımdan kamu ve özellikle kahvehaneler gelişmişlik seviyesi ne olursa olsun erkeklere kendiliklerinin keşfinde ve sonrasında özgürlük sağlamaktadır denebilir.

Bir başka açıdan da kahvehaneler yaşlı erkekler için son sığınacak kalelerdir. Zira yaşlı bir insanın eskinin nizamını araması gibi kahvehaneler de, erkekler için bir tür teselli mekânlarıdır. Geleneksel toplumda erkekler yıllar geçtikçe kaybettikleri statülerini tazeleme, eski dostlarla bir araya gelme ve yitik zamanı değerlendirmenin mekânı olarak kahvehaneleri tercih ederler. Bu bağlamda kahvehanelerin, erkeklerin

²⁶⁵ Demren, *Kahvehane Erkekliği: "Ankara'da Bir Gecekondu Mahallesi Örneği"*, 36.

²⁶⁶ Ömer Aytaç, "Türkiye Kentleşmesinde Birara Kurum: Kent Kahvehaneleri", *Sosyal Bilimler Dergisi* 2005/2, 180.

²⁶⁷ Demren, 84.

²⁶⁸ Sennett, *Kamusal İnsanın Çöküşü*, 41.

rüşlerini ispat ettikleri zamanlardan ölünceye kadar kendiliklerini buldukları, aidiyetlerini ispat ettikleri yerlerdir denebilir. Bu durum ataerkinin mevcudiyetini haklılaştırır.

Kahvehaneler evlerde mekânda sosyal parçalanmışlığı gösteren selamlık kısmını ortadan kaldırarak, hem erkekler için dışarıda misafir ağırlama sorununu çözmüştür hem de daha ucuz hale getirmiştir.²⁶⁹ Bu açıdan buralar için sosyalleşmenin yeni türde evresidir denebilir. Artan hayat pahalılıkları ister istemez insanları özel alana daha çok bağımlı hale getirmektedir. Kahvehaneler ise ekonominin bu ağırlığının dışında sıradan insan için bir tazelenmeyi öne sürmektedir. Böylelikle bireyler, hem maddi anlamda bir zorlamaya maruz kalmaz hem de diğer insanlarla iletişimin kolay yoluna erişmiş olurlar. Aynı zamanda hemen her yerde karşılaşılabilecek bu mekânlar, hareket etme kabiliyetinin karşısında yavaş, bilinebilir ve güvenilir bir tazelenmeyi içerir. Özel alandan çok da uzaklaşmadan kamusal alana geçiş için alternatif oluşturur. Bu durum, daha önce sözünü etmiş olduğumuz ben ile biz dengesini bir arada oluşturmaya ve sağlamlaştırmaya yarar.

“Kendilerine ait ritüeller oluşturma” başlangıcından itibaren kahvehanelerin farklı adlarla anılmasına ve işlevler yerine getirmesine yol açmıştır.²⁷⁰ Bugün de söz konusu değişimler mevcuttur. Bu ve buna benzer değişimlerin alıcısı ve yüklenicisi olduğu gerekçesiyle kahvehaneler, “ritüeller beşiği” olarak adlandırılabilir. Haber edinme ve verme, dostlarla sohbet, ikramda bulunma ve ondan faydalanma, yeni insanlar ancak değişmeyen birliktelik; oyun, eğlenme, dinlenme, boş zaman geçirme, stres boşaltma gibi ritüeller hemcinsle her gün yeniden canlandırılmaktadır.

Kahvehane imgesi samimi, doğal bir ev imgesi ile geleneksel yaşamdaki birliktelik ve paylaşma pratiğini içerisinde barındırır. Yapay ev inşası üzerinden sürdürülen bu birliktelik, bir ilişkiler ağı yapıcısı ve tamamlayıcısıdır. Nitekim bu ilişkiler arası temasın oluşturucuları olan bireyler, öznelliklerini keşfederken bir yandan da farklı öznelliklerin keşfedilmesini olumlarlar. Bu bir tür döngü olduğu gibi, bu döngüyü mekânda anlamlı hale getiren farklı enstrümanlara da ihtiyaç vardır. Bu ihtiyaçlar yukarıda sözünü ettiğimiz ritüeller beşiğini, ontolojik anlamda farklı kültürel

²⁶⁹ Çağlayan, “Anadolu'nun İlk Kamusal Mekânı: Kahvehane”, 105.

²⁷⁰ Cem Sökmen, *Aydınların İletişim Ortamı Olarak Eski İstanbul Kahvehaneleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016, 172.

çeperlerle birleştirmiştir. Bu bakımdan kahvehaneler maddi ve manevi özellikleriyle bir arada değerlendirildiğinde, ortaya çıktığı andan itibaren, "kültürün üretildiği ve tüketildiği mekân"²⁷¹ özelliğini sahiplenmiştir.

Kahvehaneler yukarıda sözünü ettiğimiz bütün bu özelliklerin yanı sıra çeşitli olumsuz nitelenmelerle de anılmıştır. Bunlar arasında, daha önce sözünü ettiğimiz Ralph Hattox'un "şarapsız meyhane", Ekrem Işın'ın "Tanrısız tapınaklar"²⁷² nitelermeleri fikir vermeleri açısından önemli sayılabilir. Dinle imaj tazeleyen geleneksel bir yapının değerleri dogmatik kuralları değişimle farklılaşabilir. Ancak sosyolojik birikim bize, toplumsal değişimlerin bir anda gerçekleşmeyeceğini söyler. Değişimin gerçekleşebilmesi için çevrenin ve kültürün zamana bağlı uzun soluklu bir hazırlığa ihtiyacı vardır. Bu bakımdan dine alternatif bir mekânda toplanma yenidir. Dolayısıyla sahiplenilebilmesi de bir hayli zor olmuştur. Ancak temelde gelenekselliğin dışında bir şey ifade etmemesi, kısa süre sonra kabullenilebilmesini de doğurmuştur.

Bütün bunlardan sonra kısaca belirtmek gerekirse kahve, Doğu için olduğu kadar Batı için de önemli bir tanı(m)layıcıdır. Hatta denilebilir ki bu içeceğin geleneksel topluma atfedilerek kullanılan mekânı da bununla ilişkili ele alınabilir. Kahve ticaretinin birkaç on yıl içinde Avrupalıların eline geçmesiyle kahvehane Batı modernliğinin en önemli mekânlarından biri haline gelmiştir.²⁷³ Böylece Doğu insanının kendine ait edilgen yapısını etken bir kültürün içine yerleştiren kahvehaneler, Batı için de benzer bir fonksiyon üstlenmiştir. Bu birey için özgürlüğün yeni baştan okunmasıdır. Ancak mekânın gelişimi ilkinde bağımlılığın vazgeçilmezliliği ikincisinde ise bağımlı olunamayacak sürelilikte değişimin uzantısıdır. Öyle ki başlangıçta her ikisi için de birey olmak takipte olmakla ilişkilendirilmesine rağmen, bu sonrasında doğu için hayatta kalma hissinin ve pratiklerinin geçmişin düzen alışkanlığının başlangıcıdır. Oysa batı için bu düzen, kendi olması ve öyle kalabilmesi için sürekli değişime yönelmiştir. Bu bakımdan "kahvehane İslâmî geleneğin kalesi, café gösterişli bir batılılaşma sergisidir."²⁷⁴

²⁷¹ Ahmet Yaşar, "Osmanlı Şehir Mekânları: Kahvehane Kültürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2005, 3(6), 240.

²⁷² Ekrem Işın, "İstanbul'da Gündelik Hayatın Toplumsal ve Kültürel Yapısı", YKY, F.Özdem (Haz.), *Karaların ve Denizlerin Sultanı İstanbul*, (ss. 7-23), İstanbul 2009, 280.

²⁷³ Hélène Desmet-Grégoire, "Sonsöz", H. Desmet-Grégoire, F. Georgeon (Ed.), *Doğu'da Kahve ve Kahvehaneler*, (ss. 229-235), Yapı Kredi Yayınları, (Çev.: M. Atik, E. Özdoğan), İstanbul 1999, 232.

²⁷⁴ Desmet-Grégoire, 232.

2.1.3. Kahveye Karşı Çay: Yeni Bir Tanımlayıcı-Tamamlayıcı

Ülkemizde çayın içecek olarak sahneye çıkışı, kahve ve kahvehane kavramlarından sonradır. Kahvehanenin başlangıçtaki varlık nedeni olan kahvenin içildiği yerler olma özelliği, buradan itibaren yeni bir içeceğin sahipleniciliğini yapmıştır. Geleneksel bir kültürde değişimde olan her şey gibi, bu içeceği tüketenler de yeniliği başlangıçta hoş karşılamamışlardır. Ancak Birinci Dünya Savaşı'nda yaşanan ve sonraki tarihlerde sık sık tekrarlanan kahve darlıkları, kahveye nohut, arpa gibi bakliyatların karıştırılması halkın kahveden soğuyarak, çaya yönelmesine yol açmıştır.²⁷⁵ Bu bakımdan burada sözünü etmiş olduğumuz üçüncü alt başlığımız, önceki başlıklarla tamamlayıcılık üstlenir. Çayın kahve ve kahvehane kültürüne ait yeni bir alternatif meta haline gelmesi, bugün açıkça gözlemlenebildiği gibi, bu iki kültürel öğenin saltanatına son vermemiştir. Aksine başka bir boyutta değişimin kaçınılmaz sürekliliğine, zamanın şartlarıyla karşılık bulmuştur. Zamanla kahveyi, belli bir entelektüel donanım ve yaşam kültürüne sahip insanlar tercih etmiştir. Ayrıcalıklı olarak ifade edebileceğimiz bu kesim, yeni bir kültüre aitken, başka bir kültürün oluşmasına da yön vermiştir. Bu kültür geçmişte kahvenin ortaya çıkmasında olduğu gibi belli bir tabakanın tanımlayıcısıken; zamanla herkes için en kolay, ucuz, vazgeçilmez öğe olmuştur. Dolayısıyla bugün çay bir yaşam felsefesinin anahtarını kendilik bağlamında her kesimden insana, kişisel zevklerle harmanlayarak sunmaktadır.

Kahvenin ortaya çıkmasıyla ilgili çeşitli rivayetler olması gibi çaya yönelik efsanelerden de bahsedilebilir. Bunlardan birisinde ilk çayın Çin'de Orta İmparatorluk'ta 6. Yüzyılda Darma adında bir kesiş tarafından keşfedildiğinden bahsedilir. Darma bütün tutkularını yenip, kendisine gevşemeyi ve uykuyu yasaklamayı amaç edinir. Ancak bir süre sonra dayanamayıp, uykuya yenilir. Bunun üzerine suçu gözkapaklarına yükler; onları kesip, atar. Darma'nın gözkapakları düştükleri yerde filizlenir. Darma bu yaprakları yer, canlılık kazanır.²⁷⁶

Diğer bir efsaneye göre çay, ilk defa İ.Ö. 2737 yılında, Çin İmparatoru Shen Nong tarafından, kaynayan suya çay yapraklarının düşmesi sonucu bulunmuştur. Kaynayan

²⁷⁵ Ayvazoğlu, *Kahveniz Nasıl Olsun?: Türk Kahvesinin Kültür Tarihi*, 9.

²⁷⁶ Stephan Reimertz, *Çayın Kültür Tarihi* (2. Baskı), (Çev.: M. Tüzel), Dost Yayınları, Ankara 2003, 36-38.

suda oluşan farklı renkteki karışımın aroması ve tadı beğenilmiştir. Bu olaydan sonra ilk olarak Çin’de daha sonra dünyada yaygınlık kazanmıştır.²⁷⁷

Bütün bu rivayetlerin yanında bir de net bilgiye ihtiyacımız var. Tarih kitaplarında Türklerin, Anadolu’ya gelmeden önce Orta Asya’da(Hunlar) çayla tanıştıkları yazmaktadır. Kazan Tatar Türklerinden dil islahatçısı, Abdül’l-Kayyûm Nâsırî, “Fevakihü’l-Cülesâ” adlı eserinde, 12. yy’da Kazakistan’da yaşayan Türk şair Hoca Ahmet Yesevi’nin çayı içen ilk Türk olduğunu anlatılır.²⁷⁸

Ülkemizde çayın bugünkü anlamda kullanılmaya başlanması ise, Tanzimat’tan sonradır. Bundan önceki asırlarda, çeşitli hastalıkları azaltmak ya da bünyeleri hastalık mikroplarına karşı korumak düşüncesiyle çok az bir kesim tarafından kullanılmıştır.²⁷⁹ Kırım Savaşı’ndan sonra ülkede yaşanan değişimler bu konuda belirleyicidir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde kahvenin yayılmasında birincil belirleyici olarak kahvehanelerin ortaya çıkması gibi, çayın ortaya çıkmasıyla çayevlerinin yükselişe geçmesi benzerdir. Tüketim alışkanlığının bu şekilde yer değiştirmesi, tüketici kitlesinin genişlemesine neden olmuştur.²⁸⁰ Böylelikle halkın tanıdığı yeni bir içecek ortaya çıkmıştır.

Çay içme alışkanlığının ülkemizde yerleşmesi Kafkaslar’da Rus Harbi sırasında gerçekleşmiştir.²⁸¹ Rus Harbi bir yenilgi olduğu kadar başka bir devrin kültüre eklemlenmesine de müsaade etmiştir. Bu kültür geçmişteki alışkanlığının tersine Batılı tüketim tarzına yöneliktir. Öyle ki çay, modern tüketim tarzlarının yeni bir başlangıcı sayılabilir. Dolayısıyla kahve için Doğulu/İslamî kimlik ve onun hafızası, çay için ise Batılı/modern bir çizgi gelişimi öne sürülebilir. Siyasetin güçlü olduğu bölgeden yeniden güç arayan bir topluma çayın devşirilmesi, erişiminin yarattığı kolaylık ile doğrudan ilişkilidir.

Ancak bütün bunlara rağmen, Osmanlı döneminde çay hakkında monografik eserler yazılmış olsa da, bunlarda adı geçen maddenin ne zaman ve nasıl girdiği

²⁷⁷ Reimertz, 63.

²⁷⁸ <https://www.ntv.com.tr/yasam/cayin-turkiye-seruveni,OvV37KsHyEa7mH90ROvtGQ> (Erişim Tarihi: 25.01.18) Kuzucu, *Bin Yılın Çayı: Osmanlı’da Çay ve Kahvehane Kültürü*, 40.

²⁷⁹ Kuzucu, 31.

²⁸⁰ Kuzucu, 61-62.

²⁸¹ Deniz Gürsoy, *Sohbetin Bahanesi Kahve* (3. Baskı), Oğlak Yayıncılık, İstanbul 2012, 28.

hususunda kayda rastlanmamaktadır.²⁸² Elde bulunan kayıtlara göre, Osmanlı'da çay bitkisinin yetiştirilmesine ait ilk ciddi girişim, Çin'den getirilen fidanlarla II. Abdülhamid döneminde 1888 yılında Bursa'da gerçekleştirilmiştir. Ancak ekolojik koşullar üretime izin vermemiştir.²⁸³ Çay bir süre ithal edildikten sonra üretilmesine yönelik çeşitli girişimler olmuştur. Ancak bu girişimler de başarıyla sonuçlanamamıştır. Bu girişimlerin başarılı sonuç vermesi, Cumhuriyet dönemine rastlar.²⁸⁴

Çayın geçim kaynağı haline gelmesinde Ali Rıza Erten'in, Doğu Karadeniz'de çay yetiştirilebileceğine dair raporu birinci dönemi oluşturmaktadır. 1924 yılında çay, fındık ve turunçgillerle ilgili çıkarılan kanunla Zihni Derin'in önce talimat vererek ilk çay fidanlığını kurdurması, ardından bizzat Rize'ye gelerek 1924-1927 yılları arasında aralıklı olarak çaylık tesisi faaliyetlerinin başında durması ikinci dönemi oluşturmaktadır. 1938'den itibaren Şevket Raşit Hatipoğlu'nun daha sonra "Çay İktisadiyatı" adıyla kitap olarak basılan raporu esas alınarak, çay konusu yeniden gündeme gelmiş ve bu üçüncü dönem olarak adlandırılmıştır. Birinci dönem çay üretilebileceğinin kuramsal tespiti, ikinci dönem çay üretiminin tarımsal anlamda ispatı, üçüncü dönem ise bunun ekonomik anlamda gerçekleştirilmesi olarak özetlenebilir.²⁸⁵

1942 yılında çıkarılan 4223 sayılı "Kahve ve Çay İnhisarı Kanunu" ile çayın tüketim amacıyla Türkiye'ye sokulması, yurt içinde satılması devlet tekeline bırakılmıştır. İlk çay fabrikası, 1947 yılında 60 ton/gün kapasitesi ile Rize Fener Mahallesi'nde "Merkez Çay Fabrikası" adı altında işletmeye açılmıştır.²⁸⁶ Ülkemizde 1984 yılında özel girişimlere izin verilmesiyle çayın üretimi ve tüketimi artış göstermiştir.²⁸⁷

Kahvenin üretimine ülkede vakıf olunamaması, tüketiminin darlık zamanlarında el değiştirmesine yol açmıştır. İlk ortaya çıktığında Yemen'den ithal edilen kahve,

²⁸² Kemalettin Kuzucu, "Türkiye'de Çaycılığın Tarihî Gelişimi", F. Tıgılı (Haz.), *Ehlikeyfin Kitabı*, (ss. 221-246), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2004, 223.

²⁸³ Burhan Kacar, "Osmanlı Toplum Yaşamıyla İlgili Belgeler-Bilgiler: Çayın Tarihi II", *Tarih ve Toplum*, Şubat-1986, 29. Gizem Aykaç, Mehmet Barlas Uzun, Gülbin Özçelikay, G., "Sosyal Yönüyle Çay: "Camellia Sinensis"", *Lokman Hekim Journal*, 4(1), 2014, 2. <https://www.ntv.com.tr/yasam/cayin-turkiye-seruveni,OvV37KsHyEa7mH90ROvtGQ> (Erişim Tarihi: 25.01.18)

²⁸⁴ Mustafa Duman, *Çay Kitabı* (2. Baskı), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008, 26. *Yeşiltepe Köyü Organik Çay Hikâyesi*, Ar-ge Raporu, Yeditepe Sağlık Hizmetleri A.Ş.-Çay Tarımı, Rize 2015, 1.

²⁸⁵ Ali Rıza Saklı, *Türk Çayının Dünü ve Bugünü: Çayın Bölge Tarihindeki Yeri ve Çaykur'un Üreticiye Devri İçin Bir Model Çalışması*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2008, 15.

²⁸⁶ Çağatay Üstün, Nuray Demirci, "Çay Bitkisinin (Camellia Sinensis L.) Tarihsel Gelişimi ve Tıbbi Açısından Değerlendirilmesi", *Rize Kalkınma Sempozyumu: Çay-Lojistik-Turizm*, 3-4 Mayıs 2013 Rize, 178.

²⁸⁷ Mustafa Duman, *Çay Kitabı* (2. Baskı), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008, 23-29.

üretimi konusunda uygun şartların bulunamamasından ötürü tüketim konusunda gereken özeni üretiminin cazibesinde şekillendirdiği yeni bir içeceklerle tamamlamıştır. Dünyada sudan sonra en fazla tüketilen madde olan çayın bu mekânlara uygun bir içecek olarak yükselişe geçişi, Türkiye'nin tüketimde dünyada beşinci üretimde ise dünyada altıncı sırada yer almasıyla yakından bağlantılıdır.²⁸⁸ Bu durum içecek olarak kahvenin yerine çayın ağırlık kazandığı mekânların neden revaçta olduğunu açıklar.

Böylelikle çay, kahvenin toplum üzerinde belirleyiciliğinin azaltılmasında etken bir madde haline gelmiştir. Bireyler, kahvenin karşısında alternatif bir içecek koymuşlardır. Bunun yanı sıra ilk kez ortaya çıktığında kahve gibi belirli bir elit tabakaya hitap etmesine rağmen zamanla ülkede yetiştirilen bir bitki olarak üretimine başlanması çayın halka da hitap eden bir içecek olmasını sağlamıştır.²⁸⁹

Dünyanın yarısı çay içtiği halde, çayın ekonomideki önemi, kahvenin gerisinde kalmaktadır. Bunun nedeni dünya çapında üretilen çayın yarısından fazlasının üretildiği bölgede tüketilmesinden kaynaklanır.²⁹⁰ Tıpkı dünyada olduğu gibi Türkiye'de de fiyatının ucuz olması, kahvehanelerin yeni türdeki içeceğinin meşrulaştırmasına olanak tanımıştır. Bu durum temelde, çayhanelerin sayısının artmasına yol açtı. Zira bir fincan kahve fiyatına dört bardak çay içiliyordu.²⁹¹ Bundan dolayı denilebilir ki kahve içmek, bugün bir lüks olarak karşılanmaktadır.²⁹² Yine kahveye kıyasla çay, ortaya çıkışında hiçbir muhalefetle karşılanmamıştır.²⁹³ Bu da ortaya çıkışından bugüne, yaygın bir içecek olarak toplumsal yapıya uygun algılanmasına neden olan etkenlerden biridir.

“Çayseverlik günlük hayatın acı gerçekleri arasındaki güzellikler üzerine kurulmuş, saflığı ve uyumu, karşılıklı yardımlaşmanın gizemini, sosyal düzenin romantizmini öğreten bir ekoldür.”²⁹⁴ Çay özel hayatın dışında da nereye gidilirse gidilsin ikram edilir. Esnaf, sahaf, tamirci, avukat yazıhanesi, muhasebeci kısacası özel

²⁸⁸ Kuzucu, “Türkiye’de Çaycılığın Tarihi Gelişimi”, 221.

²⁸⁹ Deniz Gürsoy, *Demlikten Süzülen Kültür: Çay* (3. Baskı), Oğlak Yayıncılık, İstanbul 2011, 16.

²⁹⁰ Reimertz, *Çayın Kültür Tarihi*, 41.

²⁹¹ François Georgeon, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Döneminde İstanbul Kahvehaneleri*, H. Desmet-Grégoire, F. Georgeon (Ed.), *Doğu’da Kahve ve Kahvehaneler*, (ss. 43-85), Yapı Kredi Yayınları, (Çev.: M. Atik, E. Özdoğan), İstanbul 1999, 57.

²⁹² Cengiz Yıldız, *Kahvehane Kültürü*, Beyan Yayınları, İstanbul 2007, 180.

²⁹³ Çağlayan, “Anadolu’nun İlk Kamusal Mekânı: Kahvehane”, 107.

²⁹⁴ Okakura, *Çay Kitabı*, 7.

ve devlet kurumlarının tümü için işin yanında kısa sohbetlerin tamamlayıcı ögesidir.²⁹⁵ Dolayısıyla kültürün bizzat taşıyıcısı olarak yaşamın içerisine yerleşmiştir.

Başta sözünü ettiğimiz kahve satılan veya içilen yerlerin varlık kazandığı yer olan kahvehaneler, çayın bir içecek olarak kahvenin pozisyonunun önüne geçmesiyle içerik değiştirmiştir. Çayın bir tüketim nesnesi olarak ucuz ve herkesin erişebilirliğiyle; başlangıçta entelektüel, siyasi ve edebi niteliği ön planda olan yerleri, daha çok boş zaman uğraşı haline getirmiştir. Ancak değişmeyen belki de yegane şey, bu mekânların erkeklere özgü olmasıdır. Bu da çayhane²⁹⁶ adı konulmuş mekânlar olmasına rağmen, içeriğinin çok da değişmediğini göstermektedir. O yüzden genişletici öge olarak çayın yeni bir mekânda kapsayıcılık edinmesi söz konusu değildir. Yerine bir içecek olarak çayı içine alarak kahvehane özelliği sürmektedir. Bu durum yeni bir tanımlayıcı etrafında şekillenmiş olan çayın bu mekânlarla ilişkili bir içecek haline gelmesini kolaylaştırmıştır.

Çay ülkemizde bir içecek olarak kabul edildikten sonra, özellikle 19. yüzyılda çayevleri açılmaya başlanmıştır.²⁹⁷ Çayevleri, kahvehanelere göre daha saygın yerlerdi. Öyle ki, çiftlerin, kadın ve çocukların serbestçe gidebildikleri yerler olduğundan aile kurumuna karşı da olumlu intiba bırakıyordu.²⁹⁸ Bu durum geleneksel yapıya inat, paylaşılan yerlerin her iki cinsin birlikte vakit geçirebilirliğini genişletmiştir. Ancak bu durum her zaman kadının ve erkeğin bir arada olduğu anlamına gelmez. Nitekim incelememize konu olan Siirt ilindeki çayhaneler halen erkeklerin toplanma mekânları özelliğini sergileyerek, kahvehane kimliğini üzerinde taşır. Değişmeyen ise sohbet etmek amacıyla bir araya gelmiş insanların birlikteliğidir.

²⁹⁵ Duman, *Çay Kitabı*, 66-67.

²⁹⁶ "Tarihi gelişim açısından çayhanelerin geçmişi, kahvehanelere göre daha eskidir. Aile içi günlük kullanım dışında çayın içildiği bir mekân oluşturma düşüncesi, çaya estetik ve seremoniyel anlam kazandıran Japonlara aittir." Modern anlamda ticari maksatlarla açılan çayhanelerin ilk örneğine ise Müslüman Ortadoğu ülkeleri ile Rusya'da rastlanmaktadır. Kuzucu, *Bin Yılın Çayı: Osmanlı'da Çay ve Kahvehane Kültürü*, 388-389. Ancak ülkemizdeki seyri dikkate alındığında çayhane kavramı çayın ortaya çıkmasından ve içecek olarak kahvenin uzun yıllar kültür sahasında edindiği pozisyonundan sonradır. Bu bakımdan incelendiğinde, kahvehanelerin imaj değişimine girmediği görülecektir.

²⁹⁷ Duman, *Çay Kitabı*, 132.

²⁹⁸ Georgeon, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde İstanbul Kahvehaneleri", 70.

2.2. TÜRKİYE CUMHURİYETİNDE KAHVEHANELER

Kimliğin kabulü mutlaka, başka kimliklerle ilişki kurma ya da bu kimlikle bütün bir toplumu kucaklama anlamına gelmez. Mesele toplumsal ilişkilerin kimliği belirleyen kültürel özellikler temelinde başkalarıyla karşı karşıya belirlenmesidir.²⁹⁹ Ego veya hissedilen kimlik kavramı da burada kişinin, çeşitli toplumsal deneyimler sonucunda kendi durumuna, sürekliliğine ve karakterine ilişkin edindiği öznel algıyı kasteder.³⁰⁰ Erkeğin kimliğini toplumsalda ifade ettiği alanlar, konumsal tekel(leşme) vasıtalarıyla birincil bir hâkimiyetin esas öznesi olduğu iddiasıyla bir aradadır. İçinde olma ile dışında kalma ikililiği, erkeğin bir mekânın sahibi olduğu iddiasıyla tanımlanır. Dışarı ve onun hâkimiyeti erkekteyken; içeri ve onun mahrem yanı kadına iliştilmiştir. Bu durum, toplumsal köken itibarıyla haklılaştırılmıştır. Böylece erkeğin kendi varoluşu, ayrıcalıklı bir yerde durduğu ya da olduğu gerekçesiyle tamamlanır.

Bu doğrultuda geleneksel kültürün oluşum imleri, tarihsel süreçler içerisinde yer alan farklı özellikteki gündem maddeleriyle şekillenir. Hiç kuşku yok ki burada, toplumsalın bizlere ne anlattığı ekonomik ve siyasal etkenlerin izleyiciliğini taşımaktadır. Bu şekliyle kamusal-özel alan ayrımı yapmanın en bilindik yolu ekonomik ve siyasal tekelin değişimleriyle bir arada ele alınmalıdır. Öyle ki kimliğin ne olduğu, mekân üzerindeki hâkimiyetin günlük hayat içinde ve üzerinde toplumsal iktidar kurmanın temel ve kapsayıcı bir kaynağıdır.³⁰¹

Kahvehaneler, bireylerin sosyal ilişkilerinde ayırıcı bir figür oldukları kadar, kendi içlerinde de değişimi ve çeşitlenmeleri barındırmaktadırlar. Ancak elbette ilk olarak söylenmesi gereken enformel düzeyde oluşan bu farklılıkların, ayırıcı bir mekânın şekillenmesinde ne ölçüde belirleyici olduğudur. Bunlardan en bilinenleri, geleneksel ve modern çizgileriyle farklılaşmış tasarımlar eşliğinde anılması gerekenlerdir. Bu bakımdan çalışmamızda kahve içilen mekânların oluşumu, içinde bulunduğu kültür dairesiyle diğerlerinden ayırt edilebilir. Zira ele alınması gereken kent, kasaba ve köy tiplerinde kahvehanelerin yapısı, dönüşümleri ve elbette bu yapıların hangi köye, kasabaya, kente ve hatta mahalleye ait olduğuyla bir arada düşünüldüğüdür.

²⁹⁹ Castells, *Ağ Toplumunun Yükselişi Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür*, 26.

³⁰⁰ Erving Goffman, *Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*, (Çev.: Ş. Geniş, L. Ünsaldı, Sn. N. Ağırnaslı), Heretik Yayınları, Ankara 2014, 151.

³⁰¹ Henri Lefebvre, *Mekânın Üretimi* (3. Baskı), (Çev.: I. Ergüden), Sel Yayıncılık, İstanbul 2015.

Bugün de bu mekânlar, göreceli olarak varlıklarını sürdürmektedir. Sözgelimi İstanbul'un farklı ilçelerinde açılmış kahvehanelerle, başka bir ilde veya köyde açılanlar arasında farklılaşma olacaktır. Bu farklılaşma işlev yönüyle olabileceği gibi, yapı olarak da değişmektedir. Bu bakımdan farklı ihtimalleri bir araya getirmesi gibi kimi zaman belli bağımlılıkları da peşinden sürükleyebilecek heterojen bir yer tasvirinden hareket edilmelidir.

Kahvehane, işlik ve ev ortamı arasında ayırıcı bir bölme, bir yaşam alanı sunmuştur.³⁰² Özel alandan farklı ancak ona benzer zaman geçirmeye yarayacak mekân tasvirini “genişletilmiş bir yuva ve buluşma” aracılığıyla sağlamlaştırır.³⁰³ Askıya alınan kimlikler buradan, kahvehanenin diline uyumlu hale getirilir.³⁰⁴ Böylelikle farklı tabakalara mensup insanlar ortak bir dilde, ortak bir kimlikle bir araya gelirler.

Buradan itibaren bu çoklu mekân tiplerini, bir ülkenin tarih içerisinde geçirdiği dönüşümlerle dikkate alacağız. Bu durum, geçmiş geleceğinden soyutlayamayacağımızı bir kez daha fark ettirecektir. Hatta daha da ileri gidilirse, çalışmamızın temelini oluşturan kente ve onun yerleşik kültürüne de açık kapı bırakacaktır.

2.2.1. Osmanlı Devleti'nde Kahve ve Kahvehane Kültürünün Oluşumu

İnsanın insanla buluşması, tarihin en eski olayıdır. Bu eski olayın kimlikli bir faaliyet kolu haline bürünmesi, toplumların zamanları üzerine düşünüp onu değerlendirmeleriyle mümkün olmuştur. Bu bakımdan gündelik uğraşların dışında kalan vaktin sohbet vasıtasıyla insanlar arasında kültür yapıcı bir faaliyet haline dönüşmesi, beklentinin dışında bir durum değildir. Öyle ki bireyler, küçük yerlerde yakın ilişkilerle sürdürdükleri birlikteliklerini tamamlayıcısı olarak sohbeti tercih etmişlerdir. Bu bakımdan Osmanlı'da da halkın çoğunluğunun kırsal hayatta vakit geçirdiği akılda tutulursa, onlar için tek eğlencenin sohbetler olduğu çok da düşünmeye gerek kalmaksızın fark edilecektir. Buna bir de okuma yazma bilen kesimin azlığı eklenince sözlü kültürün, rivayetlerin ve dolayısıyla sohbetin hayati değeri daha da

³⁰² Bingül, *Osmanlı'da Kahvehane ve Toplumsal Hayat Mekânları*, 19.

³⁰³ Georgeon, “Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde İstanbul Kahvehaneleri”, 78.

³⁰⁴ Serdar Öztürk, *Mekân ve İktidar: Filmlerle İletişim Mekânlarının Altpolitikası*, Phoenix Yayınları, Ankara 2012, 103.

anlaşılabilir olacaktır. Bu bakımdan "Osmanlı medeniyeti, bir sohbet medeniyeti idi"³⁰⁵ denebilir.

"XIV. yüzyıldan beri sağlık ve esenlik için tüketilen kahvenin bir içecek şeklinde daha geniş bir tabanda rağbet görmesi ve kahvehanelerin yaygınlaşması İstanbul merkezli olarak gerçekleşti."³⁰⁶ İstanbul merkezli Anadolu ve Balkan şehirlerindeki hızlanan sosyalleşme süreci, Osmanlı şehir hayatını belirleyen geleneksel kurumların toplumda yeniden yapılanmalarıyla onaltıncı yüzyılda gelişimini tamamlar. Dolayısıyla kahvehanelerin Kanuni devrine denk gelmesi şaşırtıcı değildir.³⁰⁷ Kanuni devri bir yükseliş ifade ettiği kadar Osmanlı'nın yeni bir devreye(duraklamaya) geçişi için de hazırlayıcı olmuştur.

İstanbul Osmanlı Devleti'nin başkenti olmasının yanı sıra hızlı değişimlerin konumlandırıcısıdır. Bu bakımdan İstanbul için tıpkı sonrasında kahvehane kurulacak olan pek çok yer gibi, gündelik hayatın yeniden inşasında ilk adımdır denebilir. Toplumda üretilmiş her tür bilgi ve tecrübe bu mekânlar arayıcılığıyla kültürel dolaşıma sokularak geleneksel İstanbul imgesi tamamlanır.³⁰⁸ Kahvehanelerin bu seyirde edindiği pek çok pozisyon vardır. Şimdi bunlara ayrıntılı olarak bakalım.

Osmanlı Devleti'nde, 1554 (962) yılının başlarında Halep'ten Hakim adında bir esnaf ve Şam'dan Şems adlı bir kişi gelip İstanbul Tahtakale'de ilk kahvehaneyi açmışlardır.³⁰⁹ Tahtakale sözü edilen dönemde, yerel ve uluslararası ticaretin odaklandığı bir yerdir; dışarıdan gelen hemen her şey bu bölgeden şehre giriş yapmaktadır. Kahvehane de bunlardan biridir.³¹⁰ Dolayısıyla Tahtakale, her milletten tüccarların yoğun olarak uğradığı bir mekân görünümündedir.³¹¹ Kozmopolit bir yapıya sahip olan ilk kahvehaneler, devletin egemenliğinde olmayan mekânlardı. Devlet adamları onu gözetim altında tutabiliyor, ama orada gerçekleşen etki ve etkileşimi

³⁰⁵ Evren, *Eski İstanbul'da Kahvehaneler*, 7.

³⁰⁶ Yaşar, "Kahvehane", 3.

³⁰⁷ Osman Tunalı, "Kırk Yıllık İletişim Mekânı Olarak Kahvehaneler", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(3), 2014, 155.

³⁰⁸ Işın, "İstanbul'da Gündelik Hayatın Toplumsal ve Kültürel Yapısı", 23.

³⁰⁹ İbrahim Peçevi, *Peçevi Tarihi I*, B.S.Baykal (Haz.), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981, 258.

³¹⁰ Selma A. Özkoçak, "Kamusal Alanın Üretim Sürecinde Erken Modern İstanbul Kahvehaneleri", A. Yaşar (Ed.), *Osmanlı Kahvehaneleri: Mekân, Sosyalleşme, İktidar*, (ss. 17-35), Kitap Yayınevi, İstanbul 2010, 20.

³¹¹ Ayşe Duvarcı, "Kültürümüzde İstanbul Kahvehaneleri ve Halk Edebiyatına Katkıları", *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 2012, 1(1), 78.

doğrudan belirleyemiyordu. Bu bakımdan kahvehanelerde bir tür özgür kamusal alanlar oluşmuştu.³¹²

Bütün bunlarla birlikte ilk kahvehanelerin müşterilerini, yönetimdeki yeni seçkinler sınıfı, bürokrasi yani Kanuni döneminde özerk yapılı kalemiyyenin üyeleri oluşturmuştur.³¹³ Bu bakımdan yeni bir muhalif siyasal kanadın yükselişi sağlanmıştır. Bunlar iktidarın pratiklerine en yakın yerden bakarak, yeni bir sivil toplum oluşabilmesine kaynaklık etmiştir.

Kahvehane, 16. Yüzyılın ortalarına kadar Osmanlı mahallesini belirleyen başlıca üç mekâna (kişinin evi, dini hayatını düzenlediği cami, ihtiyaçlarını karşıladığı çarşı) alternatif olarak doğmuştur. Kahvehane ile özel, dini ve ticari ilişkilerin dışında insanların sosyal ihtiyaçlarına cevap verecek yeni bir kamusal alan oluşturmuştur.³¹⁴ Böylelikle Doğu insanı ilk defa, aksi düşünülemez toplumsal zorunlulukların, yani ibadet ve gündelik kazanç faaliyetlerinin dışına adım atarak yeni bir hayatın olanaklarını keşfeder.³¹⁵ Bu olanaklı hayat, Osmanlı ekonomik ve toplumsal hayatının dönüşüm sürecine geçtiği bir dönemde şehir çevresinde ortaya çıktı ve yayıldı. Ekonomik kriz, yerel yönetimdeki değişiklikler, şehirleşme, dini canlanmalar, vergilendirme sisteminde ve yönetim yapısındaki değişiklikler; bazı bölgelerdeki yoğun nüfus artışı ve toprak sisteminin değişime uğraması bu dönemi tanımlayan özelliklerden birkaçıdır.³¹⁶

Osmanlı'nın siyasi önemleri artırdığı oranda kahvehaneler siyasi iktidarın ve elitlerin dikkatini çekmiştir. Bu bakımdan Osmanlı siyasi ve iktisadi krizi için günah keçisi addedilmişlerdir.³¹⁷ Çoğu kez kapatılmışlar, buraya katılan insanlar idama kadar gidebilecek cezalara çaptırılmışlardı. Osmanlı'nın son dönemlerinde ise, tümünün yasaklanması durumu ortadan kalmış sadece zararlı görülen birkaçı, diğerlerine örnek

³¹² Bingöl, *Osmanlı'da Kahvehane ve Toplumsal Hayat Mekânları*, 67.

³¹³ Ayşe Saraçgil, “Kahve'nin İstanbul'a Girişi (16. Ve 17. Yüzyıllar)”, H. Desmet-Grégoire, F. Georgeon (Ed.), *Doğu'da Kahve ve Kahvehaneler*, (ss. 27-41), Yapı Kredi Yayınları, (Çev.: M. Atik, E. Özdoğan), İstanbul 1999, 33.

³¹⁴ Kuzucu, “Türk Kahvesinin Kısa Tarihi”, s.193. Işın, İstanbul'da Gündelik Hayat: İnsan, Kültür ve Mekân İlişkileri Üzerine Toplumsal Tarih Denemeleri, 297.

³¹⁵ Işın, “Bir İçecekten Daha Fazla: Kahve ve Kahvehanelerin Toplumsal Tarihi”, 11.

³¹⁶ Ahmet Yaşar, “Osmanlı'da Kamu Mekânı Üzerine Mücadele: Kahvehane Yasaklamaları”, *XV. Türk Tarih Kongresi*, Ankara-2010, 1406.

³¹⁷ Ahmet Yaşar, “Erken Modern Dönem Osmanlı'da Kamu Mekânı Üzerinde Mücadele: Kahvehane Yasaklamaları”, Yayınlanacak Tebliğ Metni, *Uluslararası XV. Türk Tarih Kongresi*, 11-15 Eylül Ankara 2006, 9. Ahmet Yaşar, “‘Külliyen Ref’ten ‘İbreten Li'l-Ğayr’e’: Erken Modern Osmanlı'da Kahvehane Yasaklamaları”, A. Yaşar (Ed.), *Osmanlı Kahvehaneleri; Mekân, Sosyalleşme, İktidar*, (ss.37-47), Kitap Yayınevi, İstanbul 2010, 45.

olması gerekçesiyle kapatılmıştır.³¹⁸ Ancak bu durum da sona ermiş, toplumda neler olduğunun fark edilmesi ve düzenin yeniden keşfi için birer araç olmuşlardır. Şimdi buraya kadar sözünü ettiklerimizi biraz açalım.

Kahvehaneleri gündelik hayatın ve belki de daha da özelleştirilirse kontrolün dışında yapan şey, alışılmışın dışında olmalarıdır. Öyle ki bunlar aykırı bir yaşama pratiğini meşrulaştıran temel yapılanmalarıdır. Zira daha önce var olan “yönetmek için bilmek”³¹⁹ anlayışının dışında bilinmeyen bir dünya tasarımı yaratırlar. Kahvehanelere karşı alınan önlemler, Osmanlı mutlakiyetçiliğinin güçten düşmesini önlemek üzere merkezi iktidarın sürdürdüğü mücadeleyi dile getirir.³²⁰ Ahlaksızlık, din karşıtlığı ve yolsuzluklarla ilintilendirilmesi yönetici elitin 16. yüzyılın ikinci yarısı ve 17. yüzyılın başlarında Osmanlı devlet ve toplum düzeninde yaşanan krizi algılamasıyla birebir ilişkilidir.³²¹

Osmanlı'nın klasik tabakalaşma düzeni askeri ve reaya ayırımına ve karmaşık bir tımar ve devşirme sistemiyle ayakta tutulan bir düzendi. Sosyal, askeri, ekonomik kriz dönemlerinde; bu tabakalaşma anlayışı ihlal edilmeye başlamıştır. Siyasi otorite ise, bu yapılanmayı korumak istemiştir.³²² Dolayısıyla kahvehaneye karşı alınan önlemler, merkezi otoritenin Osmanlı mutlakiyetçiliğini muhafaza etmek ve rejim karşıtı söylemin yayılmasını engellemek için verilen mücadeledir.³²³ Kahvehaneler zaman zaman şiddetli muhalefetlere (radikal İslamcılar) maruz bırakılmıştır. Bunda, “haram” nitelemesinin payı büyüktür.

Yasaklı fikirlerin gelişmesine yardımcı olması kadar, Osmanlı dünyasındaki kentsel mekân ve toplumsal cinsiyet kavramlarının karmaşık doğasını vurguladığı, ona meydan okuduğundan da bahsedilebilir. Kahvehane şehirde pek çok işlevi olan kültürel bir sosyalleşme mekânıdır.³²⁴ "Yazılı kültürün yaygın olmadığı modernleşme öncesi Osmanlı toplumunda kahvehaneler sözlü kültürün tesis ve devamının en önemli araçlarından biriydi ve ilk kuruldukları zamanlardan itibaren müdavimleri için okuma

³¹⁸ Yaşar, 45.

³¹⁹ Cengiz Kırılı, “Kahvehaneler ve Hafiyeler: 19. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı’da Sosyal Kontrol”, *Toplum ve Bilim* 83, Kış 2000, 73.

³²⁰ Saraçgil, “Kahve’nin İstanbul’a Girişi (16. Ve 17. Yüzyıllar)”, 40.

³²¹ Yaşar, “Osmanlı’da Kamu Mekânı Üzerine Mücadele: Kahvehane Yasaklamaları”, 1407.

³²² Kömeçoğlu, “Homo Ludens ve Homo Sapiens Arasında Kamusal ve Toplumsal: Osmanlı Kahvehaneleri”, 53.

³²³ Kömeçoğlu, 76.

³²⁴ Mikhail, “Gönül Arzu Eder Ki: Toplumsal Cinsiyet, Kentsel Mekân ve Osmanlı Kahvehaneleri”, 176.

salonu olarak da hizmet vermiştir."³²⁵ Başlangıçta bu yerler, Naima'ya göre "mecma-i zürefa" yani güzel konuşmaların toplantı yeri, Nihad Sami Banarlı'ya göre ise "akademik muhit"ti.³²⁶ Buna benzer şekilde Sait Faik Abasıyanık'ın dile getirildiği gibi bu kıraathaneler; asla tembel yatağı değil; bilginin, kültürün paylaşıldığı ve çoğaltıldığı muhtar (özerk) üniversitelerdir.³²⁷ Bu tür kahvehanelere daha çok kalem sahipleri gelirdi. Buralarda günlük bütün gazeteler, mecmualar, hatta bazı kitaplar bulunurdu.³²⁸

Yukarıdaki açıklamalardan da görülebileceği gibi kahvehane, erken modern dönem Osmanlılarının sosyal tarihini anlamamanın/anlatmanın en önemli ve işlevsel konularındandır. Övmekle yermek arasında bir uçtan diğerine savrulan toplumsal algıların etkisi altındadır. Bir taraftan "kötülük" kaynağı, öte yandan "ilim ve irfan" yuvası nitelemeleri, bu ikilemin birer göstergesidir.³²⁹

Kahvehanenin sınırlandırılması ülkemizde olduğu gibi pek çok ülkede de sakıncalı/yasaklı fikirlerin/fikir hareketlerinin buluşma mekânı olarak adlandırılmış ve yasaklanmıştır. Bunlardan biri olan ilk İngiliz kahvehanesi, yaklaşık 1650'de Oxford'da, ikincisi ise 1652'de Londra'da kurulmuştur. Bu mekânlar hızlı bir şekilde artmıştır. II Charles şüpheli fikirlerin oluşum yerleri görmüştür. 1675'te ise II Charles onları yasaklamıştır.³³⁰ Bunlardan biri belki de en önemlisi Bektaşî kültürünü içinde barındıran yeniçeri kahvehaneleridir. Bu kahvehaneler, devletin karşısında siyasetin olduğu ve konuşulduğu yerlerdir.³³¹

Şarkıcı kızlar, uyuşturucu kullanımı, müzik, meddah, kumar³³² gibi birçok yasaklı nesnenin ve insanın yer aldığı mekânlardır. Bu yönüyle kahvehaneler, ilk kapalı genel eğlence merkezi olmuştur.³³³

³²⁵ Yaşar, "Kahvehane", 3-4.

³²⁶ Evren, *Eski İstanbul'da Kahvehaneler*, 44.

³²⁷ Sait Faik Abasıyanık, *Az Şekerli* (3. Basım), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2018, 69-72.

³²⁸ Toros, *Kahvenin Öyküsü: Ehlikeyfın Kitapları*, 74-75.

³²⁹ Tülin Değirmenci, "Kahve Bahane, Kahvehane Şahane: Bir Osmanlı Kahvehanesinin "Portresi"", E. Pekin (Ed.), *Bir Taşım Keyif: Türk Kahvesinin 500 Yıllık Öyküsü*, (ss. 118-137), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2015, 120.

³³⁰ "Coffeehouse Maddesi", *Encyclopedia Americana*, (Volume 7), Grolier International, U.S.A. 1980, 192.

³³¹ Ali Çaksu, "On Sekizinci Yüzyıl Sonu İstanbul Yeniçeri Kahvehaneleri", D. Sajdi (Der.), *Osmanlı Laleleri, Osmanlı Kahvehaneleri: On Sekizinci Yüzyılda Hayat Tarzı ve Boş Zaman Eğlenceleri*, (ss. 151-173), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2014.

³³² Hattox, *Kahve ve Kahvehaneler: Bir Toplumsal İçeceğin Yakınoğudaki Kökenleri*, 91-98.

³³³ Bingöl, *Osmanlı'da Kahvehane ve Toplumsal Hayat Mekânları*, 176.

Onaltıncı yüzyıla benzer bir şekilde onsekizinci yüzyılda da kahvehaneler tehlikeli yerler olarak değerlendirilmiştir. Ancak bu tehlikeyi önlemek için toptan kapatmak ve yok etmek yerine, onyedinci yüzyılın ortalarından itibaren bazı kahvehaneler ibret olsun diye tek tek kapatılmıştır.³³⁴ Bunun en bilindik nedenleri kahvenin ekonomik değerinin keşfedilmesi ile devlet ve tebaası arasındaki ilişkinin değişimidir. Artık temel politika devlet ile tebaası arasında hegemonik kontrol uygulamasından uzlaşılı kültürüne geçmiştir.³³⁵

Daha önce de sözünü ettiğimiz gibi Osmanlı Devleti'nde meyhanelerin aksine bu mekânlar, çoğunlukla Müslümanlar tarafından açılmış ve işletilmiştir. 19. Yüzyıla ait olan bir istatistik dikkate alındığında, açılmış olan 214 kahvehanenin 205'i Müslümanlar, kalan 9 kahvehaneden 4'ü Rum, 4'ü Ermeni ve Yahudi işletmeciyeye ait olduğu görülecektir.³³⁶ Bu durum dini hayatın dışında kahvehaneleri "Türk toplumunun ilk kulüpleri"³³⁷ olarak değerlendirmeye olanak tanır.

"Kahvehane sadece kahve içilen bir yer değildi. Kahve dışında müşterilere çeşit çeşit içecek sunulurdu: Şerbet, limonata, şurup, demleme içecekler ya da şekerleme, lokum ve reçeller."³³⁸ Ancak buna rağmen tek bir içeceğin adıyla anılmasının nedeni, bu geleneksel tüketim nesnelerinin yanında yeni tarzda bir tüketimin ağırlığına olanak sağlamasındandır.

Tipik bir kahvehane betimlemesi zamansal, mekânsal ve toplumsal belirlemelere göre çeşitlilik sunar.³³⁹ Kahvehaneler Osmanlı Devleti'nde farklı amaçlarla açılmış; din, meslek, tabaka itibarıyla farklı kişilere hitap etmiştir. Kimi zaman da, farklı tabakaların bir araya geldiği bir kaynaşma ortamı sağlayıcısı olarak hizmet görmüştür. Bu nedenle her bir kahvehane başka bir adla ve işlevle anılmıştır. Yeniçeri kahvehanesi, esnaf kahvehanesi, âşık kahvehanesi, kıraathane gibi isimler bunlardan birkaçıdır.

³³⁴ Kırılı, "Kahvehaneler ve Hafiyeler: 19. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı'da Sosyal Kontrol", 67.

³³⁵ Yaşar, "Osmanlı'da Kamu Mekânı Üzerine Mücadele: Kahvehane Yasaklamaları", 1410.

³³⁶ Cengiz Kırılı, "İstanbul: Bir Büyük Kahvehane", *İstanbul Dergisi*, Sayı:47, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003, 75-76.

³³⁷ Nur Ayalp, "Geleneksel Türk Kahvehanesinin İç Mekânları", E. G. Naskali (Ed.), *Türk Kahvesi Kitabı*, (ss. 309-325), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2014, 309.

³³⁸ Georgeon, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde İstanbul Kahvehaneleri", 47.

³³⁹ Bingöl, *Osmanlı'da Kahvehane ve Toplumsal Hayat Mekânları*, 112.

Modern bir üslubun Tanzimat Fermanı'yla görünür olmasıyla kahvelerin içi daralmıştır.³⁴⁰ Öyle ki müşteriler artık sandalyelerde oturmaya başlamışlardır.³⁴¹ Şekilsel anlamda böyle bir değişiklik göstermekle birlikte kahvehaneler, işlevsel olarak da farklılaşmıştır. Tanzimat Fermanı'yla kahvehaneler, değişen hayat felsefesinin ürünü olarak kıraathane adıyla Türk eğitim, düşünce ve siyaset alanında köklü etkileri olan bir mekân özelliği sergilemiştir.³⁴² Burada belirleyici ilke, fikirlerin paylaşıldığı bir yapısal görünümle birlikte olmanın sadece zaman ya da haz kaynağı yaratarak sosyalleşme yaratması değil aynı zamanda sosyalliğin fikirsiz üretimin yeni konumlandırıcısı olmasıdır. Bireyler kurulacak devlette toplumsal yapıyı düzenleyici yeni aktör olarak siyasi kimliklerini burada edinmeye hazırlanacaktır. Böylece yüzyıllardır siyasetin ve kültürün sınırlı kişilere hitap ettiği bir dünya evreninin karşısında yer alacaklardır.

Kıraathanelerin bir diğer dikkate değer özelliği ise, tüketim alışkanlığının biçim değiştirmesinde gözlemlenebilir. Buna göre müşterilere kahve dışında alternatif içecek olarak çayın sunulmaya başlamasıdır.³⁴³ Bu durum kahvehanelerin günün koşullarına ayak uydurulan bir görünüme bürünmesine yol açmıştır.

Yukarıda söylediklerimizi toparlayacak olursak, Osmanlı'nın son dönemlerinde kahvehaneler sindirilmek yerine; haber, düşünce ve bilginin toplandığı yaygın mekân özelliğiyle, kamuoyunun takip edilmesi için bir kaynak vazifesi görmüştür.³⁴⁴ Bunu kıraathane örneğinde özel kılan, sözel kültürün yanında basılı kültürün de olgunlaşmaya başlaması ve yayılmasıdır.³⁴⁵ Yoğunluklu siyaset ve kültür konuları toplum yapısındaki değişimin bir tür zorunluluk olduğunu halka anlatmış halkın örgütlü bir kimlikte birleşip, toplumu değerlendirmesine olanak tanımıştır.

Bütün bunların yanı sıra kahvehaneleri haberleşme ağı olarak da değerlendirebiliriz. Aktif bir haberleşme ağı olan camiler öteden beri ilk merkezler olarak kabul edilmesine rağmen, kahvehaneler gerçek bir kamuoyu dinamiği yaratmak

³⁴⁰ Salah Bırsel, *Kahveler Kitabı* (7. Baskı), Sel Yayıncılık, İstanbul 2017, 182.

³⁴¹ Ünver, "Türkiye'de Kahve ve Kahvehaneler", 69.

³⁴² Kemalettin Kuzucu, "Kahvehanelerden Kıraathanelere Geçiş ve İlk Kıraathaneler", E. G. Naskali (Ed.), *Türk Kahvesi Kitabı*, (ss.161-208), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2014, 161.

³⁴³ Kuzucu, "Kahvehanelerden Kıraathanelere Geçiş ve İlk Kıraathaneler", 188.

³⁴⁴ Cengiz Kırılı, "Kahvehaneler: 19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kamuoyu" (2. Basım), A. Yaşar (Ed.), *Osmanlı Kahvehaneleri; Mekân, Sosyalleşme, İktidar*, (ss.99-123), Kitap Yayınevi, İstanbul 2010, 101.

³⁴⁵ Kuzucu, "Kahvehanelerden Kıraathanelere Geçiş ve İlk Kıraathaneler", 161-208.

için denetimli de olsa kamusalılıklarını ilan etmişlerdir.³⁴⁶ Dolayısıyla başlangıçta yapının karşısında ve dışında görülüp denetim altında tutulurken, zamanla yapının kendi iç dinamikleriyle uyum sağlamış ve gündelik ilişkiler için önemli bir temas noktasını oluşturmuştur.

2.2.2. Cumhuriyet Türkiye'sinde Kahvehaneler

Yeni bir devlet kurmanın mümkün olan en kolay tanımı, geçmişle arasına mesafe koymaktır. Mesafenin en bilindik işaretleri ise, farklı mekânlarla desteklenmiş yeni bir perspektifte yaşamı geçmişin alışkanlığının dışına itmektir. Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçerken pek çok mekânla araya mesafe konulmuş olmasına rağmen, sıradan insanın kendi kimliğini bulduğu ve diğerleri tarafından onandığı kahvehanelerin varlıklarını koruduğu görülecektir. Bunun için pek çok neden sıralanabilir. Ancak temelde alışkanlık kültürün vazgeçilmez bir kaynağı haline geldiğinde, değişimin belki de en zor bozulan öge olacağı yönündedir. Kahvehaneler bir mekân olmanın çok ötesinde ona verilen anlamla halen ayaktadırlar.

Yeni bir düzen demek kimi kez, toplum tarafından kabul gören mümkün, olağanlaşmış bir düzene çok da uzakta durmamak demektir. Dolayısıyla değişim yerel değerleriyle kendini tanımlayan bir halk için yerelin bütünüyle reddiyle olanaklı değildir. Yerleşik kültürlerden çeşitli öğeler, değişime alışkanlık kazanabilmesi için bazı değerlerin sürdürülmesini gerekli kılar. Söz konusu edilen toptan yok edilmek yerine, bir kısmının yeni için hazırlayıcılığının sürdürülmesidir. Bu bağlamda yüzyılların kültürüne aykırı bir karşı koyuş bazı eklentileri göz önünde bulundurarak sağlamlaştırılmaz. Kahvehaneler de bu eklentilerden biri olarak, halka halktan bir dünya evrenini bilinmeyene yer bırakmaksızın olumlu hale getirir. Böylece yenilikler kişide olduğu gibi bağlı bulunulan cemaatlerin üyelerince de pekiştirilebilir olur.

"Kahvehaneler Cumhuriyet'in ilk yıllarında yapılan devrimin meşrulaştırılması için kullanılan, 1950'lerde göçün etkisiyle sosyal bir forma bürünen, 1960'lardan sonra ülkenin siyasi yapısından etkilenen, farklı kutuplaşmaların yaşandığı, 1980'lerden sonra ise her alanda olduğu gibi apolitikleşen ancak sosyal birlikteliklerin sağlandığı

³⁴⁶ Tatal, "Kırk Yıllık İletişim Mekânı Olarak Kahvehaneler", 158.

mekânsal araçlar halinde işlev görmüştür.”³⁴⁷ “1950 sonrası Anadolu’dan İstanbul’a göç sürecinde, kimi zaman hemşehrilik kimi zaman gurbetçilik güdüsüyle göçmen gruplarının toplandıkları mekânlar olan kahvehaneler, göçmenlerin kente tutunabilmelerinde hayati bir öneme sahiptir.”³⁴⁸ Kahvehaneler, kentleşme sürecinde yeni kentlilerin kentle olan bağlantılarında bir tür katalizör işlevi görür. Gelenleri sınırlamamaları, herkese açık olmaları, ucuz olmaları, vakit geçirmek ya da mekânda görünmek için ekstra maharet istememeleri, kırsal nüfusun taşıdığı sözel geleneği, sohbet kültürünü icraya uygun yerler olmaları, yeni kentli nüfus için buraları birer karargâh haline getirmiştir.³⁴⁹ Aynı zamanda yeni kentliler için iş bulma, konut ayarlama, eğitim/sağlık gibi sorunlara çözüm bulma ve kırım boğucu otoritesinden uzaklaşmalarına yardımcı olur.³⁵⁰

Ancak kahveler, her zaman olumlu bir içerikle etiketlenmemiştir. Özellikle Sanayi Devrimi’nin yarattığı etkiyle yoğun bir şekilde üretim biçiminde yaşanan değişiklik, toplum hayatında da geri dönüşü olmayan dönüşümleri sağlamıştır. Bunlar içerisinde söz edilmesi gereken en önemli değişiklik kuşkusuz, yaşam ve üretim biçiminin köyden kente³⁵¹ yönelmesidir. Bireyler çevreyi değiştirirken yeni uğraş alanlarını da bu üretim biçimi dengesine uydurmaya çalışmışlardır.³⁵² Şehir yaşamı kırsalın aksine iş tanımını değiştirirken, üretimin hangi kutbunda bulunduğu da bireylerin gündelik aktivitelerinin yenilendiği bir görünüme bürünmüştür. Yanı sıra, kültürün içeriği modern değerlere ayak uydurmaya başlamış ve kahvehane kavramı da biçim kadar içerik olarak da değiştirmeye başlamıştır. Buna kapitalist kültürün yarattıkları da eklenince kültürel faaliyetlerin yaratıcısı olan mekân günü doldurmaya yarayan boş zaman pratiklerinin yoğun olduğu artık zamanları çoğaltıp biriktiren bir seyir izlemiştir. Böylelikle zamanın koşullarına ayak uyduramamaktan kaynaklanan memnuniyetsizliği

³⁴⁷ Halil Emre Deniz, “Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminde Kahvehaneler: Sosyal ve Siyasal Yaşamın İncelenmesi”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı:27, Kasım-Aralık 2011, 13.

³⁴⁸ Ali Kurt, “Anadolu’dan İstanbul’a Göç ve Kente Tutunma Sürecinde Göçmenler İçin “Kahvehaneler”in Önemi 1950 Sonrası Türk Romanı’ndan Okuma”, *DPUJSS NUMBER 32, VOL.II, APRIL 2012*, 203.

³⁴⁹ Aytaç, “Türkiye Kentleşmesinde Birara Kurum: Kent Kahvehaneleri”, 181.

³⁵⁰ Aytaç, 184.

³⁵¹ Yıldız, *Kahvehane Kültürü*, 13.

³⁵² Ömer Aytaç, “Kent Mekânlarının Sosyo-Kültürel Coğrafyası”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(2), Elazığ-2007, 205.

azaltmıştır. Bir diğer deyişle işsizliğin üstünün örtüldüğü ve meşrulaştırıldığı³⁵³ bir uğraş alanı oluşturmuştur.

Yine kahvehaneler kente uyum ve bütünleşiklik kurma gibi olumlu özelliklerin yanı sıra, kentten izolasyona da ivme kazandırır.³⁵⁴ Toplumsal rahatsızlıkların, huzursuzlukların patladığı, taşıdığı potansiyel tehdit barındırır.³⁵⁵ Kahvehaneler hem kopma hem de bağlanma stratejisi izleyerek diyalektik bir kafa karışıklığına yol açarlar. Burada birey nereye ait olabileceğini fark edemez hale gelir.

İnsanlar ve yerler için tüketime odaklanan bir dünyanın dışında kalmak, bugün (küresel çağ) dünyanın neresinde bulunulursa bulunulsun mümkün değildir. Bugüne geldiğimizde, kahvehanelerin de bundan pay almaması düşünülemez. Bireysel tüketim eylemini toplumu ilgilendiren bir eyleme dönüştürme süreci kapitalist gelişmeyle paralel yaşanan bir toplumsal farklılaşmaya işaret eder.³⁵⁶ Geleneksel yaşam formlarının hâkim olduğu toplumların ya da dönemlerin karakterinde çoğu zaman tüketme biçimleri ve ilişkilerinin belirleyiciliği geri plana atılmıştır. Bunun yerine tüketim ticari bir eylemin parçası ya da özel bir kesime atfedilen bir eylem olarak görülmüş, üretim biçimleri ve ilişkileri ise tanımlayıcı birer unsur olmuştur.³⁵⁷ Burada semboller çoğaltımı, bireyin içinde bulunduğu dünyayı daha da yabancılaştırmıştır. Kahvehaneler, toplumda yabancılaşmanın aşılması için gerekli malzemelerdir.

Modern toplumlardaki tüketim, geleneksel toplumlarda gerçekleşen daha çok mal ve hizmetlerin tüketiminden farklı olarak değerlerin bir anlamda tüketilmesidir.³⁵⁸ Bu durum tüketim yoğunluklu bir yaşamın değerlendirildiği, maddi birikimin arttırıldığı; buna karşılık insan olabilmenin ayırt edicilerinden giderek uzaklaştırıldığı bir yaşam(a) dünyasıdır.

³⁵³ Buray Cengiz Yıldız'ın kahvehaneler konusunda yapmış olduğu; kentsel alanlarda toplumsal bütünleşmede tampon kurum olması, bir yönüyle göçle kente gelenlerin şehirlileşmelerini engellemesi, işsizliğin kökleşmesine neden olmuştur; nitelemesine benzer şekilde genelleştirdik. Yıldız, *Kahvehane Kültürü*, 13.

³⁵⁴ Aytaç, "Türkiye Kentleşmesinde Birara Kurum: Kent Kahvehaneleri", 194.

³⁵⁵ Aytaç, 196.

³⁵⁶ Mehmet Ali Aydemir, "Tüketim: Modern Dünyanın Kültürel Göstereni-Bir Tüketim Kültürü ve Alışveriş Merkezleri Çözümleme Denemesi-" (3. Baskı), K.Alver, N.Doğan (Ed.), *Kültür Sosyolojisi*, (ss. 325-344), Hece Yayınları, Ankara 2013, 329.

³⁵⁷ Aydemir, 327.

³⁵⁸ Özerkmen, Can, *Kültürel Emperyalizm Küresel Kültür Kuşatması*, 72.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

"KÜRE"SELLEŞMEYE ALTERNATİF MEKÂN TASARIMLARI:

SİİRT KAHVEHANE KÜLTÜRÜ

Çalışmamızın ilk bölümünde küreselleşme kavramı, çok boyutlu bir çözümleme ile analiz edilmişti. İkinci bölümde ise; kahve, kahvehane ve çay kavramlarının ortaya çıkışı ve Türkiye'deki gelişimi üzerinde duruldu. Bu noktadan itibaren ise mekân ve zaman tasvirleri üzerinden bir ilin yerleşik kültürünü, ötekine karşı ve ötekiyle bir arada ele almamıza yarayacak fikirleri değerlendirmeye tabi tutacağız.

Dünyada küreselleşmenin etkileri arttıkça farklı kültürel yapılar, giderek yok olma tehlikesiyle daha sık karşılaşmaktadır. Küresel dünya bütünleşen, herkesi bir şekilde içine alan ve herkese kendine ait kültürel yapıların damgasını vurmak itibarıyla benzeştiren bir dünyayı işaret etmektedir. Bu bakımdan çokkültürlülük aleyhine işleyen bir süreçtir.³⁵⁹ Bu yapılanma içerisinde biz, bozulmamış değerlerin ve kültürel yapıların varlığını ve toparlayıcılığını sorgulamaya açmaktayız.

Modern öncesi toplumlar, zaman ve mekân açısından birbirlerinden çok uzaktırlar.³⁶⁰ Zamanı ve mekânı bölmeye yetecek net bir ayırım çizgisi onlar için henüz ispatlanabilmiş değildir. İspatlamamanın gerekliliği kuşkusuz, aklın merkezileştiği bir dünyanın imkânı ile konuya dâhil edilir. Dolayısıyla geleneksel toplum içinde konuşulan aynı zamanda çizgisel akışta tanımlanan içeriğin dışarıdan farkı, aynı zamanı ve mekânsallığı tek bir merkezde eritmez. Yerine çoklu tasvirleri bir araya getirir. Bu bakımdan araştırmamıza odak noktası seçtiğimiz Siirt, zaman ve mekân dalgalanmalarını tam olarak hissettirmiyor. Ancak bulanık bir görünümle her ikisine de dâhil olarak süreç tarafından etkileniyor ve süreci kendi içinde belirliyor.

Küreselleşme değişimin sağlayıcı öğelerini yoğunlukla kentsel öğelerden edinmektedir. Mekânın görünümü ve bu görünümün farklılık yaratıcı öğeleri sürekliliğiyle gündelik yaşamı değişimin sıradan uğrağı haline getirir. Bu bağlamda şehir, başlı başına soyut bir mekân özelliği sergilemez. Şehir bir ruh hâline, birtakım

³⁵⁹ Yasin Aktay, *Küreselleşme Çokkültürlülük Sahicilik*, Tezkire Yayıncılık, İstanbul 2015, 59.

³⁶⁰ Durmuş Tatlıhoğlu, "Küreselleşme Din İlişkisi", *Dinî Araştırmalar*, Eylül-Aralık 2003, 6(17), s.190.

gelenek ve âdetlere ve bu âdetlerin özünde yer alan düzenlenmiş davranışlara ve duyarlılıklara karşılık gelir.³⁶¹

Geleneksel şehrin akışı düz bir frekansta gerçekleşmektedir. Bu tanı, yalnızca çalışmamızda söz konusu ettiğimiz şehrin özelliği olarak değil, geleneksel kültürün bütün özelliklerinin sergilendiği alanlar olarak küçük şehirlerin de açıklayıcısı olarak düşünülmelidir. Ülkemizde bu durumun en bilinebilir örneği, tek bir noktadan başlayarak her yere gitme ve sonuçta aynı yere ulaşmadaki kolaylıktır. Kahvehanelerin de bu tek nokta, cadde, üzerine yoğunlaştığı fark edilecektir. Bu da farklı olanın dışında, bilinebilir olanla kaçınılmaz söyleşiyi olanaklı kılar. Çoğul kimliklerin birleşme mekânı olan Siirt, bilinebilirliğiyle farklılığa karşı hoşgörü sunar.

Bir anlayışa göre toplum belli toplumsal özelliklere sahip herhangi bir bireyin diğer insanların kendisine belli bir şekilde değer vermelerini ve davranmalarını beklemesinin o kişinin ahlaki hakkı olduğu ilkesi üzerine kuruludur.³⁶² Ahlakî hakkın tanımlanmasında ve sahiplenilmesinde bireyler arası ilişki, bir hayli önem kazanmaktadır. Ancak bu diyalektik uçtan biri diğerine baskın hale geldiğinde, ortaya çıkan dengesizlik, bir grubun diğer grup bunu istesin ya da buna karşı dirensin kendi üstünlüğünün ispatıdır. Öyle ki damga(lanma)yı yaratanların üstlendiği pek çok kurgu, gerek bireysel gerek toplumsal özellikleriyle tanımlansın, varsayılan kimlikten fiilî kimlik tanımına yerleşmede³⁶³ bu üstünlüğün birer göstergesi haline gelir. Kahvehaneler örnekleme üzerinden gidildiğinde toplasma, bir yerleşik tanımla, farklı kimliklerin sürdürücülüğünü yapar. Bu şekliyle, farklı bireylerin içinde bulunduğu ait olmanın ayırt ediciliğinin ve zenginliğinin gündeme getirilmesine olanak tanır. Böylece içeridekileri mümkün olabilen geniş bir özgürlükle toparlayıcı hale getirir.

Boş zamanı değerlendirmenin vazgeçilmezliğinin bütünüyle yansıdığı kahvehaneler, çoğu zaman küreselleşmenin merkezinde yer alan çalışma kültürünün tüketim için vazgeçilmezliğini de alt üst eder. Boş zamanı çoğaltma olarak ifade edebileceğimiz bu durum, işi ertelemeğin makul bir yorumunu belirgin hale getirir. Bu

³⁶¹ Robert E. Park, “Şehir: Kent Ortamındaki İnsan Davranışlarının Araştırılması Üzerine Öneriler”, R.E. Park, E.W Burgess (Der.), *Şehir: Kent Ortamındaki İnsan Davranışlarının Araştırılması Üzerine Öneriler*, (ss.37-85), (Çev.: P.K.Kayalığıl), Heretik Yayınları, Ankara 2015, 37.

³⁶² Erving Goffman, *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu* (3. Basım), (Çev.: B. Cezar), Metis Yayınları, İstanbul 2014, 25.

³⁶³ Goffman, *Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*, 29.

durum, insanları bakılan ancak müdahil olunamayan iş kolu faaliyetlerine ve elbette dünyaya daha aşına kılar. Böylelikle küresel dünyanın merkezinde salınan hız, değişim, tempo, sürekli hareket halinde olma boş zaman artırımı ile baskılanmış olur. Yerine sözünü ettiğimiz şekliye boş zamanın artışı ve doldurulabilirliği gelir. Bu nokta için, Siirt kenti ve küreselliğin uyuştüğundan söz edilebilir. Zira her ikisi de tüketim odaklı bir yaşamı öngörürler. Ancak biri insan olmanın paylaşabilir olmakla diğeri ise bireysel tüketim alışkanlıklarının sürdürülmesiyle farklılaşır. Bunun için de Siirt'in ve elbette ele aldığımız kahvehanelerin geleneksellikte örtüştüğünden söz edilebiliriz.

Modernlik, çok büyük değişimleri de beraberinde getirmiştir. Bu değişimlerin en belirgin öğelerinden birini, bütüncül zamanın ve dolayısıyla insan hayatının parçalanması oluşturur. Zamanın kontrollü parçalanması “iş” olarak görülenle “boş” olarak tarif edilen arasına da sınır çekmiştir. Bu dönemde, kavramlar eski olmakla birlikte her şeyde olduğu gibi içerik tazelemesi yaşar. Boş zaman kavramının üretim odaklı modern kültürde ifade ettiğiyse küresel kültürde ifade ettiği anlam arasında fark vardır. Bir kere insan hayatı için merkeze alınanlar yer değiştirmiştir. Modern toplumda her şey, daha çok çalışmak kısaca iş temelinde gerçekleşirken; küresel kültürde önem kazanan başlıca faaliyet, boş zamanın nasıl tüketildiğidir. Biz de küresel kültürün karşısında geleneksel yapıcılarını konuşuyorsak yaşamı, birlikte yenilenmeyi dikkate almalıyız. Bu bağlamda modern ve küresel kültürden farklı olarak Siirt şehrinin günden arta kalanları nasıl kullandığı ya da değerlendirdiği tartışılacaktır. Böylelikle günün nasıl değerlendirildiği ne umduğumuz ve neyle sonuçlanabileceği hakkında bizler için fikir verecektir.

Kahvehaneler bütün mekânlarda olduğu gibi varlıklarını, ancak orada bulunanlarla anlamlı kılar. Dolayısıyla mekânı analiz etmek demek, mekânın içine yerleşmiş insanları ve onların kültürlerini de değerlendirmeye almak demektir. Bununla alakalı ilk şey, mekânda yaptığımız gözlemleri hesaba katmaktır. Sonra ise, kahvehanelerde ortak kültürü paylaşan insanlarla yapılan nitel görüşmeleri paylaşmaktır ve onları değerlendirmektir. Siirt kahvehane sakinlerinin geleneksel değerlere aşinalıkları ve bunu sürdürmede kahvehanelerin etkisi bahsi gündemde tutulması gereken bir konudur. Son bölüm böylesi bir kaygının ürünüdür. Aynı zamanda Siirt kahve kültüründen yola çıkarak, küresel dünya karşısında geleneksel kültürün ne ölçüde muhafaza edildiği tartışmasıdır.

3.1. SİİRT İLİ TARİHSEL KÜLTÜREL TOPLUMSAL GEÇMİŞİ BUGÜNÜ VE GELECEĞİ

Çalışmamızın önceki safhalarında dile getirdiğimiz gibi küreselleşme, yenedünya düzeni kurgusuna paralel olarak ele alınmıştı ve merkezin çevre ülkeler üzerindeki iradesini yansıttığı iddiasına yer verilmişti. Ancak bundan farklı olarak küresel olanın karşısında yerelin ortaya çıkarılması ve sürdürülmesi tecrübesini gözden geçirmemiz gerekiyor. Çalışmamız açısından böyle bir girişim, küreselleşmeye karşıt tezlerin savunusunu haklılaştıracaktır. Aynı zamanda geçmişi yok saymayacaktır. Yerel de tıpkı küresel gibi belirli bir mekâna ve bu mekânsallıkta cereyan eden, belirli bir türdeşlik ve süreklilik ilişkilerine işaret eden; birbirleri karşısında görelilik taşıyan kavramlardır.³⁶⁴ Her ne kadar kavramlar arasında benzerlik olsa da, ifade edilenler arasında fark vardır. Bu konuya bu bölümde ayrıntılı olarak bakılacaktır. Daha da öze inildiğinde yerellik sahnelenmesi, en bilindik işaretlerini yerel kültürlerle harmanlanmış bir kent görünümünden elde edebilecektir. Burada Siirt bize gereken malzemeyi sunmaktadır.

Kentler sadece insanların kolektif bir biçimde anlam üretme ve dünyadaki yerini tanımlama süreçleriyle ilgilendikleri takdirde vardır.³⁶⁵ Kentlerin yansıma bulduğu merkez ve buna bağlı meydan tiplerleri, görselliğin aktif dolaşımında olduğu kolektif eylemin, bütünlük yaratıcı değerlerinin en gözle görülebilir alanlarıdır. Seyretme üzerinden tanım bulan bu durum; haz, boşlukta kalma, düşünme ve bugün belki de en çok üzerinde durmamız gereken düşünmeyi erteleme için vazgeçilmezdir.

Bir kentin neye benzediğine, mekânlarının nasıl örgütlendiğine bağlı olarak kent bize bir dizi mümkün duyguya ve toplumsal pratiğe ilişkin düşünmek, değerlendirme yapmak ve bunlara erişmek açısından maddi bir zemin sağlar.³⁶⁶ “Kentler, sosyal süreçlerle mekânsal yapıların sürekli etkileşim içinde olduğu organik yapılardır.”³⁶⁷ Dolayısıyla sosyal süreçler mekânsal yapılardan bağımsız düşünülemez. Her ikisi birbirini tamamlar. Bu açıdan Siirt iline dönük bir çalışma onun ne olduğu, neye

³⁶⁴ Sevda Alankuş, *Yerellik(ler), Yerelliğin İmkânları ve Yerel Medya*, E.F.Keyman, A.Y.Sarıbay (Der.), *Global Yerel Eksende Türkiye*, (ss.295-330), Alfa Yayınları, İstanbul 2000, 311.

³⁶⁵ Geoff Mulgan, “Kentin Değişen Yüzü”, S. Hall, M. Jacques (Der.), *Yeni Zamanlar*, 204-222, (Çev.: A. Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1995, 206-207.

³⁶⁶ David Harvey, *Postmodernliğin Durumu Kültürel Değişimin Kökenleri*, (Çev.: S. Savran), Metis Yayınları, İstanbul 2014, 85.

³⁶⁷ Aytaç, “Kent Mekânlarının Sosyo-Kültürel Coğrafyası”, 201.

sahiplik ettiği, neden pek çoğundan ayrıldığı gibi fenomenler üzerinden değerlendirmede bulunmamız gerektiğini öne sürecektir.

Siirt ili bilinen tarih çağı olan M.Ö. 2000'den itibaren farklı adlarla anılmıştır. Keert, Kaarat, Eserad, Tiğromesert, Si'irt, Is'irt, Sa'irt, Seert, Söört gibi adlarla kayda geçirilmiştir. Bazıları Siirt adının Keert'ten geldiğini bunun da Keldanî dilinde şehir demek olduğunu kimileri de Süryanice kale anlamına gelen Seerd'den geldiğini söyler. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde şehrin adının Dar-ı Said olduğunu belirtir.³⁶⁸

İlk yerleşme izlerinin M.Ö. 3000'li yıllara uzandığı ve tarih boyunca çok çeşitli uygarlıkların ve kültürlerin izlerini taşımasının yanında, nüfus miktarı ve yapısı bakımından önemli farklılıklar göstermiştir.³⁶⁹ Siirt'te yerleşimin çok eskilere gitmesi, kurulduğu bölgenin coğrafi konumundan kaynaklanmaktadır. Siirt'in Güneydoğu Toroslarının eteğinde oluşu, güneyde gelişmiş tarım kültüründen, kuzeyde yüksek yayla kültüründen etkilenmesine sebep olmuştur. İki kültürün kesiştiği yerde bulunan Siirt bir geçiş yolu üzerinde kurulmanın imkânlarından da faydalanmıştır.³⁷⁰ Milattan önce Sami, Babil, Asur, Med, Pers medeniyetlerine ev sahipliği yapan Siirt; milattan sonra Romalılar, Partlar ve Sasanilerin egemenliği altına girmiştir. Hz. Ömer halifeliği zamanında Müslümanlarla tanışan Siirt, 13. yüzyılda Moğollar'ın saldırısına uğramıştır. 1514 yılında Çaldıran zaferiyle Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarına katılmıştır.³⁷¹

Siirt üzerine yapılmış çalışmalara Cumhuriyet öncesinde, çok fazla rastlanmaz. Ancak yine de anılması gereken önemli bir kaynak, Vital Cuinet tarafından 1890'lı yıllarda yapılmış çalışmadır. Bu çalışmada Doğu ve Güneydoğu illerinin çoğunu dolaşmış olan Cuinet; ekonomik, toplumsal, kültürel, dini, siyasal ve askeri pek çok özelliğe dikkat çekmiştir. Bölgenin idaresi, yönetsel ayrışması, askeri, dini, hukuki, nüfusu, ahlâk kuralları, okulları, iklimi gibi pek çok konuya temas etmiştir.³⁷²

Siirt ilinin nüfusu Cumhuriyet öncesi ve sonrası olarak değerlendirildiğinde öncesinde net bir nüfus aralığı bulunmazken, sonrasında sağlıklı verilere ulaşılabilmiştir. 1927'de yapılan ilk sayıma göre nüfusu 101529 olup, bu oranın %78'i

³⁶⁸ Nihat Falay, F.Berna Uymaz, *Uluslararası Siirt Sempozyumu Bildirileri*, 19-20-21 Eylül 2006, Birleşik Matbaa, İzmir, 159.

³⁶⁹ Adnan Alkan, "Siirt İlinin Nüfus Gelişimi, Yapısı ve Dağılışı", *Doğu Coğrafya Dergisi*, 22(37), Ocak-2017, 55.

³⁷⁰ Şerif Demir, *Cumhuriyet Döneminde Siirt*, Düzey Yayınevi, İstanbul 2016, 10.

³⁷¹ Yeşil Siirt Eğitim ve Kültür Derneği, *Tarihten Günümüze Siirt*, YES-DER, Siirt-2010, 2.

³⁷² Vital Cuinet, *La Turquie d'Asie II*, Paris 1891, 596-603.

kırsal kesimde yaşarken % 22'si ise şehirlerde yaşamaktaydı.³⁷³ Zaman içerisinde bu oranlar savaşlar, terör, iç ve dış göçler, doğum oranları, petrol, demir yolu gibi etkenler dolayısıyla artmış veya azalmıştır. Ancak bizi burada ilgilendiren ayrıntılı bir döküm üzerinden izah çabası değildir.

Siirt ilinin 1985 yılı il nüfusu 524.741 kişi iken 1990 yılında Batman ve Şırnak ilçelerinin il olmasıyla ilçe sayısında bir azalma olmuş ve ilçe sayısı merkez ilçe dâhil olmak üzere onbirden yediye düşmüştür. Nüfus ise 263.258 kişiye inmiştir.³⁷⁴ 2017 yılı Siirt ilinin nüfusu Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Adrese Dayalı Kayıt Sistemine göre 324.394'tür. Bu nüfus, 166.402 erkek ve 157.992 kadından oluşmaktadır. Aynı zamanda bu oranın 209.390'ı kentte (% 64,5), 115.004'ü ise kırdaki (%35,5) yaşamaktadır.³⁷⁵ Bu oran bize, Siirt ilinin modern şehirlerde olduğu gibi köy ve kent arasında net bir ayrım çizmediğini gösterir. Aynı zamanda geleneksellikten çok da ayrılmadığını göstermesi anlamında ilgi çekicidir. Yine bir başka şey, modern düzene ayak uydurmayla kentte yaşamın ağırlığının artmasıdır. Kırsaldaki yaşamsa buna nazaran giderek azalır. Ancak Siirt ilinde bu tablonun yer değişimi çok ağır bir tempoda gerçekleşmektedir. Oranlarda da görüldüğü gibi, kır- kent oranları birbirine bir hayli yakındır.

Ancak birçok kent gelişmişlik özelliği olarak yoğun göç almakla nitelenirken bu oranlardan da açıkça gördüğümüz gibi, Siirt ili yoğun göç veren bir kent özelliği sergiler. Nitekim şehirleşme oranı, bir ilin gelişmesinde nerede durduğu konusunda fikir vermesi açısından bir hayli önemlidir. Siirt ilinin 2017 yılına ait aldığı göç oranı 12.163 iken verdiği göç 15.406'dır.³⁷⁶ Bu durum diğer illere nazaran cazip birer kent olamamasını açıklar. Zira verdiği nüfus, aldığı nüfustan fazladır.

Siirt şehri gibi ana ticaret yollarına uzak kalan yörelerde, doğal ortam koşullarının da etkisi ile şehrsel fonksiyonlar önemli bir gelişme gösterememiştir. Bundan ötürü bu kentler, "son nokta" veya "kör nokta" olarak adlandırılmaktadırlar.³⁷⁷ Bu durum karşılıklı temas halinde bulunmanın ertelenmeye yol açtığı, ilerlemenin dışında kalmaya

³⁷³ Alkan, "Siirt İlinin Nüfus Gelişimi, Yapısı ve Dağılışı", 57-59.

³⁷⁴ Yeşil Siirt Eğitim ve Kültür Derneği, *Tarihten Günümüze Siirt*, YES-DER, Siirt-2010, 69.

³⁷⁵ <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> (Erişim Tarihi: 12.11.2017)

³⁷⁶ <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> (Erişim Tarihi: 12.11.2017)

³⁷⁷ Alkan, "Siirt İlinin Nüfus Gelişimi, Yapısı ve Dağılışı", s.74. Nurettin Özgen, Sabri Karadoğan, "Siirt Şehrinin Kuruluşu ve Gelişimi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), Elazığ-2009, 62.

neden olabilecek denli ağır bir sorundur. Bu da küreselliğin dolaşım halde bulunma durumunun dışında kalmaya bir örnektir. Ancak bulunduğu konum itibarıyla Siirt, yakın çevresinde çok gelişmiş bir merkezin bulunmayışı nedeniyle, çevredeki kırsal yerleşmelerin ilgisini çeken ilk göç noktasıdır.³⁷⁸ Bu da geleneksel yapının bu kadar yoğun sıklıkla izlerinin silinmemesine neden olarak gösterilebilir. Çünkü bu geleneksel yapının tamamlayıcısı olan insanlar, mekânlar üzerindeki ağırlıklarını geleneksel kültürel öğelerle devam ettirmektedirler.

Siirt kentinin en eski çağlardan beri iktisadi geçmişi değerlendirmeye alındığında, ilk dikkati çeken kaynaklar tarım ve hayvancılıktır. Öte yandan bunlara bağlı şekillenmiş olan zanaat ve ticarettir. Bunların dışında Siirt'te esnaf ve tacirler arasında yer alan işçiler de bulunmaktadır.³⁷⁹ Bugün şehirde halen yoğun bir şekilde etkisini sürdüren bu faaliyet kolları, Siirt'in geleneksel yaşam pratiklerini üzerinden atamadığının göstergesidir. Öyle ki belirli bir uzmanlaşma gerektirmeyen iş kolları kapitalizmin belirleyiciliğine geç kalmanın bir getirisi olarak ana eklemlenmiştir. Bu bakımdan modernitenin yaratmış olduğu etkin zaman belirleyiciliğinin dışında bir görünüm sergiler. Bugün Siirt ilinde yerleşik halde bulunan büyük bir fabrika olmadığı gibi, memur kesimin dışında kalan iş kollarında uzmanlaşma da belirgin bir etkiye sahip değildir.

Bugün kültürel ortamlar ve sanayi bölgeleri yaratma yönündeki çabaların hepsi kentlerin merkezinde odaklanmaktadır.³⁸⁰ Siirt ilinde bu kültürel ve ekonomik çabaların henüz varlığı söz konusu değildir. Üniversitenin kuruluşu kültürel çabalar konusundaki gereksinimi karşılarken, küresel ekonominin altyapısını oluşturacak sanayinin ağırlığı mevcut değildir. Bu da tarım, hayvancılık ve kısmen yerel bölgelerle yapılan ticaretle geçim kaynağının sürmesine neden olmaktadır. Bu durum kapitalizmin yaratmış olduğu sonuçların şehir ve insanlar üzerindeki belirleyiciliğinin tartışmalı bir hale gelmesine neden olmaktadır. Çünkü üretim beraberinde tüketim için belirgin yaşam faaliyetlerini insanlara sunmaktadır. Bununla keşfedilebilir pek çok pratik, görünürde dışarıda bırakılmıştır.

³⁷⁸ Adnan Alkan, "Siirt Kentinde Mala Karşı İşlenen Suçların Mekânsal Analizi", R. Efe, İ. Cürebal, L. Lévai (Ed.), *4th International Geography Symposium- GEOMED 2016*, 973.

³⁷⁹ Bekir Sami Seçkin, "Başlangıçtan Günümüze Siirt Tarihi", *Siirtliler Derneği*, İstanbul, 249.

³⁸⁰ Mulgan, "Kent'in Değişen Yüzü", 216.

Siirt ilinde büyük fabrikalar, Kurtalan'ı dışarıda tutarsak geniş bir demir yolu ağı, yakın zamanda yeterli rağbeti görememiş olmasından dolayı kapatılan havaalanı yani kısacası büyük değişimlere yol açacak ivmeler yoktur. Yerine geleneksel dünyanın taşıyıcılığını yapan yerellik bütünüyle şehrin içine sızmıştır. Siirt ilinde memur kesimi dışarıda bırakırsak, yerel insanlar dışında yaşayan pek kimse yoktur. Tıpkı yerleşik halde bulunanlar gibi ürünler ve onların pazarlama ağı da yerellikten nasibini almıştır. Küçük esnaf bunun için en gözle görülebilir örnektir. Küresel pazarlama sektörleri geliyor olsa da, yerel özellikli yapıların ağırlığı sürdürülüyor. Hatta kurulduğu andan beri pek çok küresel işletme kapanıyor. Bunlar arasında sayılabilecek alışveriş merkezleri (AVM) ve içinde yer alan dükkânlar sayılabilir. Sözelimi Grossmall olarak adlandırılan ve 2013 yılında hizmete girmiş AVM, 2016 yılında isim değişikliğine uğramış; sinemanın merkezdeki bir diğer AVM olan Andera'ya taşınmasıyla etkinliğini kaybetmiştir.

Küresel yaşamın dayattığı hızın etkisi Siirt ilinde hissedilmemektedir. Bunun yerine yavaşlık kültürünün birikimlerini ulaşılabilir kılar. Bunun davranışsal göstergeleri yürüyüş, konuşma, iş yapma gibi çok çeşitli alanlarda fark edilir. Siirt buna rağmen yakın dostluk ilişkilerinin sergilendiği bir kenttir. Kent taziye, düğün, bayram, yakın akrabalık ilişkileriyle geleneksel örüntüleri sürdürmektedir. Bu durum, özel kimliğini genele karşı koruduğunu göstermesi açısından hayli ilgi çekicidir.

“Genelde genç ve işsiz nüfusun fazla olduğu Siirt şehri, sosyo-ekonomik açıdan düşük ve kısmen de orta gelirli ailelerin yoğun olarak yaşadığı bir yerleşim birimidir.”³⁸¹ Bunun içindir ki, değişime katılmada gerekli araçlardan yoksun olduğu düşünülebilir. Ailelerin yeterince bilgi sahibi olmadıkları eğitim sürecine yeterince bilinçli yaklaşamamaları da, gençlerin okumak konusuna yeterince eğilememelerinde önemli bir etkidir. Buna karşılık yıllar arası istatistiklere bakıldığında,³⁸² eğitime

³⁸¹ Alkan, “Siirt Kentinde Mala Karşı İşlenen Suçların Mekânsal Analizi”, 973.

³⁸² Burada Siirt İl Milli Eğitim Müdürlüğü ve Siirt Üniversitesi'nden edindiğimiz bilgileri kullandık. Bu bağlamda Siirt İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden yaygın ve örgün eğitimde son beş yılın okul öncesi, ilköğretim, ortaöğretim ve üniversite oranlarını dikkate aldık. Örgün eğitimde hem okullaşma oranları hem de öğrenci sayılarında ciddi bir değişim gözlenmemiştir(okul öncesi, ilköğretim, ortaöğretimde öğrenciler 2012-13:95.480; 2013-14:97.005; 2014-15:95.952; 2015-2016:93.827; 2016-17:93.176; okullaşma oranları ise toplamda 2012-13:196.48; 2013-14: 184.43; 2014-15:204.6; 2015-16:204.92; 2016-17:212.87). Bunun karşısında sadece 2016-17 ilköğretim ve ortaöğretim Siirt açık öğretim oranları (13.457) elimizde olsa da, buraya doğru bir kayma ülke genelinde olduğu gibi söylenebilir. Burada konumuza dahil olan ve asıl farkı yaratan Siirt Üniversitesi'nin eğitim-öğretimde gösterdiği artıştır. Siirt Üniversitesi'nden edindiğimiz bilgilere göre kayıt yaptıran öğrencilerin sayıları 2014-15 eğitim-öğretim

bakışın olumlu yönde yer değiştirdiği gözlemlenir. Bunda en önemli etken kuşkusuz, eğitim kurumlarının bireylerin ulaşabilecekleri yerlerde dağılıyor olmasıdır.

Küresel piyasada görülen kadın-erkek işbirliği ile çalışma koşulları da şehirde henüz yeterli ağırlığı hissettirmiyor. Bunun yerine erkek etkinliğinin ağırlığı sürmektedir. Yerel ürünlerin cazipliği de yerelliğin bağımlı ufkunu göz ardı etmez. Ancak 2007’de açılan üniversiteyle birlikte bu erkek görünümlülüğü azaltılmış kimi zaman yıkılmış olsa da, kadın-erkek eşitliği henüz yeterli dengeyi sağlamlaştıramamıştır. Bugün için üniversitenin yanı sıra çeşitli kamu kuruluşlarının üyeleri de erkek egemen görünümü parçalamaktadır.

Yasin Aktay Batılı şehri, homojen ve farklı kültürlere tahammülsüz olarak tanımlamaktadır. Oysa İslam şehirlerini ve özellikle de Siirt kentini tanımlarken Aktay, şehir kültüründe hiçbir şeyin düz olmadığını vurgulamaktadır. Hatta İslam şehirlerinde her şey, çoğu kez doğasındadır, eğridir. Ama kimse başkasının doğal eğriliğini gidermeye çalışıp onu kırmaz. Kültürü var kılan, insanların birbirlerini önce anlayıp oldukları gibi kabullendikleri ve kendilerini de karşıdakine göre bir şekilde ayarlayıp nesiller boyu yaşamayı göze almalarıdır.³⁸³ Bu bağlamda Siirt kent kültürü farklı etnik köken, din ve dil gibi öğelere sahip insanları bir araya getiren bir yapılanmaya sahiptir. Bu yapılanmada ayar bulan üç dilin kesiştiği bir kardeşlik tasarımıdır. Burada tek bir kültürün etkililiği karşısında, diğer kültürlerin bunun içinde erimesine olanak yoktur. Mozaik ifadesi bunun için açıklayıcıdır. Mozaik, birbirinden bağımsız olarak var olan, kendini üretmeye devam eden birkaç kültürün bir arada, bir toplum içinde bulunuşudur.³⁸⁴ Burada bir kültürün diğerine karşı üstünlüğü yoktur.

Siirt muhafazakâr kültürü din arayıcılığıyla değil, kültür arayıcılığıyla sahiplenir. Öyle ki yaşam tarzları dikkate alındığında, Siirt ilinin dine değil geleneğe bağlı bir yaşam tarzı benimsediği görülecektir. Bir yaşam tarzı olarak ortaya çıkan birlikteliğin olumlanması ve sahiplenilmesi modern kültürün de karşısındadır. Ayıplanma ve işlerin gereken zamanda yürütülememesi, bu kültürün dışında kalmanın cezalandırılmasıdır.

döneminde 2354, 2015-16 eğitim-öğretim döneminde 2914, 2016-17 eğitim-öğretim döneminde 3320, 2017-18 eğitim-öğretim döneminde ise 3463’dür. Oranlar arasındaki artış, ildeki değişimin asıl belirleyicisinin üniversite olduğu akılda tutulduğunda, oldukça ilgi çekicidir.

³⁸³ Yasin Aktay, “Şehirleşme Kültürü ve Siirt”, *Uluslararası Siirt Sempozyumu Bildirileri*, 19-20-21 Eylül 2006, Birleşik Matbaa, İzmir, 68.

³⁸⁴ Kösoğlu, *Küreselleşme ve Millî Hayat*, 149.

Siirt farklı etnik kesimleri bir arada tutan özelliği sayesinde, uzlaşî kültürünün yaratımı ve sürdürülmesinde merkeze yerleşmiştir. Yerel değerlere aidiyet kazandırma ve sürdürme söz konusu olduğunda küresel bir sürecin karşısında yerel olanın ispat çabaları elbette ki bir hayli sorunludur. Ancak yerelleşme ile, gelenek göreneklerin kurtarılması ya da savunulması, yani pazarın dünyasallaştıran yayılmasına karşıt olarak, aynı zamanda hem toplumsal, hem kültürel, hem de siyasal olabilen bir hareket³⁸⁵ söz konusu olacaktır.

Çalışmamızın bundan sonraki kısmında gündelik hayat, boş zaman ve bunlarla ilintili kahvehaneler ve özelde Siirt kahvehane kültürü, çok kültürlü kadim değerlerin taşıyıcılığında üstlendiği pozisyonla birlikte tartışmaya açılacaktır. Bu bakımdan küresel bir tek tipleştirme motivasyonuna karşı yerelin de içinde olduğu değerler bir arada değerlendirmeye alınacaktır.

3.2. BOŞ ZAMAN ETKİNLİKLERİNİN YARATILMASI VE SÜRDÜRÜLMESİ

Gündelik hayat bilinebilir bir şeydir. Buna rağmen gündelik hayat, hem zihinsel zaman ve mekândan hem de doğal zaman ve mekândan farklı bir zaman ve mekân içinde cereyan edip oluşur. Gündelik hayatla birlikte yaşantı da yeniden ele alınır.³⁸⁶ On yıllar önce "gündelik hayat" kelimesi günü gününe yaşamak ya da hayatta kalabilmek için zorunlu olanı belirtiyordu. Bugün ise kelimenin anlamı ve kapsamı değişti. Daha geniş ve muğlâk bir hal alan "gündelik hayat" kelimesi gündelik edimler kümesini, özellikle de bunların birbirine bağlanmasını belirtmektedir. Gündelik eylemler, bu birbirine bağlanma ve bunun içeriği sayesinde yeniden üretilirler. Böylelikle gündelik hayat (bazı istisnalarla) toplumun tüm üyelerine kısıtlayıcı bir etkiyle kendini dayatmaktadır.³⁸⁷

Bugün ise bu kısıtlayıcı etkinin oranı artmıştır. Öyle ki küresel kültürün etkisinde gündelik yaşantıda seyreden olağan ilişkiler, zamanla bireyleri yeni bir algı yaratmalarına imkân vermeyecek netlikte baskı altına almıştır. Baskı altına alınanlar, rutinin dışına çıkamama ve çıkmanın cazibesi arasında sürekli bir ikilemde yaşarlar. Bu

³⁸⁵ Gallino, *Küreselleşme ve Eşitsizlik*, 23.

³⁸⁶ Henri Lefebvre, *Gündelik Hayatın Eleştirisi III: Moderniteden Modernizme (Gündelik Hayatın Meta-Felsefesi)*, (Çev.: I. Ergüden), Sel Yayıncılık, İstanbul 2015, 17.

³⁸⁷ Lefebvre, 8-9.

ikilemin uygun bir bağlantıda sürdürülerek ikisi arasındaki gerginliğin azaltılması, ancak çalışma ile boş zaman arasındaki denklemin gözden geçirilmesiyle olanaklıdır.

“Boş zaman kavramı tamamıyla, çalışma hayatının gevşeme ve eğlenme dünyasından zamansal ve mekânsal olarak ayrılmasına dayanır.”³⁸⁸ Tam da burada zamanın algılanması bahsi, herkes için değişkendir. Yaşama verilen anlam buna eklendiğinde, rutinin dışında yapılan etkinlikler, bireye yaşam için gereken enerjiyi sağlar. Boş zaman faaliyetlerinin bunun içinde önemli bir uğraşı haline gelmesi, her bireyin kendisi ve dünyanın geri kalanı için değerli olduğunu fark etmesiyle olumlanır. Bu modern zamanlarda ancak özelleştirilebilir bir dünya imgesi yaratan mutluluk ve tatmin olma gücüyle sağlamlaştırılır. Bundan farklı olarak geleneksel imgelerde, kamusal görünürlükte ortaklık yaratma ideali esas amaçtır. Dolayısıyla geçmişte özel bir kamusal alanda birliktelik, modern zamanlarda ise bütünüyle özelleştirilebilir kalabalıklar içinde yalnız olmak hedeftir.

Boş zaman olgusu geçmişte de etkin bir kavramdır. Zira insan olmak anlam verilen etkinliklerin dışında olmamakla alakalıdır. Ancak bütün bunlara rağmen boş zamanın tanımlanması, yaratılması, sürdürülmesi çok da uzak olmayan bir geçmişe bağlıdır. Bu geçmiş, kapitalist toplumlarla bireye yerleşen daha çok çalışmakla şekillenmiştir. Ancak çok çalışmak, bağımlı olmak ve aynı zamanda etken bir psikolojik figür olarak kendine ait olmadığı düşünülen bir yaşamı sorgulanır kılar. Dolayısıyla sisteme ayak uydurmak, yeniden dengelenmeyi zorunluluk olarak görülenin dışında bir yaşam evreni sağlamakla mümkün olur. Buradaki etkinlik temelde bireyin kendisini boşaltması, yeniden yaşamak için mümkün olan tazelenmenin keşfedilebilmesidir.

Bu bakımdan modern zaman kültürü çalışma ile çalışmadan arta kalan zaman arasında ayrımı netleştirir. Sadece çalışma değil, boş zaman faaliyetleri bile planlanabilir, hesaplanabilir, çaba gerektirir. Kısaca boş zaman rasyonel eğlencedir.³⁸⁹ Birey için zamanın karşı konulamaz akışında yer edinmek, en doğru tanımlamayla, mekânı farklı uğraş alanlarına bölmekle olanaklıdır. Bu uğraşı alanlarında insan, yaşadığını hisseder. Özgürlükle birlikte kol kola giden bir diğer başlığa mutluluğa yaklaşıp. Mutlu olmak akış halinde olmaktır.

³⁸⁸ Deborah Lupton, *Duygusal Yaşantı: Sosyo-Kültürel Bir İnceleme*, (Çev.: M. Cemal), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2002, 238.

³⁸⁹ John Urry, *Mekânları Tüketmek*, (Çev.: R.G.Öğdül), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1999, 16.

Küresel dünyadaki zamanda ise birey, modern dünyadan edindiği sabitleri alt üst eder. Yerine bireye özgür olduğunu hissettirir. Ancak bu özgürlük de, kontrolle ortadan kaldırılır. Bunun karşısında küresel şartların etkisini yoğun bir şekilde hisseden insanın olanlara karşı tutunduğu yer kahvedir. Bu bağlamda geleneksel bir kültürel hafıza yaratan kahvehaneler, netliklerin ve kontrolün dayanılmaz baskıcı yapısına karşılık umut vadederler.

Boş zamanın değerlendirilmesi günümüzde tüketimin baskın gerçek olduğu bir dünyada gerçekleşmektedir. Bugün yaşama faaliyetlerinin devam ettirilmesi, tüketimin ağırlığının sürdürülmesiyle olanaklıdır. Günümüzde her şey, tüketilmek için üretilmektedir.³⁹⁰ Kahve ve çay içme kültürünün de tüketimde yerinin olmadığını söylemek olası değildir. Yerine, kahvehaneleri bu çoklu yok edicilerinin dışına iten geleneksel yaşama formlarının sürdürülebilmesidir.

Başka bir açıdan boş zaman faaliyetleri sakinlerine macera vaat eder. Bu macera, bireyin uzağında olduğunu var saydığı kendiliğine mümkün bir alternatifle bugünden cevap verir. Cevabın talebi karşılması üretimden edinilen maddi çıktı ile tamamlanır. Ancak doyumun tatmin edici bir bağlantıya sahip olması zamanla sanayi çağının yeni bir kimlikte, tüketmek üzerine kurgulanmasıyla sorgulanabilir olur. Burada artık doyum değil, artan oranda doyumsuzluk bireyler için idealleşir. Öyle ki tüketmek üzerine kurgulu bir dünyada, zamanın nasıl kullanıldığı konusunda ayrımsallaşma tabakalaşmadaki konumu belirler. Dolayısıyla bu toplumda bireyin yukarıda veyahut aşağıda olmasının tartışılması sadece ne iş yaptığı ya da nelere sahip olduğuyla alakalı değildir. Aynı zamanda arta kalan zamanı nasıl değerlendirdiğiyle alakalıdır. Bu noktada kahvehane kültürü sarkacın iki kolu arasında yeni bir çözüm ile geleneksel toplumlar için eski bir boşaltma mekanizmasıdır.

“Hem çalışmaktan hem de hiçbir şey yapmamaktan eşit uzaklıkta olmak isteyen, ritüel bir uğraşıya gereksinimi vardır.”³⁹¹ Bir ritüel uğraşı, birlikte yaşamak için belli türde enerji harcamanın zorunluluğu ile bu enerjinin ötesinde hayal edilenin gerilimini azaltır. Pek çok boş zaman etkinliği, bireylerin bu denkleme ayak uydurmaları için türetilmiştir. Kahvehaneleri boş zaman etkinlikleri içinde değerli kılan, gerilimin

³⁹⁰ Jean Baudrillard, *Tüketim Toplumu: Söylenceleri/Yapıları* (6. Basım), (Çev.: H.Deliceçaylı, F.Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2013, 43.

³⁹¹ Reimertz, *Çayın Kültür Tarihi*, 150.

sarsıcılığını hafifleten köklü bir uğraşı olmasıdır. Bu köklü uğraşı içeceğin içiminden yerin sahipleniciliğine kadar birçok ritüeli birleştirir. Günün telaşından uzaklaştırarak çoğul kimlikleri tekil bir keyfin paylaşıcılığına aşına kılar. Günün değerleri akılda tutulduğunda, sürekli artan değişim ve bu değişim içindeki sınırsız boşlukta bilinmeyen düzinelerce ihtimal arasında tekinsiz bir yaşamın karşısında bilinebilir dünyanın kapılarını aralar. Sadece aralamakla kalmaz; bireyleri bu aralanan dünyanın bizzat sahibi olduğu geçmişe, onun masumiyetine inandırır; onlar için daha çok umut vadeder.

Buraya kadar boşa kalan zamanın tarifi içerisinde kahvenin etkinliğini ve önemini konu yaptık. Çalışmamızın bundan sonrasında ise, boş zamanların değerlendirilmesinde kahvenin mekân olarak önemini sakinlerin penceresinden dikkate alacağız.

3.3. KAHVEHANELERDE KÜLTÜR DOLAŞIMI

Hayat nasıl yaşanılacağına dair bir kılavuz içermez. Bunun yerine tecrübeler bireylere, doğru olanın ne olduğu konusunda fikir verir. Bir mekân kültürü yaratması anlamında sahiplenilen kahvehaneler de, bu fikri olumlayacak pek çok değeri saklı kaldığı düşünülen hafızanın tekeline yeniden alır. Bu bakımdan yerler ve ilişkili olduğu değerler insana; akan zamana inat, akmayan pek çok şeyi hatırlatır. Kültürel mekânla ilişkili değerlendirilirse, bunun kaynağı soyut birer gösterge olmaktan kurtularak somut birer pratik haline dönüşür. Siirt ilindeki kahvehaneler, somut bir görünümde hemen her yerdedir. Dolayısıyla kentle iç içe geçmiş bir yapılanmadır. Bu yapılanmada, bir araya gelmenin verdiği keyif, ortak bir dayanışma ruhuyla sahiplenir. Mutluluk bu küçük ama yaşamsal süreklilik için hayati öneme sahip mekânlarla ilişkili düşünülebilecek bir ihtiyaçtır. Ancak buralardaki mutluluk da, her şeyde olduğu gibi zamanla içerik değiştirmiştir.

“İnsanın 20. yüzyıldaki trajedisi, gereksinim duymadığı ve aslında onu mutsuz kılan her şeye gereksinimi olduğuna kendisini inandırmış olmasıdır.”³⁹² Kahvehaneler bu söylemin karşısında bireylerin kendilik kültürünü başka hiçbir şeye ihtiyaç duymaksızın yükseltebilmenin aracını sunar. Burada artan ihtiyaçların tatmini için sorumluluk hissedilmez. Yerine maddi olmayan kültürel hafıza için tatmin sağlanır. Bu

³⁹² Reimertz, 39.

kültürel hafıza çalışmamız boyunca, Siirt ili üzerinden tazelenerek değerlendirmeye alınmaktadır. Çalışmamızın bundan sonrası bu mekânların tanıtılması ile sahiplenicileri olan insanlarla yürüttüğümüz saha çalışması oluşturmaktadır.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde kültür; tarihsel, toplumsal gelişme sürecinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü olarak tanımlanmıştır.³⁹³ Tek bir kültürün olasılığını ortadan kaldıran bir başka tanım ise her kültürün, içinde yer alan insanlar için, bağlayıcı yapı oluşturduğu yönündedir. Kültür ortak deneyim, beklenti ve eylem mekânlarından bir sembolik anlam dünyası yaratarak, insanları birbirine bağlar.³⁹⁴ Benzer şekilde mekânlar ve içine yerleştikleri kültürel evren de bu sembolik anlam dolayımında, bize insan ve toplumlar hakkında bilgi verir. Bu bakımdan bilginin hangi bağlamda tartışma konusu edildiği mekâna dair tasvirlerden yola çıkarak okunabilir. Kahvehaneler ait oldukları mekânda, bilinçli bir kendini ilan etme kaygısı taşımaları da toplumların gündelik hayatlarında çok yönlü bir iletişim ağının merkezi olmaları nedeniyle kullanıcılarının ortaya koydukları hayat felsefesini şekillendirirler.³⁹⁵ Özellikle de paylaşılan mekânların benzer özelliklere sahip insanları kucaklaması anlamında bu hayat felsefesi olumlanır. Sözelimi bu duruma mekânlarda, tanıdık insanların bir araya gelmelerinin yanı sıra, birtakım insanların sonradan tanışıp, toplanarak ortak sorunlara, mutluluklara ve pişmanlıklara cevap aramaları gösterilebilir. Bugün güven tartışmalı bir konuyken, kahvehaneler bu geleneksel güvenlik ortamlarını başından itibaren içerir. Günümüzde insanlar güvensizlikten duyulan korkuyla, evlerinin yerini başkalarıyla paylaşmıyor ve eve ait ayrı bir dünya kuruyorlar. Bunun karşısında kahvelerin belki de geleneksel dokuya en uygun tarifi, oturdukları eve en yakın, evdeki insanların takibine de açık binlindik insanlarla paylaştıkları kahvehaneleri tercih etmelerinde görülür.

Siirt merkezde yer alan kahvehanelere bakıldığında genel olarak şehrin odak noktası olan cadde üzerinde yayıldıkları görülür. Neredeyse yok denecek kadar az kahve, ara sokaklarda bulunmaktadır. Ara sokaklarda bulunan birkaç kahvehane

³⁹³ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5b3f26eb11f5a8.75667343 (Erişim Tarihi: 16.06.2018)

³⁹⁴ Jan Assmann, *Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*, (Çev.: A. Tekin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2001, 21.

³⁹⁵ Tural, "Kırk Yıllık İletişim Mekânı Olarak Kahvehaneler", 152.

hemşehrilerin buluşmasına ve esnafların dinlenmesine hizmet etmektedir. Bunun için Siirt göçebe kültürünü yansıtan Koçerler (Gazeteci Mehmet Emin Kılıççıoğlu Parkı) ile Siirt Pervarililer (Demlik Cafe)'inin buluştuğu kahveler örnek gösterilebilir.

Bir başka şey ise, çalışmamız boyunca kahvehane olarak anılmasına rağmen bu yerlerin, modern kültürün etkisiyle isim değiştirmesidir. İncelediğimiz kahvehanelerin hiçbiri bu adla anılmaz. Yerine modern içecek kültürünün yaygın örnekleri olarak çay(hane/evi/salonu) ve kafe adlarıyla anılmaktadır. Bunda elbette ki yoğun bir çay kültürünün ülkemizdeki ve şehirdeki etkileri göz ardı edilemez. Aynı zamanda modern tüketim araçlarının ve elbette daha önce sözünü ettiğimiz tüketilen içeceğin ülkedeki üretimi de belirleyicidir. Çay salonları, çay evleri, kafeler olarak adlandırılan bu yerler, genç neslin nüfusta ağırlık kazanması ve burada vakit geçirmesiyle değişim geçirmiştir. Çalışmamızda da görülebileceği gibi kahveler, giderek kafe kültürüne benzer bir yapılanma içerisinde bulunmuştur. Ancak araştırmamızda sözünü ettiğimiz kafeler ile modern anlamda ele alınabilecek kafeler arasında fark vardır. İlki geleneksellikte bağını koparmamışken, ikincisi küresel özellikleri içine alan bir mekân görünümündedir. Bunda belirleyici etkenler kullanılan masalar, sandalyeler ve bardaklar; geleneksel kültüre ait kahvaltı ve yeme kültürünü dışarıda bırakırsak sadece içme kültürüne ait tüketim araçları ve mekânın çayhanelerle yakından benzerliğidir. Aynı zamanda ve belki de daha önemlisi, içeceğin kültüre yansıtıcı öge olarak eklemlenmesi ve sadece erkeklerin girebileceği yerler olması dolayısıyladır.

Kahvehanelerde konuşulan konular da buna eklendiğinde; ekonomik, siyasi, kültürel pek çok sorunun dile getirildiği görülecektir. En sık konuşulan konular arasında günlük ve siyasi içerikli kaygılar görülmektedir. Bunlar içerisinde topluluk ruhunu canlandırması anlamında en önemlileri, izlenen futbol maçları ile bunlar hakkında yapılan sohbetler.

Aynı zamanda daha önceki bölümde sözünü etmiş olduğumuz gibi kahvehaneler ilk ortaya çıktıkları andan beri, söylenti kültürünün yerleşmesinde önemli bir araçtır. Öyle ki kahvehane sakinleri, bilgi ve sohbet paylaşımı kadar dedikodulara da bir hayli yakın yerde bulunmaktadır. Bu, çok çeşitli konularda gerçekleşebilir. Bireyler bazında olabileceği gibi ülke ve hatta dünya bazında da olabilir. Bu durum hayatı renklendirecek kimi eğlenceye dönük sohbetlerin ve dedikoduların açığa çıkmasını sağlar. Aynı

zamanda bu durum, baskı altında tutulan gündelik koşullar karşısında rahatlatıcı özellik sunar.

“Kahvelere çoğunlukla işsizler takılır” gibi bir genelleme Siirt kahveleri için yanıltıcıdır. Çünkü Siirt ilindeki kahvelere, her zaman geniş bir katılımcı kitlesi eşlik eder. Bu durum modern yaşamın hiyerarşi yaratan, sürdüren doğasına karşı çoklu bir direnmedir. Mekân herkese açıktır. Katılan herkese aynı içecekler ve aynı tarzda hizmet verilir. Kahvehane sakinlerinin yaptıkları işlere göz atılırsa her an her meslektan insanın bir araya geldiği görülecektir. Kahvehaneler esnaf, öğrenci, öğretmen, işçi, emekli, doktor, asker gibi farklı meslek kollarından insanların vakit geçirdikleri yerlerdir. Aynı zamanda geçici işçilerin bekleme mekânlarıdır.

Gözlemlerimiz üzerine yapılacak bir diğer analiz, incelediğimiz kahvehanelerin tümünde pos cihazının bulunmamasıdır. Pos cihazı küresel kültürün bir getirisi olarak kredi kartı ile gündelik yaşamımıza girmiştir. Yine geleneksel kültürün bir ögesi olan veresiye defterleri de bu mekânlarda çok az bulunmaktadır. Nedeni sorulduğunda, herkesin birbirini tanıdığı ve böyle bir şeye ihtiyaç duyulmadığı gösterilmektedir. Bu koşulsuz güven, birliktelik tazeleyici pek çok öğeyle, küresel düzenin karşısında oturmaktadır. Aynı zamanda tüketilenlerin de ucuz olması, böyle bir gereksinime ihtiyaç duyulmadığı konusundaki kavramsallaştırmayı kahvehanelerin sakinleri tarafından haklılaştırır.

Başka bir temas edilmesi gereken nokta, kahvehanelere gelenlerin yaş çeşitliliğidir. Buna göre 10 yaşından itibaren erkek çocuklar buraya gelmeye başlıyor. Ancak bu yaştaki çocuklara olumlu bakılmıyor. Meşru olarak görülenler 18 yaşın üstündeki erkeklerdir. Çalışmamızın pek çok yerinde ileri yaştaki katılımcılar, 18 yaşının altında bu mekânlara gelen çocukları, kendilerinin ve kahvehane topluluğunun hoş karşılamadıklarını ifade etmişlerdir.

Yaş skalasını dikkate alırsak, kahvehaneleri geleneksel toplumlarda yaşayan erkekler için bir çeşit rüşt ispat edilen yerler olarak düşünebiliriz. İnsanlar gençlik çağlarından başlayarak ölene kadar bu mekânları tercih ediyorlar. Yaşlılık zamanlarında ise daha önce sözünü etmiş olduğumuz gibi son sığınak olma hali başlıyor. Küresel kültürde huzurevleri sığınak olma özelliğini sahiplenirken, geleneksel kültürde aile ile birlikte düşünülmesi gereken kahvehanelerdir. Hatta Siirt üzerindeki etkileri dikkate

alınırsa, kahvelerin sakinleri için evin de ötesinde bir yaşam dünyası sunduğundan bahsedilebilir. Böylelikle, nesillerin birleştiği yer, kuşakların sahiplenildiği geniş bir kültürel mozaik olma özelliği taşımaktadırlar. Dolayısıyla mekân kültürü her iki bağlamda da insanları sahipleniyor.

İncelediğimiz kahvehaneler genellikle tek katlı, bazıları ise iki katlıdır. İlk kat çay içilen yerler olarak değerlendirilirken ikinci kat oyun salonları olarak karşımıza çıkıyor. Tek katlı olanlarda ise oyun oynama faslının giderek önem kazandığı görülmüştür. Bunda elbette çalışmamızın pek çok yerinde sözünü ettiğimiz ilde artan genç nüfusun belirgin etkisi söz konusudur. Hatta tek katlı kahvehanelerde, mekânın parçalanarak bir tarafta çay içilip, sohbet edilirken; diğer tarafta oyun oynandığı fark edilmiştir. Ön taraf çay içilmesi ve sohbet edilmesi için düzenlenmişken, arka taraf oyun için kullanılmaktadır. Bunu bir gösterge olarak kabul ettiğimizde, çay içmenin kültürel bir olumluluk taşıyarak ön plana, oyun oynamanın ise olumsuzlama ile arka tarafa iliştilendiğini fark edebiliriz. Aynı zamanda oyuna ayrılan kısımların çay içilen kısma göre daha karanlık olduğu fark edilmiştir.

Bir diğer temas edilmesi gereken nokta, küresel kültürün merkezine yerleşen kitle iletişim araçları, internettir. Bunların geleneksel yapıda da ağırlığı hissedilir. Dolayısıyla kahvehaneleri de geleneksel kültürün bir ögesi olarak düşündüğümüzde bunun dışında kalmamış oldukları fark edilecektir. Geçmişte bilgi edinmenin olanaksızlığı düşünüldüğünde, gazete böyle bir ihtiyacı karşılamıştır. Gazete ile dünya ve ülke hakkında pek çok şeye aşina olunmuştur. Bugün Siirt kahvehaneleri üzerinden olaya baktığımızda yerel gazeteler bulunmakla birlikte, ulusal gazeteler Diyarbakır'dan arabalar vasıtasıyla şehre gelmektedir. Arabaların geliş zamanı 09:00 olarak belirtilmiştir. Dolayısıyla gündemi takip etmeye yarayan bu öğeye yakınlık modern standartlaşmaların aksine çok da belirgin değildir. Buna rağmen televizyon ve internet buradan duyulan eksikliği gidermektedir.

Televizyon incelediğimiz kahvehanelerin tümünde mevcuttur. Bu durum, şehrin değişen zamanın ihtiyaçlarının farkında olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla geçmişte sohbet vasıtasıyla sürdürülen birliktelik, zamanla yeni küresel birlikteliklerle etki alanını genişletmiştir. Öyle ki televizyonun yanı sıra internet sanal toplanma mekânı

olarak bireyler arası ilişkiye yeni bir anlam katmıştır. Bununla bireyler aynı mekân içinde, küresel mekânlar üzerindeki akışların kollayıcılığını yaparlar.

Küresel kültürün bir getirisi olarak alana yansıyan uluslararası gazeteler, kahvehanelerde mevcut değildir. Yerel kültürün ağırlığıyla Türkçe yanında Kürtçe ve Arapça bilinmesine rağmen, bunların gazeteleri de sahada mevcut değildir. Ancak bütün bunlara rağmen ulusal birkaç gazeteye rastlanılmıştır. Belli bir kesim bunları okurken, kişilerin çevreleri hakkındaki haberleri daha çok televizyon ve internetten takip ettikleri görülmüştür. Dolayısıyla bu durum, küresel kültürün bütünüyle dışında kalınmadığını da ifade ediyor.

Sürekli yayınların görsel boyutunu ağırlıklı olarak taşıması ve tüketmesi de, kahvehanelerin bir tür haber kaynağı olarak Siirt'te yerleşiklik kazanmasına yol açmıştır. Küresel kültüre kolay yoldan aşına olma radyo ile başlamıştır. Ancak icadı ile birlikte televizyon, geniş bir izleyici kitlesine hitap etmiştir. Televizyon bugün hemen hemen bütün kahvehanelerde büyük Liquid Crystal Display-Sıvı Kristal Ekran(Lcd) ekranda izlenmektedir. İzlenenlerin konusu ise haber, futbol, dizi gibi en çok izlenenden en az izlenene sıralanabilir.

Yukarıda da değinildiği gibi, televizyon ve internet bütün kahvehanelerde bulunmaktadır. Ancak bunların takipçileri dikkate alındığında, televizyonun otuz yaş üstü erkekler, internetin ise her kahvehanede bulunmamakla birlikte daha çok gençlerin ağırlıkta bulunduğu yerlerde tercih edildiği fark edilecektir. Dolayısıyla kahvehane gelenekselliği kucaklamakla birlikte küresel olanın da çok dışına yerleşmez. Yaş oranları düştükçe küresel olanın takibi, çeşitli sosyal medya araçlarıyla (Facebook, Twitter, Instagram gibi) artar.

Bir diğer can alıcı başlık olan kitap, incelediğimiz 25 kahvehanenin sadece ikisinde mevcuttur. Saydığımız iki kahvehanenin dışında bir kahvehanede de daha önce mevcut olduğu belirtilmiştir. Ancak tadilat gerekçesiyle kitapların kaldırıldığı ifade edilmiştir. Buna rağmen kitapların mevcut olduğu kahvehanelerde, okunup-okunmadığı sorulduğunda okunmadığı dile getirilmiştir. Bu durum bilinçsiz bir alıcı kimliğiyle mekânı ve onun sağladığı olanakları göz önünde tutmaya nedendir. Az sayıda kitap, dekora benzer bir şekilde mekâna serpiştirilmiştir. Öyle ki varlıkları dahi sordüğümüzda fark edilmiştir.

Kahvehanelerde kullanılan eşyalar dikkate alındığında, gelenekselliğin ağırlığı ortaya çıkmaktadır. Bunlardan biri olan masalar ve sandalyeler, diğer yaşama dönük mekânlarda olduğu gibi, ayrılmıştır ve sahiplenmiştir. Bu durum bir arada yaşamak zorunda olan bireylerin, sosyal yaşama aktif katılımlarında da benzer niteliklere sahip insanlarla vakit geçirmek istediklerini gösteriyor. Bununla birlikte masalar arasındaki farkın fazla olmayışı bu mekânı paylaşan insanların da tam olarak birbirinden kopuk olmadıklarının göstergesidir. Dolayısıyla geleneksel kültürün taşıyıcıları belirgin bir “biz” kültürünün harmanlayıcısı olmuştur. Buna rağmen kahvehanedeki insanların geleneksel yerine modern kıyafetleri tercih ettikleri görülecektir. Bu durum bize içeriden geleneksel dışarıdan modern bir görünüm sunmaktadır.

Kahvehane Siirt kentinde, yeni bir söylem dilinin oluşumunu imler. Kahvehane bir yönüyle, Türk kültürünün biçimlenmesinde etkin olan bir iç mekândır.³⁹⁶ Ancak iç mekân olma özelliği, modern bağlamda ortaya çıkan standartlaşmış yer imleriyle, geleneksel yapıdan uzaklaştıkça, sınır çekme faslını ortadan kaldırmıştır. Yerine iç mekân ile dış mekân arasında net bir ayrım koymayan bir yapıya bırakmıştır. Bu durum camın, kapı ve duvarlarda da kullanılmasıyla desteklenmiştir.

İncelediğimiz kahvehanelerde, sandalyeler ve masalar arasında net bir ayrımın olmadığı da hemen fark edilecektir. Yine bir başka figür, takipçilerinin kaç kişi oturması gerektiği konusunda bir dayatmaya muhatap bırakmamasıdır. Modern kültür sizin gündelik hayatta ne yapmanız gerektiği bahsini net çizgilerle belirlemişken, geleneksel kültür merkeze insanları yerleştirir. İnsanlar seçici olmanın verdiği özgüvenle, içeriden bir kaynaşmayı ve iletişimi sağlamlaştırırlar. Masaların üzerinde bulunan şeker, burada popüler içecek olarak çayın ağırlığını gösterir. Çay, küresel pazarın akışında önemli bir role sahip olan bütün her şeyin karşısında ucuz ve yenilenebilir bir içecek olarak dolaşımdadır. Öyle ki çay, yani daha da genelleştirilirse tüketim bir bahanedir. Önemli olan çay vasıtasıyla bir araya gelme, sohbet edebilmektir. Oysa küresel dünyada tüketim başlı başına bir amaçtır, etikettir.

Modern zamanların keskin netleştirmelerine inat geleneksel mekân esnek bir yapı taşır. Bu esnek yapıya iliştilmiş eşyalar dolulukla tarif edilmez. Doluluğun aşkın kimlikle tarifi, olağan ilişkiler için birer araçtır. Asıl amaç, bir araya gelmenin

³⁹⁶ Ayalp, “Geleneksel Türk Kahvehanesinin İç Mekânları”, 310.

sürekliliğidir. Bu bakımdan kahvehaneler, güne ait gündem maddelerinin paylaşıldığı ve yeni baştan yazıldığı yerlerdir.

Yine mekâna yönelik bir diğer gözlemimiz, çay kültürü açık bir mekân tasvirini zorunlu kılmışken, oyun kültürü arka ve üst katlarda nispeten mekânın ön cephesinin karşısında konumlanmasıdır. Kahvehanelere yönelik gözlemlerimize göre, çay herkes için tanımlayıcıdır. Dolayısıyla örtülü olması gerekmez. Varlığı mekânı meşrulaştırır. Ancak oyun kültürü boş zaman değerlendirmenin kabul edilmeyen yönüdür. Karanlıkta, kapalı, onaylanmayandır. Kahvehanelere eleştiri en çok buradan gelmektedir. Çünkü geçmişten beri kahvehaneleri olumsuz hale getiren bu boş zamanın çoğaltılmasıdır. Oyun kültürü de boş zamanı çoğaltan ve tabiri caizse “boş” kılan faaliyettir. Bu nedenle Siirt halkı ve sakinler tarafından hoş karşılanmaz.

Oyun kültürüyle bir arada ele alınan kahvelerin mekân düzenlemesi, tamamen eğlenceye -oyuna- dönük kriterle alakalı şekillenmiştir. Bu savunuda, okey oyunu ve dört kişilik sandalyeler belirleyici olmuştur. Masalar diğer kahvelere oranla daha birbirinden ayrılmış ve bireyselliğin yapıcısı konumuna yükselmiştir. Dolayısıyla toplum tarafından meşrulaştırılmaz. Bunun için içeridekileri dışarıdakiler tarafından gözetlenmekten korumak, hem de dikkati oyuna vermek için birkaç cam fotoğrafla kaplanmıştır. Aynı zamanda sözü edilen, dikkat çekmesini önleyecek bir yere ait, kenarda bir mekân olmasıdır.

Geleneksel kültüre alternatif oluşturan kahvelerde kullanılan masalar ve sandalyeler oldukça canlıdır. Oyun kültürünün ağırlığı tamamen dışarıda bırakılırken, çay ve sohbet etme belirgin bir yere sahiptir. Aynı zamanda diğer kahvehane örneklerimizde mekân çevreden ayrılmamıştı. Bu kahvelerde ise mekân çevreden yalıtılmıştır. Dolayısıyla burada, modern kültürün özelliği olan özel-kamusal alan diyalektiği canlı bir ayrışmaya sahiptir. Bu bize gözlemlediğimiz kahvehane kültürünün küresel kültürün yaratımlarına tamamen dışarıdan bakmadığını üstelik ona karşı da durmadığını belirtir.

Bir diğer örnek, mekânın karşısında bir uzantıyla çerçevelenmiş "sokağa taşan kahvehaneler" imgesiyle yaratılabilir. Şehrin içindeki bir tempoyla örülü bu tasvir, kentle ve onun görünümüyle ne denli içli dışlı olduğunun da bir göstergesidir. Kahvehaneler geleneksel kültürün bu sahiplenilen kimliğini içerideki atmosferinin

dışında bir mekâna taşıyarak geleneksel değerlerin muhafazasını sağlar. Dolayısıyla kahvehane sözünü ettiğimiz geleneksel kültürün dışında bir yapı tayin etmez, bilakis içerisinde yer alır.

Sokağa taşan kahveler, belediyenin koyduğu yasaklarla ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Ancak birçok kez bu girişim, özellikle de ramazan aylarında, tekrarlanmıştır. Bunun en büyük nedeni, dine büyük ölçüde bağlı ve iklim koşullarına inat ayakta kalmaya çalışan ilin bütün gün içeride kalan insanların yeme-içme serbest olunca özgürlüğü ve dinlenmeyi dışarıda bulmasıdır.

Kahvehanenin tanımlanması ile katılımcıların yaptıkları yorumlar bu kültürün erkeklere ait olduğunu göstermektedir. Ancak buna rağmen nadir de olsa bir ya da iki kadının oturduğu, çay içip dinlendikleri kahveler de görülmüştür. Gelenekselle ilişkili bu mekânlarda köşe noktalarında varlık gösteren kadınlar, bu kültürün dışında olduklarının farkındadırlar. Bu yüzden kısa süreli bir soluklanmayı, kenarda meşrulaştırmaktadırlar.

3.3.1. Mekân Tanımlamaları

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Siirt'te kahvehane adıyla anılan bir yer yoktur. Yerine ilde çayhane, çay salonu, kafe gibi adlarla anılan; ancak kahvehaneyle benzer işleve sahip mekânların ağırlığı görülür. Bu bakımdan içecek olarak çayla örtüşen ancak kahve özelliklerini sergileyen yerler, yerel halk için, popüler içecek olarak çayın tadı ve kültürde edindiği pozisyonla birlikte düşünülebilir. Bunun nedeni sorulduğunda katılımcılarımızdan birisi: *“Yani şimdi Batıda kahvehane diyorlar biz ise çayhane diyoruz. Sırf niye çay satıldığı için... Hatta ben batıda çayhane dediğim zaman bile millet biraz garipsiyordu. Allah Allah niye diyorsun öyle bunu? Dedim bizim orda çayhane derler burada kahvehane. Sadece isim değişikliği var. Oysaki yapılan iş aynı...”* (K7, idareci, 40 yaşında).

Genel olarak katılımcılarımızdan pek çoğu bu durumun farkındadır. Ancak bu yerleri daha çok kahve adıyla –resmiyette böyle bir ad olmasa da- sahiplenmektedir. Çünkü sözü edilen yerler, kahvelerin birer uzantısıdır. Dolayısıyla işleve bakıldığında da kahvelerle, çok büyük farkının olmadığı, hatta özdeş olduğu görülecektir. Biz de çalışmamız boyunca bu yerler için kahvehane adını kullandık.

Bir başka katılımcı, kahvehanede yapılan işle çayhane arasına keskin bir sınır çekiyor: *“Biz kahvehaneleri anlatırken iki kategoride ele almamız lazım. Kahvehaneler ayrıdır, çay bahçeleri ayrıdır. Şimdiki bulunduğumuz çay bahçesi kahvehanelerin kültürünün bir devamıdır. Yani eskiden kapalı ortamlarda otururlardı. Yaşlılar otururlardı. Orada birbirinden bir şey öğrenirlerdi. Bir bilgi iletişimi vardı. Bu zamanla bozuldu veya insanlar çoğaldı. Şimdi çay bahçelerine oturmaya başladı. Bu geçmişe göre kıraa..., kahvehane kültürünün ancak % 50'sini telafi ediyoruz. Çünkü orda yaşlı insan, efendim aksakallı insan otururken, diğerleri de onu dinlerlerdi. Mesleki hayatında bir şeyler anlatırdı birbirlerine. Bir kültür iletişimi vardı. Örf adetler biraz daha orda saklıydı. Şimdi o biraz deform oldu. Biz çay bahçelerine oturmaya başladık. Ama yine de hiç olmasa sağa sola gzmekten daha iyidir.”* (K29, emekli, 60 yaşında).

Verilen cevaba dikkat edilirse kahvenin en eski zamanlarından beri insanları birleştirmekte aracı olduğu görülecektir. Bunun içerisinde en önemlisi kuşkusuz, anlatı kültürüdür. Kahveler tarihlerinden beri masal, hikâye gibi örnekler taşımasının yanı sıra tecrübe ve bilgi birikimiyle insanları aynı çatıda birleştirmiştir. Ancak bunlar K29'un da vurguladığı gibi değişmiştir. Ancak değişmeyen şey, vakit geçirmenin en iyi koşul olmasıdır. Değişim kapalı mekândan açık mekâna doğru evrilmiştir. Aynı zamanda açık ile kapalı mekân ayrımı gibi katılımcı özellikleri de farklılaşmaktadır. Bunlardan biri ve belki de en dikkat çekici olanı, yaşlılar ile gençler arasındaki ayrımdır. Yaşlılar daha geleneksel özelliklerin takipçisidir. Gençler ise yeniliğe aşinalıklarıyla ana eklemlenir. Bu durum mekânları tercihte de belirgindir.

Bu cevaba paralel bir diğer cevapta ise katılımcımız K17, sözlü ve yazılı olmak üzere kültürün iki farklı temsilinin olduğunu kabul etmektedir. Bunlardan sözlü kültürün aktarım yerlerinden biri olarak kahveyi tarif etmektedir: *"Var tabi... Yani mesela şöyle söyleyeyim. Birikimler, birkaç yolla da olabiliyor. İşte yazıyla aktarılabilir. Sözlü aktarılabilir. Şimdi sözlü aktarımın yapıldığı yerlerden biri de kahvehanelerdir."* (K17, özel sektör, 34 yaşında).

Çay içme kültürünü kahvehanede bir araya gelmekle örtüşüren bir örnekte ise: *“Mesela dediğim gibi hani kahve kültürü geçmişimize dayanır. Alışmışız zaten. Büyüklerimizden, herkesten gördüklerimiz bunlar yani onlar da bu kültürü devam*

ettirmiş biz de. Hep kahve ortamında oturup kalkıyoruz. O yüzden bazı insanlar sevmiyor. Onlara da saygı duyuyoruz. Gelmiyor mesela bazı arkadaşlarımız sevmiyor kahve kültürünü. Sigara içmeyen, rahatsız olmak istemeyen, kalabalığı sevmeyen arkadaşlar var. Mesela onlar gelmiyor. Biz sevdiğimiz için uyuşuyor. Mesela normal akraba çevresinde de aynı şekilde. Mesela toplandık mı, mesela bir akşam vakti çay içeriz evde. Mesela o kültürü kahveye yansıtıyoruz. Kahvede arkadaşlarımızla çay içerek, sohbet ediyoruz.” (K14, uzman çavuş, 25 yaşında).

“Kahvehane nedir?” sorusuna verilen cevaplar, katılımcıların beğenilerini açığa çıkarmaktadır. Kahvehane tanımı, yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi, şehirdeki çay kültürüyle örtüşmektedir. Öyle ki bir katılımcı kahvehanenin tanımlanabilmesi için bu yeri anlamlı hale getirenin ne olduğunu sorgulamaya açıyor: *“Şimdi kahvehanenin ne olduğunu sormadan önce çayın önemini sormak lazım... Yani benim için kahvehane çay demektir. Çay da bizim kültürümüzde önemli yeri olan bir içecek... Kahvehane denilince çay geliyor benim aklıma. Yani zaman geçirilebilecek özellikle Siirt'te kulislerin yapıldığı, dedikodunun döndüğü, gündemin belirlendiği bir yerdir Siirt için.”* (K36, diş doktoru, 34 yaşında).

İçeceğin yanı sıra, paylaşılan zamandan edinilenlerin zevklerin ağırlığı hissedilmektedir. Bu durum, mekânlara verilen adla da doğrulanmıştır. Yanı sıra verilmiş bir diğer tanımlamada, katılımcı ilgi alanına dayalı olarak kahveleri tanımlamaya daha eğilimlidir. Tanımlamaya dikkat edilirse sohbet kültürüyle beraber oyun kültürüne yakınlığın ağırlığı da hissedilecektir: *“Kahvehane insanların oturup, sohbet ettiği, oynadığı yerlerdir. Domino oynadığı, tavla oynadığı ondan sonra okey oynadığı, yani oyunlar ve sohbetler edilen yerdir. Boş zamanlarını insanlar burada kahvehanelerde geçiriyor. Kimisi işsizlikten dolayı gelip oturuyor. Kimisi ise iş olmadıktan sonra, yani işini bitirdikten sonra gelip oturuyor. Öyle yani arkadaşlarla beraber gelip oturup çay içiyoruz.”* (K32, esnaf, 24 yaşında).

Muğlâklık, gündelik hayatın bir kategorisidir, hatta belki de temel bir kategoridir.³⁹⁷ Modern kültürün değerleri bu denli etkisizleştirmelerine karşılık, geleneksel kültürde bilinebilir olana dayanan güven, bireyler için temel hayat felsefesini oluşturur. Bu felsefe içerisinde kahvehane sakinleri için, mekân ve insanlar bilindik

³⁹⁷ Henri Lefebvre, *Gündelik Hayatın Eleştirisi I*, (Çev.: I. Ergüden), Sel Yayıncılık, İstanbul 2015, 24.

olmaları gerekçesiyle özelleştirilmiştir. Bu durum bir güven yarattığı gibi, sahiplenmeyi de olası kılmaktadır. Kahve tercihlerinde yakın kültürel değerlere sahip olduğu düşünülen yerlerin seçimi ağırlık taşımaktadır. Bu noktada oturlan veya çalışılan yere yakınlık kültürel farklılaşmayı açıklamaktadır: *"Dediğim gibi değer olarak çok bir değeri olduğunu düşünmüyorum açıkçası. Ama şunu söyleyim, şunu söyleyebilirim. Dediğim gibi sadece arkadaş ortamı, genelde tanıdık yüzler, kendimi biraz daha rahat hissettiğim bir yer. Çevredeki esnaflarla da göz aşinalığımız var. Zaten mekân, muhit bizim mekânımız, bizim muhitimiz. Örneğin şu By İstanbul dediğim yer 25-30 senelik bir işletme her ne kadar birkaç kere isim değiştirdiyse de. Şu hemen karşıda İstikbal Mobilya var. Uzaktan akraba da olsa bi ahablığımız, muhabbetimiz olan bir yer. Yani burda kendimi bir nevi biraz daha herhangi bir yere oranla biraz daha güvende hissettiğimi söyleyebilirim yani. Değer olarak eğer değer buysa, ben bu şekilde düşünürüm yani. Değer bu şekilde düşünürüm yani."* (K5, memur, 49 yaşında) Başka bir kahvehanedeki katılımcı da insanlar için benzer şeyler öne sürüyor: *"Burası bizim hepsi değerli ağabeylerimizdir. Yani buraya gelen abilerimiz kendilerini bilen insanlarımız, çok değerli abilerimizdirler. Burada gelen kahve ortamındaki herkes, burada biz bi aile olmuşuz yani... Buraya gelen ahab(?)..."* (K8, taşeron işçi, 36 yaşında).

Modern dünyada gerçekleşen meta-birlikteliğin temel amacı istemektir.³⁹⁸ Oysa yukarıda katılımcılarımızın üzerine birleştiği nokta ise, herhangi bir koşul aranmaksızın gündelik rutinden sıyrılmasıdır. Burada gerçekleştirilen birlikteliğin amacı, modern tasarımlarının karşısında güvende olma hissidir. Güven hissi, tanıdık yüzler ve benzer muhabbetlerle tamamlanır.

Kahve tercihiinde ağırlık noktasını oluşturan "kültür"dür. Bütün kahveler totalde tek bir kültürü, Siirt kültürünü yansıtsa da, yakından incelendiğinde farklı kültürel dokuların ağırlığı mekânları birbirinden farklılaştırmaktadır. Bunun için bir katılımcının verdiği örnek, kahvelerin takipçi listesinin bulunulan yerle alakalı şekillendiğini göstermektedir. Caddenin hangi kısmında bulunduğu kahvelerin takipçilerinin yaş, eğitim durumu, kültürü hakkında bizler için bilgi sunmaktadır. Görüştüğümüz katılımcıların bazıları da bu durumun farkındadır. Bunun için birkaç örnek: *"Valla*

³⁹⁸ Zygmunt Bauman, *Parçalanmış Hayat: Postmodern Ahlâk Denemeleri*, (Çev.: İ. Türkmen), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2001, 70.

insanın kültürüne göre değişiyor. Mesela biz her kahvehanede oturmayız. Mesela ne kadar özlediğimiz bir arkadaş da olsa... Mesela oturup bir şeyler içelim maksadıyla öyle hepimiz kahvehaneye geçip, oturmayız. Bu bizim için çok önemlidir mesela. Sürekli bildiğimiz, tanıdığımız kültürümüze sahip insanların olduğu kahvede oturmak bizim hoşumuza gidiyor. Öyle yani... ('Bunun yaşadığımız kültürle bir alakası var mı, az önce söylediğinizin?' dediğimizde) Vardır illaki, illaki vardır. Çünkü kültür nasıl diyeyim mesela şu an Siirt'in, bu yukarı Eski Siirt dedikleri tarafında mesela Güres'in sonunda, sağ tarafında olan kahvehaneler bizim için farklı bir kültür, sol tarafı Kooperatif ve daha aşağı Yenimahalle dedikleri yerler farklı bir kültür... Mesela orda tercih etmeyiz kahvelerde oturmayı, konuşmayı insan... (Peki neden, bu ayrımı ne oluşturuyor dediğimizde) Ya insanların duruşu olsun, konuşması olsun, ne bileyim simalar olsun, hani ortamdaki o enerji olsun bizim için çok önemlidir yani. Sonuçta insan kendi rahat hissetmediği mesela önceden görmediği... Hani biz o ortamlarda kendimizi sürekli şey, böyle bir yabancı gibi görüyoruz. Ama bu tarafta oturduğumuz, bizim kahvelerimiz bizim için aynıdır. Yani sonuçta insan kendi evinde oturmuş, bahçesinde oturmuş, mesela açık hava alıştık böyle. Bu bizim için çok önemli yani..." (K34, satış elemanı, 24 yaşında).

"Şimdi şöyle söyleyeyim. Genelde kahvehaneler hani Siirt'teki kahvehaneler ya belli bir semtin, belli bir köyün, belli bir ailenin takıldığı yerlerdir yani. Mesela yani atıyorum. Şu anda içinde bulunduğumuz Kaplan Çay Evi genelde esnaf kesimin veyahutta emekli olan kişilerin takıldığı bir yer. Yan tarafındaki ise atıyorum ki Ferah Çay Evi var. Bahçecilerin takıldığı bir yer. Onun ilerisinde bi kahve daha var. Mesela Durak Çayevi var. Müteahhitlerin takıldığı bir yer. Yani her kahvehaneye belli kesimler takılıyor. Ortak paydası olan kişiler takılıyor. Burasında ise, yani burası için ise konuştuğumuz zaman genelde esnaf, memur kişilerin takıldığı bir yerdir yani." (K7, idareci, 40 yaşında).

Kahveler, modern kültürün net ayrımlarını da üzerlerinde taşımaktadırlar. Belli yerler, belli insanlarla bir arada anılmaktadır. Bu da tabakalaşmanın örüntülerinin hissedilmesine açık kapı bırakır. Ancak yukarıdaki örneklere rağmen her zaman katılımcılar, kahvede ortak paydada buluşulmasını tek bir merkeze ve yakın kültürel ağırlığa hapsetmez. Sözelimi bir başka katılımcı kahvelerin farklı insanlarla karşılaşmanın, paylaşımın artışında belirleyici olduğuna dikkat çekiyor. Bunun için

kullandığı “stadyum” kavramı oldukça ilgi çekicidir: *“Siirt kahvehanelerini ben stadyuma benzetiyorum. Hani tanımadığınız insanlarla yan yana oturuyorsunuz. Tanımadığınız insanların yaşadıklarına şahit oluyorsunuz. Tanımadığınız insanlar tarafından bir şeyler paylaşıyorsunuz. Öyle görüyorum kahvehaneleri.”* (K36, dış doktoru, 34 yaşında).

Başka bir tarifte ise kahvehane çalışanı olan katılımcımız, buraya her türlü insanın geldiğini vurguluyor: *“Yani her türden insan geliyor. Her türden insan geliyor. Kapımız herkese açık. Yani şöyle söyleyeyim. İnşaat işçisinden devlet memuruna herkese kapımız açık. Gelen oturuyor, dinleniyor, çay istiyor. Yani öyle bir ön yargımız yok kimseye. Yani dediğim gibi yani... Belediyenin çalışan çöpçüsü de gelip oturup, çay istiyor. Ona da çayımızı veriyoruz. Devletin üst kademesinden gelenler de oluyor. Onlara da oturup, çayımızı ikram ediyoruz. Yani hiçbir şekilde böyle şeyimiz yok. Kapımız herkese açık...”* (K2, kahvehane çalışanı, 26 yaşında).

Bir başka katılımcıya buraya Koçerler mi sadece geliyor diye sorduğumuzda farklı kültürlerin Siirt’te barınma nedenini de algılıyoruz. İfade edilen aslında birinin diğerine üstünlüğü değil, birinin diğerinin yanında yer bulmasıdır: *“Yok, çoğu Koçer. Bu(yanındaki arkadaşını kastediyor) Koçer’dir mesela. Ben köyliüyüm. Değişiyor yani. Arap geliyor, Kürt’ü geliyor. Hepimiz aynıyız yani.”* (K49, garson şefi, 28 yaşında). Bu vurgu, daha önce sözünü ettiğimiz Siirt’in kültürel bir mozaik olma özelliğinin neden varlık kazandığını daha da anlamlı hale getiriyor. “Hepimiz aynıyız” kavramsallaştırması, birliktelik için açıklayıcı bir özellik sunmaktadır. Bu durum, geleneksel yaşamda bireylerin bir araya gelmek için sınırlara ihtiyaç duymadığını göstermesi açısından ilgi çekicidir. “Sınır koyma” bilindiği gibi, modernitenin yaratmış olduğu bir düsturdur. Bu düstur, yıkıcı bir karakterle ötekini, yabancıyı, belirsiz ve güvensiz olması gerekçesiyle sorgulamaya açmıştır.³⁹⁹ Küresel düzen, bu farklılaşmanın çok da dışında değildir. Çalışmamızın ilk bölümü bu açıklamayı doğrulayıcı pek çok şeye vurgu yapmaktadır.

Sosyalleşme özelliğine dikkat çeken katılımcıların yorumları ise şöyle:

³⁹⁹ Zygmunt Bauman, *Akışkan Aşk: İnsan İlişkilerinin Kırılganlığına Dair* (2. Baskı), (Çev.: I. Ergüden), Versus Kitap, İstanbul 2012, 165.

“Şimdi kahve olarak dediğimiz zaman... Mesela kahve dediğim gibi... Yani az önce, zaten sürekli aynı şeyi tekrarlıyoruz. Yani kahve dediğin zaman bu bölge için konuşuyoruz. İnsanların bir nevi bir sosyal aktivitesi haline gelmiş, insanlar işini bitirdikten sonra ya da işini bitirdikten sonra gelip, oturur çayını içer, sohbet eder, zamanı geçirir. Sonra evine gider. Yani böyle bir nevi sosyal aktivite haline gelmiş bir şey...” (K34, tekstil elemanı, 27 yaşında).

“Yani bir defa sosyalleşme en üst düzeyde oluyor. Mesela ben burada iki sene oldu geleli. Buradakilerin yüzde seksenini selamlaşırım, tanışırım. Ne yaparım, sohbet ederim. Birileri bir şey sormak ister, gelip bana sorar. Ben birilerine bir şey sormak isterim, sorarım. Yani şey var. Acayip bir sosyalleşme var. Yani nedir? Çünkü çok değişik meslek grupları geliyor yan yana. Esnafından tutun, doktorundan tutun aklınıza gelen...” (K12, astsubay, 40 yaşında).

“Sosyal alandır. (Nasıl bir sosyal alan, biraz açar mısınız diye sorulduğunda) Yani sosyal alandan kastım... İşte insanların boş zamanlarını geçirdiği... Alan yani sosyal bir alan...” (K13, yüksek lisans öğrencisi, 25 yaşında).

İnsanların kahveye bakışı duruş noktalarına ve ilgi alanlarına göre değişmektedir. Yukarıdaki örneği de tamamlayan sosyallik imgesine yakın olmakla birlikte, kötü alışkanlıkları dışarıda bırakan değerlendirmeler de mevcuttur. Katılımcılarımızdan birinin sigara içilmesini veyahut kişilerin içilen yerde bulunmasını, oyun oynanmasını ve futbol maçlarının izlenmesini olumsuzlaması bunu açık şekilde göstermektedir. Bunun karşısında güzel olarak nitelediği sohbet, arkadaşlık ilişkilerinin tatminidir. Kısacası katılımcı kahvelere katılımı, iyi ve kötü özellikleri üzerinden analiz ediyor: *“Bir nevi kahvehane yani şöyle pozitif yönden şudur. İnsanları biraz sosyalleştirir. Bazı şeyler paylaşıldığı zaman insanlar daha, kendilerini daha iyi hisseder, daha iyi kendilerine değer atfederler. O manada gerek geçmişte gerek günümüzdeki paylaşımları vardır yani. Yani kahvehane güzel bir şekilde değerlendirildiği zaman insanın yaşayışına olan etkisi bence pozitifdir. Ama oyunla veya atıyorum kötü alış... Atıyorum bir sigara dumanından sen kahvehaneye gidiyorsan sadece sigara dumanından etkilenmek için veya sigaraya o dumana maruz olmak için, sadece onun için oraya gidiyorsan, sadece o dumanı teneffüs etmek için orda bulunuyorsan... Bu zarardan başka bir şey değil... Ama burada farklı insanlar var. Farklı kültürden*

insanlar var. Farklı... Yani her bir birey ayrı bir dünyadır. Bu paylaşımlar insana değer katıyor yani. Bu şekilde olduğu zaman pozitif yönü de insanın sosyalleşmesi için ben değerli buluyorum. İnsanlar farklı bakış açılarını ele alıyorlar. Farklı duygulara sahip oluyorlar. Çünkü acılar veya güzellikler paylaşıldıkça güzel, güzel şeyler olur. Yani acılar paylaşıldıkça azalır. Güzel olan şeyler de paylaşıldıkça güzelleşir. Yani daha çok faydalı şeyler ortaya çıkar. Bir de insanın psikolojisi yönünden de olumlu etkileri olur yani. İnsan kendini böyle daha iyi, hele hele günümüzde insanların böyle yalnızlaştığı dönemde bir insanın bir arkadaş bulup burada oturması, bu yönden kahvehaneleri değerli buluyorum. Boş geçmesin manasında diyorum. Yani dediğim gibi gidip o sigara dumanı sadece teneffüs etmek için veya bir maç izliyorsun sonra git eve o manada değil. Ama gelip burada bir arkadaşıyla güzel şeyler paylaşabiliyorsa ve bu senin yaşamına da bir değer katıyorsa... Bu manada kahvehaneleri güzel buluyorum.” (K19, Engelliler öğretmeni, 35 yaşında).

Baskıcı dünya değerleri karşısında kahvehane, sakinleri için bir tür rahatlama alanı sağlar. Bunun için birkaç örnek: *“Herkes aslında var olan kendi yoğunluğundan, kendi kaosundan kaçıp, sakın kendi gerçek ortamından çıkıp, kendi dünyasından çıkıp biraz daha farklı bir dünyaya biraz daha sakın kendini dinlendirebileceği alanlar olarak tanımlanabilir. (Farklı olanın ne olduğu sorulduğunda ise) Çok yoğun çalışıyordursun o yoğunluk içerisinden çıkıp yani orayla ilgili hiçbir şeyin olmadığı bir yerde oturup insanların olanın dışında bir şeyler konuşabilmek... Kendi akan hayatının dışında bir alan, dinlenebilmek en önemlisi... (Bir an olsun hayali bir dünya yaratıyoruz diyebilir miyiz dediğimizde) Burası kişinin kendi özel ini gibi yalnız. Başka bir dinlenme alanını simgeliyor. (Bir tür boş alan mı dediğimizde) Yani deşarj alanı... ”* (K11, çocuk doktoru, 36 yaşında).

“Diğerlerine (diğer mekânları kastediyor) nazaran kahvehaneleri nasıl özelleştirebiliriz? Şimdi köy yerini düşünersek... İnsanlar ne yapıyor bütün gün çalışıyor. Akşam ne yapıyor? Stres atmak için oraya gidiyor, birbiriyle görüşüyorlar, buluşuyorlar. Günümüzde herkes çalışıyor. Burası için de aynı şeyi söyleyebiliriz. İnsanlar hem birbirlerini görmek için, hem genel ihtiyaçlarını gidermek için geliyorlar. Psikolojik olarak, sosyolojik olarak her türlü ihtiyacı giderebiliyorlar kahvehanelerde. Yani şimdi batı dünyasında böyle bir şey yok, ortam yok.” (13, aystubay, 40 yaşında).

Buluşma noktası iletişim, toplanma, arkadaşlık, ortak nokta bulma gibi kavramlarla da örtüşüyor. Bunun için birkaç örnek:

“Kahvehane herkesin uğrak yeri, arkadaşların buluşma noktası diyebiliriz.” (K9, atletizm antrenörü, 40 yaşında).

“Çayhane insanların geldiği mesela, insanların toplanıp konuştuğu yerlerdir mesela.” (K20, lise öğrencisi, 16 yaşında).

“Yani tarifi şöyle ortak noktamız, Siirt’in buluştuğu ortak nokta... Kahvehane bu...” (K23, esnaf, 37 yaşında).

Buluşmanın yakınlığı faydacı girişimlerle örtüşüyor. Geçmişte iletişim araçlarının olmayışı bir tür haberleşme aracı olarak kahvelere insanları daha bağımlı hale getirmiştir. Bu, katılımcılarımıza göre zamanla bir alışkanlık halini almıştır. *“Kahvehanelerden alırdık. İşverenleri çoğu gidip işçilerini oradan toplarlardı. Yani evlerine gidip tek tek toplayacaklarına tek noktada buluşup, buluştukları yer kahvehaneydi. Başka yer yok ki. Nerede buluşsunlar?”* (K6, müteahhit, 49 yaşında).

“Yani şimdi şöyle... Eskiden, eskiden iletişim diye bir şey yoktu. Siirt’te hakikaten iletişim, telefon yoktu. Yani Türkiye genelinde o kadar yaygın değildi. Yani Siirt ufak bir yer olduğu için de genelde millet hep kahvehanelerde, çayhanelerde birbirlerini görür, buluşurdu. Yani ondan dolayı kahve kültürü var Siirt’te. Yani çayhane kültürü var. Mesela eskiden örnek, eskiden Siirt’te iki-üç tane mahalle olurdu. Her mahallede bir kahve olurdu veyahutta çarşıda bir kahve olurdu. Millet gelip kahvede birbirlerini bulurdu. Veyahutta sabah işçiler olurdu. Gelip kahvede iş beklerlerdi. Yani ondan dolayı Siirt’te var işte öyle kahve, çayhane kültürü.” (K22, esnaf, 33 yaşında).

“Bunu zaman dilimlerine ayırmak lazım. Kitle iletişim çağının yaygın bir şekilde işte biz burdayız dediği dönemlerden önce... Bu dönem nedir? İşte cepshopların, internet, bilgisayar dükkânlarının olmadığı dönemlerde iletişim, paylaşım ve bilgi kaynağı açısından sosyal mobilizasyonun en yoğun olduğu yer kahvelerdir. Çünkü hani 'ayaklı gazete' dediğimiz şey kitle iletişimin yaygın olmadığı dönemlerde bilgi birinci elden insanlar tarafından taşınırdı. Ve bunun en etkili, yoğun yaşandığı yer de kahvelerdi. Bu sosyal hareketlilik açısından tamamlanması doğru ama günümüzde bu artık çok evrilerek farklı bir yöne doğru kaymıştır diye düşünüyorum.” (K52, öğretim görevlisi, 42 yaşında).

Bu faydacı yatkinlik zaman içerisinde, farklı bir biçime bürünmüştür. Dikkat edilirse iş, haberleşme ve boş vakit geçmişte de bugün de insanların kahvelere gelip, vakit harcamalarında birincil etkindir: *"Bu da böyle bir alışkanlık... (Nasıl yani, biraz daha açsanız dediğimizde) Mesela nasıl... Hani mesela böyle bir alışkanlıktır. Mesela evden çıkıyorum direk buraya geliyorum. (Aklınıza ilk niye burası geliyor diye sorulduğunda) İlk burası ha bu arkadaşımı görücem, ha diğer arkadaşımı görücem, ha diyelim bankalara yakındır. Ha diyelim işlerime yakındır. Hani direk ilk evden kalkıp gelmem sadece burayı gösteriyor. Mesela direk ben gidecem filan arkadaşım gelmiş ben diyecem banka açılmış gidecem işimi yapacam buraya yakındır. Yani o sebeplerle gelip oturuyoruz."* (K25, esnaf, 38 yaşında).

"Yani nasıl söyleyeyim ya? Aslında biraz alışkanlık gibi diyebilirim yani. Bu devamlı takıldığım bir merkez burası... Yani biraz da aslında kahve şey, mahalle kahvelerinden biraz farklı burası... (Nasıl diye sorduğumuzda) Yani biraz daha toplumun biraz üst seviyesinin takıldığı mekân diyebilirim yani. Biraz yukarıki mahal..., şey kahvelerden biraz farklı burası... Yani bi de şu var: Bizim beden eğitimi kursumuz var öğrencileri çalıştırmaya yönelik. Siirt'te sınavı başlamıştır. Öğrencilerimizin çoğunu burada topluyoruz. Bi de yani sporla ilgili buluşmalarımızı burada yapıyoruz yani. Sporla ilgili atışmalarımızı falan öğrencilerle... Çünkü herhangi bir toplanma merkezimiz yok... Oturduğumuz herhangi şey falan yok. Sadece burası... (Bir tür toplantı merkezi yani dediğimizde) Aynen yani buluşma merkezimiz... İnsanlar normal evlerinde bile çay içebilirler yani, o ayrı bir şey... Burasının, buranın havası biraz farklı... Yani rahat hissedebiliyorsun..." (K40, itfaiyeci, 29 yaşında).

Yukarıdaki cevapta (K40) faydacılığın yanı sıra, kültürel ayrışma da hissediliyor. Katılımcı Siirt'te bulunan kahveler arasında ayırım yapıyor. Verdiği cevapla tabakalaşmanın az da olsa varlığını hissettiriyor. Var olan kahveler arasında, kendisine en uygun olanın bulunduğu kahve olduğunu söylüyor. Ancak, bütün katılımcılar böyle düşünmemektedir. Hatta yukarıdaki örnekleri dikkate aldığımızda, çoğu katılımcı kahveleri farklı insanların kesişme noktası olarak tanımlamaktadır. Bu durum şehirde, bireyselleşmenin ve tabakalaşmanın ciddi oranda varlık kazanmadığını göstermektedir.

Çay alabilme ve diğerlerine ikram edebilme ile ölçülen değer, sosyal statünün birer göstergesidir. Zenginlik kadar, cömert olmanın da ifadesidir: *"Gelenek derken*

orda ne anlamak lazım, o ayrı bir tartışma konusu ama... Genel olarak yaşadığımız coğrafyada kahvehaneler... Mesela eskiden hatırlıyorum. Ağa denilen insanların çevresinde insanları oturtarak çay ikram ettiği bir mekândı. Ve biraz da aslında orda insanların sosyal güç gösterisi yaptığı bir mekândı. Ve işte kahvede bu kadar kişinin çayını verdi, sözü çok yaygın bir şekilde kullanılırdı. Veya işte cebinde bir çay parası yok, şeklinde söze insanların bu gelir düzeyiyle kahve arasında kurduğu bir ilişkiyi ifade ediyor. Bu anlamda kahvelerde çok ciddi sosyal gösterge alanı olabilecek özellikleri var." (K52, öğretim görevlisi, 42 yaşında).

Kahveler, sosyalliğin erişimindeki kolaylıkla adından söz ettiriyor. Bunun için bir katılımcımızın sözünü etmiş olduğu "en kısa yol" tarifi, ekonomik boyutun yetersiz kaldığı durumlarda bireylerin yaşamı için yeni bir imkân sunuyor. Bu imkân, kendi kimliğini tanımlamak kadar, başkalarınca da tanınmak ve paylaşımda bulunmak için programlanmıştır: *"Şimdi şöyle demin sana açıkladığım gibi yani çeşitli yerlerde buluşmak üzere şimdi kahvelere dalmış biliyor musun? Kahveler de en kısa yoldur yani. En kısa yol... (Neden en kısa yoldur, biraz daha açabilir misiniz dediğimizde) Şöyle bir durum... Mesela eğer imkânların olsaydı arkadaşlar, başka çevrelerle istediğin çevrelerle başka yerlere giderdin. Tatile giderdin. Orda anlaşırdın veyahut da başka bir toplantı merkezlerine çıkabilirdin. O imkânlar olmadığı için, kahveler kısa yoldur. Herkese açık bir yerdir. Bir çayla tamamlarsın orayı gidersin. Yani sen bütçene uygun bir yerdir. Onun için kahveler tercih ediliyor. Yoksa kahvehanelere gidilmez. Yani bizim şartlar, imkânlar el vermediği için öyle ufak şeyler seçiyoruz yani. Burada paylaşabiliyoruz, kendimizi ifade edebiliyoruz. Daha imkânlarımız yok başka. Olsa denemek isteriz. Ama olmadığı için kısa yoldan gidiyoruz. Kahvemizi alttan alıyoruz, ne yapacağız." (K45, şoför, 57 yaşında).*

Çay fiyatlarının kafeye göre uygun olması insanların bu mekânları tercih etmelerine neden olarak alınabilir: *"Bizim, bizim yaşımıza hitap eden, yani kafelerden biraz daha aşağıda normal bi sohbet ortamının, işte oyun ortamının, işte televizyon izleme ortamının olduğu yerlerdir. O yüzden biz burayı tercih ediyoruz yani. Yani normalde bu arkadaşlarla gidip bir kafede oturamıyoruz. Yani normalde, burası daha avantajlı, daha bizim ekonomik durumumuza daha uygun... Çünkü şeyde çay 2 lirayken burada 750 kuruştur. O açıdan, yani o şekilde..." (K42, memur, 48 yaşında).*

İkram kültürü geleneksel kültürün vazgeçilmez ögesidir. Geleneksel ikram kültürünün evlerde paylaşılan ekonomik yükünü kahveler, daha ucuz ve kolay yoldan tamamlamıştır. Bu bağlamda kahvehane, ikram kültürüyle örtüşür. Bunun en gözle görülebilir örneğini çalışmamız boyunca yaptığımız görüşmelerde gördük. Kimin yanına oturursak oturalım ilk olarak bize “ne içersiniz, ne ikram edelim?” denmiştir. Bu durum, ikram kültürünün Siirt’te geleneksel ağırlığını koruduğunu göstermektedir. Bunun için birkaç örnek: *“Yani tabi... Hani mesela kahve olmadığı zaman ben düşünüyorum, Siirt için düşünüyorum. Mesela bizim buralarda böyle, hep böyle ikram önde, ön plandadır. Mesela bir arkadaşınızla buluştuğunuz zaman eğer kuru kuru buluşursanız ya da caddede yürürseniz ya da ne bileyim bir parkta buluşursanız arkadaşınız sizi böyle şey diyebilir yani... Ya bir şey ikram etmedi gibisinden. Şimdi hem çayın uygun olması açıkçası hem içerken keyif vermesinden dolayı millet kahvehanelerde buluşup konuşuyor. Ya da mesela bir işi varsa ‘gel şu kahvehanede buluşalım, sana anlatayım’ deyip, iki dakika oturuyor. Çayını içiyor, ondan sonra kalkıyor. Ama mesela bunu yapmadığımız zaman adam şey diyebiliyor: ‘Bir çay bile ikram etmedi bize’ diyebiliyor. O yüzden kahve, kahvehane olmadan böyle şey, tam düşünemeyiz yani. Bu toplumdan kopuk düşünemeyiz yani kahvehaneleri.”* (K27, kahvehane sahibi, 27 yaşında).

Bilgilendirici olması yönüyle de Siirt halkının kültürel değerlerinin dışında yer almamaktadır: *“Yani kahvede tabi ki özelliklerden bir tanesi de işte muhabbet esnasında birbirimizden öğrendiğimiz şeyler vardır. Hem güncel konular hem de başka şekilde... Mesela yoğun olarak burada yapılan hayvancılıktır, fıstıkçılıktır. Onun üzerinde konuşmalar olduğu zaman birbirini bilgilendirme olur. Bu şekil...”* (K28, emekli, 53 yaşında).

Bir arada olmak kendisi dışında olan pek çok şeyden haberdar olmakla tamamlanmaktadır. Haberdar olmak ile birleşen bilgi paylaşımı kültürel hafıza için, psikolojik tatmin olma özelliği sergilemektedir. *“Valla insan gidiyor mesela huzurevine de akıl alıyor, tımarhaneye de gidiyor akıl alıyor her ortamda eğer öğrenmek istediğin bir şey varsa mutlaka az çok bilgi sahibi olabiliyorsun yani. Çok çeşitli insanlar geliyor kahvehanelere mesela. Her türlü insan geliyor. Her düşünceye sahip insanlar geliyor. Eğer kulak misafiri bile olsan gene bir şeyler öğrenebiliyorsun yani. Hayatına yön verebiliyorsun. Onlara bakarak yön verebiliyorsun. Tabi mantıklı olarak düşünürsen*

tabi... Eğer mantıksız düşünmüyorsan mesela affedersin şu an bir hayvanın ahıra girdiği gibi yemeğini yer, ondan sonra çıkar gider. Fakat insanoğlu öyle değil... Eğer bir topluma girdiği zaman mantığını, düşüncesini, her şeyini kullanıyorsa herkesten az çok bir şeyler öğrenebiliyor. Fikir olsun, ondan sonra dini olsun, siyasi olsun her şeyden yani faydalanabiliyor.” (K45, şoför, 57 yaşında).

Yapılan sohbetlerde bilgi paylaşımı kadar, kendi hayatlarına dair planlamaların ağırlığı da sezilmektedir: *“Siirt için konuşacak olursak daha çok projelerin üretildiği bir yer desek... (Nasıl dediğimizde) Yani Siirt’te insanlar mesela bi iş konuşacağı zaman ya da ne bileyim bi ev alacağı zaman, bir araba alacağı zaman genellikle kahvede oturup, yani bir proje üretilip öyle şey yapıyorlar. Karar veriyorlar.” (K35, sivil savunma amiri, 49 yaşında).*

Yukarıdaki tariflere benzer bir şekilde, yaptığı açıklamada bir katılımcı, Siirt kahvelerindeki geleneksel sohbet kültürünün kökenini köy ortamına dayandırmıştır:

“Yani kahvehane, kahvehane kültürü geçmişten bu yana değerli. Mesela köy ortamlarından gelmiş daha. Bunun geçmişi ta köy ortamlarından, hani köylerde oturma yeri olurmuş. Oralarda sohbet etmek için buluşup, çay içerlirmiş. Bu böyle yayılmış. Hani bizde onu devam ettiriyoruz. Sohbet edebileceğimiz arkadaşlarımızla boş vakitlerde, sohbet edebileceğimiz bir yer olarak değerlendiriyorum.” (K14, uzman çavuş, 25 yaşında).

Bir diğer Siirt ölçeğinde köken hakkında tanımlama, Orta Doğu’nun etkisi üzerinedir: *“Sonradan çıktı yani. (Bunun üzerine kaç yıllık dediğimizde) Siirt’te bilemediniz bir 40 yıllık mazisi var. Eskiden kahvehane dedikleri zaman kağıt oynanan yer, okey oynanan yerler... Şimdi şimdi biz öyle bir zamandayız ki yani normalde biz İslami tasavvufa baktığımız zaman kıraathane dedikleri zaman normalde kıraathane dediğimiz zaman kıraathaneden geliyorum. Millet zann ediyor ki kumar oynanan yerdir. Ama yok, öyle değil... Kıraathane güzel Kur’an okunan, Osmanlı zamanında şey yapılan, güzel okunan yerlere deniyordu kıraathane. Şimdi çayhane, muhabbet edilen yerlerdi. Yani orda oturup, İslami bilgiler konusunda işte oturup şey yapıliyordu; konuşuluyordu. E şimdi ise öyle bir zamandayız ki artık öyle bizi öyle bizi öyle bir sömürge haline getirmişler ki kıraathane dedikleri zaman efendim kahvehane zann ediyorlar. Gidip kumar oynanan yer... İşte içki içilen yer... Yok. Kesinlikle şey*

değil meyhane... Meyhane dedikleri zaman Osmanlı zamanında böyle bir sistem vardı. Meyhane dedikleri zaman işte gidip orda kaside, kaside dinleyip kendinden geçenlere meyhane denirdi. Şimdi ise meyhane dediğin zaman vay işte bira içilen yer filan deniliyor. İşte o şekilde bizim kültürlerimize hakikaten bu kahvehaneler son 40 yılda son 50 yılda türedi. Niye? İşsizlikten dolayı. Millet in işi gücü olmadığından dolayı onun için böyle bir sıkıntılarımız da var. Yani keşke... (Nerden gelmiş peki dediğimizde) Bu bize bu büyük bir ihtimalle Orta Doğu'dan geldi. Irak taraflarından, İran taraflarından... Hatta İran taraflarından daha çok geldi. Bu şekilde yayıldı. Ha şu anda bi Türkiye'de en fazla kahvehane olan yerler, yerlerden bir tanesi de Siirt'tir." (K16, taşeron işçi, 43 yaşında).

Bu konudaki bilinç düzeyi, elbette ki eğitim seviyesi arttıkça yükseliş gösteriyor. Bu duruma iki örnek: "Şimdi İstanbul büyük şehirlerde bu yer kurulmuş... İlk başta onlar yaşamış bu kültürü... Daha sonra bu kültür ne olmuş bu taraflara kaymış. Yani nedir? Kırsal bölgeler biraz da belki şöyle diyeyim. Büyük şehirleri, yani şehir gelişimini tamamlayan illeri takip ediyor. Yani bir 20 yıl-30 yıl geride olan, olarak takip ediyor. Belki bi 20 yıl sonra bu kahveleri bizde göremeyeceğiz. Onun yerine aynı İstanbul'daki gibi veya Ankara'daki gibi veya Antalya'daki gibi yeni, modern yerler açılacak. Buralar unutulacak... Ya bu bi takip süreci... Şu an ne olmuş? Yavaş yavaş bakın dikkat ederseniz artık çok genç olan insanlar fazla takılmıyor buraya. Veya lisede ve üniversitede okuyan gençler takılmıyor buraya. Gelip sadece buraya gelip oturup takılıp da sadece şu ne diyeyim? Zaman geçirmek için veya belli bir buluşması vardır. Oturacak mekân yoktur. Beş dakika oturup da takılıp giden insanlar da var. Burası (bulunduğu kahveyi kastediyor) belki burası 20 yıl sonra bunlar olmayacak... Bu da kalkacak... Ne diyeyim? Kırsal bölgeler gelişmiş olan yerleri biraz geç takip ettiği için bu kültür de kalkacak..." (K21, Tarih öğretmeni, 44 yaşında).

"Kahvehane şimdi o zaman kahvehanenin tarihinden bahsetmemiz lazım. İlk kahve, kahve kullanıldıktan sonra kahvenin içili, içi.. kahve olarak yalnız, kahvenin içildiği mekânlardır kahve mekânı. Daha sonra kahvehane oldu. Bunların isimleri kahvehane oldu. Bu 16. yüzyılın başlarında bizde kahvenin, 16. yüzyılın başlarında... Kahveden kahvehane oldu. Tabi kahvelerde yalnız kahve mi içilirdi? Hayır. Kahvede meddahlar, Karagözler, Hacivatlar hünerlerini gösterirler, eğlence bir kahve mekânı, bir de eğlence mekânı olarak iki şeye ayırabiliriz kahvehaneleri. İnsanların

dinlendikleri, ilk önce kahve içtikleri ve ayrıca siyaset yaptıkları yerlerdir. Siyaset yaptıkları... Siyaset işte genellikle ilk, ilk etapta okumuş, kültürlü insanların bulunduğu, fikirlerini beyan ettikleri yerlerdir. 16. yüzyıldan sonraki kahvehaneler..." (K51, öğretim üyesi, 66 yaşında).

Nasıl nesne veya çevrenin anlamları, insanların nesne ve çevreyle etkileşimleri toplumsal süreçler yoluyla kuruluyorsa, bunun gibi insan ilişkilerinin de nesneler ve uzamsal koşullar tarafından etkilenip şekillendiği açıktır.⁴⁰⁰ Bu savdan çıkarılabilecek sonuç mekânın insanı belirlemesi gibi, insanın da mekândan etkilenmesidir. Bu diyalektik ilişki mekân ve insan arasında gerçekleşen, karşılıklı temasların varlık koşullarını haklılaştırmaktadır.

Geçmişten bugüne herhangi bir mekânın ve insanlar arası ilişkiler ağının herhangi bir yerde varlık kazanmasını anlamlı kılan ihtiyaçtır. İhtiyacın süreklilik kazandığı değerlerden biri olan kahvehaneler, işlevsel olarak Siirt kültüründe önemli bir yere sahiptir. Katılımcıların yukarıda verdikleri tüm cevaplar, yerel kültürde kahvehaneleri tercih için açıklayıcıdır. Kahveler insanları bir araya getirip toparlarken, kültürel değerlerin birleştiriciliğini de yaparlar. Bir yandan sakinleştirici, öte yandan özgürleştiricidirler. Bir yandan fiziksel olarak kamusal özellik çizerken, öte yandan hemcinslerin ortaklığı için oluşturulmuş bir özel alan yapılanmasıdır.

3.3.2. Sürecin Karşısında Mekân

Değişim, insan yaşamına yön veren çok anlamlı bir dizgedir. Bu dizgenin her bir parçası içinde olduğu kültürel evrenle tamamlanır. Kültürel evren, yaşanılan çağa uygun deneyimlerden yola çıkarak bugüne gelir. Bugün üzerine söylenebilecek her söz, değişime yakınlığın derecesine bağlanarak anlam kazanır. Bu bakımdan bir katılımcımız değişimin farklılığına, aşına oldukları üzerinden eleştiri yöneltiyor: *"Valla şimdi şöyle söyleyeyim. Biz aslında normal hani içinde bulunduğumuz çağ, bi de bizim değerlerimizi birbiriyle örtüşmediği gibi de bir arabesk çağı yaşamaya başladık. Hani nasıl bir taraftan hem modern oluyoruz. Bir taraftan da geleneğimize bağlı kalıyoruz. Bir taraftan da hem namuslu geçiniyoruz. Bir taraftan da namussuzluk almış başını gidiyor. Yani dindar geçiniyoruz. Bir taraftan dinle de alakamız yok. Yani bu kültür*

⁴⁰⁰ Lupton, *Duygusal Yaşantı: Sosyo-Kültürel Bir İnceleme*, 203.

çayhanelere de yansımış. Almış başını gidiyor yani. Hiç uyuşmuyor. Arabesk bir kültür, bir fetret devri yaşıyoruz biz.” (K7, idareci, 40 yaşında).

Kahveleri bu karmaşa haline karşı umut olarak gösteren yaklaşımlar da mevcuttur. Bunlardan biri, farklı olanın dışarıda bırakılmasına ve birlikteliğin yeni baştan onanmasına yönelik bir çözümlemedir: *"Şimdi geçmişle kıyas noktasında söyleyeceksek... Geçmişte insan ilişkileri memleketimizde çok daha sıcaktı, çok daha samimiydi. Çok daha değerliydi. Çok daha menfaate dayalı değildi. Şu anda maalesef o duygular, o düşünceler, o etkileşim insanlar arasındaki etkileşim baya bir yozlaştı. Bilmiyorum fark ettiniz mi yani burada şu anda her bir masada 3-5 kişinin olması benim için bence büyük bir şans. Çünkü genelde insanlar birbirleriyle çok konuşmayı tercih etmiyorlar. Dediğim gibi yani genelde insanlar burada artık birbirleriyle konuşmaktan korkuyor, çekiniyor. Bunun değişik değişik nedenleri var. (Bu nedenleri biraz daha açsanız ne derdiniz dediğimizde) Dedim ya işte en başında menfaat ilişkileri, acaba bi zarar gelir mi karşı taraftan... Benim söyleyeceğim bir şey yanlış anlaşılır mı gibi gibi gibi diye söyleyebiliriz bunları. Öyle olunca insanlar mümkün mertebe o iletişimi biraz daha biraz daha sınırlı seviyede tutmaya çalışıyor." (K5, memur, 49 yaşında).*

Kahvenin varlık koşulu, taşıyıcılığını üstlenen mekânların büyüklüğü ve küçüklüğüdür. Aşağıda bir katılımcımızın (K1) büyüklük ve küçüklük üzerinden yaptığı açıklama, sosyolojide sıkça kullanılan kavram çiftlerinden geleneksel-modern, birincil-ikincil ilişkiler gibi ayrımlara denk düşmektedir. Katılımcımız, küçük yerlerdeki kahvelerde paylaşımların ve birlikteliklerin varlık kazanarak çoğaldığını öne sürüyor. Büyük yerlerde ise tanınmanın veyahut tanınmanın daha sınırlı koşullarda gerçekleşeceğini ifade ediyor. Dolayısıyla üzüntü, acı, mutluluk gibi pek çok değer kahvehaneler arayıcılığıyla topluluk değerlerini yükseltiyor. Siirt'in küçük mü büyük mü mekânlara daha çok uyumlu olduğu sorulduğunda tereddütsüz olumlu cevap alıyoruz:

"Ama bu bahsettiğimiz yerler, küçük ortamlarda oluyor hocam. Küçük tophumlarda, köylerde, mahallelerde... Ama büyük şehirlerde bunu görmek mümkün değildir. Çünkü birbirlerine tanıyan insanlar, özel günü olduğu zaman kahveler..., kahvehaneye ya da kiraathaneye takılan insanların çoğunun haberi oluyor. Üzüntüsünden de haberi oluyor. Gidemedikleri yerlere, o ortamda gördükleri insanlara

işte dileklerini dile getirebiliyorlar. Ama bu tekrar söylüyorum; küçük yerlerde mevcut olduğunu düşünüyorum. Büyük yerlerde öyle bir şey, çünkü tanımıyorlar ki... (Peki Siirt ili size göre küçük mü büyük mü diye sordüğümüzde) Bence küçük yerlere yerleşiyor hocam. Ya gördüğüm kadarıyla insanlar birbirini tanıyabiliyor. Ama işte İstanbul ya da büyük şehirlerde bunu söylemek mümkün değil diye düşünüyorum.” (K1, araştırma görevlisi, 31 yaşında).

Kahveler yukarıda da katılımcımızın öne sürdüğü gibi, bireyselleşme karşısında birliktelik sağlayıcısıdır. Bu bakımdan kahvelerde, küresel değerlerin merkezinde yer alan güven için diğerlerinden uzakta kalma fikri ve bunun meşrulaştırıcı aracı olan korku dışarıda bırakılmıştır. İnsanlar çağın koşullarına alternatif olarak gördükleri geleneksel değerleri, kahvehaneler arayıcılığıyla yüceltmektedir. Hatta onu bir şans olarak görüp diğer her şeyin karşısına yerleştirmektedir.

Misafir ağırlama, geleneksel kültürün vazgeçilmezlerindendir. Geçmişte geleneksel aile motifiyle tamamlanan bu kültürel davranış zamanla, daha önce de sözünü ettiğimiz şekilde, kadın ve erkek için farklı formlarda gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Çalışmayan kadın için birliktelik evde gerçekleşirken, erkek için ise kamusal alana kaymıştır. Siirt özelinde düşünüldüğünde katılımcılarımızın çoğunluğunun da göstermiş olduğu gibi kadınlar çalışmamaktadır. Bu da onları özel alana daha yakın hale getirmiştir. Dolayısıyla kadınlar kültürel alışkanlıkları birbirleriyle temas halinde gerçekleştirmektedir. Kahveler bu tatminsizliğin karşısında yer alan bireyler için boşluk doldurmuştur.

Erkekler ise bunun karşısında evin reisi olarak çalışmaya, dolayısıyla kamusal alana daha aşınadır. Erkekler için kahvelere verilen anlam, geleneksel birliktelik değerleriyle çözümlenmektedir. Öyle ki geleneksel yaşantıda birlikteliğin çoklu temsili olarak salınan evlerin yerini, kahveler almıştır. Kahvelerde, misafir ağırlama gibi geleneksel kültürel değerler yeni bir canlılık bulmuştur. Bunun için birkaç örnek: *“Herhalde, herhalde... Mesela eski dostlarımızı gelirken tabi dertleşiyoruz yani. Derdimizi birbirimize söylüyoruz yani. (Kahvehanelerde mi bu oluyor dediğimizde) Herhalde kahvehanelerde oluyor. Zaten ev yok. Sana söyleyeyim ev yok. Ev eskiden olsaydı misafir olurdu. Birbirimize ama bilirdi, kahvehanedir yani. Gelir, derdini*

söyler, sorur, soruşturur. Öyle akşamları eve gidiyoruz.” (K47, mahalle sanatçısı, 45 yaşında).

“Anlamalı kılan değer hep... Yani evleri ayrı olan arkadaşların bir araya gelmesi, buraya gelip... Burda bir araya gelmeleri... Yani normal, eskisi gibi bir evleri ziyaret edip, birbirlerine misafir olarak gitmedikleri için mecbur kahvehanelerde şey yapıyorlar. Oturup, sohbet ediyorlar.” (K48, lise öğrencisi-kahvehane çalışanı, 16 yaşında).

Yukarıda sözü edilen “evleri olan insanların bir araya gelmesi” nitelemesi farklı kültürel çevrelerde yaşayan insanları yeni bir bütüne yaymak anlamında kullanılmıştır. Bütün “hane” ile ilişkisi temelinde kurulur. Dolayısıyla bu bütünde var olan özellikler kişinin kültürel yapısından soyutlanmaz. Yerine eşlik ettiği kültürlerin birlikteliği tanımlama veyahut tamamlama için uygundur. Ancak bu küresel mekândaki bireyleri birbirinden ayıran yalıtılmışlığa benzemez. Yerine çarpışma noktaları için elverişlidir. Modern kültürde çarpışma noktaları aynılık temeli üzerinden kurulurken, geleneksel kültürde farklılık üzerine kuruludur. Tam anlamıyla buradaki farklılık, zenginleştirir. Onu mozaik bir kimliğe büründürür. Siirt tam da bu noktada farklılığı içinde eritmeyen bir merkez, özellikle mozaik bir yapıyı sahiplenir.

Siirt’te ötekilerle birlikte olmakla sağlanan geleneksel kültürün birliktelik yapıcı özellikleri, kahvehanelerle ilişkili sürdürülmektedir. Bireyselleşmiş dünya değerlerine inat, bireyler “biz” olma kimliğini sürdürmektedirler. Geleneksel kültürde bireyler mutluluk gibi acılarını da paylaşmaktadırlar. Bu birliktelik için pek çok örnek sıralanabilir: *“Tabi yani, o konuda yani paylaşımlarımız oluyorlar. Valla nasıl anlatayım ben? Hani geliyoruz, bakıyoruz. Arkadaşın diyelim bir sıkıntısı var. Yani sıkıntını nasıl giderebilirim veya nasıl yardımcı olabilirim ben sana sıkıntının giderilmesi için? Birbirimize destek çıkıyoruz. Örnek arkadaşın yani paraya ihtiyacı var. Üzüntülü görüyorum burada, üzüntülü olduğunu. Hani başka çevreden de yanımda bütçem yetmiyorsa onun sıkıntısını gidermeye, arkadaşları arayıp, burada oturup arkadaşlarla buluşup, arkadaşın sıkıntısını gidermek için maddi desteği veriyoruz.” (K32, esnaf, 24 yaşında).*

“Tabi ki de, tabi ki de... Yani o anda hepsi bizim kendi çevremi diyim. Şu an akşamüstü olsa on kişi burda otururuz arkadaşlarla. Hepsinin, birisinin mutluluğu,

acı olduğu zaman seve seve anlatabiliyor. Seve seve biz de yardımcı olabiliyoruz. Mutluluğunu, üzüntüsünü paylaşıyoruz. Yani elimizden geleni o an, hepimiz bi anda bir şeyler yapmaya çalışabiliyoruz. Hani arkadaşlık, dostluk, kardeşlik bakımından bizde önde geliyor yani. Elimizden gelen yardımlarda bulunuyoruz.” (K46, iç dekorasyon ustası, 24 yaşında).

“Burdaki biz kendi aramızdaki dedim ya hemşehrilerimizle kendi kültürümüzü yaşamaya çalışıyoruz, yaşatmaya çalışıyoruz. Hani gerek misafirperverlik olsun, gerek arkadaşlık olsun, dostluk olsun bunları hep bi arada yaşatmaya devam ediyoruz kahvehanelerde. Şeyimiz, etkinliğimiz budur.” (K41, emekli, 53 yaşında).

"Çay içeriz. Sohbet ederiz. (Yanındaki arkadaşı sabah kahvaltısını işaret ettiğinde) Yani evet kahvaltı yaparız. Buluşma noktası olarak tabir edebiliriz. Bir taziye olur, bir düğün olur. Biri der ki işte şurda bir taziye var. Burada bi düğün var. Tanıdık oldu mu üç-beş kişi toplanıp beraber gideriz. (Yanındaki dernek gibi yani dediğinde) Yani dernek gibi ama hani işte dernek değil ama dernek... Bazen dernekten daha fazla iş yapılan bir yer diyeyim. (Ne gibi, bunu biraz daha açar mısınız diye sorduğumuzda) Yani dernekte yapılan birçok şeyin aynısı burda yapılır. Ama işte dernek değil... Hani bir nevi dernek diyebiliriz." (K9, atletizm antrenörü, 40 yaşında).

Kahvehaneler modern çağın getirdiği işsizliğin karşısında da önemli bir dayanışma ruhunu sergilerler. Buna göre insanlar düşmüş oldukları ekonomik bunalımı, diğerleriyle paylaşarak atlatırlar. Bireyciliğin yükselişe geçtiği günümüz koşullarında, yalnız olmadığını bilmek, topluluk ruhu için vazgeçilmez idealdir. Kahveler bu bakımdan, alternatif dizgelerin takip edicileridir. Bunun için birkaç örnek: *"Yaşadığımız çağ hani insan olarak işte baktığınız zaman herkes bir hengame peşinde... Herkes bir işte iş arama peşinde, ekmek peşinde... Burda onlara da sebebiyet verecek bazı ortamlar oluşabiliyor. Bir arkadaşımıza iş bulabiliyoruz burda. Bi büyüğümüz, abimiz, bi iş adamı gelir veya bir kurum amiri gelir. Hani elinden gelebilecek bir durum söz konusuysa ricada bulunuruz. Şöyle bi kardeşimiz var. Yardımcı olun anlamında. Bunlarla bi bağlantı kurabiliriz mesela." (K9, atletizm antrenörü, 40 yaşında).*

İş arayan için olduğu kadar işveren için de kahveler vazgeçilmezdir. Bireyselleşmenin yükselişte olduğu günümüz koşullarında kahvehaneler, geleneksel umudu ve tazelenmeyi içinde barındırır. Böylelikle bireyin kulağına her geçen gün daha

da yüksek sesle fısıldanan, “düştüğün durumu tek başına atlatmalısın” önermesini ortadan kaldırır, bireyi sahiplenir: *"Yani şöyle söyleyeyim. Aslında pozitif değil negatif yönleri de var. Baya bi geniş konu. İşsizlerin de oturduğu yer olarak da nitelendirebiliyoruz. Aynı zamanda burda, böyle bir zeminde iş bulma yeri de değerlendirebiliyoruz bunu. Ne gibi? Mesela iş sahibi olan birisi, böyle bi ortamdan işçiye ihtiyacı olduğunu söyler. İşe ihtiyacı olan da beyan eder bunu. Bu şekilde işçiye de bulmuş olur kendi. Ya da paylaşımlar sonucu yeni bir iş ortamı kurulabiliyor. Ortaklıklar kurulabiliyor. Bu tür ortamlar buna zemin hazırlıyor."* (K17, özel sektör, 34 yaşında).

Topluluk ruhunun yanı sıra iletişimin sözlü yükünü sahiplendiğinden de söz edilebilir. Bu bakımdan modern kültürün merkezinde yer alan kitle iletişim araçlarına yakınlık da anılmaya değerdir. Cep telefonu modern iletişimin belirleyicisidir. Bugün akıllı telefon, insanlar arasında kullanılan en etkin haberleşme cihazı olmasının yanı sıra küresel yaşamın içine aktığı sosyal ağ tasarımıyla da öyle ki insanlar cep telefonunu kendilerinden bir parçaymış gibi yanlarında taşımaktadırlar. Oysa geleneksel toplumlarda aşağıdaki örneğin (K3) bize gösterdiği gibi kahveler, cep telefonunun olmadığı zamanlarda bile bireylere sunulan iletişim ağını onarabilecek bir yapıya sahiptir. Buna benzer örnekler ‘Tanımlamalar ve Uygulamalar’ kısmında sunulmuştur.

"Toplu bir yere gidilecekse, toplu bir taziye hatta biz bütün gezi, piknik planlarımızı burada yapıyoruz. Çağırıyoruz mesela herkes mesela birbirimizi aramasak bile burada olanlar var. Cep telefonu olmasaydı sıkıntı çekmezdik yani biz." (K3, Türkçe öğretmeni, 35 yaşında).

Erkekler için geleneksel birliktelik temsilleri camiler ve kahvelerdir. Bunlar üyeler için aynılığı, paylaşılan ortaklıkları, yenilenmeleri temsil ediyor. Aşağıda verilen iki örnek katılımcılarımız açısından bu durumu belirgin bir şekilde gösteriyor:

"Zaten insanlarımız iki yerde toplanır: Birincisi camiler, ikincisi geçmişteki o tür bahsettiğimiz yerlerde(eski kahveleri kastediyor). Bu ne demektir? 'Buluşma yeri.' O buluşma nedir? Düğüne gitmedir, muhabbettir, birbirini tamamlamadır, dertlerini dinlemedir, artı eksiklerimizi düzeltmedir. Yenileme... Birbirimizi yeniliyoruz." (K29, emekli, 60 yaşında).

“Zaten ilimizde en fazla diyelim alanların olduğu şeylerin başında yani camilerle kahvehaneler geliyor. Yani insanlar zaten ikisi arasında yani gelip gidiyor. Yani öyle...” (K42, memur, 48 yaşında).

Modern apartmanlarda özelleştirilmiş evler içerisinde sürdürülen birliktelikler bile kahvelerde sürdürülüyor. Kahveler bugün, kopuk ilişkilerin karşısında önemli meselelerin görüşüldüğü merkezler olma özelliğini korumaktadır. Kahveler modern hayatın resmiyet taşıyan samimiyetsiz ilişkilerinin karşısında, toplantıların yapılabileceği ve önemli kararların alınabileceği sıcak, dostane ilişkilerin sürdürücüsü olmuştur. *“...Mesela binada biliyorsunuz yönetim kurulu toplantıları var. O yönetim kurulu toplantıları kahvelerde yapılır. Yani gidip oturup da, bir evin içinde oturup da veya bir boş olan yerde oturulmaz. Hadi nereye gidiyoruz? Şu kahveye gidelim. Hep beraber ya da toplanma yeri orasıdır. Bir anda herkes gelir. Büyük bir cemaat oluşur. Herkes oturursun. Binanın sorunlarını konuşursun. Hem muhabbet, hem de işini bir anda götürürsün...”* (K21, Tarih öğretmeni, 44 yaşında).

Kahvehaneler bunun yanı sıra, birlikteliğin kısa ya da uzun soluklu gerçekleşmesi için uygun koşullarını sağlar. Geleneksel kültürde önemli yeri olan sünnet törenine zorunlu bir ara için elverişlidir: *“Burada mesela geçen şey oldu. Bir sünnet düğünü vardı karşı apartmanda. Mesela orda çocuklarını sünnet edip getirdiler. O arada herhalde bayanlar girdi devreye. Artık çocukları temizliyorlar mı nedir bilmiyorum. Oradaki bütün erkekler mesela kahvede gelip oturdu. Yaklaşık bir saat, iki saat işte... Oturdular mesela... O arada vakit geçirmiş oldular. Mesela eğer kahvehanelerin olmadığını düşünürsek yani bunlar nereye gidecekti gibisinden düşünebiliriz. Hani o anlamda bir katkısı...(Bir tür bekleme salonu gibi değil mi dediğimizde) Tabi tabi... Bekleme salonu kesinlikle... Tam, güzel bir kavram oldu.”* (K27, kahvehane sahibi, 27 yaşında).

Bütün bunların yanı sıra bir araya gelmenin gününbirlik tanımlamaları için de elverişlidir: *“O şey bazından öyledir hocam. Yani... Ne demektir? Günlük randevuları, buluşma yeri, günlük... Veya daha evvelde birbirine bir randevu vermişler. Köyden gelmiş. Mezradan gelmiş. Veya hastası vardır. E nerde buluşacağız? Bu tür yerlerde saat bazında verilen randevular, bu tür yerlerde tamamlanıyor.”* (K29, emekli, 60 yaşında).

Erkekler için geleneksel kültürde camiler ve kahveler benzer işlev görmektedir. Buna göre her ikisi de benzer yollardan cemaat ruhunun oluşturulmasına ve yenilenmesine hizmet eder. İnsanların varlıklarına olduğu gibi yokluklarına da cevap ilâştirerek, nedenleri ayrıntılı bir sorgulamada çözümlerler. Denilebilir ki, ikisi de hemcins ortaklığının kurucu değerlerini yüceltir: *"Şimdi şu şekilde olabilir. Mesela mahalle kahvesi dediğimizde mahalle kahvesine giden, devam eden bir kişi eğer devamlı gelen bir arkadaşı gelmiyorsa... Arkadaşının niçin gelmediğini araştırır. Hastaysa belki kahvedeki insanların büyük bölümüyle gider. O daha önce birlikte oturmuş olduğu kişiyi ziyaret eder ki bu da toplumumuzun, kültürümüzün bir değer ölçüsüdür. Ve gider o gün kahveye gitmeyen veyahutta bir haftadır, uzun süredir kahveye devam etmeyen kişinin, kişni araştırırlar. Hasta ise hasta, evdeyse eve, hastaysa hastanede, hastaneye gitme imkânları da gitme imkânları da vardır, gitme durumları da olur. Şimdi cemaatleşmenin, zaten bu da bi kahve cemaati diyebiliriz. Mesela camilerde bile, camilerin, cemaatin büyük bir özelliği şu... Özellikle mahalle bugün Ahmet Amca gelmedi kahveye için diyelim, cami için diyelim. Ahmet Amca niçin gelmedi? Devamlı, devamlı gelen bir kişi için söylüyorum. İşte hasta... Hemen o cami cemaati veyahutta kahve cemaati diyelim, hastayı ziyaret etmeye giderler. Bu da kültürümüzün en güzel örneklerinden birisi... Hasta ziyareti..."* (K51, öğretim üyesi, 66 yaşında).

Bunun gibi birliktelikleri anlamlı hale getiren nedenlerden biri, ortak paydada buluşturan hemşehrilihtir: *"Yani en azından bir arada toplanmanın şeyi yani. Hala millet bir araya toplanabiliyor bu kahvehaneler sayesinde yani. Mesela dediğim gibi evlerde artık kimse toplanmıyor. Toplansalar da herkes televizyon karşısında, televizyon izliyor. Buraya gelince zaten hepsi yaşlıdır. Eskilerden bahsediyorlar. Giriyorlar bilmem tüm buradakilerin yarısından fazlası göçebe... Gidiyorlar oraya... (Buranın sahibi, siz de Koçer misiniz diye sorduğumuzda) Ben kendim de Koçer'im. (O zaman burada bir ortak payda vardır diyebilir miyiz, Koçerler'lerin geldiği diye sorduğumuzda) Aynen..."* (K48, lise öğrencisi-kahvehane çalışanı, 16 yaşında).

Kahvehane ayırıcı bir unsur olarak muhabbetle örtüştürülüyor. Bunun karşısına küresel çağın teknolojisi yerleştiriliyor: *"Kahvehaneye teknolojinin girmemesi gerekiyor. Çünkü onun da kendine göre doğal bir havası var. Teknoloji de kahvehanelerin işi yok bence. Çünkü muhabbeti öldürecek. Kahvehane muhabbet edilen*

bir yer... Teknolojinin girdiği yerde de muhabbet bitiyor.” (K36, diş doktoru, 34 yaşında).

Teknoloji yanında internet de insanlar arasındaki ilişkiyi bozmaktadır. İnternet geleneksel kültürde ağırlığını koruyan sohbet kültürünü ortadan kaldırmaktadır. Bireyler bir araya geldiklerinde en çok sözlü kültürün ağırlığıyla konuşmak istemektedirler. Çünkü konuşmak boşalmak, yeniden başlamaktır. Bireyler modern kültürde olduğu gibi sorunlarının sadece kendilerini ilgilendirmek zorunda olmadığını ortak paydada çözülebileceğini fark ederler. Böylelikle yalnız olmaktan duyulan kaygının karşısında birlikte atlatılabilecek sıkıntılar, dertler ve mutluluklar yer alır: *“Eskiden insanlar dediğim gibi mesela kahvede oturma amaçları farklı, şimdiki insanların birbirine, birbirlerinin yanına gelme amaçları çok farklı mesela... Yan yana oturan insanlar, yani beraber dolaşan insanlar, bütün gününü beraber geçirmiş olan insanlar belki bundan habersiz. Belki bütün gün beraberlerdirler. Ama hiç bi oturup, dertlerini anlatamıyorlar. Bir anılarını, bir sıkıntılarını dile getiremiyorlar. Kafalarını mesela o telefonlara falan yüklüyorlar. Wi-fi olan yerleri tercih ediyorlar mesela, genelde internetin olduğu yerleri... Ne kadar beraber de olsalar sonuçta birbirlerinin derdini anlatamıyorlar, konuşamıyorlar, bi muhabbet edemiyorlar. Biz öyle yani biz kendimizi daha iyi hissedebiliyoruz. Mesela bir sıkıntım olunca arkadaşım ile paylaşınca kendimi daha iyi hissediyorum. O da aynı şekilde öyle... Başımıza gelen bi durumu mesela ben ona anlatıyorum o bana anlatıyor. Kendimizi daha mutlu hissediyoruz. Ama bunu her kahvede de yapamıyoruz tabi. Mesela oturduğumuz yer, büyüdüğümüz mekân çok önemli bizim için...” (K33, satış elemanı, 24 yaşında).*

Bu noktada mekânlar arasında bir ayrıma gitmeliyiz. Kahveler ile kafeler arasında bulunacak ilk fark, birinin geleneksel, diğerinin modern yaşamın göstereni olmasıdır. Kahvehaneler içecek kültürü ile anılırken kafeler içeceğin yanında yiyecek alışkanlıklarını belirleyecek ve değiştirecek denli büyük sosyal değişimlerini de içinde saklar. Kafeler, kahveler karşısında kültürel bağlamın yeni baştan pek çok değişimle bir arada okunabilmesine olanak sağlar. Katılımcılar ise, kahvelerle kafeler arasındaki farkı şu şekilde çizmektedirler:

"Şimdi insanların kendine ait belirli töreleri var. Belirli geleneği var neticede baktığınız zaman. Her yerin kendine göre yemek vs. o tip şeyler işte... Geleneksel

yemekler, yöresel yemekler, hatta işte kebapları bile geleneksel bilmem ne kebabı, geleneksel şuyu diye isimler falan verilmiştir. Ama tabi kahve kültürü o geleneksel şey içerisinde baktığımız zaman eskiden beri gelen, insanların sürekli bir şekilde gelip oturduğu, konuştuğu veyahutta işte muhabbet ettiği ortamlar aslında geleneğin bir nevi bir devamı... Yani kafeler de var Siirt'te... Burası o yerlerden daha çok hoşuma gidiyor açıkçası." (K24, Psikiyatri Doktoru, 38 yaşında).

"Yani genelde kültür dediğimiz aile büyüklerinden kalma bir değer kahve, kahvelere gitmek, kahvelerde buluşmak... Batı tarafına gittiğimiz zaman kültür değiştiği için mesela daha çok bunlar kafe tarzına dönüşüyor. Yani o yüzden biraz bu civarda biraz daha kültürel olduğu için çay ocakları, kahvehaneler daha çok tercih ediliyor." (K15, işsiz, 23 yaşında).

Nüfusun etkisinde de mekânlar şekil buluyor. Popüler olanın keşfi bu bakımdan nüfusun ayırt edici kimliğiyle örtüşmektedir: "E tabi şimdi kültür çok kapsamlı bir şey... Mesela çoğunluğu memur olan bir beldeye gittiğiniz zaman, böyle kahvehaneler değil de kafe kültürü daha yaygındır. Buranın kültürü mesela biraz millet, işsizlik çok olduğu için ayrıca mesela köyden gelen insanlar var. Onlar olduğundan dolayı tabi ki kültürle alakası var." (K27, kahvehane sahibi, 27 yaşında)

"Şimdi şöyle bir şey şunu da diyebiliriz. Mesela bir ülkeye, bir şehre ilk defa gittiğinizde bazı yerlerde kahveye pek fazla rastlanmıyor. Bazı yerlerde kahve sayısının çok fazla olduğunu görüyoruz. Onu da araştırmızda, araştırdığımızda o bölgede, o ülkede işsizliğin çok yoğun olduğunu hissedebiliyoruz yani. İşsizliğin kahvehanelerin çok yoğun olduğu yerde o bölgede ekonomik sıkıntı ve işsizliğin çok olduğunu, olduğunu görebiliyoruz. Bu yapılan bir tespittir." (K51, öğretim üyesi, 66 yaşında).

Modern kültürle adapte olacak üretime dayalı yeni tarzda mekânlar açıldığında işler yürümemiştir. Bu durum, küresel kültür karşısında ayakta duramayan alışkanlıklara, geleneksel tüketim kültürü üzerinden bir cevaptır. Aynı zamanda bu durum, şehrin üretim ve tüketim kültürüne yeteri kadar yakın duramamasından ileri gelmektedir. Bunlar karşısında kahve kültürel bir sahiplenmedir: "Ekonomik... Az önce söyledim ya size... Hani bugün şimdi mesela burası yıllar önce, bundan dört seneydi dimi abi, dört sene önceydi. Burası konfeksiyondur. 4-5 sene önce konfeksiyondur. Buranın sahibi Faik Abimiz yıllar önce Siirt'in bir numaralı terzisiydi. Terziden

kaynaklanan şeyle çalışamadı. Konfeksiyona çevirdi. Gün geldi ki her şey elinde kaldı. Ne yapayım ne yapayım ne yapayım kalktı bütün eşyalarını, şeylerini, her şeyini zararına sattı. Bütün konfeksiyon eşyalarını, elindekileri. Çayhane açtı." (K4, sınıf öğretmeni, 57 yaşında).

Küresel ile geleneksel kültür, birtakım benzerlikler de taşımaktadır. Bunun için en keskin sınır kuşkusuz, tüketim ile üretim arasındaki dengeden kaynaklanmaktadır. Tüketim küresel kültürde bir etikettir. Tüketim koşullarında ayakta kalabilmenin yolu ise, üretmektir. Oysa geleneksel kültürde tüketim, modern kültürün gerektirdiklerini üzerinde taşımaz. Yerine bu kültürde yaşamak, imkânlar dâhilinde gerçekleşir. Çalışmak burada tüketim merkezli düşünülmez. Esas ağırlık noktası üretimdir. Çalışmak insan olabilmek, ayakta kalmak, varoluşunu kendisi ve çevresi için sağlıklı hale getirmektir. Kısacası şehrin tüketimle alakalı düşünülmesine, ancak aynı zamanda kahvehanelerin de üretimin dışında yer alan bir kentle ilişkilendirilmesine bir diğer örnek: *"Yani Siirt'te zaten geçmişten bu yana baya bir kahve kültürü var. Siirt üreten bir şehir değil. Genelde geçim memuriyet ve esnafılık üzerine. Memur şehri diye tabir edebileceğimiz bir yer Siirt. Ay başında memurun aldığı maaşla günlük piyasanın döndüğü bir yer olarak söyleyebilirim. Yani ay başında memurun aldığı maaş piyasada dönüyor. O bir hafta on günlük bi canlılık getiriyor memlekete. Onun dışında dediğim gibi üreten bir memleket değil. Tamamen tüketim üzerine kurgulu bir memleket. Bunu söylerken ne kastediyorum. Örneğin lokantalarda işte, şu anda konusu olan kahvehanelerde ondan sonra işte mağazalarda mütevellit bir yer. Yani üretim anlamında değil de işte daha çok tüketim üzerine kurulan bir şehir. Bu da çok sağlıklı, çok sağlıklı değil yani ben kendi düşüncem. Çok sağlıklı olmadığını düşünüyorum. Bunu biraz daha... Tabi ki tüketim de olacak. Yani insanın doğasında var bu zaten de. Tüketicinin yanı sıra biraz da üretim olsa, insanlar biraz daha faydalı olmaya çalışsa üretim anlamında daha iyi olurdu diye düşünüyorum. Ama maalesef yani o manada geçmişten gelen birtakım politikalar gerek hükümet politikaları, devlet politikaları buraya çok, o manada çok şey edilmedi yani çok meyledilmedi. Herhangi bir yere oranla bu konuda memleketimiz baya bi zayıf, baya bi geride. Bunları söyleyebilirim."* (K5, memur, 49 yaşında).

Modern anlamda kurulmuş kantinler bile kahve kültürünün belirleyiciliğinden kaçamamıştır: *"Mesela bizim Orman İşletme var. Orman İşletme var. Bu Sancak*

İlköğretim'in arkası... Orda onun kantini var. Orasını dahi kahvehaneye çevirmişler yani. Düşünün yani orda çoğumuz yangından geldiğimiz zaman, sanki kahve ortamıymış gibi... Aslında bizim özümüzde var gibi. Ya millet niye evinde çay içmiyor da gelip... Dikkat ederseniz çoğu yerde kaldırımlar dahi dolu yani. Daha önce burası hiç olmadan önce... Belki ne zamandır görev yaptığınızı bilmiyorum ama. Burası yokken bile, yani dolu, kaldırımı başından ucuna kadar dolu kahvehaneler vardı. Türkiye'nin en çok kahve bulunduran illerinden biridir Siirt.” (K40, itfaiyeci, 29 yaşında).

K40'ın yaptığı açıklamaya benzer şekilde kaldırımlarda oturan insanların gündelik hayatı engellediği yönündeki eleştiriler de mevcuttur. Bunlar arasında yapılan eylemler⁴⁰¹ ile Siirt Belediyesi'nin yaptığı düzenlemelerde de görülmektedir. Çalışmamızın katılımcılarından K40'ın de kültürel dokunun vazgeçilmezliğinin, aynı zamanda memnuniyetsizliğin de hissettirildiği bir açıklamadır.

Bütün bunlara rağmen bazı katılımcılar, kahvelerin küresel kültürün etkisi dışında bir tanım edinmediğinin altını çizilmektedir. Bunun için bireyselleşmenin artışı ile geçmişteki bir aradalık yer değiştiriyor. Ancak sürecin mekânda yer değiştirmesi yakın bulunanların temasını dışarıda bırakmıyor. Bunun için katılımcımızın verdiği iki farklı cevap yalnızlığın arzu edilebilirliğini bireysellelikle harmanlarken, öte yandan kendi topluluğunun dışında kalmadığını da gösteriyor: *“Yani eskiden benim bildiğim kadarıyla şöyle, insanların ortak buluşma noktasıydı kahvehaneler. Ortak bi, bir şeyler yapmanın, bir şeyleri paylaşmanın bir yeri idi. Ama şimdiki kahvehanelerin durumuna baktığımız zaman, insanların hani eskiden oyunlar da yapıldı. Şeyler de yapıldı. Ama şimdi insanların, kahvehaneler eskiden ortak, ortaklaşa kullanılabilecek bir yerdi. Herkesin buluşma noktasıydı. Ama şimdi kahvehanelere baktığımız zaman uzaklaşma noktası olarak görüyorum ben. Hani bir insanın dert mi diyeyim artık, iş tasası mı diyeyim... İnsanların uzakma, uzak kalma noktalarıdır. Yani farklılaşan kısmı, eskiden birlik-beraberliği temsil eden bir şeydi. Yakınlığın şeyiydi, simgesiydi. Ama şimdiki kahvehaneler kültürüne baktığımız zaman da, bi uzaklaşma şeyini görüyorum ben.”* (K38, proje koordinatörü, 25 yaşında).

⁴⁰¹ <http://www.sozcu.com.tr/2016/gundem/siirtte-kadinlardan-kaldirim-iskaline-tepki-eylemi-2-1260892/> (Erişim Tarihi 12.11.2017)

“İnsanların bir şeylerden uzaklaşmaya çalıştığı bir yer olarak... Yani bi türlü türlü sıkıntılardan uzaklaşmaya kendilerini, kendilerine daha rahat bir ortam sağlamak için gelinen bir ortamdır. Yani arkadaşlık ilişkilerini pekiştiren bir ortam...” (K38, proje koordinatörü, 25 yaşında).

Kahvehaneler az da olsa gerçeğe karşı sanal gerçeklik üretmiştir. Bunun için uygun bir tanımlama simülasyon olacaktır. Simülasyonun en belirgin özelliği, gerçeğin yerini almış modellerden oluşmasıdır.⁴⁰² Kahvehaneler geçmiş yapılanmalarının aksine, modern görünüme bürünmüştür. Burada asıl olan, gerçekliğin bir başka gerçeklik altında sahiplenilmesidir. Katılımcılardan birkaçı kahvehanenin yerini, modern tarzda içeceklerin ve mekânların hatta geleneksel mekânda farklı eşyaların aldığının farkındadırlar. Bunun için birkaç örnek: *“Gerçek bir otantik yapısı yok mesela şuranın(bulunduğu kahvehaneyi kastediyor) diyeyim. Gerçek bir kahvehane diyemeyiz. Hele özellikle Türkiye’de son dönem kafe kültürünün tam oturmasıyla beraber o kültürel daha otantik daha geleneksel olan değerler de aslında çağın gereklerine uygun olarak kendini modifiye ediyordur. Eskiden demle kaçak çay içenler, şimdi artık Starbox’ta Americano içiyorlar yani.”* (K11, çocuk doktoru, 36 yaşında).

“Önce kahveler zaten önce yani sana bir şey söyleyeyim mi? Adı üstünde eskiden kahvehanelerdir. Sen bakarsan önce sandalyeler ufaktı ya da eski mesela tahtadan yapma sandalyeler vardı. Tahtadan yapma mesela masalar vardı. Yani şimdi bakıyorsun her sene başka bir çeşidi çıkıyor. Yani, yani sen bakıyorsun çoğu müşteriler temiz yerlere gitmek istiyor. Yani daha farklı şeyleri gitmek istiyor.” (K19, kahvehane sahibi, 35 yaşında).

Değişimin kaçınılmaz olduğu ve kahvehanelerin de bu değişimden kurtulamayacağı yönündeki savunu için: *“Şimdi aslında baktığın zaman eskiden Türkiye’nin genelinde olan bir kültür bu. Ama ne diyeyim? Güneydoğu, Doğu biraz kırsal bölgeler diyeyim daha doğrusu şehir kültürüne tam olarak geçemedik biz. Mesela büyük şehirlere baktığımız zaman o kültür kalktı. Mesela kahve kültürü yok. Kahve kültürü yok. Şimdi ne olmuş aynen şu şekildeki mekânlar gibi (karşıdaki kır pidesini kastediyor) masalar kurulmuş, insanlar geliyor, eğleniyor, gidiyor. Ama daha çok kırsal*

⁴⁰² Jean Baudrillard, *Simülakrlar ve Simülasyon* (10. Basım), (Çev.: O. Adanır), Doğu Batı Yayınları, Ankara 2016, 34.

bölgelerde ise halen bu kahve kültürü devam ediyor.” (K21, Tarih öğretmeni, 44 yaşında).

Küresel dünyada kentler giderek zamanın nasıl tüketilebileceğine yönelik gelişme gösterirken kahvehaneler bunun karşısındaki ağırlığını korumaktadır. Aşağıda katılımcıların verdikleri cevaplar, kahvelerin varlık gerekçesi olarak alternatifsizliğin yarattığı çaresizliğe cevap bulma arayışı olduğunu gösteriyor. Bu çaresizlik üçlü bir okumayla değerlendirilebilir: işsizlik, sosyal alandaki alternatifsizlik ve iklim. Bunları katılımcılar şu şekilde değerlendiriyorlar: *“Mesela Siirt’te dikkatinizi çekerse şöyle bir şey var. En çok kahvehane var. İkinci sırada lokanta var. Üçüncü sırada da camiler var. Mesela bunlar nedir? Millet, herkes mesela kahveler doludur. Niye doludur? İş olmadığı için doludur. İş olsaydı, herkes işine giderdi. İş yok, oturuyorlar.” (K30, şoför, 30 yaşında).*

“Yani alternatifsizlik söz konusu... Yani başka türlü herhangi bir imkân olmadığı yerlerde kahvehaneler kendi kültürünü kendisi oluşturuyor bence. Biraz da işlev ve ihtiyaçla alakalı bir şey sanki...” (K52, öğretim görevlisi, 42 yaşında).

“Yaşadığımız kültürle elbette ki var. (Bunu biraz açar mısınız dediğimizde) Mesela İzmir’deki benim yaşımdaki öğretmen kahveye çok takılmaz. İzmir’de yaşayan bir insan, İstanbul’da yaşayan bir insan... Ama maalesef Siirt’te benim yaş grubumda istersen öğretmen ol, istersen işsiz ol, istersen bir özel yerde çalış ortak yeri kahvedir. O da söyledim size sosyal etkinliklerin kısıtlılığı, mekânların azlığı... Burayı kahvehane nasıl oyun oynanan yer ve oturup çay içilen yer olarak ben ikiye ayırıyorum. Ben mesela burayı gelip muhabbet edilen, çay içilen bir mekân olarak... Mesela kahvehane dediğimiz iki çeşit kahve, kahvehane çeşidi var: Bir gelip çayını içtiğin iki orda oyun oynadığın olarak görüyorum. Biz burda gelip muhabbetimizi yapıyoruz sadece.” (K3, Türkçe öğretmeni, 35 yaşında). Aynı katılımcı bir başka cevabında:

“Aslında burayı bölge insanı için mecburi olan bir mekân, mecburi gelinen bir mekân. (Mecburiyeti olanaklı kılan şeyler neler diye sordüğümüzde) Yani tercih kısıtlı, yani sosyal yaşamı kısıtlıdır. Başka mekânların olmayışı, kültürel faaliyetlerin eksikliği, mesela bir tiyatro eksikliğini ben çok görüyorum burada. Tiyatroların eksikliği... Ondan sonra diğer sosyal aktivite eksikliği yani herkesi kahveye itiyor. Bak bu kahvede her türlü meslek grubundan insanlar var. Entelektüel nüfus içerisinde bulunanlar var. Hiç

ee, hiç okul okumamış... Burda her türlü kişiye, yani rastlayabilirsiniz. Kahvenin öyle bir özelliği var. Öyle bi özellik var.” (K3, Türkçe öğretmeni, 35 yaşında).

“Var, var yani... Tüm sani... Yedimizde böyle gördük, yirmimizde de böyle gördük. Ve böyle de devam ediyor. Yani bi faaliyet, değişik bi faaliyetler olmadığı için Siirt'te daha doğrusu. Yani gezip turlayalım dediğimiz zaman, sadece Güres akla geliyor. Orayı bi tur atalım, geelim. Zaten yoruluyoruz. Niye yoruluyoruz? Çünkü alışkanlık olmadığı için... Yürüme alışkanlığımız olmadığı için, gezme alışkanlığımız olmadığı için... Yani gezme alışkanlığımız neden yok deseniz de... Çünkü başka bir yer yok. Şehir dışında bazı güzel yerlerimiz var. Kale gibi, Tillo gibi yerler... Onlara da arabayla gidip geliyoruz. Bir-iki saatliğine gidip geliyoruz. Yani başka bi yapılacak bir şey olmadığından dolayı...” (K46, iç dekorasyon ustası, 24 yaşında).

“Tabi tabi yani. Genelde Siirt'te çoğu insan işsiz olduğu için de haliyle de alternatif de yer yok. Yani evden çıktığım zaman belki 2-3 saat yürüsem bile ondan sonra gideceğim tek yer kahvehanedir hani. Başka bir yere gidemem. Yani Siirt'teki işte sosyal, kültürel faaliyetlerin en büyüğü kahvehane kültürüdür. Biz burada otururuz. Burada her şeyimizi geçiririz yani. Hatta eşlerimiz, annelerimiz bile hangi kahvehaneye takıldığımızı da çok iyi bilir. Çocuklarımız bile... Gittiğimizi... Bulacakları yer de belli...” (K7, idareci, 40 yaşında).

“Mutlaka... Bizim bu bölgemizde yani kahvehanelerin aslında yani oluş sebebi mevcut geleneksel şeylerden geliyor. Şöyle yani... Bölgedeki işsizlikten, bölgedeki işte diyelim sosyal yapıdan, işte park veya eğlence yerlerinin azlığından, işte kitap okumanın fazla yerleşmediği, yani aile şeyden dolayı bu şekilde buraya böyle bir yönelim var. Ve aslında belki de bu yani bizim isteğimiz dışında olan bir şeydir. Yani farklı şartlar olsa, farklı eğilimler olsa belki de başka başka, farklı şeylere yöneleceğiz. Ama bu imkânların yani oluşturulması lazım. Yani biraz da bunun yani etkisi var. Yoksa normalde kahve illa hepimizde, hepimizi yani babadan ya da geleneksel, tarihimizden gelen bir şey değil aslında... Yani diyelim daha önce böyle bi yani bu kadar aşırılıkta bi kahve kültürü yoktu bu bölgede. Şimdi diyelim hayvancılıkla uğraşan insanlar artık yerleşik alana geldiklerinden dolayı, büyük bi nüfus yığılması da var. Normalde burada gidip yaylaya çıkabilse insanlar yazın mesela Siirt boş kalır. Kahvehaneler de boş kalır... O da olmadığından dolayı şimdi hem köylü, hem hayvancılıkla uğraşan

insanlar, hem memur kesim, hem öğrenci herkes yani zamanının çoğunu kahvehanelerde geçiriyor. Bu da farklı şeylerden, farklı nedenleri var yani tabi bunun altında. Bi yani geleneksel bir şey değil aslında yani... Bizim kültürümüzle de bi alakası yok yani.” (K42, memur, 48 yaşında).

“Yok, bu tür şeyler yok ya işte... Kahvehane şöyle mesela işin yok, arkadaşın arıyor ‘Kahvehanedeyim, gel oturalım, bir çay içelim. Gel oturalım, bi 10 dakika serinlenelim veya vesaire...’ İş olmayan, genellikle Siirt’te işi, milletin işi yok güçsüz. Siirt’in %70’i de hayvancılıkla uğraşıyor. Hayvancılık dediğimiz de, günde üç öğün yemeğini veriyor. Yemeğini verdikten sonra kahvehanede oturuyor. İşte borçlusudur veya arkadaşısıdır veya dışarıdan gelen misafiridir. Boş zamanıdır gezilecek değil dinlenmesi için falanıdır.” (K43, baytar, 35 yaşında).

K43’ün de üzerinde durduğu gibi işsizlik yaşam(a) faaliyetlerindeki daha genelinde insan varlığındaki eksikliği ortaya koyması açısından ilgi çekicidir. İşsiz olmak güçsüz olmayı, yaşamın gerektirdiklerine uzaktan bakmaya yol açan temel etkidir. Bu temel etken, yaşamdan alınacak doyumunu eksiltmekte, çoğu zaman yok saymaktadır. Konumuz küresel ve geleneksel arasındaki uzlaşım ya da aykırılık olsa da her dönemin genel karakteristiği işin insan yaşamının vazgeçilmezi olduğunu göstermektedir.

“Sosyal aktivetinin az oluşu milleti kahvehanelere yönlendiriyor, bir de iklim koşulları. Sıcak buralar, yani evler hep sıcak... Dışarıda oturmak, ya şeyde oturmaktansa, evde oturmaktansa kahvede oturuyorlar. Yani öyle... Böyle kendini dışarı atıyor. Dışarıya atınca da, oturacak yer olmayınca kahvehane. Başka şu 500 metrelik caddede 10 tane kahve var. Yani 50 tane kahve var. 10 tane demeyelim. 50 tane vardır yani. Demek ki talep var ki o kadar fazla bi şey var yani.” (K31, güvenlik elemanı, 36 yaşında).

"Tabi şimdi kahve kültürü ayrı hocam. Kahve kültüründe orada oyun, orada oyunlar oynanıyor. Okeyidir, tavlasıdır, kağıdıdır, başka şeyler oynanıyor. Ama burada dikkat ettinizse herkes oturuyor. Arkadaşlarıyla sohbet ediyor. Bu şekilde vakit geçiriyor. Yani burada oyun şeyi yok. Çünkü şöyle bir şekil... Kahvelerde, oyun yerlerini çoğunlukla mesela sigara ortamı çok fazla. Sabahtan akşama kadar oturuluyor. Mesela aralarda mesela okey salonları var. Mesela gider bakarsanız orda

sabahtan akşama kadar oturulur. Kapalı alan, fazla da... Hava almaz. Bakın mesela... Şurada şeyleri açmış(dış mekân serinleticileri kastediliyor), millete yardımcı olmak için de bu püskürtmeli sular da getirmiş. Yani nispeten oturma olarak... Çünkü başka yok. Yani Siirt'te şöyle bilmiyorum Siirt'i ne kadar tanıyorsunuz. Bilemiyorum. (4 yıldır dediğimizde) 4 yıl oldu. Az çok tanıyorsunuzdur Siirt'i. Park alanı yok. Aileni alıp da gezecek bir yerin yok. Böyle olunca da şimdi geceleyin bi Ramazan'da belki Siirt'te bulundunuz. Yani Siirt'te Ramazan bir bam... Bambaşkadır. Keşke her zaman böyle olsa... Aileni alıp da mesela çıkıp da bir dolaşabilsen. Bir yere gidebi... Adam aileni alıyorsun. Nereye götürecen? Bi Kızlar Tepesi var. O da sözde piknik alanı, piknik alanı demeye bin şahit lazım. İnşallah yeni bu belediye bir şeyler yapmak istiyormuş oraya. Hiç olsa oturulacak, bir yere gidip de oturulacak bir şeyin yok. Yani bi aileni alıp da... Sadece bu merkezde değil. E... Bir su kenarına gidip de, bi dinlenebileceğin bir yer bile yok. Öyle olunca da eşlerimizi eve bırakıyoruz. Biz kahve köşelerine, çayhane köşelerinde oturuyoruz hocam." (K4, sınıf öğretmeni, 57 yaşında).

Kimlik için en görülebilir sahne, çekim alanlarıdır. Bireyler günlük yaşamda yer edinirlerken en çok mekânların cazibesine kapılırlar. Mekânlar, bireylere boşalmak için mümkün alternatifler sunar. Bunlar yapılmak zorunda olduğu düşünülen pek çok şey arasından, birey için özgürlük yarattığı varsayılan kısa süreli nefes alış pratikleridir. Siirt, bu noktada alternatifler ile olasılıkların yinelenebilir çerçevesini çözümlemek için elverişli bir kenttir. Siirt yaşama aktif katılımı imkânlar dâhilinde geliştirirken, kendisine zorunlu duraklar türetmiştir. Kahvehaneler adıyla söz edebileceğimiz bu yerleri bir katılımcımız şöyle açıklamaktadır:

"Şöyle düşünelim. Yazlık mekânların olduğu bir yerde ve yazlık mekânlara ulaşma imkânı olan insanların kahveye gitmek gibi bir düşüncesi olmazdı hiç kuşkusuz. Mesela Kurtalan'da, Siirt'te insanlar iki ay boyunca kendisini Tatvan, Ahlat, Adilcevaz gibi mekânlara atarak bu ortamın sıkıcılığından kurtulmaya çalışıyor. Genellikle işte klima ve soğutma imkânı evinde bulundurmayan insanlar daha serin kahvelere kendisini atmanın alternatiflerini düşünüyor. Bu anlamda kahveler kimi yerde zorunlu durak yerleridir. İnsanların dinlenme ve biraz da tek boyutluluktan kurtulmak için gidebildiği, açılabilirdiği sosyal bir mekân olarak düşünebiliriz." (K52, öğretim görevlisi, 42 yaşında).

“Yani normal çay salonları bundan 6-7 ay ..., 6-7 yıl önceye kadar da bu kadar çoğunluk yoktu. Ŗu anda işsizlik oranı ve gezme yerinde, görme yerinde o fazlalık olmadığı için çoğunlukla herkes kahveye dönüyor. Ve Ŗu anda da en uygun iş... Kimse... Bir işçi başka bir kimsenin altında artık kalmıyor. Yanında alışmıyor. On milyarı bulan kahve açıyor. Ve bu yüzden Ŗu an üç adımda bir,  dükkânda bir diyim bir kahvemiz var Siirt'te.” (K46, i dekorasyon ustası, 24 yaşında).

“Yani burda zaten bize uygun bir ortam olduğu için ve bize uygun bi yani... Yani konuşulacak şeyler olduğu için biz buraya takılıyoruz. Yoksa normalde diyelim başka bir ortama gireriz. Bu değerleri burada şöyle yani diyorum ya televizyon izliyoruz evde kalabalıktan dolayı gelip kahvede daha iyi izliyoruz. Ya da işte kahvede stres, günlük stresimizi atıyoruz. Yani herhangi bi Siirt'te de park sıkıntısı var diyelim. Yeşil alan sıkıntısı var. O yüzden insanlar yani sıcak havadan dolayı genellikle yazın kahvelere geliyor. Kışın da bu sefer yine aynı şekilde, yani kışın da gene sıcak ortam diye gelip aynı şekilde oturup, sohbet ediliyor. Yani başka...” (K42, memur, 48 yaşında).

“Aslında eve kapanmaktan daha iyidir. Yani hiç olmazsa dostlukları yani görüyoruz, arkadaşlıkları görüyoruz. Öyle... Evde kapanmaktan daha iyidir bence. Ben yle düşünüyorum.” (K39, işsiz, 26 yaşında).

"Kahvehane Siirt'te 'tembelhane' olan bir yer... Yani iş milletin işsizliğinden, okeyinden, boş vakitlerinde vakit geçirdiği bir yerdir. Başka bir şey değil Siirt'te. Çünkü Siirt'te Ŗu anda bakarsan Ŗu Güres Caddesi'nde şöyle yukardan faklten tutun Güres Caddesi'nin sonuna kadar, gidinceye kadar gözünüze çarpan sadece ve sadece kahvehanelerdir. Ŗu, bu arada nereden bakarsanız tahminimce bir 20 tane kahvehane var. Hani ay salonu diye. Bir de kahveler, oyun salonları hariç... Bunların yanında internet kahveler de var. Bu işsizlikten kaynaklanan, sosyal etkinlikler olmadığını gösteren bir şeydir benim şahsi görüşüm. Görünen de odur. şahsi görüşü de bırakın görünen odur. Mesela az önce dediğim gibi biz ğretmeniz. Ŗu anda tatildegiz. İmkânlar dâhilinde biz de tatil yapmak isteriz, tatile girmek isteriz. Ama imkânlar olmayınca ne olacak evden ık kahvehaneye, kahvehaneden eve... O şekilde de çalışıyoruz sabahtan akşama kadar geliyoruz. Burda oturuyoruz. Sohbet ediyoruz Osman arkadaşlarla. Bu şekilde vakit geçiriyoruz.” (K4, sınıf ğretmeni, 57 yaşında).

"Valla şimdi şöyle... Eğer işsizlik olmazsa, işsizlik olmazsa kahvelerin hiçbir değeri yok. Sadece bir hafta sonunda gelir, konuşulur, oturulur, sohbet edilir. Ama tabi ki böyle piknik yeri olsa aileni alıp da gidip gelebileceğin bir yerin olsa onların da hiçbir değeri kalmaz. Ama bugünkü özellikle ben Siirt için söylüyorum işsizlikten kaynaklanan sorunlardan dolayı kahvehaneler şu anda Siirt'te bir numara. Yani değeri çok çok farklı. (Gülüyor) Onlar olmazsa oturacak yerimiz yok (Gülüyor)." (K4, sınıf öğretmeni, 57 yaşında).

Kahvehaneler gündelik hayat için her zaman olumsuz tanımların muhatabı olmaz. Yerine dışında ve kimi zaman içinde kalan kimselerce olumlu nitelemeleri de çağrıştırır. Yukarıda da sözünü ettiğimiz bütün bu olumsuzlamaların karşısında, kahvehanelerin olumlu birtakım özellikleri de söz konusudur. Mekânı sahiplenenler bu olumsuzlamayı ortadan kaldırarak çok farklı kesimlerin toplandığı, entelektüel birtakım çağrışımları içerisine alan bir yer olduğu konusunda ısrar etmektedirler. Dolayısıyla dikkat edilmesi gereken hangi anlam çizgisinden olaya yaklaşıldığıdır:

"Kahvehane o kadar da aslında kötümsecek yerler de değil. Şimdi kahvehane dediğimde sanki şöyle bir alt kültür akla geliyor. Alt kültür insanların takıldığı bir mekân olarak akla geliyor. Aslında öyle de değil. Çok güzel sohbetlerin yapılabildiği, çok güzel entelektüel muhabbetlerin yapılabildiği bir mekân da olabiliyor. Hani sırf taburede oturuyorsun ya da diğeri koltukta oturuyor o farklı kılmıyor koltukta oturmanı tabi. Bazen burda bu sandalyenin üzerinde de ülkenin gerçekliklerini ya da dünyanın gerçekliklerini ya da entelektüel bir muhabbet yapabilirsin. Kahvehane o kadar da boş insanların takıldığı yerler değil... Yani şimdi sizin çalışmanız bunun üzerinedir büyük ihtimal. Boş gezen, işsiz, kahvehanelerin fazlalığı, evet kahvehanelerin fazlalığı, bölge insanındaki işsizlik belki onun içindir. Ama ben o kadar da yani kahvehanelere takılan insanların boş olmadığını düşünüyorum. Herkes için değil tabi. Mesela bakın görüyorsun beş tane öğretmen burada takılıyor, biz burada takıyoruz. Andera'da da gidiyoruz. Mesela Life Point'e de takıyoruz. Mado'da da oturuyoruz. Şehr-i Saray'da da oturuyoruz. (Peki onlardan farkı ne ki şu an buradasınız diye sordüğümüzde) Ya şimdi onlardan farkı ne? Ya şimdi orda çeşitlilik... Mesela farklı nedir biz... Ben kendim için söyleyeyim. Ben her zaman geliyorum burda bir tanıdık bulabiliyorum. Oturup muhabbet edebiliyorum. Ama mesela bir kafede bunu yapamıyorum mesela. Tek başıma oturmayı da sevmiyorum." (K3, Türkçe öğretmeni, 35 yaşında).

“Kahve kültürü şüphesiz yani insanların şöyle algılayabileceği bir yer değil... Ya işte herkes cahildir, işsiz güçsüz olan herkes burada oturuyor. Öyle değil, ben öyle görmüyorum. Son derece kendini bilen, son derece bir düzey yakalamış olan insanlar da gelip buralarda oturuyorlar. Ve bu oturulan ortamlarda da işte dünya meseleleri konuşuluyor. Diğer farklı şeyler de konuşulur, yerel şeyler de konuşuluyor. İşte örf adetten bahsediliyor. Kültürel şeylerden bahsediliyor. Öyle yani...” (K28, emekli, 53 yaşında).

Muhatapların yakınlık duyduğu bir evren olarak kahveler, kültürel sahanın vazgeçilmezleridir. Her ne kadar Siirt'te yukarıda sözünü etmiş olduğumuz gibi olumsuzlukları olsa da kahvehaneler, büyük ölçüde olumlu çağrışımlarla anılır. İnsanlar Siirt kahve kültürüne benzer bir deneyimle dışarıdaki kahvehaneleri de sahiplenme eğilimindedir. Katılımcılarımızın aşağıda söylemiş oldukları gibi rahatlama kendinle baş başa kalma, diğer her şeyden kaçış pratiğiyle örtüşüyor. Sonuçta kahvehane, kültürel özelliklerin vazgeçilmezlerinden olmaktadır: *“...Mesela ilk üniversiteye gittiğim zaman... Burdur'da okudum ben. İlk aradığım şey kahveydi. Tek başımaydım. Daha hiçbir arkadaşı da, ortam oluşturamamışım. İlk günlerimde... Burdur sokaklarını dolaştım. Ara sokaklara da girdim. Aradığım yer ne biliyor musunuz? Bi kahve... Rahatça oturabileceğim, ha kafeteryalar vardı. Ne bileyim belki de bu kültürün vermiş olduğu şeydir. Orda ben, oralara gidemedim. O büyük masalarda, o büyük sandalyede oturmak istemedim. Gittim tek tek Burdur'un bütün sokaklarını ama... En sonunda en ücra köşede, ufacık bir kahve buldum ve orda oturdum. Ve canım sıkıldığı zaman da oraya gidiyordum. Tek başıma gidiyordum. E belki dışarıdan gelen insan, belki şu an sizin sandalyeye oturduğunuz zaman, çok zorlanırsınız. Beliniz ağrır, şey yapar. Burası insanı rahatlatıyor. Bakın, gerçekten rahatlatıyor. Rahatlatıyorum ben burda. Oturuyorum sessiz sessiz, belki bakın tek başımayım. Oturuyorum, çayımı içiyom. Şöyle hafif televizyon da izlerim. Oturuyorsunuz kendi başınıza, bir rahatlama merkezi. Belki kaçış noktası rahatlama olduğu için, bazı tek başınıza o zaman gelip öyle rahatlıyorsunuz.”* (K21, Tarih öğretmeni, 44 yaşında).

“Sadece boş insanların değil, sadece işsiz insanların takıldığı bir mekân değil bence burası... Aslında biraz da sanki mecburi, mesela ben bazen buradan yürüdüğüm zaman uğramadığım gün yok yani... Mesela geçen hafta Antep'teydim. Antep'te arkadaşşıma direk... Şey kardeşim orda öğretmen şu an, Edebiyat öğretmeni kendisi...

Bi işte Salı sonlarıyla geri gittik de kendine gittik. Direkt gözüüm kahve arıyordu. Yani oranın kahve şey oturduk bir yere müzik de şey, canlı müzik değil de oturuyorlar işte orda müzik falan çalışıyorlar. Bazen dedim ki keşke bizimki de böyle olsaydı. Farklılık var aslında oradakilerle buradakilerin. Ama genel olarak yani, küresel olarak aynı bence... Yani insanlar sadece huzur duyuyorlar, rahat hissediyorlar kendini. Hem de hiç hissetmediğim kadar kendimi burada kendimi rahat hissediyorum.” (K40, itfaiyeci, 29 yaşında).

Gündelik hayat, geri beslemenin toplumsal yeridir. Atakalan şey, toplumsal bütünün ürünüdür. Burada, insanlar gündelik hayatlarını yaşayabildikleri sürece, eski ilişkiler yeniden oluşur.⁴⁰³ Bu bakımdan gündelik hayatın sürekliliği için kahvehanelerin varlığı gereklidir. Bu sürekliliği dönük çözümlemeler için: “Devamlılığı aslında tüm kültürel, geleneksel değerler gibi bir ihtiyaçtır. Çünkü bu kişinin genetiğinde nasıl ki hastalıklar genetik geçişliyse, aslında davranışlar da genetik geçişlidir ve davranış kalıplarını oluşturan da geleneksel değerlerdir. Anlatabiliyor muyum? Mesela aynı, tek yumurta ikizlerini birini buraya bırakın. Birini Amerika noktasına bırakın. Birtakım mimikleri, mizaçları, yaşam bakış açıları birbirine benzer. O benzerliği yaratmazsa genetik geçişlilik kültürel değerlerimizdir. Onları bir noktada bir araya getirir. O devamlılığı sağlayan da kişinin varlık nedenleridir.” (K11, çocuk doktoru, 36 yaşında).

“İnsanlar gelenekleri yine götürüyorlar. Yani şimdi nasıl anlatayım? Geçmişten günümüze kadar bu kültür değişime uğramakla beraber insanlar yine buraya... Dediğim gibi yani derdi olan gelir, neşesi olan gelir, sıkıntısı olan gelir. Biriyle konuşur dert atar, derman atar. Bir şeyini paylaşır, derdini paylaşır. Derdini etraftakilere, derman olmaya çalışır. Yani bu tür yerler günümüzün de, geleceğin de, geçmişin de değişmez yerleri... Yani bu şey sönmez. Bu tür ortamlar, kahvenin ortamları hiçbir zaman şey yapmaz, bitmez yani. Özellikle bizim insanlarımız çünkü böyle yetişmiş. Ben küçükken ne yapardım. Babam giderdi. Yani ben gidiyorum. Benden sonra benim oğlum da gidecek diye düşünüyorum yani. Çünkü eskiden beri var olan bir şey...” (K12, astsubay, 40 yaşında).

⁴⁰³ Henri Lefebvre, *Modern Dünyada Gündelik Hayat* (4. Basım), (Çev.: I. Gürbüz), Metis Yayınları, İstanbul 2016, 44.

“Şimdi Türkiye’de çok farklı kültürler var. Güneydoğu’da bence en iyi kültür bu... Yani Güneydoğu için iyi bir şey kahvehane. Hani İstanbul’da kahveler açsanız kimse oturmaz da, Güneydoğu’da olabilir.” (K36, dış doktoru, 34 yaşında).

3.3.3. Gerçekliğin Yön Değiştirmesi: Yeni İletişim Dili

Basının doğal tarihi, hayatta kalmayı başaran türlerin tarihidir.⁴⁰⁴ Hayatta kalmayı başarmaya yarayacak pek çok etken, bireysel birikimlerin topluluk için anlamlı bir koruyucu ileti haline gelmesiyle olanaklıdır. Burada birey kendiliğini tecrübelerin deryasına yerleştirdiğinde, farkında olduğu değerler sadece kendisiyle sınırlı kalmaz. Yerine çok daha geniş bir çevreye, onun alışkanlıklarına, sorunlarına, hoşnutluklarına kulak vermeye başlar. Bu durum, bireyin hayatını dışında kaldığını varsaydığı dünya değerlerine daha aşına kılar. Farklılığa ve farklılık içindeki kültüre yabancılaşma sona ererken, sempati düzeyleri ilginin hangi ucuna daha yakın pozisyon aldığıyla şekillenir.

Öte yandan Steven Levy’nin ifadesiyle aklın ürünleriyle dünyayı yeniden kurma, gerçekliğin yön değiştirmesine de yol açar.⁴⁰⁵ Teknoloji üzerinden kurgulanan dünya, geçmiş birliktelik temsillerini de ortadan kaldırmıştır. Bunun yerine yapay düzene aşına olan insanların birlikteliğini bırakmıştır. Kitle iletişim araçları dünyanın yaşanan, belirsiz, olaysal karakterini ortadan kaldırır. Yerine birbirine türdeş, birbirlerini anlamlandıran ve birbirlerine gönderme yapan bir araçlar evrenini geçirmek için nötr hale getirir.⁴⁰⁶ Verilen mesaj, anlamlılığın sona erdiği yenilendiği, içeriğin boşaltıldığı bir çizgiye taşınır. Başlangıçta bireyciliğin artışıyla kök salan küresel-düşsel yolculuk, gerçekte önemsizleştirdiği kimliğiyle, geriye yitilmiş bir anlamlılığın bulanık görüntüsüne bırakır. Burada artık duyguların, ihtiyaçlar hiyerarşisinin tatmini artarken, silikleşen bir toplumun ayak izleri görülür.

Tam da bu noktada kahvehaneler, yaygın kitle kültürün yayılmasında geleneksel toplum yapıları için önemli birer etkidir. Geçmişte söylenti ile sürdürülen bu birliktelik zamanla radyo, gazete, televizyon ve internetle etki alanını çokça genişletmiştir. Bununla birlikte yukarıda sözünü etmiş olduğumuz küresel paylaşım

⁴⁰⁴ Robert E. Park, “Gazetenin Doğal Tarihi”, R.E. Park, E.W Burgess (Der.), *Şehir: Kent Ortamındaki İnsan Davranışlarının Araştırılması Üzerine Öneriler*, (ss.125-142), (Çev.: P.K.Kayalıgil), Heretik Yayınları, Ankara 2015, 125.

⁴⁰⁵ Akt: Robins, *İmaj: Görmenin Kültür ve Politikası*, 37.

⁴⁰⁶ Baudrillard, *Tüketim Toplumu: Söylenceleri/Yapıları*, 142.

ağını artırırken, yerel değerlerin çok da uzağına düşmez. Yerel değerler etkinlik sahasında yine birincil pozisyonundadır.

Kitle iletişim araçları, bir yandan küresel kültürün taşıyıcılığını yaparken, diğer yandan yerel kültürlerin de taşınmasına katkıda bulunmaktadır. Uydu yayınları, internet, çeşitli reklam ve filmler arayıcılığıyla Amerikan kitle kültürünün özellikleri (Disney çizgi filmleri, Blue-jean, McDonald's hamburgerleri ve Coca Cola gibi) taşınırken; yerel diziler, reklam ve müzik programları arayıcılığıyla da yerel kültürün özellikleri taşınmaktadır.⁴⁰⁷

Marshall McLuhan'a göre, "Kitle toplumundan doğan, kitle kültürü kavramı yeni elektronik iletişim teknolojisinin hükümetler ve oligopollerin kontrolünde olmasından doğan medya sisteminin doğrudan bir ifadesidir."⁴⁰⁸ "İnsanlar davranışlarını örgütleme, davranışlarına karar verme konusunda bir düzeyde özerklik sahibiyse, kitle iletişim araçları üzerinden gönderilen mesajların bu mesajları alanlarla etkileşim içinde olması gerekir; bu yüzden de kitle iletişim araçları bir kültür biçimine, kitle kültürüne değil, teknolojik bir sisteme atıfta bulunur."⁴⁰⁹

Akıllı telefonlar da bu iletişim dilinin yön değiştirmesinde aracı olmuşlardır. Gençler ve yaşlılar arasında bir ayrıma gidildiğinde televizyona yaşlılar, internete yakın kitlenin ise gençler arasından çıktığı fark edilecektir. Bu durum birkaç marjinal örnekle, hangi kahvehanenin tercih edileceği konusundaki belirleyicilikle de örtüşmektedir:

"Arkadaş ortamı olduğu için... Yani arkadaşlar hep burda buluşmak istediği için... Örnek mesela internet kafeleri fazla tercih etmiyorlar. Çünkü burda mesela wifi var. Ondan sonra daha rahat... Kendi eviymiş gibi hissediyorlar ondan." (K26, lise öğrencisi, 18 yaşında).

Küresel kültürün iletişim dilinden farklı olarak geleneksel kültür, iletişimi daha özelleştirilebilir mekânlar üzerinden sürdürmektedir. Geleneksel toplumlarda birlikteliğin, iletişimin ve sosyalleşmenin kaçınılmaz sağlayıcısı olarak görülen yer, aile ve ev ortamıdır. Bundan sağlanması düşünülen tatmin gerçekleştikten sonra kahveye karşı yönelim ve onu sahipleniş hızlanmaktadır. Genç yaştaki katılımcılar tarafından evlendikten sonra buralara gelme, hem kendilerince hem de toplum tarafından hoş

⁴⁰⁷ Karakaş, *Modernlik, Küreselleşme ve Türkiye'nin Kimlikler Evreni*, 77.

⁴⁰⁸ Akt: Castells, *Ağ Toplumunun Yükselişi Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür*, 444.

⁴⁰⁹ Castells, 449.

görülmemektedir. Bunun temel nedeni ise, paylaşımın ve düzenin sağlamasıdır. Geleneksel toplumlarda aile kurumu, bireyler üzerinde baskın olması beklenen alışkanlıktır. Bu alışkanlığın sağlanabilmesi kahve kültürüne ara vermek, kimi zaman onu yok etmekle mümkündür:

"Yani dedemi pek görmedim. Ama babamda yok. Genelde evinde gücünde... Zaten evli olan kişi pek kahveye artık gelmiyor. Yani şu anda da bile evlenme çağımız gelmiş diyebilirim. Gençleriz. Bazı evlenen arkadaşlarımız olmuştur. Yani ayda bir, haftada bir, her gün gelen insan ayda bir ya da haftada bir geliyordur. Evlilik olunca daha çok evine düşkünlüğü... Yeni bir değişik bir hayatı olmaya başlamış, hayatına yeni bir insan girdiği için. Ona ayak uydurmak zorundadır. Yani o amaçla kahve kültürü biraz daha azalıyor o kişide." (K46, iç dekorasyon ustası, 24 yaşında).

Ancak yukarıdaki katılımcımızın söylediğinden farklı olarak, gözlemlerimiz bunun çoğu zaman geçerli olmadığını kanıtlar niteliktedir. Kahveye katılım aralığı değerlendirmeye alındığında, evliliğin ilerleyen safhalarında, aile kurumu sağlamlaştıkça ve yaşamda arzu edilen düzeni sağlamayla kahvelere 30 yaş üstü insanlar daha fazla oranda katılmaktadır. Öte yandan aile konusundaki beklentilerin olumlu yönde gelişmediği durumlarda da gündelik hayata uyum buradan sağlanmaktadır. Aşağıda K21 adlı katılımcımızın da söylemiş olduklarından yapabileceğimiz çıkarsama, kahvelerin bireyler üzerinde tatmin sağlayamadıklarına karşı bir tür yatıştırıcı özelliği sergilediği yönündedir.

Ancak bütün bunlara rağmen kahvehane sakinleri, var olan birliktelik değerlerini muhafaza etmek yönünde isteklidir. Aşağıda katılımcılar tarafından öne sürülenler, bu durumun birer kanıtıdır. Birliktelik sağlamak modern kültürün aksine geleneksel kültürde, bedensel temaslarla olanaklıdır. "Dünyada deneyimler yaşıyorsak içinde bedensel olarak var olduğumuz içindir: Deneyim bedenle cisimleşmektedir."⁴¹⁰ Bu bakımdan kahvelerde sosyallik ile bilgi paylaşımı örtüşmektedir. Haberdar olmak, ancak diğeriyle temasta bulunmak haliyle olumlanır: *"Ayrıcalıklı bir yaşamı vardır şüphesiz, ben öyle görüyorum. Çünkü kahveye gelmeyen... Ben emekliyim. Kendim üzerinden örnek vereceğim. Yani benim gibi bir emekli eğer kahveye geldiği zaman,*

⁴¹⁰ Robins, *İmaj: Görmenin Kültür ve Politikası*, 66-67.

yani daha fazla dünyadan haberdar oluyor. Çünkü aynı zamanda sosyal bir organizasyon gibidir yani burası yani.” (K28, emekli, 53 yaşında).

“Kahvede o zaman kopukluk oluyor. Bazen telefonları kaldırıp şey yapabiliyoruz. Yani diyoruz herkes kaldırsın. İnternete gömülüyorlar. Sosyal faaliyette bunu, yani telefonla ne diyorlar buna? İsmi tam çıkaramıyorum. İnternet üzerinden mesajlaşanlar, konuşurlar, sohbet ederler kim ne yapmış, ne etmiş? Onları takip ederler. O zaman bi kopukluk oluyor ister istemez telefon yüzünden. He sırf o kopukluk kalsın diye telefonları bile kaldırabiliyoruz.” (K46, iç dekorasyon ustası, 24 yaşında).

“Hiç örtüşmüyor. Çok değişik... Şimdi eskiden insanlar geliyordu kahvehaneye. Oturuyordu, sohbet ediyorlardı, çay içiyorlardı, sosyal ilişki kuruyorlardı. Şimdi herkes alıyor telefonu eline internete bağlanıyor. Varsa yoksa sosyal medya... Sosyal, normal diğer sosyal aktiviteler yok. (Bu olumlu mu, olumsuz mu dediğimizde) Olumsuz, baya bi olumsuz...(Neden diye sorduğumuzda) Valla insan, insanların karma ilişkileri ortadan kalkıyor. Fazla sosyalleşme, sürekli beyinleri teknoloji üzerinde olduğu için normal kültürel ilişkileri kaybediyorlar. Kültürel değerleri kaybediyorlar.” (K50, serbest meslek, 22 yaşında).

Bütün bunlara rağmen, iletişim geleneksel yapıda ağırlığını korumaktadır. İletişim bireylerde, hayata bağlılık ve onu sürdürebilmek konusundaki isteği canlandırır. İletişim sağlanamadığında ortaya çıkan sonuç, toplum ve bireyler açısından kaygı vericidir. Siirt ilindeki evlilik yapıları, yakın zamanlarda değişime uğramış olsa da, çoğunlukla kültürel bir özellik olarak görücü usulüyle gerçekleşmektedir. Dolayısıyla sevgi ve ortak paylaşım olmadan yapılan ve sürdürülmeye çalışılan evlilik zamanla bireyler için mutsuzluğun artışıdaki en büyük etkidir. Buradan duyulan eksiklik erkeklerde ve kadınlarda farklı yollarla telafi edilmektedir. Siirt genelinde kadınların evlerde buluşması, erkeklerin ise kahvelerde bir araya gelmesi aile yapısındaki bozukluğu onarır, gerginliği azaltır.

Bununla birlikte kadınlara nazaran erkekler, iletişim sağlamak konusunda daha sıkıntılıdır. Sözelimi yukarıda da değindiğimiz gibi tanımadan ve sevmeyen gerçekleştirilen görücü usulü evlilik ile birlikte kadın-erkek arasında iletişim kopukluğu ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda geleneklerden edinilen bir tutum olan babanın çocuğunu sevmemesinin meşrulaştırıldığı gelenek, iletişimdeki kopukluğu

haklılaştırmaktadır. Deborah Lupton'ın da ifade ettiği gibi duygu ve duygusallık kavramları kültür tarafından dışıl olarak kodlanmakta, buna karşılık rasyonellik ve duygusallıktan yoksunluk eril olarak temsil edilmektedir.⁴¹¹ Erkek için toplum ve özelde aile içerisindeki bu mahrem duygusal tarafın eksikliği, başka bir mahrem mekânın türetilmesinde etkilidir. Eril bir toplumda bastırılan kendilik değerleri için uygun bir alternatiftir. Kahveler, sosyalizasyonun kırılmalıklarını tamir için anlamlı aidiyet yaratıcıları olduğu kadar, bir tür deşarj olma yeri olarak da tanımlanabilir: “...Hani erkekler belki ne diyeyim kendini daha özgür hissediyorlar. Hani ne diyeyim belki bilmiyorum bayansınız belki ama olsun(Gülüyor). Ya burda inanın bakın ben mesela ben bazen şey yapıyorum. Akşamları dışarı fazla çıkan bir insan değilim ama. Evde daha çok takılırım ailemle birlikte. Ailemle birlikte takılmaya özen gösteriyorum. Çocuklar var. Onları çünkü öğretmeniz, sabahtan akşama kadar işteyiz. Çocuklarla da ilgilenmek lazım. O yüzden akşamları fazla çıkmam. Ama çıktığım zamanlar gece 11-12'ye kadar oturup, kahvede oturan insanlar var. Hatta bunu ben çok sormuşum da. Bu insanlar, bu saate kadar yapıyorlar? Bu insanlar ne yapıyorlar burada? Yani saat 12'lere kadar oturup, ne yapıyorlar diye. Onu birkaç kişiye sordum ben. Mesela yakın kişilere... Geliyorlar eve. Akşam yemeklerini yiyorlar. Akşam yemeklerini yedikten sonra bir bahane uydurup, bakın bir bahane uydurup dışarı çıkıyorlar. O tip aileleri ben şöyle bir gözlemlediğim zaman aile yapısında herhangi bir şey olmayan, mesela ne diyoruz? İkili ilişkisi çok zayıf olan aileler var. Mesela eşiyile paylaşmayan... Biliyorsun Siirt'te daha çok görücü usulü... Gerçi yeni yeni şeyler başladı ama. Eşiyile herhangi bir fikir alışverişinde bulunmuyor. Ne diyeyim? Yani normal bir evli insan... Hani derler ya... Mecburiyetten evlilik türleri vardır. Çocuk da vardır. Her şey vardır. Ama mesela gözlem yaptığım kadarıyla, o eşler arasında bir bağ yok. Onları birlikte tutacak bir şey yok. Biliyorsun insanların en çok anlaşılabildiği ortak özellik ne? İletişimdir. İnsanlar belki de o iletişimi evlerde göremediği için, sağlayamadığı için kahvelere geliyorlar. Özellikle erkekler... Kadınlar çünkü buna, bayanlar diyelim daha çok... Bayanlar bunu bir şekilde, Siirt için ben diyorum yine gideriyorlar. Komşu ilişkileri var. Evlere gidip gelmeler var. Biliyorsun Siirt'te ünlüdür. Dolmalar falan filan... Belki de siz de gözlem yapmışsınızdır. Biraz sonra saat onbir buçuk itibariyle, onikiden sonra yol, şeylere bakın. Ulaşım araçlarına bakın. Belediye otobüs, minibüslerine bakın.

⁴¹¹ Lupton, *Duygusal Yaşantı: Sosyo-Kültürel Bir İnceleme*, 160-161.

Çoğunun hepsi bayan... Bu bayanların çoğunluğu, büyük bir çoğunluğu nereye gidiyor? Komşulara girip, girmeye başlıyor. Tabi orda ne oluyor? Bol bol muhabbetler yaşıyor. Bayanlar kendilerini deşarj ediyor. Ama erkekler... İş, işten sonra ev, kendi ne yapamıyor? O iletişimi eşiyle de sağlayamıyor. Çocuğuyla da sağlayamıyor. Yine hani etrafta çok görüyoruz. Mesela çocuklarıyla oturup da belki de burada babamın yıllarca anlattığı şey vardı. Her zaman bize anlatırdı. Biz çocuklarımızı sevmeye korkardık. Ben sordum hatta. Neden baba? Mesela büyüklerimiz bize başka gözle bakardı. Yani çocuk sevilmez. Çocukla çocuk olunmaz. O şekilde büyüdük. E tabi ki şu anda yine Eski Siirtliler daha, biraz daha yaşlı olanlar... Yine aynı şey, kültürü devam ettiriyorlar. Çocuklarıyla iletişim sıfır... Yok. Eşiyle de iletişim sıfır... Ne yapacak peki bu insan? Deşarj olmak zorunda mı? Olmak zorunda. Nereye geliyor? Kahveye geliyor...” (K21, Tarih öğretmeni, 44 yaşında).

Yukarıdaki cevap, modernleşmenin yarattığı bireyselliğe karşı geleneksellikten cevap vermesi açısından ilgi çekicidir. Erkekler kahvehanede yakınsama kadar, uzaksama ihtiyaçlarını da tatmin edebilmektedirler. Dolayısıyla iletişimin kurucu öğeleri kadar, tekli mekânı çerçeveleyen zamanı da kucaklamaktadırlar. Kültürün birer yaratısı olan aile birlikteliği yaş ilerledikçe kafe kültürüyle bir arada düşünülürken, yalnızlık ve hemcins ortaklığı kahvelerde vazgeçilmez kurucu öğelerdir. Toparlayacak olursak geleneksel birlikteliklerle sürdürülen mekânlardaki birliktelik ve tek başınalık erkek için sağaltıcıdır.

“Şöyle diyeyim ‘erkeklerin buluşma yeri’ nasıl kadınların bazen buluşma yerleri oluyorsa erkeklerin de buluşma yerleri, oturma yeri, sohbet yeri şeklindedir.” (K4, sınıf öğretmeni, 57 yaşında).

Verilen son cevapta da (K4) görüldüğü gibi ev ve kahve, erkek ve kadın mekânsal ayrışmalarının doğrultusunu bizlere göstermektedir. Her ikisinde de, teknolojinin çoğu kez karşısında ve bazen yanında eski kültürel alışkanlıklar sürdürülmektedir. Bu geleneksel çizgide erkeklerin kahveler, ev ise kadınların özelleştirilmiş mekânlarıdır. Burada sürdürülen birliktelik, paylaşımın vazgeçilmez koşullarından olan buluşma yerlerini olası kılmaktadır.

3.3.4. Değiş(mey)en Tüketim Kültürünün Sahiplenicileri

Kültür, toplumsal cinsiyet kavramı dışarıda bırakılarak incelenebilecek bir şey değildir.⁴¹² Gerek geleneksel dönem gerekse de modernitenin farklı evreleri dikkate alındığında kültürün, cinsel kimlik üzerinde ortaya çıktığı ve sahiplendiği fark edilecektir. İncelediğimiz kent örneği olan Siirt'te bu bakış, daha net bir açıklamaya müsaade etmektedir. Bundan dolayı biz, bu başlık altında ekonominin değişen gerçekliğini, değişmeyen sahipleniciler üzerinden ele almaya çalışacağız. Ancak çalışmamız düşünüldüğünde bu çaba daha çok, tüketenlerin ve tüketim ediminin ağırlığını taşıyacaktır. Böylelikle, dünyanın değer yargıları ile yerel kültürlerin toplumsal izleklerini bir araya getirerek, ne kadar değiştiği iddia edilirse edilsin özünde değişmeyenleri göz önünde bulunduracağız.

Her şeyin sürekli yer değiştirdiği bir dünyada bilinebilir ve öngörülebilir olanın cazibesi her geçen gün daha çekici hale gelmektedir. Küresel dünyada düzenin varlık koşulları tahmin edilemez bir dünya öne sürerken, kahvehanelerde sürdürülen düzen doğaçlama ancak aynı tarzda repliklerle sürdürülmektedir. Bu durum tahmin edilebilirliğin olumlanmasını, herkes için alışlagelmiş değerlerin bir mekânı sahiplenmek ve o mekân tarafından sahiplenilmeyi olumlar. Diğer bir deyişle dün bugünden, bugünü yarından ayırmaya yarayan net bir sınır çizgisi yokken yerine sınır çizgilerini bulanıklaştıran sıradan bir kimliği sahiplenir.

Öte yandan bütün tarihsel devirlerde tüketim kavramı üretim kavramından türemiştir. Kapitalist sistemi meşrulaştıran bu temel argüman, kapitalist sonrası yaşam düzenini de meşrulaştıran bir temel mekanizmadır. Bu tüketim mekanizmasının en önemli başlığı kuşkusuz, farklılığı kabulle başlar. Nitekim farklı içecek tasarımlarına bağlı olarak yapılabilecek bir ayırım, tüketimin hangi boyutta yer değiştirdiğini anlamak için elverişli bir kaynaktır. Buna göre geleneksel tüketim kültürü kahve, modern tüketim kültürü çay ve küresel tüketim kültürü zahmetli uğraşlar sonucu hazırlanan bu iki nesne dışında kalan her şeydir. Aynı zamanda bu iki içecek sunum olarak da hakiki bir nesne kıvamında otantik yenilenilebilir malzeme (genellikle cam ve porselen) üzerinden değerlendirme bulurken; küresel pazarda tüketilebilir içecek olarak sunulanlar tek

⁴¹² Janet Wolff, "Küresel ve Özgül: Çatışan Kültür Kuramlarının Uzlaştırılması", (Çev.: G. Seçkin, Ü.H.Yolsal), A.D. King (Der.), *Kültür, Küreselleşme ve Dünya-Sistemi*, (ss. 203-216), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1998, 212-213.

seferlik “kullan at” metaforuyla özetlenebilir. Kafelerde sunulan eşyalar ise küresel değerlerin pazarlanmasını aşkınlaştırmaktadır. Siirt özelinde bu durum değerlendirmeye alındığında hâkim bir pozisyona sahip olduğu görülecek içecekler -ki bunlardan en çok söz edilmesi gereken kahveye oranla daha az zahmetli bir içecek olan çaydır- özelleştirilmiş eşyalarla bireylere sunulur. Hem çay hem de kahvenin servis edildiği eşyalar, kişiye o kültüre özel olduğu hissini uyandırmaktadır.

Kahvehaneler, erkeklere dair mekânlardı. Bununla beraber tarihleri boyunca, sadece kadınları değil aynı zamanda çocukları da dışlamıştır. Bu mekânlara girebilmek genç bir erkek için toplumsal onay anlamına gelmektedir.⁴¹³ Bu bakımdan tüketimin yer aldığı boş zaman etkinlikleri toplumsala kabul için belli bir yaşı referans almaktadır. Böylece geleneksel toplumlar var olan düzeni yine kendilerinden hareketle yenilenebilir ve sürdürebilir kılar. Bu sürdürülebilir değişim algısının dışında, güvenilir bir yaşama pratiğinin bireylerce tartışılmaya yer bırakmayan kabulüdür.

Başka bir çerçevede Edmond Preteceille ve Jean-Pierre Terrail’e göre, bizim tüketim pratiklerine ayırdığımız zaman sınıfsal alışkanlıkları gösterir. Bundan dolayı sınıfsal statümüze ilişkin bir fikir verir.⁴¹⁴ Siirt ilinde bu durumun dışında kalan şey, tüketimin sahiplenicilerinin çoklu değişimlerden nasibini almamış olmasıdır. Bu durum küresel dünyanın akışından uzak olması nedeniyle negatif, insan olmanın sakinleştirici etkisi için pozitif bir etkidir. Aynı zamanda buralarda saat yaşamın belirlenmesinde insanlara net bir çizgi çekmez. Saatin belirleyiciliğinin olmaması kişilere, yavaş ve sindirilebilir bir hayat ufku katar.

Tüketim insanların kim oldukları, kim olmak istedikleriyle ilgili duyarlılıklarını ve bu duyarlılıkları korumalarını sağlayan yöntemleri incelemektedir. Bu nedenle tüketim, ekonomik olduğu kadar aynı zamanda toplumsal, psikolojik ve kültürel bir olgudur.⁴¹⁵ Tüketimin meydana gelmesine neden olabilecek bu çoklu değişken arasında kahvehaneler, erkekler için bir varlık olduğu kadar, dışında kaldıkları dünya değerlerinin karşısında kendileri için bir hafızlanmadır. Öyle ki bir kahvehanede bulunma eylemi, yalnızca birliktelik değil, korunmaya muhtaç olduklarını düşündükleri değerlerin savunusudur. Sözgelimi saha çalışmamız boyunca görüşmeyi yaptığımız her

⁴¹³ Kırılı, “İstanbul: Bir Büyük Kahvehane”, 76.

⁴¹⁴ Aktaran: Mike Featherstone, *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü* (3. Basım), (Çev.: M. Küçük), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2013, 47.

⁴¹⁵ Robert Bocoock, *Tüketim*, (Çev.: İ. Kutluk), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 1997, 10.

kahvehane müşterisi ve sahibi bize çay ısmarlamak istemiştir. Bununla da yetinmeyerek çayın parasını ödetmek istememişlerdir. Bu durum, "misafire para ödetilmez" anlayışıyla uyuşan, bozulmamış değerın göstergesidir. Diğer yandan kadına para ödetilmez anlayışı da, erkeklerin mekânı sahiplenilmelerinin yanı sıra geleneksel değerlerin muhafaza ettiklerini göstermektedir.

Ancak bütün bunlara rağmen dünyada olduğu gibi Siirt'te de değişim kaçınılmazdır. Değişimin varlığını ve kaçınılmazlığını bir katılımcı şöyle tarif ediyor: *"Uyuşma derken yani... Kültürel değerler çok stabil değerler değildir. Kültürel değerler çağın gerektirdiklerine göre kendini hani çok muhafazakâr bir duyguya ya da kalıba sahip değilse, zaten çağın gerekleriyle kendi kültürel değerler de yavaş yavaş modifiye oluyor. Biraz daha geriden gidiyordu. Ki daha ağır, geriden gitmesi gerekir. Bu uyum zaten yaşamın gerekli gereğidir. Yani eskiden ata binerdiler düğün sonrası şimdi Mercedes'e binerler düğün sonrası... Bu aslında çağın gereğidir. Ama bu geleneksel değerlerden taviz vermek değildir. Sadece o geleneksel motiflerin çağın araçlarıyla tekrardan modifiye etmektir yani."* (K11, çocuk doktoru, 36 yaşında).

K11'in de yukarıda vurgulamış olduğu gibi değişim kaçınılmazdır. Ancak değişime daha dirençli bakan bir kitleden bahsedilebilir. Bu kitle geçmişe daha bağımlı olan insanlardır. Yaşlı nüfus gençlere oranla değişime daha dirençlidir. Buralarda vakit geçiren erkeklerin çoğunluğuna bakınca da yaşı ilerlemiş erkekler olduğu görülecektir. Dolayısıyla kahve sakinlerinin değişime daha dirençli baktıklarından söz edilebilir. Bunun karşısında kafe sakinleri gençler arasından çıkmaktadır. Bu nedenle, onların yeniliğe daha açık olduğundan bahsedilebilir. Ancak kahvelerde olan gençler burada bulunmaya pek de istekle bakmıyorlar.

Öte yandan kimi katılımcılarda da gördüğümüz gibi, mecburiyet bu mekânlarla ilişkili olma halini attırıyor. Bunun için birkaç örnek:

"...Burda ve var mesela ben başta da söyledim mesela. Burası aslında tam kahvehane değil. Burası kahve ile kafe arası bir yer aslında. Burasını kahveye dönüştürenler yaşlılar... (Gülüyor) O yaşlılar olmazsa o kahvehane olmayacak." (K3, Türkçe öğretmeni, 35 yaşında).

"Burası Siirtli ağabeylerimizin böyle, gelip yani yaşlı daha doğrusu yaşlı ağabeylerimizin, yaşını başını almış ağabeylerimizin gelip burda oturduğu, vaktini

geçirdiği yer daha doğrusu...” (K44, kahvehane çalışanı-lise öğrencisi, 18 yaşında). Yine aynı katılımcı bir başka yorumunda “Burayı hani normalde gençlerin gelmediği bir yer... Sadece yaşlıların geldiği bir yer... (Ama burda gençler de var, bunun nedeni ne dediğimizde) Gençler mecburiyetten geliyor. Yani ben olsam ben... (Çalışmak için mi dediğimizde) Yo çalışmak için değil de yani ben olsam buraya gelmem.(Neden dediğimizde) Bilmiyorum yani(gülüyor)... Yani daha doğrusu böyle kafe tarzı falan yerleri...(tercih ederim)” (K44, kahvehane çalışanı-lise öğrencisi, 18 yaşında).

“Ya şimdi memleketimizde çok sosyal fazla yerler olmadığı için en çok oturabileceğimiz yer kahvehanedir. E Siirt’te deniz yok gidip deniz kenarında oturalım. Eğlence merkezleri yok. Kafe desek e bizim bizim yaşımızdakilere gitmiyor. 50 yaşındayım ben. Gidip, bakıyorsun kahvehanelerde 17-18-15 bizim çocuklarımız gidiyor oraya. Ha gitmiyor da değiliz ara sıra da gidiyoruz oraya. Ara sıra da gidiyoruz. Eğlence merkezi yok burda.” (K6, müteahhit, 49 yaşında).

“Her türlü başlangıcın içinde bir anımsama ögesi yatar.”⁴¹⁶ Geleneksel kültürde yer alan kahvehane de, kuşaklar arası benzer zevklerin anımsanması için önemli bir yere oturmaktadır. Öyle ki katılımcıların çoğunluğu kahvehaneyi dedelerinden, babalarından, ağabeylerinden öğrenerek bu kültüre dâhil olmuşlardır. Dâhil olma süreci özenti ve bir tür rüşt ispatıyla da bilinçli faaliyet haline getirilmiştir. Bu durum, temas edilen akran gruplarıyla da benzerlik taşımaktadır. Bunun için birkaç örnek: “Diyebiliriz aslında... Yani onlardan öğrenmişiz biz kahvehanelerde oturmayı. Yani kendi başımıza şahsen ben yani arkadaş olmasaydı o da tabi diğer arkadaşlarla falan öyle uzaklaş... Nasıl diyeyim ya?(Bir süre düşünüyor) Hani hep birlikte gelip, oturup, sohbet edebileceğimiz yerlerdir yani işte. Onlar da babalarından biz de babalarımızdan öğrenip, gelip oturuyoruz işte. Muhabbet ediyoruz. Hani önceden görmüşüz onların gelip, burada oturup, oyun oynadığını. Muhabbet falan ettiğini, sohbet ettiğini... O yüzden biz de tercih ediyoruz.” (K32, esnaf, 24 yaşında).

“Tabi, tabi illaki... Bizim için, biz değdiğim gibi en başta dedim. Babalarımız, dedelerimiz, amcalarımız, büyüklerimiz hep böyle kahvehanelerde zaman geçirmişlerdi. Biz de hani illa bir etkisi vardır bizde yani bu durumu tercih etmemizde. Çünkü onlar seçmeseydi biz seçer miydik bilmiyorum ama. Bizde yani büyük bir etkisi vardır yani.

⁴¹⁶ Paul Connerton, *Toplumlar Nasıl Anımsar?* (2. Basım), (Çev.: A. Şenel), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2014, 15.

Çünkü onlar da zamanında böyle yani insan ne kadar da istemezse bile babasına, abisini, amcasını küçük yaştan bir özenir, şey olur ya. Onda bir etkisi vardır. Mesela insan kendini büyümüş gibi hissettiği anda hadi bizde kahvede oturalım artık bizde arkadaşlarla artık büyüdük, genç insanlar olduk. Hadi bi muhabbet edelim, bir çay içelim. Boş zamanlarımızı bizde orda geçirelim. Babalarımızın, dedelerimizin takıldığı mekânda falan... Bir etkisi vardır geleneksel şeyin.” (K33, satış elemanı, 24 yaşında).

“Yani valla biz babadan, dededen öyle gördük. Boş vakitlerimizi genelde kahvehanelerde değerlendiriyoruz. Arkadaş ortamı genelde kahvelerde biz bulmuşuz. Arkadaşları çağırıyoruz. Oyun moyun olsun bu tür şeyler veyahut bi etkinliğimizi ayarlarsak kahvede ayarlıyoruz ondan sonra uygulamaya geçiriyoruz. Toplantılarımızı falan hep buralarda, bu tür yerlerde yapıyoruz.” (K37, satış elemanı, 38 yaşında).

Kahvehanelerde kuşaktan kuşağa bulunmakla tecrübeler ve deneyimler de bir sonraki nesle aktarılmaktadır: “Yani şöyle söyleyeyim. Kuşak farkı oluyor. Deneyimler de ne olur? Bir önceki kuşaktan tecrübe edinilir. Bunlardan alınan bilgiler, kahve ortamında paylaşıldığı için ki onlardan alınıyor. Bu da, mesela bir önceki değerler bir sonraki kuşağa aktarılabilir. Bu tür ortamlar, bunun için bir vesile oluyor.” (K17, özel sektör, 34 yaşında).

“Kahvehaneler hep hayatımızda vardı Siirt gibi bi yerde. Ya geçmişte de vardı. Gelecekte de olacak... Geleneksel...(Peki bu olumlu mu dediğimizde) Bence olumlu... Yani insanların tek bi paylaştığı yerler kahvehaneler oldu. Başka bir yerde birşey paylaşamıyorsunuz ki... Parti binalarında mı paylaşsın insanlar, nerede paylaşsın? (Gülüyor) Gelip burda rahat rahat paylaşıyorlar.” (K36, diş doktoru, 34 yaşında).

Bunun yanı sıra, değişime dirençle bakanların bu kitleyle temasları da önemlidir. Bunun için bir örnek, babasıyla aynı kahvehanede bulunan bir katılımcıya ait şu sözlerdir:

“Ben şimdi arkadaşlara her zaman arkadaşlara söylüyorum. Arkadaşlara her zaman söylüyorum. Ben biraz da rahatsızım aslında bu konuda. Mesela ben babamla aynı mekâna takılıyorum. Babam da burada takılıyor. 70 küsur yaşında. Benden daha çok methediyor hatta. Çoğu zaman o başka masada ben başka masada; o arkadaş grubuyla ben arkadaş grubumla... Şimdi buranın öyle bir özelliği var. Bakın 70 küsur yaşındaki adamla 35 yaşındaki adam aynı mekânda takılabilir. Ama

yukarısı(caddenin sonunda kalan kahvehaneleri işaret ediyor) için bu durum yok. Burası tam kahvehane değil. Burası...” (K3, Türkçe öğretmeni, 35 yaşında).

Kahvehane aynı zamanda boş zaman aracı olarak, ufak soluklanmalara fırsat verecek yerlerde inşa edilmiştir. Sözgelimi, ezan okunduğunda müdavimlerin kolayca camiye gitmesine imkân verecek yerlerde inşa edilmiştir. Böylece cami ile uzamsal ve sembolik ilişkileri olmuştur.⁴¹⁷ Siirt ili de buna benzer bir yapılanma içindedir. Bu durum geleneksel yapı örneklerinin birbirini tamamladığını göstermesi açısından ilgi çekicidir.

Son olarak geleneksel tüketimin yol göstericilerinin kimler olduğunu ölçmeye çalıştığımız “kahvehaneler geleneğin temsilcisi olarak alınabilir mi?” sorumuza karşılık katılımcılarımızdan birinin (K52) verdiği cevap oldukça ilgi çekicidir. Buna göre katılımcımız gelenekselliğin her iki cinsiyet kimliğinin bir arada sahiplendiğine vurgu yapmaktadır. Bu durum bize kadının Siirt kültüründe önemli bir yere ait olduğunu göstermesi açısından bir hayli ilgi çekicidir: *"Yok bahsedemeyiz. Yani orda kahveler çünkü bizim bölgemizde kahveler sadece erkeklerin uğradığı bir mekândır. Sadece erkeklerde bu geleneğin temsilcisi değildir. Haliyle burda kahve kültüründe hayatın eksik yönleri çok."* (K52, öğretim görevlisi, 42 yaşında).

3.3.5. Popüler Kültür: Eğlence

Semboller ortak yaşam alanlarında bireyleri bir araya getiren anlamlı göstergelerdir. Bu göstergelerin belirteçleri, işaret ettikleri ile dönemin farklı türdeki pek çok özelliğini bir araya getirip, tanımlanabilir kılar. Bu bağlamda Aydınlanma döneminin sembolü matbaalar-kitaplar, sanayi devriminin ampul-fabrikalar, küreselleşme sürecinin sembolünü ise internet ve medya/lar oluşturur.⁴¹⁸ Matbaalar ve kitapların egemen olduğu ilk devir, Yorumlama Çağı olarak ifade bulmaktadır. Sözünü ettiğimiz son dönemde ise Yorumlama Çağı'nın yerini Gösteri Çağı almıştır.⁴¹⁹ Sözgelimi televizyon bu çağda adından en çok konuşulan eğlence aracıdır. Bir diğeri çalışmamız açısından önemli bir belirteç olan internettir. İnternet, çoğul tiplerin

⁴¹⁷ Öztürk, *Mekân ve İktidar: Filmlerle İletişim Mekânlarının Altpolitikası*, 105.

⁴¹⁸ Çiftçi, *Avuçlarımızda Titreyen Dünya: Küreselleşme*, 103.

⁴¹⁹ Neil Postman, *Televizyon: Öldüren Eğlence Gösteri Çağında Kamusal Söylem* (5. Baskı), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2014, 76.

tekil bir buluş aracısı haline dönüşmesi için pratik zemindir. Bu pratik zeminin kolaylaştırıcısı olan pek çok figür, kolay ve erişilebilir bir dünya cemaati yaratmak konusunda hiç de azımsanmayacak hâkim görüş sunar.

Ağ toplumunda uzam zamanı organize etmektedir.⁴²⁰ Mahremiyetin giderek kamusal hale geldiği, kamusalın yok olduğu, zamanın ayartıldığı, her şeyin evlerden takibinin mümkün olduğu bir dünyada sosyal medya insanların kendilerini gösterebilme alanlarıdır. Evlere tekniğin girmesiyle, kamusal alan özel alan ayrımı son buldu.⁴²¹ Dolayısıyla ev yeni birlikteliğin onayıcılığını üstlendi. Bunun karşısında geleneksel kültür birlikteliğin mekâna ve zamana ilişkin ayrımcılığının bir yönüyle yok olmadığı, öte yandan net bir çizgide gerçekleşmediği bir evreni varsayar. Bu bakımdan moderniteyle olduğu gibi, küreselleşmenin öne sürdükleriyle de tam olarak örtüşmez.

Bir diğer sosyal değişim, bilgi çağında olaylar ve fikirler arasında rasyonel bağlantılar kurmanın temelinin gözden kaçmasıdır. Bunun yerini diğer insanlar ve sade enformasyon ile sanal ortamdaki bağlantılar almıştır.⁴²² Böylelikle, sosyallığın yeni takip yolları özgürlük adı altında sahiplenirken yanı sıra bir hapsedilişlik de dayatır. Bunun karşısında kahvehaneler sınırsız bir özgürlükle tercih imkânı bırakır. Kahvehaneler, insanlar arasındaki gerçek bağlantıları sürdürmektedir. Eğlence, insanlar ve içeceğin uyumlu birlikteliğiyle tamamlanır. Ancak bu durum sosyal değişimin çok da uzağında yer almayan bir dünyanın parçası olduğunu unutturmaz. Bireyler televizyon ve internet sayesinde yeni ağlarla iletişimi de koparmamaktadır.

"'Sosyalleşmenin özelleştirmesi', yani bireyin etrafında sosyal ağlar kurulması, hem fiziksel hem de bilgisayara dayalı olarak kişisel cemaatlerin gelişimi yönündeki eğilimi güçlendirirler. Sanal bağlar, bağları giderek uzamsal olarak dağıldığından çok sınırlı sosyal hayatlar yaşayacak olan insanlara toplumsal bağlar kurma fırsatı tanır."⁴²³ Buradaki birliktelik, bilgiyi de kuşatacak şekilde karşılıklı ve eşzamanlı gerçekleşir.⁴²⁴ Ancak sanal bağların kahvehanelerde oluşturulması veya yapılması buna benzer bir

⁴²⁰ Castells, *Ağ Toplumunun Yükselişi Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür*, 506.

⁴²¹ Sözen, "Sosyal Medyanın Arkeolojisi", 28.

⁴²² Heloise Ruskin, "İnternet Nesli: Sosyal Ağlar Yükseliyor, Eleştirel Düşünce Düşüyor!", E. Sözen (Ed.), *Hepimiz Globaliz Hepimiz Yereliz: Gutenberg Galaksi'den Zuckerberg Galaksi'ye*, (ss. 55-97), Alfa Yayınları, İstanbul 2012, 67.

⁴²³ Castells, *Ağ Toplumunun Yükselişi Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür*, 480.

⁴²⁴ Nur Ö. Erbay, "Sosyal Medyada "Arap Baharı"", E. Sözen (Ed.), *Hepimiz Globaliz Hepimiz Yereliz: Gutenberg Galaksi'den Zuckerberg Galaksi'ye*, (ss. 147-164), Alfa Yayınları, İstanbul 2012, 150.

mekânsal süreklilik yaratmaz. Bizatihi sanal ağların wi-fi üzerinden telefonla örgütlü hale gelmesi, bireysel cemaatlerin sınırlarından topluluk bilincini hem içeriden hem de dışarıdan bağlanmış bir görünüme bürünür. Böylece sosyalleşmenin görünebilir pek çok alanı Siirt kenti üzerinde dışsal etkileri dışlamakla kalmaz; onları da kendi içerisinde eriterek sergilenebilir hale getirir.

Katılımcılarımızdan biri olan K33, akıllı telefonların insanlar, özellikle gençler, üzerinde etkisinin altını çizmesi kayda değerdir. Burada ayrı bir parantez açarak Theodor Adorno'yu hatırlarsak telefon, insanların özne rolünü oynamalarına liberal yoldan izin vermiştir. Ancak aynı oranda bir tür bağımlılık ilişkisi yaratarak, kendine yabancılaşmış toplumun zorlayıcı karakteristiklerinden birisini açığa çıkarmıştır.⁴²⁵ Bu bağlamda Adorno'yu da hatırlayarak, akıllı telefonun zararları ve buna karşın kahvelerin olumlu etkisi konusunda katılımcımızın öne sürdükleri oldukça dikkat çekicidir:

"Bence, bence olumludur. (Neden diye sordüğümüzde) En azından şimdiki gençlik, şimdiki nesile bakıl.., bakılacak olursa bence yani onlar kötü yoldadır. Hani kötü yoldadır demek doğru olmaz da aslında. Yapılmaması gereken şeyi yapıyorlar. Çünkü birbirinden herkes bağımsız, ailede bile olsun mesela.. İnsan mesela ailesine derdini anlatamıyor. Çünkü onun hayal dünyası, bakış açısı sürekli bir sabit telefona bağlıdır. Bu şeye bağlıdır mesela. Hiç kendini ifade edemiyor. Mesela ortamda olsun artık konuşmaya o kadar şey olmuş ki... Kendini hiçbir yerde ifade edemiyor, konuşamıyor. Çünkü o alışmış orda telefonda. Bakıyorsun bir şair gibi, bir şey gibidir elinde telefon olunca. Çok güzel cümleler kurabiliyor. Ama oturunca... Belki bizde de o eksiklik var ama. İki kişiyle karşılıklı oturunca mesela çok cümle kurmakta, şey kurmakta çok zorlanıyorlar. Bu da tabi zamanla dedelerimizin mesela babalarımızın bize oturup mesela saatlerce konuştuğu.. Bir mesela geleneğimizde olan insanlar... Biz bunu beş dakika bile yapamıyoruz mesela. Arkadaşımıza iki cümle, iki cümle kurana kadar mesela biz şey oluyoruz. Çünkü nesil artık şey oluyor. Mesela iki kişi karşılıklı konuşunca, iki kişi iki dakika cümle kuramıyor birbirleriyle. Birşey anlatamıyor. Çünkü alışmış saatlerce telefonda şey yazmaya. Onlar ise(eski insanları kastediyor) bi anısını mesela saatlerce oturup hiç sıkılmadan anlatabiliyor. Mesela eski kültürümüzü

⁴²⁵ Adorno, Theodor W., "Kültür Endüstrisi: Kitlelerin Aldatılışı Olarak Aydınlanma" (6. Baskı), A. Artun (Ed.), *Kültür Endüstrisi Kültür Yönetimi*, (Çev.: N. Ülner), (ss. 47-107), İletişim Yayınları, İstanbul 2011, 49.

öldürüyorlar yani şey yapabiliyorlar bunlar. Yok ediyorlar." (K33, satış elemanı, 24 yaşında).

"İnsani ihtiyaçlar zorunluluğun hâkimiyeti altındadır."⁴²⁶ Bu duruma ek olarak, kapitalist sistem içerisinde yoğunluklu yeni tarzda zorunluluklar yaratılmaktadır. Bunlardan biri ve belki de en önemlileri olan televizyon ve internet günümüzün vazgeçilmez araçlardır. Araçların kullanımının olmadığı bir dünya tasarlamak mümkün görünmemektedir. Bu bağlamda bir kahvehane çalışanının küresel çağın eğlence kültürünü kucaklaması açısından verdiği örnek bir hayli önemlidir. Bu örnekte dışarıda olanın varlığı katılımcılarca hissedildiği anlaşılmıştır. Hissedilmekle kalmayıp zorunluluk olarak geleneksel mekâna eklenmesi gerekli görülmüştür. Bu yöndeki ihtiyacı kahvehane sahipleri ve çalışanları karşılamak gerektiğinin farkındadır:

"Şöyle söyleyim yaşadığımız çağ teknoloji çağı öyle anlatayım. Mesela teknoloji olarak kahve kültürü olarak yani burda yapabileceğimiz şey kahve olarak... Wi-fi getirebiliriz. Ki getirmişiz. Yani insanların şu an herkesin cebinde bir tane akıllı telefon. Oturdukları zaman ister istemez 2-3 dakika sonra telefonla uğraşmaya başlıyor. Ki hepimiz öyleyiz şu anda. Biz de wi-fi hizmeti getirdik. İsteyen müşterilerimize veriyoruz. Yani ücret almadan, isteyen istediği kadar bağlanabiliyor. Bir de yani imkân varsa mesela lig maçları var. Daha doğrusu şöyle maçlar artık, iş ticarete döndüğü için hep ücretli kanallarda oluyor. Mesela isim versem sıkıntı olur mu? Dijitürk, DSmart, Tivibu Spor bunlar artık maçlar evlerde paralı olarak izleniyor. Biz de mecburiyetten millet, yani kahveye geldiği zaman bir maç izlemek isterse lig maçları olsun mesela her hafta maçlar var. Onları getirmişiz teknoloji olarak, iki tane televizyon getirmişiz daha iyi hizmet verebilmek için öyle yani. Bir de wi-fi hizmeti var yani dediğim gibi. Bu kadar..." (K2, kahvehane çalışanı, 26 yaşında).

Siirt özelinde kahvelerde futbol kültürüne bu denli yatkınlık, bireyin duygu sahnelemesine imkân yaratması yönüyle diğer her şeyden daha önceldir. Büyük bir coşkuyla sürdürülen erkekler arasındaki bu karşılıklı temaslar, coşkulu seyirlerle haklılaşmaktadır. Futbol, daha önce de sözünü ettiğimiz gibi kahvelerde evden farklı olarak iletişimsizliğin karşısında bir başka dil üretimidir. "Bu yüzden, duygunun sosyo-kültürel olarak kurulu doğasının bedensel hallerin hem doğuşunda hem de bunların

⁴²⁶ Lefebvre, *Gündelik Hayatın Eleştirisi I*, 177.

duygular olarak yorumlanış ve adlandırılışında bulunduğu söylenebilir.”⁴²⁷ Aşağıda katılımcımızın da öne sürdüğü gibi kahveleri insanlar için haklılaştıran, toparlayıcı hale getiren de budur:

"Burdaki kültür, yani kahvehanelerdeki kültür genelde spor üzerine... Millet maç izlemeye gelir genelde. Burdaki halkın çoğu maç vakti, işte burdaki kahveler genelde spor üzerine, futbol üzerine başka birşey üstüne bilgi toplayan yok yani..." (K41, emekli, 53 yaşında).

Futbolun topluluk ruhunu canlandırmaya yönelik etkisi üzerine pek çok örnek sıralanabilir. Bunlardan en önemlileri birlikteliği sağlamlaştırmasıdır ve sürdürmesidir. Bireyler aynı eğlenceyi sahiplenerek hoşça vakit geçirerek deşarj olurlar.

Yukarıda katılımcılarımızın söylediklerine dikkat edilirse küresel nitelikli eğlence kültürüne yakın büyük bir kitlenin istekleri, ücretli kanallar sayesinde karşılanmaya çalışılmaktadır. Siirt'te ciddi anlamda bir futbol kültürü söz konusudur. Yukarıdaki fotoğraflarda verilen örneklerde görüldüğü gibi toplu halde izlenen futbol maçları, topluluk ruhunu canlandırmasıyla bulunan ana eklemlenmiştir. Kapitalizm bugün hemen her şeye erişimin yolunu maddi araçlara dayandırmıştır. Mekânlar modern kültürde buna uygun örgütlenmiştir. Oysa kahvede, kapitalizmin üzerinde yerleşmiş olduğu maddi yüke maruz kalmadan insanlar yaşayabilmenin yolunu bulmuşlardır. Ucuz ve taşınabilir yük yaratan kahveler, bireyler için çeşitli kanallar aracılığıyla dolaşımdadır. Kahvehanelerin hepsinde küresel pazarda salınan bu kanallar mevcuttur. Bireyler bir araya gelerek bu maçları takip etmektedir.

Siirt'te her kahve farklı işlev yüklenmektedir. Bu kahvelerin en belirgin özelliklerinden birini, bu bölümün başından itibaren değinildiği gibi, izleyicilerinin futbolu sosyal aktivite olarak canlandırmalarında görülür. İnsanlar yoğun bir teatrallikle yürüttükleri sosyalliklerini spor yoluyla dolaşıma koyup deşarj olabilmektedir. Yalnızca bununla da kalmayıp farklı tartışmaları yürütüp, gelişmeler karşısında haberdar olmaktadır. Aynı zamanda gelecek zamana yönelik gündem maddeleri oluşturmaktadırlar. Böylelikle modern zamana ait olduğu düşünülen planlamaya da çok uzak kalınmamaktadır. Bireyler, işlik ve evlik kısımlarından arta kalan zamanı değerlendirmektedirler. Bunun için aşağıdaki katılımcımızın (K9) söylemiş olduğu

⁴²⁷ Lupton, *Duygusal Yaşantı: Sosyo-Kültürel Bir İnceleme*, 58.

“Tabi bütün zamanımızı da burada geçirmiyoruz” ifadesi, modern kültür temelinde şekillenen ayrımlara yakınlığı göstermesi açısından ilgi çekicidir:

"Yani kahvehaneden kahvehaneye değişir açıkçası. Bizim şu an geldiğimiz yer, bizim genelde eski spor camiasının toplandığı bir yer. Yani geliriz burada gündemi oluşturacak maddeler genelde buradan çıkar. Futbol adına olan gelişmeleri buradan takip ediyoruz. Burda tartışmalarını yapıyoruz. Arkadaşlarla buluşup burada sohbet ediyoruz. Burada oyun falan olmadığı için, sadece burada toplanıp sohbet amaçlı işte böyle bir gruplar oluşuyor. Gruplardan gruplara ataşmalar olur, sataşmalar olur. Yine tabi bunlar şaka mahiyetinde. Öyle zaman geçiriyoruz. Tabi bütün zamanımızı da burada geçirmiyoruz." (K9, atletizm antrenörü, 40 yaşında).

Bazı kahvelere ise genelde gençler gitmektedir. Gençlerin uğrak yeri olan bu kahvehaneler, futbol maçları için açılmıştır. Bu kahvehanelerin diğer kahvelere nazaran önemli bir rolü de sadece izlemekle yetinmeyen bir kitlenin aynı zamanda aktif olarak gerçekleştirdiği bir faaliyet alanını da imlemesidir. Bu bağlamda futbol ile televizyon futbolu arasında bir ayrıma gidildiğinde televizyon kültürünün dinamiği ihtiyaca göre değişen sahada oynanan futbol karşısında görülmez ve hakikat dışı olduğu söylenebilir.⁴²⁸ Çalışmamıza konu edindiğimiz kahvelerin tümü televizyon futbolu için uygun birer örneklem oluşturmaktadır. Ancak sözünü ettiğimiz bir kısım kahvehaneler, her ikisini de içine alarak diğerlerinden ayrılır. Bu bakımdan eğlence sadece küresel olanın temsilini televizyon vasıtasıyla sahiplenmez. Bilakis tek gerçek futbolun takipçilerinin hem uygulamada hem de takipte paylaşımıdır. Dolayısıyla sözü edilen pasif değil, bilakis aktif bir tanımdır.

Futbol örneğindeki öneminde de açıkça görülebileceği gibi televizyon yeni epistemolojinin kumanda merkezidir.⁴²⁹ Televizyon, baştan çıkarıcılığı, gerçekliği duyumsal olarak taklidi ve en az psikolojik çabayla kolayca iletişim kurulabilirliğiyle temelden yeni bir iletişim aracıdır.⁴³⁰ Bu yönüyle gösteri toplumunun oluşmasına, sergilenmesine aktif belirleyicilik kazandırır. Öyle ki "gösteri öncelikle ideolojidir; çünkü kendi bütünlüğü içinde, bütün ideolojik sistemlerin özünü sergiler ve gösterir: yoksullaşma, köleleşme ve gerçek yaşamın yadsınması. Gösteri, maddi olarak 'insanlar

⁴²⁸ Roman Horak, Wolfgang Reiter, *Önsöz* (8. Baskı), "Önsöz" (8. Baskı), R. Horak, W. Reiter, T. Bora (Der.), *Futbol ve Kültürü*, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, 21-22.

⁴²⁹ Postman, *Televizyon: Öldüren Eğlence Gösteri Çağında Kamusal Söylem*, 91.

⁴³⁰ Castells, *Ağ Toplumunun Yükselişi Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür*, 446.

arasındaki ayrılık ve uzaklaşmanın' ifadesidir."⁴³¹ “Bir taraftan, insanları geleneklerce biçimlendirilen ve sınırlandırılan konuşma, deneyim ve yaşam bağlamlarından koparır. Ama diğer taraftan herkes benzer konumdadır.”⁴³² Burada küresel birlikteliğin verdiği benzer düşünme tarzları sahnelenir. Siirt kahvehaneleri bu ikili ayrışmanın bütünüyle ne içindedir ne de dışındadır. Çünkü geleneksel değerler muhafaza edilir. Aynı zamanda farklılığa hoşgörüyle yaklaşılır. Farklılık diğerini dışlayan değil, diğeriyle bir araya getirendir. Televizyon burada sadece dünyayı takip için gerekli bir araçtır. Asıl olan bir araya gelmenin sürekliliğidir.

Televizyon bir başka açıdan belki de daha kapsamlı bir kültürel emperyalizmin, modern-Batı tipi bir yaşam tarzının yaygınlaşmasının sembolüdür.⁴³³ Emperyalizmin ilk oluşum sahası maddi kaynaklı olmasına rağmen bugün maddi unsurlara eklenmiş kültürel unsurlar da, bireylerin hayatlarına dayatıcı bir şekilde yön vermektedir. Kültürün ele alınmasında belirleyici pek çok unsurdan belki de kimliklerin varlığı ve taşıyıcısı pek çok öge, dejenerasyona uğrayarak farklı unsurların göz ardı edilmesine yol açmaktadır. Bu durum bir sonuç olduğu gibi sonun da başlangıcı olması anlamında oldukça kaygı vericidir.

Televizyonu eğlence haline getiren pek çok öge akılda tutulduğunda ses, görüntü, aktarım yönüyle diğerlerinden ayrıldığı görülecektir. İnsan zihninde yarattığı imgelemler sayesinde yeni bir kurmaca gerçeklik sunarken; kültür ve dil yönüyle algı operasyonu sağlayarak, insanları sanal bir dünyanın içerisine sokmaktadır. Bu dünyada bireyler hayata anlam kattığı düşünülen değerlerin en önemlilerine, zamana ve mekâna bakışını yitirmektedir. Mekân, zaman karşısında değersizleşmektedir. Birey ise, kendiliği ve hayatını sorgulamaya ve insanı insan kılan değerlerin pek çoğuna da yabancılaşmaktadır. Bunun en bilinenlerinden birkaçı özel hayatın alenileştirilmesi ile şiddetin özendirilmesidir. Ayrıca insanı ekrana kilitleyerek sürekli bir denetime tabi tutmaktadır. Bu yönüyle bireyi sosyalliğinden uzaklaştırmaktadır ve kitleler için, büyük oranda kontrol ve baskı aracına dönüşmektedir.

⁴³¹ Guy Debord, *Gösteri Toplumu*, (5. Basım), (Çev.: A. Ekmekçi, O. Taşkent), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2014, 155.

⁴³² Ulrich Beck, *Risk Toplumu: Başka Bir Modernliğe Doğru*, (Çev.: K. Özdoğan, B. Doğan), İthaki Yayınları, İstanbul 2011, 201.

⁴³³ John Tomlinson, *Kültürel Emperyalizm: Eleştirel Bir Giriş*, (Çev.: E. Zeybekoğlu), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1999, 12.

Sözelimi "kutsalı önemsizleştirme" olarak ifade edebileceğimiz değerlerin yitirilmesinde önemli bir araçtır.⁴³⁴ Burada söz konusu edilen sadece dini argümanlar değil, bireyleri bir araya getiren aidiyetlerin parçalanması ve giderek önemsizleştirilmesidir. Sözelimi tarih ve onun etrafında sürdürülen argümanlar televizyona yansıdığında sunulan konular, pazarlanan görüntüler, diziler ve filmlerle gerçeği simüle etmektedir.⁴³⁵

Ancak Siirt'teki kahvelerdeki televizyon insanlar arasındaki iletişimi yok etmemektedir. Dünya hakkında bilgi sahibi olmalarını sağladığı gibi konuşulacak yeni konular da öne sürmektedir. Bireylerin öznelliklerini keşfetmenin yolunu sunarken, topluluk rollerini de ortaklık duygusu yaratarak sahiplenmektedir. Bütün bunlara rağmen olumlu özellikleri olduğu kadar birtakım olumsuzlukları da içermektedir. Bunlardan biri ve belki de en önemlisi dil üzerinedir. Yukarıda akıllı telefon üzerinde yapılan olumsuz vurguya benzer şekilde televizyon da birtakım olumsuzlukları içerir. Televizyon, dil üzerinde iki biçimde olumsuz etki yaratmaktadır. Birincisi, konuşma dilinde kullanılan sözcük sayısını azaltması, ikincisi ise ana dilin melezleşerek yozlaşmasına yol açmasıdır.⁴³⁶

Dünyadaki tüm eylemlerin her akşam oturma odamızda gözlerimizin önüne serilmesiyle birlikte toplumun ahlâk standartlarının ihlal edilmemesine kayıtsız kalmamız olanaksızlaşmıştır. Bu bağlamda iletişim teknolojisi, bireylerin ve toplulukların tüm bilgi türlerine anında ulaşmalarını sağlayarak onları güçlendirdi.⁴³⁷ Ancak buna karşın küresel dünyada edinilen pratikler, her türlü söylemin üst-ideolojisi olarak eğlenceyi merkeze almıştır.⁴³⁸ Siirt ilinde ise bu duyarsızlaşmanın sınırlı boyutları mevcuttur. İnsanlar gözlemlediğimiz kadarıyla eğlenceyi merkeze alan pek çok öğeye karşı yerel değerlerin savunulması sürdürücülüğü için çaba harcamaktadırlar. Bunun için; günlük dildeki söylemler, eylemler, izlenen kanalların çoğunlukla haber bültenleri olması örnek gösterilebilir.

⁴³⁴ Featherstone, *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*, 210.

⁴³⁵ Baudrillard, *Simülakrlar ve Simülasyon*.

⁴³⁶ Karakaş, *Modernlik, Küreselleşme ve Türkiye'nin Kimlikler Evreni*, 78.

⁴³⁷ John Naisbitt, *Global Paradoks: Büyüyen Dünya Ekonomisinin Güçlenen Küçük Oyuncuları*, (Çev.: S. Gül), Sabah Kitapları, İstanbul 1994, 117.

⁴³⁸ Postman, *Televizyon: Öldüren Eğlence Gösteri Çağında Kamusal Söylem*, 102.

Televizyon izleme alışkanlığı sınıf konumu ve yaşla ilişkilidir. Televizyonu en çok izleyen gruplar iktisadi sermayesi daha az olanlar, yaşlılar ve alt sınıf üyesi olanlardır. Televizyon izleme oranı sınıf ve yaş ölçeğinde yükseldikçe azalmaktadır. Bu bağlamda ihtiyaçların giderilmesi için çerçevelenmiş bir pratiktir.⁴³⁹ Kahvehanelerde yaygın bir eğilim olarak televizyonun kullanılması da bireylerin sosyal yaşama ait duymuş oldukları ihtiyaçların tatmin aracı olması itibarıyla önemlidir. Televizyonu en çok seyreden insanlar genellikle, alt gelir grubundandır. Ancak buna rağmen kahvehaneler, sadece alt gelirliileri değil yanı sıra diğer gelir gruplarından insanların eğlencelerini ve boş zamanlarını dolduracak bir uğraşlar dizisini sergilemektedir.

Ara bir değerlendirme yapılacak olursa küresel pazarın üzerine yerleştiği tüketim kültüründe eğlencenin payının azımsanamayacak ölçüde olduğu fark edilecektir. Geçmiş eğlence biçimiyle gelecek eğlence biçimleri arasında büyük bir fark vardır. Ancak günümüzde tezimize de konu yaptığımız gibi böylesi bir sınır yoktur. Küresel eğlencelerin konusu geleneksel kültür olabileceği gibi geleneksel eğlencelerin de küresel kültür oluşturabilir. Bu doğrultuda Siirt, geleneksel içecek ve toplanma ritüellerini yukarıda verilen örneklerde de görüldüğü gibi küresel kültürün özellikleriyle harmanlamıştır denebilir.

Yine eğlence konusuna bakışta bir başka ayrım çizgisi kafe ile kahve arasında çiziliyor. Katılımcımıza göre, daha çok kafelerde müzikal eğlence gençlere hitap ederken, kahveler dinlenme ve çay içmenin kesiştiği mekânlar olarak ayrılmaktadır: *“Hayır onlar ayrı dünyada yaşıyorlar gibi. (Gülüyor) (Nasıl bir ayrı dünya diye sorduğumuzda) Burası burası çay, çay kahvehanesidir. Çay içmek isteyen buraya gelir. Eğlenmek isteyen kişi de kafeye gider. Müzik dinlenmek isteyen kişi oraya gider. E mesela burada dikkat ederseniz müzik yok. Sadece iki-üç kişi en, Siirt her iki üç kişi bir masada oturmuş şekilde sohbet etmeye çalışıyor. Yani kafe ile burası arasında çok büyük bir fark var. Orası daha da çok gençlere giden bir yerdir. Ayrıca da daha böyle cafcıflı olan yerlerdir. (Cafcıfla neyi kastediyorsunuz dediğimizde) Böyle daha da şenlikli diyelim artık. (Kahvehaneler bunun karşısında sizce nedir diye sorduğumuzda) Kahvehaneler böyle daha böyle sakın yerlerdir. Dikkat ettiğiniz gibi sakın yerlerdir.*

⁴³⁹ Featherstone, *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*, 109.

Daha sakin... Her iki üç kişi, beş...(Sözü, mekânda oturan bir başka kişi tarafından kesiliyor)” (K6, müteahhit, 49 yaşında).

Bir başka katılımcı eğlencenin farklılaşan yapısını daha önce sözünü ettiğimiz biçimiyle ayırıyor. Kafe ile kahve arasındaki farkı, gençler ile yaşlılar arasında çiziyor. Böylelikle geçiş halindeki kafelerin Siirt'te yansımalarını buluyoruz. Katılımcımız(K10) modern çağın bireyselleşmelerini savunduğu gibi, kafe kültürüne de dışarıdan bakıyor. Bunun için üzerinde sıklıkla durduğu "nargile" içeceğidir. Nargileyle özelleştirilen ise, katılımcımızın kendisini ve elbette bulunduğu mekânda ayrıcalıklı olma halini hissetmesidir: *“Daha doğrusu hiç kahvehaneye gitmediğim için... (Yukarıdan burayı kahve olarak tarif ettiler dediğimizde) Burası kafe... Kahvehanede nargile yok. (Buraya bayanlar geliyor mu diye sordüğümüzda) Bayanlar gelmiyor. Şöyle burası nargile kafe... Kahvehanelerde nargile bulamazsınız. Anca çay(gülüyor)... Kahve bile bulamazsınız(gülüyor). Burası daha sessiz, daha serin, daha sessiz... Daha kendini bilen insanlar geliyor. (Kendini bilen derken dediğimizde) Kahvehanelerde çok gürültü, patırtı oluyor. Bizim bu bölgenin kahvehaneleri belli yani. Burada, burada mı kalıyorsunuz? (Evet dediğimizde) Az çok biliyorsunuzdur kahvehaneleri. Burada kahve kültürü hani gençlere yönelik değil bence. Yani gençler kahvehaneye gitmiyor burada. Genelde hep 30 ve 40 üstü, hep yaşlı kesim... Burası daha sessiz, daha sakin...” (K10, elektrik teknikeri, 28 yaşında).*

Yukarıda da açıkça görüldüğü gibi farklı geleneksel ve küresel kültürel özelliklerle ifade edilen pek çok değişkeni kahveler sahiplenmektedir. Dikkat edilirse kahvelerin eğlenme ile boş zaman geçirmede olasılık yaratan tarifleri her kesimden insanı kucaklamaktadır. Katılımcıların beğeni özellikleri farklı olsa da, ortaklıklar yaratma ve bunları sürdürebilmek için kahveler önemli birer aracı durumundadır. Bunu geleneksel özellikler taşıyan içecekten ve toplaşmadan edinilen keyiften başlatarak küresel kültürle anılan televizyon, internet gibi uğraş noktalarına kadar vardırabiliriz. Bu bağlamda kahve eş zamanlı eğlencelerin yansımalarını çok farklı boyutlarla bir arada düşünebilmemiz için fırsat yaratmaktadır.

3.4. GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Esnek bir kavram olan küreselleşme pek çok bakış açısı altında değerlendirilebilir. Bunlardan biri çalışmamızda ele aldığımız gibi; gündelik hayat, gündelik hayatın sergilendiği mekânlar ve oradaki ilişkiler ağıdır. Mekânlar içerisinde sürdürülen gündelik hayat pratikleri, kültürel özelliklerin somut görünümüleri kadar, somut olmayan kültürel öğeleri de anlamamız için fırsat tanımaktadır. Bu bağlamda çalışmamızın çerçevesi, geleneksel kültürel özellikleriyle anılan Siirt kent kahvehanelerinin, küresel etkilerden ne ölçüde pay aldığına odaklandı.

Her şeyden önce, küreselleşme bir zorunluluk değildir. Çalışmamızda da ortaya çıktığı gibi yerel kültürün ve kimliğin çok boyutlu doğası, mekân üzerine yansıyan göstergelerle hala mevcudiyetini çeşitli şekillerde korumaktadır. Bu noktada küreselleşme, evrenselleşmeyle yerelliğin karşıtlığını değil, eş-zamanlı ve birlikte hareket tarzını niteleyen tarihsel bağlamı tanımlar.⁴⁴⁰ Kentteki yaşam sözünü ettiğimiz bağlam için önemli bir başlangıç noktası oluşturabilir.

Erving Goffman şehirde yabancılar arasında yaşamayı mümkün kılan tekniklerden biri olarak sivil dikkatsizliği saymıştır. Sivil dikkatsizlik, en sade haliyle kendini göz göze gelmekten kaçınmakla ortaya koyar. Kişi bakmıyor gibi görmeli, dinlemiyor gibi dinlemelidir. Bu sivil dikkatsizliğin özüdür.⁴⁴¹ Oysa bu durum geleneksel şehirde değişmektedir. Kişiler ilişkilerini gerçek konular ve insanlar üzerinden yönlendirirler. Genel olarak tanıdık insanlarla sürdürdükleri ilişkiler, Goffman'ın yabancılarla karşılaşma olasılığını göz ardı etmenin yolu olarak tarif ettiği “-mış gibi yapmak” ihtimalini ortadan kaldırmaktadır. Bunun yerine kişiler farklı insanları da tanımaktadır; onlarla samimi ilişkiler geliştirmektedir.

Siirt ilinde bu ilişkiler ağının en gözle görülebilir temsilleri çalışmamızda da dile getirdiğimiz gibi kahvehanelerde yaşatılmaktadır. Burada insanlar bağları birlikte kurmakta ve onarmaktadır. Dolayısıyla yabancı ötekileştirilerek yok sayılmamaktadır. Bunun yerine içeride sahiplenilmektedir. Sözgelimi Siirt'in mozaik bir kültüre sahip

⁴⁴⁰ E.Fuat Keyman, “Globalleşme Söylemleri ve Kimlik Talepleri: "Türban Sorunu"nu Anlamak”, E.F.Keyman, A.Y.Sarıbay (Der.), *Global Yerel Eksende Türkiye*, (ss.17-38), Alfa Yayınları, İstanbul 2000, 28.

⁴⁴¹ Aktaran: Anthony Giddens, *Sosyolojik Düşünmek* (7. Basım), (Çev.: A. Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2010, 79.

oluşu sadece etnik köken bağlamında değil, farklı olana yer açmasını da olası kılmaktadır. Benzer bir şekilde Siirt kent kahvehaneleri de, mozaik kültürel dokuyu sahiplenmektedir.

Kahvehaneler, mekân olmalarının çok ötesinde anlam pratikleridir. Kültürün edinilmesinde veya sahiplenilmesinde etkin araçlardır. Aynı zamanda ortaya çıkışlarından bugüne kamunun oluşmasında da geleneksel ağırlıkları mevcuttur. Siirt ilinde de bu durum geçerlidir. Bugün mekânın ağırlığı önemsizleşmektedir. Erkeklerin tek başlarına kamusal alandaki belirleyiciliği kırılmaktadır. Bu kırılmanın yönlendiricisi çalışmamızın birinci bölümünden de hatırlayabileceğimiz gibi, küreselleşmedir. Küreselleşme, çeşitli iletişim organları ve ulaşım olanaklarıyla bugünün dünyasında kamunun oluşumunda diğer her şeyden daha çok belirleyicidir. Böylelikle bireylerin – kadınların ve erkeklerin- kendi aralarında yaratmış oldukları birlikteliklerin onayıcılığı dışarıda bir yerde konumlanmıştır. Bireyler kendi yaşamlarını yönlendirenler değil, süreç tarafından yaşamları yönlendirilenlerdir. Oysa Siirt kent kahvehanelerinin sakinleri, çalışmamız boyunca da gözlemlediğimiz gibi, merkeze kendilerini yerleştirmektedirler. Konuşulacak konuları buradaki insanlar belirlemektedir. Ancak bu durum çalışmamızda da ortaya çıktığı gibi, küreselleşmenin bütün etkilerini dışarıda bırakmamaktadır. Sözgelimi tüketim kültürüne ait önemli göstergelerden olan internet, televizyon ve futbola duyulan ilgi bu açıdan değerlendirmeye alınabilir.

Öte yandan insanlarda yalnızlık ve çevre tarafından dışa itilme korkusu, ölüm korkusundan bile büyüktür. “Olmak” güdüsü, başka insanlarla bir olmak ihtiyacından doğar.⁴⁴² Küresel kültürün tüketim odaklı yapısı değerlendirilirse olmak tek başına ayakta durmakla tarif edilebilir. Burada birey, sahip olmanın sunduğu avantajlarla diğer her şeyi göz ardı etmektedir. Oysa geleneksel kültürün argümanlarını sahiplenilen mekânlar birlikte olmayı amaç edinirler. Sözgelimi ikram, hemcins ortaklığı, sohbet, benzerlik yaratma ve bulma, yakınlık kurma, tanıdık olmanın yaratıları eklenince kahvehanelerin geleneksel kültürün önemli yapıcıları olduğu fark edilecektir. Bunlar beraber olma savı üzerinden yaşamın zorluklarını atlatmanın ya da azaltmanın görünebilir temsilleridir. Bu bağlamda çalışmamızın başında da ifade ettiğimiz gibi kahveler, ben bilincinin olduğu kadar biz bilincinin yaratılmasında da etkilidir. Öyle ki

⁴⁴² Erich Fromm, *Sahip Olmak ya da Olmak: İki Varoluş Biçimi Üzerine Bir İnceleme* (6. Baskı), (A. Arıtan), Say Yayınları, İstanbul 2017, 138-139.

bireyler, yaşamak zorunda oldukları pek çok zorluğa birliktelikleri sayesinde karşı koymaktadır. Böylelikle umutsuzluk ağır yük olmaktan çıkıp ortak bir evrene yayılmaktadır. Ancak bu modern dünyada olduğu gibi insanların sadece işi ya da ihtiyacı olduğunda gerçekleştirdiği bir birliktelik değildir. Yerine çeşitli mutlulukların da harmanladığı eski, güvenilir ve ayrı(calıklı) bir dünyadır. Bu dünyada ortak temsiller bireylere paylaşılan hayatlar kadar, özelleştirilmiş başka bir yaşama dünyası da sunar. Dolayısıyla maddi ve manevi paylaşımlar hem yapıcı hem onarıcıdır.

Toparlayacak olursak küresellik sözünü ettiğimiz kahvehaneler için henüz belirlenmiş bir özellik oluşturmamaktadır. Başka bir deyişle kahvehaneler için, küresel ile yerel arasındaki ayrımın giderek karmaşıklaştığı bir yerde belki de yaşam dünyasının kültürel kurumsallaşması ve küreselliğin yerelleşmesi gibi terimlerle konuşulması gerekir.⁴⁴³ Bunun için Ronald Robertson tarafından öne sürülmüş bir kavram olan “küyerelleşme” açıklayıcı olacaktır. Küyerelleşmenin amacı, küreselleşmenin çeşitli yönlerini, büyümenize ve çeşitliliğinize katkıda bulunacak biçimde, ülkenizi ve kültürünüzü ezip geçmesine izin vermeden kendi parçanız haline getirmektir.⁴⁴⁴ Bu bağlamda Siirt kent kahvehaneleri için, küreselleşmenin etkilerini dışarıda bırakmadan bireyler için yerel kültürü yaşama imkânı tanımıştır denilebilir.

⁴⁴³ Robertson, *Küreselleşme: Toplum Kuramı ve Küresel Kültür*, 91.

⁴⁴⁴ Aktaran: Friedman, *Küreselleşmenin Geleceği: Lexus ve Zeytin Ağacı*, 300.

SONUÇ

Çalışmamızın ikinci bölümünde söz edildiği gibi Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne kahvehaneler, geleneksel yaşamda erkek cinsine ait toplaşma mekânlarından en önemlilerinden biridir. Gündelik hayatın somut alanlarından biri olarak kahvehaneler, kadın ve erkek cinslerinin birbirlerinden ayrılma ve net görünümünü üzerlerinde taşımaktadır. Benzer bir şekilde çalışmamızı yürüttüğümüz Siirt kentinde de kahvehaneler, erkek cinsinin toplanma mekânları olarak, hemcins ortaklığının yaratıcısıdır. Çalışmamızda ifade edildiği gibi geleneksel yaşama örüntülerinin yoğun temsillerini barındıran Siirt kenti kahvehaneleri, rüştlarini ispatlamalarından ölüncye dek erkek cinsini sahiplenmektedir. Erkek cinsini barındıran kent kahvehaneleri, birlikteliklerin tanıdık imajlarla sahiplenilmesini olası kılmaktadır. Öyle ki mekân ve içinde yer alan erkekler, gündelik hayatın çerçevelediği, baskıladığı dokunun karşısında alternatif oluşturmaktadırlar.

Çalışmamızın bize gösterdiği gibi kahvehanelerde mekânın ve bu mekânlarla ilişkili değerlerin öğrenilmesinde, kuşaklar arası erkek kimliğinin taşıyıcıları belirgin yol göstericilerdir. Öyle ki kahvehanelerde erkekler, büyüklerinden öğrenerek kahvehane kültürünü devam ettirmektedirler. Böylece geleneksel kimliklerin, geleneksel değerlerin üretilmesinde yoğun bir katkısı vardır denilebilir. Erkekler bu kültürü sadece öğrenmekle de yetinmeyip, öğreten ve yeni kuşaklara taşıyanlardır. Dolayısıyla kahvehaneler geleneksel kültürün bütünüyle yaratıldığı, üretildiği ve sonraki nesillere aktarıldığı mekânlardır.

Öte yandan kahvehaneler, geleneksel değerlerin önemli bir taşıyıcısı olan ailenin kutsiyetine dair temel oturduktan ve aileye dair çatırdamalar yaşandıktan sonra da önemli bir alternatif oluşturmuştur. Bu durumun, çalışmamızın bize gösterdiği gibi, geleneksel değerlerin toparlayıcılığında önemli bir yer edindiği kanısındayız.

Çalışmamızda küresel değerlerin taşıyıcısı olarak kahvehanenin karşısında yer alan mekânlardan biri kafelerdir. Kahvehaneler yerel, kafeler ise modern özellikleri üzerinde taşıyan mekânlardır. Kafeler “kadın, erkek, çocuk bir arada bulunamaz” kuralını alt üst etmiştir. Böylelikle rüştlünü ispatlamadan ölüncye dek erkek hemcinsinin geleneksel mekânlarda toplanma özelliği son bulmuştur. Bu bağlamda geleneksel kimlikle özdeşleşen kahvehaneler karşısında küresel dokuyla özdeşleşen

kafeler her cinsiyetten ve yaştan insanı sahiplenmektedir denilebilir. Ancak bu durum erkek cinsinin keşfedilmesini olası kılmadığı gibi dayanışma ve paylaşımda da sorunlar ortaya çıkarmaktadır. İnsan olmak aidiyet yaratmakla olanaklıdır. Oysa modern ve küresel özellikleri üzerinde taşıyan mekânlar, sadece bilindik insanlarla birlikteliği önerir. Bu durum farklı olanı tanımaya imkân bırakmaz. Fakat kahvehaneler bu bilindik insanların karşısında, farklı bir bilindik çevreye yer açmaktadır. Çalışmamızın önemli bir sonucunun da, bu çevrede kimliğin, müphem olanları da içerecek şekilde, güvenle samimi ilişkiler kurma, arkadaşlık ile sohbetin vazgeçilmezliğini belirgin hale getirmesi olduğu kanısındayız.

Çalışmamızın bize gösterdiği bir diğer şey de, kafeler bireysel değerlerle bir arada ele alınırken, kahvehaneler toplumsal özellikleri üzerinde taşımaktadır. Kahvehaneler topluluk değerlerini yücelterek, belirgin bir biz kültürünü açığa çıkarırlar. Bu durum, geleneksel değerlerin bütünüyle topluluk değerleri üzerinden sürdürüldüğü akılda tutulduğunda, küreselleşme karşısında önemli bir direniştir denilebilir.

Bir başka bağlamda kahvehanelerden kafelere geçişle birlikte biz kültürü yerini benin ihtiyaçlarına ve ilgilerine bırakmaktadır. Dolayısıyla bireyselleşmeyi artıran bu mekânlar, topluluk değerlerinin çözülmesini de olası kılmaktadır. Böylece birey nereye ait olacağını bilememekte ve giderek yalnızlaşmaktadır. Bu durum insani özelliklerin çözülüşünü de beraberinde getirmektedir. Bunun karşısında çalışmamızda, katılımcıların öne sürmüş olduğu gibi, insanların ve kültürel değerlerin sahiplenilmesinde kahvehanelerin önemli bir rolü olduğu ortaya çıkmıştır.

Aynı zamanda kahvehane ile kafeleri tercihte eğitim de belirleyicidir. Ancak Siirt ilinde başka bir alternatifin olmayışı eğitilmiş kitleyi de kahvehanelere aşına kılmıştır. Başka bir deyişle kahvehanelerde, modern kültürde tabakalaşmanın net ayrımları hissedilmez. Yerine her kesim ve eğitim seviyesinden insanın birlikteliği söz konusudur. Bu durum geleneksel topluluk değerlerini artırmaktadır. Bireyleri bir araya toparlamakta ve birbirlerine aşına kılmaktadır. Bir başka açıdan Siirt kentinin farklı etnik grupları taşıdığı göz önünde bulundurulduğunda, mozaik doku ve bu dokuya yerleşmiş kahvehaneler de bundan nasibini almıştır denilebilir. Dolayısıyla kahve, yukarıda da sözünü etmiş olduğumuz gibi, sadece eğitim değil yanı sıra farklı etnik grup ve yaştaki insanların birbirini tanımaya da imkân tanımıştır. Bu durum bilinmeyi

dışarıda bırakan modern değerlerin karşısındadır. Hemen hemen incelediğimiz bütün kahvehanelerde bu durum geçerli olup, hipotezimizi doğrulamaktadır.

Öte yandan farklı kitlelerin diğerlerinin farkına varmasını sağlayarak sadece olumlu değil, olumsuz pek çok sorunu birlikte atlatabilmelerine olanak sağlamıştır. Bu durumun çalışmamızda en çok üzerinde durulan örnekleri düğün, taziye, iş ve işçi bulma gibi faaliyetlerde gözlemlenmiştir. Dolayısıyla çalışmamız, kahvehaneler ile geleneksel birliktelik değerlerinin fark edilmesini olası kılmıştır. Bu durumun modern ve küresel kültürün karşısında geleneksel kültüre önemli bir bağlayıcı olduğu kanısındayız.

Başka bir açıdan küresel kültürün üzerine yerleştiği televizyon bütün kahvehanelerde vardır. Bu durum (kahvehane) sakinlerini dünyadaki değişimler kadar yerel konuların dışında da paylaşabildikleri birtakım konulara aşina kılmıştır. Bu bağlamda çalışmamızın ana eksenini oluşturan küreselleşmeyle birlikteliği olanaklı kılmıştır. Mekân dünyanın farkına varılmasını olası kılarken, yerel değerleri dışarıda bırakmamıştır.

Öte yandan kablosuz internet (wi-fi) incelediğimiz kahvehanelerin çoğunda mevcuttur. Başka bir ifadeyle, diğerlerinin farkına varmayı olası kıldığı gibi küresel değerlerin de takibini mümkün kılmıştır. İnternet, akıllı telefonlar sayesinde gündelik hayatın bir parçası olmuştur. Çalışmamızda da ortaya çıktığı gibi bu durum kahvehanelerde, akıllı telefonlar sayesinde sürdürülen bir alışkanlıktır.

Çalışmanın bir diğer sonucu geleneksel ve küresel kültürde eğlencenin birlikteliğidir. Kahvehanelerde ücretli kanallarla futbol seyretmek en önemli eğlence aracıdır. Böylece bireyler küresel futbola aşina olmuşlardır. Öte yandan futbola duydukları ilgiyle mekânda, geleneksel paylaşım ağı da kurmuşlardır. Eş deyişle hem küresele hem de geleneksele aynı oranda sahip çıkmışlardır. Bu durum geleneksel bağları mekân arayıcılığıyla sahiplenirken televizyonlar ile küresel eğlence kültürünü (futbolu) sahiplendiklerini de göstermektedir.

Elde edilen sonuçlara dayanarak kahvehanelerle bireyler, gündelik hayatın monotonluğunu azaltmak için yeni bir monoton faaliyeti sahiplenmişlerdir denilebilir. Sözü edilen monotonluk, olumsuz bir nitelime değildir. Bunun yerine birlikteliğin geçmiş zamanla ilişkide kalınarak sahiplenilmesidir. Siirt ilinde boş zamanları

değerlendirmede alternatifsizlik, işsizlik ve sıcak iklim koşulları bu faaliyeti gündelik yaşama yerleştirdiği kanısındayız. Ancak mekân kültür edinirken ve kültürü sahiplenirken zamanın koşullarını da geri planda bırakmamaktadır. Dolayısıyla bugün olduğu gibi gelecekte de sözü edilen mekânın varlığı, küresel değerlerin çok da uzağında yer almadan sürdürülebilecektir.

KAYNAKÇA

- Abasıyanık, Sait Faik, *Az Şekerli* (3. Basım), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2018.
- Açıkgöz, Namık, “Kahve Etrafında Teşekkül Eden Edebî Kamuoyu”, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994.
- , *Kahvenâme*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.
- , “Klâsik Türk Şiiri İmge Kurgulamasında “Kahve””, E. G. Naskali (Ed.), *Türk Kahvesi Kitabı*, (ss.43-49), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2014.
- Adadağ, Özgür, “Dünya Algısının 'Küre'selleşmesi ve Küreselleşmenin İlk Adımları”, Ö. Adadağ, C. Yıldızcan (Der.), *Küreselleşme ve Demokrasi: Küreselleşmenin Farklı Yüzleri*, (ss.39-86), Dipnot Yayınları, Ankara 2011.
- Adorno, Theodor W., “Kültür Endüstrisi: Kitlelerin Aldatılışı Olarak Aydınlanma” (6. Baskı), A. Artun (Ed.), *Kültür Endüstrisi Kültür Yönetimi*, (Çev.: N. Ülner), (ss. 47-107), İletişim Yayınları, İstanbul 2011.
- Aktay, Yasin, “Şehirleşme Kültürü ve Siirt”, *Uluslararası Siirt Sempozyumu Bildirileri: 19-20-21 Eylül 2006-İzmir*, (ss.63-70), Birleşik Matbaa.
- , *Küreselleşme Çokkültürlülük Sahicilik*, Tezkire Yayıncılık, İstanbul 2015.
- Alankuş, Sevda, *Yerellik(ler), Yerelliğin İmkânları ve Yerel Medya*, E.F.Keyman, A.Y.Sarıbay (Der.), *Global Yerel Eksende Türkiye*, (ss.295-330), Alfa Yayınları, İstanbul 2000.
- Alkan, Adnan, “Siirt İlinin Nüfus Gelişimi, Yapısı ve Dağılışı”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 22(37), Ocak-2017, 53-82.
- , “Siirt Kentinde Mala Karşı İşlenen Suçların Mekânsal Analizi”, R. Efe, İ. Cürebal, L. Lévai (Ed.), *4th International Geography Symposium*, (ss. 968-984), GEOMED.
- Allison, Graham, *Nükleer Terörizm: Önlenebilir Nihai Felâket*, (Çev.: O.G. Ayas), Salyangoz Yayınları, İstanbul 2006.

- Alver, Köksal, “Siyasal Eylem Alanı Olarak Kültür” (3. Baskı), K.Alver, N.Doğan (Ed.), *Kültür Sosyolojisi*, (ss. 185-196), Hece Yayınları, Ankara 2013.
- Appadurai, Arjun, *Küçük Sayılardan Korkmak: Öfkenin Coğrafyası Üzerine Bir Deneme*, (Çev.: F.B.Aydar), Timsah Kitap, İstanbul 2008.
- Aslanoğlu, Rana A., *Kent, Kimlik ve Küreselleşme* (2. Baskı), Ezgi Kitabevi, Bursa 2000.
- Assmann, Jan, *Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*, (Çev.: A. Tekin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2001.
- Ayalp, Nur, “Geleneksel Türk Kahvehanesinin İç Mekânları”, E. G. Naskali (Ed.), *Türk Kahvesi Kitabı*, (ss. 309-325), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2014.
- Ayata, Ali, “Küreselleşme Ekseninde Türkiye-AB İlişkileri”, M.Ercan (Ed.), (ss. 59-78), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2010.
- Aydemir, Mehmet Ali, “Tüketim: Modern Dünyanın Kültürel Göstereni-Bir Tüketim Kültürü ve Alışveriş Merkezleri Çözümleme Denemesi-” (3. Baskı), K.Alver, N.Doğan (Ed.), *Kültür Sosyolojisi*, (ss. 325-344), Hece Yayınları, Ankara 2013.
- Aykaç, G., Uzun, M.B., Özçelikay, G., “Sosyal Yönüyle Çay: “Camellia Sinensis””, *Lokman Hekim Journal*, 4(1), 2014, 1-5.
- Aytaç, Ömer, “Kent Mekânlarının Sosyo-Kültürel Coğrafyası”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(2), Elazığ-2007, 199-226.
- , “Türkiye Kentleşmesinde Birara Kurum: Kent Kahvehaneleri”, *Sosyal Bilimler Dergisi* 2005/2, 179-199.
- Ayvazoğlu, Beşir, *Kahveniz Nasıl Olsun?: Türk Kahvesinin Kültür Tarihi*, Kapı Yayınları, İstanbul 2011.
- Barber, Benjamin R., *McWorld'e Karşı Cihad: Yeni Düzenini Biçimlendiren Güçler: Küreselcilik ve Kabilecilik*, (Çev.: E. Birey), Cep Kitapları, İstanbul 2003.
- Batur, Enis, “Kahverengi Tanede Saklanan Keyif” (3. Baskı), S. Özpalabıyıklılar (Ed.), *Tanede Saklı Keyif, Kahve*, (ss. 6-9), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001.
- Baudrillard, Jean, *Can Çekişen Küresel Güç*, (Çev.: O. Adanır), Doğu Batı Yayınları, Ankara 2017.

- , *İmkânsız Takas*, (Çev.: A. Sönmezay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2005.
- , *Simülakrlar ve Simülasyon* (10. Basım), (Çev.: O. Adanır), Doğu Batı Yayınları, Ankara 2016.
- , *Tüketim Toplumu: Söylenceleri/Yapıları* (6. Basım), (Çev.: H.Deliceçaylı, F.Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2013.
- Bauman, Zygmunt, *Akışkan Aşk: İnsan İlişkilerinin Kırılganlığına Dair* (2. Baskı), (Çev.: I. Ergüden), Versus Kitap, İstanbul 2012.
- , *Akışkan Modern Dünyada Kültür*, (Çev.: İ. Çapcıoğlu, F. Ömek), Atıf Yayınları, Ankara 2015.
- , *Bireyselleşmiş Toplum* (2. Basım), (Çev.: Y. Alogan), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011.
- , *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları* (3. Basım), (Çev.: A. Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2010.
- , *Parçalanmış Hayat: Postmodern Ahlâk Denemeleri*, (Çev.: İ. Türkmen), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2001.
- Beck, Ulrich, *Risk Toplumu: Başka Bir Modernliğe Doğru*, (Çev.: K. Özdoğan, B. Doğan), İthaki Yayınları, İstanbul 2011.
- Berger, Peter L., “Giriş: Küreselleşmenin Kültürel Dinamikleri”, P.L.Berger, S.P.Huntington (Ed.), *Bir Küre Bin Bir Küreselleşme*, (ss. 9-26), (Çev.: A. Ortaç), Kitap Yayınevi, İstanbul 2003.
- Bernstein, Ann, “Küreselleşme, Kültür ve Kalkınma: Güney Afrika Batı’nın Yan Ürünü Olmayı Başarabilir mi?”, P.L.Berger, S.P.Huntington (Ed.), *Bir Küre Bin Bir Küreselleşme*, (ss. 190-257), (Çev.: A. Ortaç), Kitap Yayınevi, İstanbul 2003.
- Bilgin, Pınar, “11 Eylül Öncesi ve Sonrasında Küreselleşen Güvenliği Anlamak”, C. Karadeli (Der.), *Küreselleşme ve Alternatif Küreselleşme*, (ss.59-80), Phoenix Yayınları, Ankara 2005.
- Bingül, İlyaz, “Kahvehanedeki Göz”, *Adam Sanat*, Sayı:228, Ocak 2005.
- , “Kahvehane ve Eğlence”, *Toplumsal Tarih*, Sayı:126, Haziran 2004.

- , “Kahvenin Anlamı”, *Cogito*, Sayı: 68-69, Yapı Kredi Yayınları, Kış 2011/2012, 328-347.
- , *Osmanlı’da Kahvehane ve Toplumsal Hayat Mekânları*, Gram Yayınları, İstanbul 2013.
- Birincioğlu, Gökşen, “Sosyalleşme Sürecine Yön Veren Kahvehaneler ve Mimarileri”, *TBMM Milli Saraylar*, İstanbul 2011, 51-63.
- Birsel, Salah, *Kahveler Kitabı* (7. Baskı), Sel Yayıncılık, İstanbul 2017.
- Bocock, Robert, *Tüketim*, (Çev.: İ. Kutluk), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 1997.
- Bravo, Işıl Bayar, “Tarihin Sonu, İlerleme ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi* Aralık 2005, 29(2), 125-138.
- Bryman, Alan, “The Disneyization of Society” (Toplumun Disneyleşmesi), *Sociological Review*, 47(125-26, 29-30) 380-387.
- Buck-Morss, Susan, *Küresel Bir Karşı Kültür*, (Çev.: S. Evren), Versus Kitap, İstanbul 2007.
- Cangızbay, Kadir, “Globalleşme ve Kamusal Alan”, E.F.Keyman, A.Y.Sarıbay (Der.), *Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam*, (ss. 165-200), Vadi Yayınları, Ankara 1998.
- Carlier, Omer, “Magrib Kahvehanesi: Erkek Sosyalliği ve Yurttaşlık Hareketleri”, H. Desmet-Grégoire, F. Georgeon (Ed.), *Doğu’da Kahve ve Kahvehaneler*, (ss. 195-228), Yapı Kredi Yayınları, (Çev.: M. Atik, E. Özdoğan), İstanbul 1999.
- Castells, Manuel, *Kimliğin Gücü Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür*, (İkinci Cilt) (2. Baskı), (Çev.: E. Kılıç), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008.
- , *Ağ Toplumunun Yükselişi Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür*, (Birinci Cilt) (3. Baskı), (Çev.: E. Kılıç), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013.
- , *Binyılın Sonu Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür*, (Üçüncü Cilt) (2. Baskı), (Çev.: E. Kılıç), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013.

- Chanda, Nayan, *Küreselleşmenin Sıradışı Öyküsü* (2. Basım), (Çev.: D. Cenkçiler), Odtü Yayıncılık, Ankara 2014.
- “Coffee Maddesi”, *Encyclopedia Americana*, (Volume 7), Grolier International, U.S.A. 1980.
- “Coffeehouse Maddesi”, *Encyclopedia Americana*, (Volume 7), Grolier International, U.S.A 1980.
- Connerton, Paul, *Toplumlar Nasıl Anımsar?* (2. Basım), (Çev.: A. Şenel), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2014.
- Coşar, Simten, “Küreselin Neo-Liberal Görüntüleri: Tarihin Sonu”, E.F.Keyman, A.Y.Sarıbay (Der.), *Global Yerel Eksende Türkiye*, (ss. 189-212), Alfa Yayınları, İstanbul 2000.
- Cuinet, Vital, *La Turquie d'Asie II*, Paris 1891.
- Çağlayan, Savaş, “Anadolu'nun İlk Kamusal Mekânı: Kahvehane”, *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 29, Güz 2012, 95-110.
- Çaksu, Ali, “On Sekizinci Yüzyıl Sonu İstanbul Yeniçeri Kahvehaneleri”, D. Sajdi (Der.), *Osmanlı Laleleri, Osmanlı Kahvehaneleri: On Sekizinci Yüzyılda Hayat Tarzı ve Boş Zaman Eğlenceleri*, (ss. 151-173), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2014.
- Çelebi, Kâtip, “Kahvenin Tarihine Derkenar”, (3. Baskı), S. Koz (Haz.) S. Özpalabıyıklılar (Ed.), *Tanede Saklı Keyif, Kahve*, (ss. 156-161), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001.
- , *Mizânü'l-Hakk Fî İhtiyârî'l-Ehakk*, O. Ş. Gökyay, S. Uludağ (Haz.), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2008.
- Çevik, Mustafa, “Global Köyde Dinlerin Sonu Mu?”, *Dinî Araştırmalar*, Eylül-Aralık 2003, 6(17), 163-177.
- Çiftçi, İrfan, *Avuçlarımızda Titreyen Dünya: Küreselleşme*, Vadi Yayınları, İstanbul 2015.
- Debord, Guy, *Gösteri Toplumu* (5. Basım), (Çev.: A. Ekmekçi, O. Taşkent), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2014.

- Değirmenci, Tülin, “Kahve Bahane, Kahvehane Şahane: Bir Osmanlı Kahvehanesinin "Portresi"”, E. Pekin (Ed.), *Bir Taşım Keyif: Türk Kahvesinin 500 Yıllık Öyküsü*, (ss. 118-137), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2015.
- Delibaş, Kayhan, *Risk Toplumu: Belirsizlikler ve Söylentiler Sosyolojisi*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2017.
- Dellaloğlu, Besim F., “Nesnenin İmparatorluğu”, A. D. Özarslan (Haz.), *Sanat ve Sosyoloji*, (ss. 95-101), Bağlam Yayınları, İstanbul 2005.
- Demir, Erkan, “Kahve-Mistik Bir Lezzetin Bir Tutkuya Dönüşümünün Kısa Tarihçesi”, E. G. Naskali (Ed.), *Türk Kahvesi Kitabı*, (ss. 3-24) Kitabevi Yayınları, İstanbul 2014.
- Demir, Şerif, *Cumhuriyet Döneminde Siirt*, Düzey Yayınevi, İstanbul 2016.
- Demiray, Gökçe, “Sufi Meclislerinden Kahvehanelere”, *TBMM Milli Saraylar*, İstanbul 2011, 65-79.
- Demren, Çağdaş, *Kahvehane Erkekliği: "Ankara'da Bir Gecekondu Mahallesi Örneği"*, Gece Kitaplığı, Ankara 2014.
- Deniş, Halil Emre, “Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminde Kahvehaneler: Sosyal ve Siyasal Yaşamın İncelenmesi”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı:27, Kasım-Aralık 2011, 1-16.
- Desmet-Grégoire, H., “Giriş”, H. Desmet-Grégoire, F. Georgeon (Ed.), *Doğu'da Kahve ve Kahvehaneler*, (ss. 13-25), Yapı Kredi Yayınları, (Çev.: M. Atik, E. Özdoğan), İstanbul 1999.
- , “Sonsöz”, H. Desmet-Grégoire, F. Georgeon (Ed.), *Doğu'da Kahve ve Kahvehaneler*, (ss. 229-235), Yapı Kredi Yayınları, (Çev.: M. Atik, E. Özdoğan), İstanbul 1999.
- Diamond, Jared, *Tüfek, Mikrop, Çelik* (26. Basım), (Ç. İnce), Tübitak Popüler Bilim Kitaplığı, Ankara 2015.
- Duman, Mustafa, *Çay Kitabı* (2. Baskı), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008.
- Duvarcı, Ayşe, “Kültürümüzde İstanbul Kahvehaneleri ve Halk Edebiyatına Katkıları”, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 2012, 1(1), 75-86.

- Emeksiz, Abdulkadir, “İstanbul Kahvehaneleri”, F.Özdem (Haz.), *Karaların ve Denizlerin Sultanı İstanbul*, (ss. 123-139), YKY, İstanbul 2009.
- Erbay, Nur Ö., “Sosyal Medyada "Arap Baharı"”, E. Sözen (Ed.), *Hepimiz Globaliz Hepimiz Yereliz: Gutenberg Galaksi'den Zuckerberg Galaksi'ye*, (ss. 147-164), Alfa Yayınları, İstanbul 2012.
- Ercan, Murat, “Küreselleşmenin Terör Boyutu”, M. Ercan (Ed.), *Küreselleşme ve Türkiye'ye Etkileri*, (ss. 147-169), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2010.
- Ergun, Pervin, “Türk Kahvesi Söylenceleri”, E. G. Naskali (Ed.), *Türk Kahvesi Kitabı*, (ss.103-116), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2014.
- Evren, Burçak, *Eski İstanbul'da Kahvehaneler*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1996.
- Falay, Nihat, Uymaz, F. Berna, *Uluslararası Siirt Sempozyumu Bildirileri*, 19-20-21 Eylül 2006, Birleşik Matbaa, İzmir, 152-160.
- Featherstone, Mike, *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü* (3. Basım), (Çev.: M. Küçük), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2013.
- Ferguson, Niall, *Uygarlık: Batı ve Ötekiler* (2. Baskı), (Çev.: N.Elhüseyni), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2015.
- Foucault, Michel, *İktidarın Gözü* (2. Baskı), (Çev.: I. Ergüden), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2007.
- Friedman, Thomas L., *Dünya Düzdür: Yirmi Birinci Yüzyılın Kısa Tarihi* (2. Basım), (Çev.: L. Cinemre), Boyner Yayınları, İstanbul 2006.
- , *Küreselleşmenin Geleceği: Lexus ve Zeytin Ağacı* (3. Baskı), (Çev.: E. Özsayar), Boyner Yayınları, İstanbul 2003.
- Fromm, Erich, *Sahip Olmak ya da Olmak: İki Varoluş Biçimi Üzerine Bir İnceleme* (6. Baskı), (Çev.: A. Arıtan), Say Yayınları, İstanbul 2017.
- Fukuyama, Francis, *Tarihin Sonu ve Son İnsan* (6. Baskı), (Çev.: Z. Dicleli), Profil Yayıncılık, İstanbul 2016.
- Gallino, Luciano, *Küreselleşme ve Eşitsizlik* (2. Baskı), (Çev.: D. Kundakçı), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2012.

- Georgeon, François, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde İstanbul Kahvehaneleri*, H. Desmet-Grégoire, F. Georgeon (Ed.), *Doğu'da Kahve ve Kahvehaneler*, (ss. 43-85), Yapı Kredi Yayınları, (Çev.: M. Atik, E. Özdoğan), İstanbul 1999.
- Geray, Haluk, *Toplumsal Araştırmalarda Nicel ve Nitel Yöntemlere Giriş: İletişim Alanından Örneklerle* (2. Baskı), Siyasal Kitabevi, Ankara 2006.
- Giddens, Anthony, *Elimizden Kaçıp Giden Dünya: Küreselleşme Hayatımızı Nasıl Yeniden Şekillendiriyor?*, (Çev.: O.Akınhay), Alfa Yayınları, İstanbul 2000.
- , *Modernliğin Sonuçları* (4.Basım), (Çev.: E.Kuşdil), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2010.
- , *Sosyoloji*, (Haz: Cemal Güzel), Kırmızı Yayınları, İstanbul 2012.
- , *Sosyolojik Düşünmek* (7. Basım), (Çev.: A. Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2010.
- Giddens, A., Sutton, P. W., *Sosyolojide Temel Kavramlar*, (Çev.: A. Esgin), Phoenix Yayınları, Ankara 2014.
- Ginsborg, Paul, *Gündelik Hayat Politikaları(Tercih Etmek ve Hayatı Değiştirmek)*, (Çev.: M. Ö. Mengüşoğlu), Açılım Kitap, İstanbul 2010.
- Goffman, Erving, *Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*, (Çev.: Ş. Geniş, L. Ünsaldı, Sn. N. Ağırnaslı), Heretik Yayınları, Ankara 2014.
- , *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*, (Çev.: B. Cezar), (3. Basım), Metis Yayınları, İstanbul 2014.
- Güneş, Serkan, "Türk Çay Kültürü ve Ürünleri", *Millî Folklor*, 2012, 24(93), 234-251.
- Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Akkırman-Belgrad-Gelibolu-Manastır-Özü-Saraybosna-Slovenya-Tokat-Üsküp 2010, S.A.Kahraman (Haz.), (5. Kitap-1. Cilt), YKY, İstanbul.
- Güral, Sema, *Türk Kültüründe Kahvenin Yeri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 1999.
- Gürsoy, Deniz, *Demlikten Süzülen Kültür: Çay* (3. Baskı), Oğlak Yayıncılık, İstanbul 2011.

-----, *Sohbetin Bahanesi Kahve* (3. Baskı), Oğlak Yayıncılık, İstanbul 2012.

Hall, Stuart, “Eski ve Yeni Kimlikler: Eski ve Yeni Etniklikler”, (Çev.: G. Seçkin, Ü.H.Yolsal), A.D. King (Der.), *Kültür, Küreselleşme ve Dünya-Sistemi*, (ss. 63-96), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1998.

-----, “Yerel ve Küresel: Küreselleşme ve Etniklik”, (Çev.: G. Seçkin, Ü.H.Yolsal), A.D. King (Der.), *Kültür, Küreselleşme ve Dünya-Sistemi*, (ss. 39-61), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1998.

Hannerz, Ulf, “Çevre Kültür Senaryoları”, (Çev.: G. Seçkin, Ü.H.Yolsal), A.D. King (Der.), *Kültür, Küreselleşme ve Dünya-Sistemi*, (ss. 139-163), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1998.

Harvey, David, *Postmodernliğin Durumu Kültürel Değişimin Kökenleri*, (Çev.: S. Savran), Metis Yayınları, İstanbul 2014.

Hattox, Ralph S., *Kahve ve Kahvehaneler: Bir Toplumsal İçeceğin Yakındoğu'daki Kökenleri*, (Çev.: N. Elhüseyni), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.

Heise, Ulla, *Kahve ve Kahvehane*, (Çev.: M. Tüzel), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2001.

Held, D., McGrew, A., Goldblatt, D., Perraton, J., *Global Transformations: Politics, Economics and Culture*, Polity Press, Cambridge 1999.

Hobsbawm, Eric, *Küreselleşme, Demokrasi ve Terörizm*, (Çev.: O. Akınhay), Agora Kitaplığı, İstanbul 2008.

Horak, Roman, Reiter, Wolfgang, “Önsöz” (8. Baskı), R. Horak, W. Reiter, T. Bora (Der.), *Futbol ve Kültürü*, (ss.19-24), İletişim Yayınları, İstanbul 2015.

Hsiao, Hsin-Huang Michael, “Bir Arada Var Olma ve Sentez: Çağdaş Tayvan'da Kültürel Küreselleşme ve Yerelleşme”, P.L.Berger, S.P.Huntington (Ed.), *Bir Küre Bin Bir Küreselleşme*, (ss. 56-75), (Çev.: A. Ortaç), Kitap Yayınevi, İstanbul 2003.

Hunter, J. Davison, Y. Joshua, “Küreselleşmeye Öncülük: Küreselleştirici Amerikan Dünyası”, P.L.Berger, S.P.Huntington (Ed.), *Bir Küre Bin Bir Küreselleşme*, (ss. 328-365), (Çev.: A. Ortaç), Kitap Yayınevi, İstanbul 2003.

- Işın, Ekrem, “Bir İçecekten Daha Fazla: Kahve ve Kahvehanelerin Toplumsal Tarihi” (3. Baskı), S. Koz (Haz.) S. Özpalabıyıklılar (Ed.), *Tanede Saklı Keyif, Kahve*, (ss. 10-43), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001.
- , *İstanbul'da Gündelik Hayat: İnsan, Kültür ve Mekân İlişkileri Üzerine Toplumsal Tarih Denemeleri* (5. Baskı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2014.
- , “İstanbul’da Gündelik Hayatın Toplumsal ve Kültürel Yapısı”, YKY, F.Özdem (Haz.), *Karaların ve Denizlerin Sultanı İstanbul*, (ss. 7-23), İstanbul 2009.
- İstanbul 1898 Kahvehane Hikâyeleri*, (Der. Ve Haz.: A. Ramsay, C. Adler), (Çev.: S. Kaliç), Maya Kitap, İstanbul 2012.
- Kacar, Burhan, “Osmanlı Toplum Yaşamıyla İlgili Belgeler-Bilgiler: Çayın Tarihi II”, *Tarih ve Toplum*, Şubat-1986, 29-39.
- “Kahve Yemen’den Gelir”, *Joker*, 30 Mart 1997, 66-67.
- Kalkavan, Feryal, “Küreselleşen Dünyada Terör ve Değişim”, C. Karadeli (Der.), *Küreselleşme ve Alternatif Küreselleşme*, (ss. 81-104), Phoenix Yayınları, Ankara 2005.
- Karadeli, Cem, “Küreselleşme ve Dünya Düzenleri”, C. Karadeli (Der.), *Küreselleşme ve Alternatif Küreselleşme*, (ss. 3-23), Phoenix Yayınları, Ankara 2005.
- Karakaş, Mehmet, *Modernlik, Küreselleşme ve Türkiye'nin Kimlikler Evreni*, Küre Yayınları, İstanbul 2015.
- Kaygılı, Osman C., *İstanbul'da Semaî Kahveleri ve Meydan Şairleri*, Bürhaneddin Basımevi, İstanbul 1937.
- Kazgan, Gülten, *Küreselleşme ve Ulus-Devlet: Yeni Ekonomik Düzen* (6. Baskı), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015.
- Keskin, Neslihan K., “Kahve ile Bâde Âresinde 17. Yüzyıl Divan Şiiri”, E. G. Naskali (Ed.), *Türk Kahvesi Kitabı*, (ss.27-42), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2014.
- Keyman, E. Fuat, “Globalleşme Söylemleri ve Kimlik Talepleri: "Türban Sorunu"nu Anlamak”, E.F.Keyman, A.Y.Sarıbay (Der.), *Global Yerel Eksende Türkiye*, (ss.17-38), Alfa Yayınları, İstanbul 2000.

- , “Globalleşme ve Türkiye: Radikal Demokrasi Olasılığı”, E.F.Keyman, A.Y.Sarıbay (Der.), *Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam*, (ss. 34-55), Vadi Yayınları, Ankara 1998.
- , *Küreselleşen Dünyada Türkiye ve Demokratikleşme* (Rapor No:7), Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, İstanbul.
- Kırlı, Cengiz, “İstanbul: Bir Büyük Kahvehane”, *İstanbul Dergisi*, Sayı:47, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003, 75-78.
- , “Kahvehaneler: 19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kamuoyu” (2. Basım), A. Yaşar (Ed.), *Osmanlı Kahvehaneleri; Mekân, Sosyalleşme, İktidar*, (ss.99-123), Kitap Yayınevi, İstanbul 2010.
- , “Kahvehaneler ve Hafiyeler: 19. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı'da Sosyal Kontrol”, *Toplum ve Bilim* 83, Kış 2000, 58-79.
- Koçu, Reşad Ekrem, *Haşmetli Yosmalar-Osmanlı Tarihinde Yasaklar*, Doğan Kitap, İstanbul 2017.
- Koz, Gül F., “Çekirdekten Fincana: Bir Yudum Kahve Kırk Yıllık Hatır”, *TBMM Milli Saraylar*, İstanbul 2011, 13-35.
- Kömeçoğlu, Uğur, “Homo Ludens ve Homo Sapiens Arasında Kamusalılık ve Toplumsallık: Osmanlı Kahvehaneleri” (2. Basım), A. Yaşar (Ed.), *Osmanlı Kahvehaneleri; Mekân, Sosyalleşme, İktidar*, (ss.49-84), Kitap Yayınevi, İstanbul 2010.
- Kösoğlu, Nevzat, *Küreselleşme ve Millî Hayat*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2006.
- Kumar, Krishan, *Sanayi Sonrası Toplumdan Post-modern Topluma: Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları* (4. Baskı), (Çev.: M. Küçük), Dost Kitabevi, Ankara 2013.
- Kurt, Ali, “Anadolu'dan İstanbul'a Göç ve Kente Tutunma Sürecinde Göçmenler İçin “Kahvehaneler”in Önemi 1950 Sonrası Türk Romanı'ndan Okuma”, *DPUISS* 32(II), APRIL 2012, 201-213.
- Kuzucu, Kemalettin, *Bin Yılın Çayı: Osmanlı'da Çay ve Kahvehane Kültürü*, Kapı Yayınları, İstanbul 2012.

- , “Kahvehanelerden Kırathanelere Geçiş ve İlk Kırathaneler”, E. G. Naskali (Ed.), *Türk Kahvesi Kitabı*, (ss.161-208), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2014.
- , “Türk Kahvesinin Kısa Tarihi”, S. Koz, K. Kuzucu (Ed.), *Türk Kahvesi*, (ss.15-194), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2015.
- , “Türkiye’de Çaycılığın Tarihî Gelişimi”, F. Tıgılı (Haz.), *Ehlikeyfin Kitabı*, (ss. 221-246), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2004.
- Latouche, Serge, *Dünyanın Batılılaşması: Gezegenimizin Birörnekleşmesinin Anlamı, Önemi ve Sınırları Üstüne Bir Deneme* (1. Basım), (Çev.: T. Keşoğlu), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1993.
- Lefebvre, Henri, *Gündelik Hayatın Eleştirisi I* (3. Baskı), (Çev.: I. Ergüden), Sel Yayıncılık, İstanbul 2015.
- , *Gündelik Hayatın Eleştirisi II* (2. Baskı), (Çev.: I. Ergüden), Sel Yayıncılık, İstanbul 2015.
- , *Gündelik Hayatın Eleştirisi III: Moderniteden Modernizme (Gündelik Hayatın Meta-Felsefesi)*, (Çev.: I. Ergüden), Sel Yayıncılık, İstanbul 2015.
- , *Kentsel Devrim* (5. Baskı), (Çev.: S. Sezer), Sel Yayınları, İstanbul 2017.
- , *Mekânın Üretimi*, (Çev.: I. Ergüden) (3. Baskı), Sel Yayıncılık, İstanbul 2015.
- , *Modern Dünyada Gündelik Hayat* (4. Basım), (Çev.: I. Gürbüz), Metis Yayınları, İstanbul 2016.
- Lupton, Deborah, *Duygusal Yaşantı: Sosyo-Kültürel Bir İnceleme*, (Çev.: M. Cemal), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2002.
- Macit, Nadim, “Küreselleşme, Siyaset ve Din”, *Dinî Araştırmalar*, 6(17), Eylül-Aralık 2003, 87-115.
- Mantran, Robert, “Sunuş”, H. Desmet-Grégoire, F. Georgeon (Ed.), *Doğu’da Kahve ve Kahvehaneler*, (s. 7-8), Yapı Kredi Yayınları, (Çev.: M. Atık, E. Özdoğan), İstanbul 1999.

- McMichael, Philip, “Küreselleşme” (2. Baskı), T. Janoski, R. Alford, A. Hicks, M.A. Schwartz (Ed.), *Siyaset Sosyolojisi*, (ss. 641-662), (Çev.: G. Küçükören), Phoneix Yayınevi, Ankara 2013.
- Mikhail, Alan, “Gönül Arzu Eder Ki: Toplumsal Cinsiyet, Kentsel Mekân ve Osmanlı Kahvehaneleri”, D. Sajdi (Der.), *Osmanlı Laleleri, Osmanlı Kahvehaneleri: On Sekizinci Yüzyılda Hayat Tarzı ve Boş Zaman Eğlenceleri*, (ss. 175-225), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2014.
- Mulgan, Geoff, “Kentın Değişen Yüzü”, S. Hall, M. Jacques (Der.), *Yeni Zamanlar*, (ss. 204-222), (Çev.: A. Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1995.
- Naisbitt, John, *Global Paradoks: Büyüyen Dünya Ekonomisinin Güçlenen Küçük Oyuncuları*, (Çev.: S. Gül), Sabah Kitapları, İstanbul 1994.
- Naskali, Emine G., “Türkülerde Türk Kahvesi”, E. G. Naskali (Ed.), *Türk Kahvesi Kitabı*, (ss.51-100), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2014.
- Negri, Antonio, *Avrupa ve İmparatorluk: Kurucu Bir Süreç Üzerine Düşünceler*, (Çev.: K. Atakay), Otonom Yayıncılık, İstanbul 2006.
- Neuman, W. Lawrance, *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar I-II* (8. Basım), (Çev.: S. Özge), Yayınodası, Ankara 2016.
- Noyan, Nazlı E., “Kırk Yıl Hatırı Olan Tasarımlar”, *TBMM Milli Saraylar*, İstanbul 2011, 121-131.
- Okakura, Kakuzo, *Çay Kitabı*, (Çev.: E. Atilla), Alakarga Yayıncılık, İstanbul 2014.
- Onat, Hasan, “Küreselleşme ve İslâm'ı Yeniden Düşünmek”, *Dinî Araştırmalar*, Eylül-Aralık, 6(17), Ankara 2003, 29-46.
- Oran, Baskın, *Küreselleşme ve Azınlıklar* (5. Baskı), İmaj Yayınevi, Ankara 2009.
- Özbudun, E., Keyman, F., “Türkiye’de Kültürel Küreselleşme: Aktörler, Söylemler, Stratejiler”, P.L.Berger, S.P.Huntington (Ed.), *Bir Küre Bin Bir Küreselleşme*, (ss. 303-326), (Çev.: A. Ortaç), Kitap Yayınevi, İstanbul 2003.
- N. Özerkmen, A. Can, *Kültürel Emperyalizm Küresel Kültür Kuşatması*, Adımlar Yayınevi, Sivas 2010.

- Özerkmen, Necmettin, “Uluslararası Eşitsizliği Derinleştiren Bir Süreç Olarak Ekonomik Küreselleşme”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* 2004, 44(1), 135-148.
- Özgen, N., Karadoğan, S., “Siirt Şehrinin Kuruluşu ve Gelişimi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), Elazığ-2009, 61-81.
- Özkoçak, Selma A., “Kamusal Alanın Üretim Sürecinde Erken Modern İstanbul Kahvehaneleri”, A. Yaşar (Ed.), *Osmanlı Kahvehaneleri: Mekân, Sosyalleşme, İktidar*, (ss. 17-35), Kitap Yayınevi, İstanbul 2010.
- Özlü, Demir, “Kahveler”, *Cogito*, Sayı: 68-69, Yapı Kredi Yayınları, Kış 2011/2012, 304-316.
- Öztürk, Serdar, *Mekân ve İktidar: Filmlerle İletişim Mekânlarının Altpolitikası*, Phoenix Yayınları, Ankara 2012.
- Park, Robert, E., “Gazetenin Doğal Tarihi”, R.E. Park, E.W Burgess (Der.), *Şehir: Kent Ortamındaki İnsan Davranışlarının Araştırılması Üzerine Öneriler*, (ss.125-142), (Çev.: P.K.Kayalığıl), Heretik Yayınları, Ankara 2015.
- , “Şehir: Kent Ortamındaki İnsan Davranışlarının Araştırılması Üzerine Öneriler”, R.E. Park, E.W Burgess (Der.), *Şehir: Kent Ortamındaki İnsan Davranışlarının Araştırılması Üzerine Öneriler*, (ss.37-85), (Çev.: P.K.Kayalığıl), Heretik Yayınları, Ankara 2015.
- , “Topluluğun Örgütlenmesi ve Çocuk Suçları”, R.E. Park, E.W Burgess (Der.), *Şehir: Kent Ortamındaki İnsan Davranışlarının Araştırılması Üzerine Öneriler*, (ss.145-158), (Çev.: P.K.Kayalığıl), Heretik Yayınları, Ankara 2015.
- Peçevi, İbrahim, *Peçevi Tarihi I*, B.S.Baykal (Haz.), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981.
- Pieterse, Jan Nederveen, “Globalization as Hybridization”, M.Featherstone, S.Lash, R.Robertson (Eds.), *Global Modernities*, (pp. 45-68), Sage Publications.
- Postman, Neil, *Televizyon: Öldüren Eğlence Gösteri Çağında Kamusal Söylem* (5. Baskı), (Çev.: O. Akinhay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2014.

- Reimertz, Stephan, *Çayın Kültür Tarihi* (2. Baskı), (Çev.: M. Tüzel), Dost Yayınları, Ankara 2003.
- Ritzer, George, *Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek* (2. Basım), (Çev.: Ş. S. Kaya), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011.
- , *Küresel Dünya*, (Çev.: M. Pekdemir), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011.
- Ritzer, G., Malone, E.L., “Globalization Theory: Lessons From the Exportation of McDonalization and the New Means of Consumption”, *American Studies*, 41:2/3(Summer/Fall 2000), 97-118.
- Robertson, Roland, “Glocalization: Time-Space and Homogeneity-Heterogeneity”, Featherstone, Mike, S. Lash, R. Robertson (Eds.), *Global Modernities*, (pp. 25-44), London: Sage Publications, 1995.
- , *Küreselleşme: Toplum Kuramı ve Küresel Kültür*, (Çev.: Ü.H. Yolsal), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1999.
- Robins, Kevin, *İmaj: Görmenin Kültür ve Politikası* (2. Basım), (Çev.: N. Türkoğlu), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2013.
- Robinson, William I., “Globalization, the World System and "Democracy Promotion" in U.S. Foreign Policy”, *Theory and Society*, (pp. 615-665), October-1996.
- , “Küresel Kapitalizm ve Ulusaşırı Kapitalist Hegemonya: Kuramsal Notlar ve Görgül Deliller”, C. Karadeli (Der.), *Küreselleşme ve Alternatif Küreselleşme*, (ss. 143-196), Phoenix Yayınları, Ankara 2005.
- Ruskin, Heloise, “İnternet Nesli: Sosyal Ağlar Yükseliyor, Eleştirel Düşünce Düşüyor!”, E. Sözen (Ed.), *Hepimiz Globaliz Hepimiz Yereliz: Gutenberg Galaksi'den Zuckerberg Galaksi'ye*, (ss. 55-97), Alfa Yayınları, İstanbul 2012.
- Saklı, Ali Rıza, *Türk Çayının Dünyası ve Bugünü: Çayın Bölge Tarihindeki Yeri ve Çaykur'un Üreticiye Devri İçin Bir Model Çalışması*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2008.
- Saraçgil, Ayşe, “Kahve'nin İstanbul'a Girişi (16. Ve 17. Yüzyıllar)”, H. Desmet-Grégoire, F. Georgeon (Ed.), *Doğu'da Kahve ve Kahvehaneler*, (ss. 27-41), Yapı Kredi Yayınları, (Çev.: M. Atik, E. Özdoğan), İstanbul 1999.

- Sarıbay, A. Yaşar, “Küreselleşme, Postmodern Uluslaşma ve İslam”, E.F.Keyman, A.Y.Sarıbay (Der.), *Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam*, (ss. 14-33), Vadi Yayınları, Ankara 1998.
- Sarıkoca, Erem, *Türkiye’de Seçim Sistemleri ve Demokrasi*, Fenomen Yayıncılık, Erzurum 2010.
- Schivelbusch, Wolfgang, *Keyif Verici Maddelerin Tarihi: Cennet, Tat ve Mantık*, (Çev.: Z. A. Yılmaz), Genesis Kitap, Ankara 2012.
- Seçkin, Bekir Sami, *Başlangıçtan Günümüze Siirt Tarihi*, Siirtliler Derneği, İstanbul.
- Sennett, Richard, *Gözün Vicdanı: Kentin Tasarımı ve Toplumsal Yaşam* (2. Basım), (Çev.: S. Sertabiboğlu, C. Kurultay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2013.
- , “Hafızayı Rahatsız Etmek”, (Çev.: M. D. Dereli), *Sosyoloji Divanı*, 5(10), Temmuz-Aralık 2017, 9-24.
- , *Kamusal İnsanın Çöküşü* (4. Basım), (Çev.: S. Durak, A. Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2013.
- , *Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri* (11. Basım), (Çev.: B. Yıldırım), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2017.
- Serdaroğlu, Selcan, “Küreselleşme, Ticaret ve Uluslararası Düzenlemeler”, C. Karadeli (Der.), *Küreselleşme ve Alternatif Küreselleşme*, (ss. 197-240), Phoenix Yayınları, Ankara 2005.
- Smart, Ninian, “Din ve Küreselleşme”, (Çev.: Y. Gökarp), *Dinî Araştırmalar*, 2003, 6(17), 373-381.
- Smith, Anthony D., “Towards A Global Culture?”, M. Featherstone (Ed.), *Theory, Culture & Society*, (pp. 171-92), Sage Publications, London 1990.
- Sökmen, Cem, *Aydınların İletişim Ortamı Olarak Eski İstanbul Kahvehaneleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016.
- Sözen, Edibe, “Giriş”, E. Sözen (Ed.), *Hepimiz Globaliz Hepimiz Yereliz: Gutenberg Galaksi’den Zuckerberg Galaksi’ye*, (ss. xv-xxxiv), Alfa Yayınları, İstanbul 2012.

- , “Sosyal Medyanın Arkeolojisi”, E. Sözen (Ed.), *Hepimiz Globaliz Hepimiz Yereliz: Gutenberg Galaksi’den Zuckerberg Galaksi’ye*, (ss. 1-36), Alfa Yayınları, İstanbul 2012.
- Şenkal, Abdülkadir, *Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika* (3. Baskı), Alfa Yayınları, İstanbul 2011.
- Tandaçgüneş, Nilnur, *Ütopya: Antikçağ’dan Günümüze "Mutluluk Vaadi"*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2013.
- Tanpınar, Ahmet H., *Beş Şehir* (38. Baskı), Dergah Yayınları, İstanbul 2017.
- Tatlılıoğlu, Durmuş, “Küreselleşme Din İlişkisi”, *Dini Araştırmalar*, Eylül-Aralık 2003, 6(17), 185-202.
- Tekir, Sabri, “Küresel Çıkarlar ve Küresel Politikaların Odağında Orta Doğu”, M. Ercan (Ed.), *Küreselleşme ve Türkiye’ye Etkileri*, (ss. 171-205), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2010.
- Therborn, Göran, *Marksizmden Post-Markisizme*, (Çev.: D. Evcı), Dipnot Yayınları, Ankara 2011.
- Tomlinson, John, *Kültürel Emperyalizm: Eleştirel Bir Giriş*, (Çev.: E. Zeybekoğlu), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1999.
- , *Küreselleşme ve Kültür* (2. Basım), (Çev.: A. Eker), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2013.
- , “Küreselleşme ve Kültürel Emperyalizm” (3. Baskı), K. Alver, N. Doğan (Ed.), *Kültür Sosyolojisi*, (ss.279-307), (Çev.: N.Doğan), Hece Yayınları, Ankara 2013.
- Toros, Taha, *Kahvenin Öyküsü: Ehlikeyfin Kitapları*, İletişim Yayınları, İstanbul 1998.
- Tunç, Şafak, *Osmanlı Payitahtında Kahvehane ve Kahvehane Kültürünün Yeri*, (Yayınlamamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014.
- Tutal, Osman, “Kırk Yıllık İletişim Mekânı Olarak Kahvehaneler”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(3), 2014, 151-166.

- Tümertekin, E, Özgüç, N., *Ekonomik Coğrafya: Küreselleşme ve Kalkınma*, Çantay Kitabevi, İstanbul 2009.
- Urry, John, *Mekânları Tüketmek*, (Çev.: R. G. Ögdül), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1999.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi: XVI. Yüzyıl Ortalarından XVII. Yüzyıl Sonuna Kadar* (7. Baskı), Türk Tarih Kurumu, III. Cilt, 2. Basım, Ankara 2011.
- Ünsal, Pınar, *Örgütsel Araştırmalarda Anket Yöntemi*, Çantay Kitabevi, İstanbul 2003.
- Ünver, A.Süheyl, “Türkiye’de Kahve ve Kahvehaneler”, *Türk Etnografya Dergisi*, Sayı:5, Ankara 1963, 39-84.
- , “Yayın Hayatımızda Önemli Yeri Olan Safarım Kırathanesi”, F. Tıglı (Haz.), *Ehlikeyfin Kitabı*, (ss. 176-184), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2004.
- Üstün, Çağatay, Demirci, Nuray, “Çay Bitkisinin (*Camellia Sinensis* L.) Tarihsel Gelişimi ve Tıbbi Açıdan Değerlendirilmesi”, *Rize Kalkınma Sempozyumu: Çay-Lojistik-Turizm*, (ss. 175-186), 3-4 Mayıs 2013 Rize.
- Veblen, Thorstein, *Aylak Sınıfının Teorisi*, (Çev.: E. Günsel), Tutku Yayınevi, Ankara 2014.
- Wild, Anthony, *Kahve: Bir Acı Tarih*, (Çev.: E. Ulusoy), MB Yayınevi, İstanbul 2007.
- Wolff, Janet, “Küresel ve Özgül: Çatışan Kültür Kuramlarının Uzlaştırılması”, (Çev.: G. Seçkin, Ü.H.Yolsal), A.D. King (Der.), *Kültür, Küreselleşme ve Dünya-Sistemi*, (ss. 203-216), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1998.
- Yan, Yunşiang, “Yönetimli Küreselleşme: Çin’de Devlet ve Kültürel Geçiş Süreci”, P.L.Berger, S.P.Huntington (Ed.), *Bir Küre Bin Bir Küreselleşme*, (ss. 28-55), (Çev.: A. Ortaç), Kitap Yayınevi, İstanbul 2003.
- Yaşar, Ahmet, “Erken Modern Dönem Osmanlı’da Kamu Mekânı Üzerinde Mücadele: Kahvehane Yasaklamaları”, Yayımlanacak Tebliğ Metni, *Uluslararası XV. Türk Tarih Kongresi*, (ss. 1-11), 11-15 Eylül Ankara 2006.
- , “Kahvehane”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ek-2. Cilt, 3-5.
- , “‘Külliyen Ref’ten ‘İbreten Li’l-Ğayr’e’: Erken Modern Osmanlı’da Kahvehane Yasaklamaları”, A. Yaşar (Ed.), *Osmanlı Kahvehaneleri; Mekân, Sosyalleşme, İktidar*, (ss.37-47), Kitap Yayınevi, İstanbul 2010.

-----, “Osmanlı'da Kamu Mekânı Üzerine Mücadele: Kahvehane Yasaklamaları”, *XV. Türk Tarih Kongresi*, (ss. 1403-1410), Ankara 2010.

-----, “Osmanlı Şehir Mekânları: Kahvehane Kültürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2005, 3(6), 237-256.

-----, “18. Yüzyılın Sonunda Eyüp Kahvehaneleri”, *Eyüp Sultan Sempozyumu VIII*, (ss. 262-265), İstanbul 2004.

Yeldan, Erinç, *Küreselleşme Kim İçin? Dünyada ve Türkiye'de* (2. Basım), Yordam Kitap, İstanbul 2010.

-----, *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme* (17. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul 2013.

Yeşil Siirt Eğitim ve Kültür Derneği, *Tarihten Günümüze Siirt*, YES-DER, Siirt-2010.

Yeşiltepe Köyü Organik Çay Hikâyesi, Ar-ge Raporu, Yeditepe Sağlık Hizmetleri A.Ş.-Çay Tarımı, Rize 2015.

Yıldız, Cengiz, *Kahvehane Kültürü*, Beyan Yayınları, İstanbul 2007.

Yıldızcan, C., Adadağ, Ö., “Küreselleşmenin Yüzleri”, Ö. Adadağ, C. Yıldızcan (Der.), *Küreselleşme ve Demokrasi: Küreselleşmenin Farklı Yüzleri*, (ss. 5-37), Dipnot Yayınları, Ankara 2011.

Yıldızcan, Cem, “Küreselleşme Çağında Demokrasi Talebi: İyi Yönetişimin Kötü Çocukları”, Ö. Adadağ, C. Yıldızcan (Der.), *Küreselleşme ve Demokrasi: Küreselleşmenin Farklı Yüzleri*, (ss. 289-337), Dipnot Yayınları, Ankara 2011.

İNTERNET KAYNAKLARI

<https://www.ntv.com.tr/yasam/cayin-turkiye-seruveni,OvV37KsHyEa7mH90ROvtGQ>
(Erişim Tarihi: 25.01.18)

<http://www.sabah.com.tr/dunya/2017/01/26/7-ulkeye-vize-ambargosu#> (Erişim Tarihi: 12.11.2017)

<http://www.siyasaliletisim.org/dr-bahadr-kaleaas/yr-d-doc-dr-emel-akca/224-kuereselleme-uezerinebir-tartma-qkueltuerel-emperyalizmq-ve-qkueltuerel-kueresellemeq-tezleri.html>

<http://www.sozcu.com.tr/2016/gundem/siirtte-kadinlardan-kaldirim-isgaline-tepki-eylemi-2-1260892/> (Erişim Tarihi: 12.11.2017)

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5b3f26eb11f5a8.75667343 (Erişim Tarihi: 16. 06.2018)

<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> (Erişim Tarihi: 12.11.2017)

www.dusunbil.com/istanbulun-tarihi-kahvecileri/ (Erişim Tarihi: 12.11.2017)

EKLER

EK 1. Görüşme Soruları

1.1. Demografik Sorular

- 1.1.1. Yaşınız?
- 1.1.2. Cinsiyetiniz?
- 1.1.3. Memleketiniz?
- 1.1.4. İkamet yeriniz?
- 1.1.5. Eğitim durumunuz?
- 1.1.6. Mesleğiniz?
- 1.1.7. Aylık geliriniz?
- 1.1.8. Medeni haliniz?

1.2. Kahve Kültürüyle Alakalı Çerçeve Sorular

- 1.2.1. Kahvehane nedir? Onu nasıl tarif edersiniz?
- 1.2.2. Kahvehanede neler yaparsınız? Buradaki insanlarla ortak bilgiye ya da fikirlere sahip olduğunuz söylenebilir mi?
- 1.2.3. Kahvehaneye eşlik eden değerler dünyasından bahsedebilir miyiz? Bunun yaşadığımız kültürle bir alakası var mı?
- 1.2.4. Sözelimi bir arada olmanın deneyimleriyle yaşadığımız çağinkilerin uyuştüğundan bahsedebilir miyiz? Bu uyuşmaya neden olduğunu düşündüğünüz özellikler neler?
- 1.2.5. Geleneksel değerlerin üretiminde kahvehanelerin ne tür bir yeri söz konusudur?
- 1.2.6. Kahvehanelerin geleneksel değerlerin önemli bir yol göstericisi, tamamlayıcısı veyahüt sürdürücüsü olduğundan bahsedebilir miyiz?
- 1.2.7. Kahvehanelerde topluluk değerlerinin sürdürücülüğünde esas olduğunu düşündüğünüz ne tür deneyimleriniz söz konusudur?

1.2.8. “Kahvehane kültür için ayrıcalıklı bir yaşam yaratmada olumludur” diyebilir miyiz? Buna yönelik hissettikleriniz bahsini biraz açabilir misiniz?

EK 2. Katılımcı Bilgileri

Katılımcı sayısı	Yaş	Memleket	İkamet yeri	Eğitim durumu	Meslek	Aylık gelir	Medeni hal
K1	31	İskenderun	Siirt merkez	Doktora	Araştırma görevlisi	5000 ₺	Bekâr
K2	26	Siirt merkez	Siirt merkez	Lisans	Kahvehane çalışanı	1000 ₺	Bekâr
K3	35	Siirt merkez	Siirt merkez	Lisans	Türkçe öğretmeni	4000 ₺	Bekâr
K4	57	Siirt merkez	Siirt merkez	Ön lisans	Sınıf öğretmeni	3300 ₺	Evli
K5	49	Siirt merkez	Siirt merkez	Ön lisans	Memur	6000 ₺	Evli
K6	49	Siirt merkez	Siirt merkez	Lise	Müteahhit	10000 ₺	Evli
K7	40	Siirt merkez	Siirt merkez	Lisans	İdareci	4000-5000 ₺	Bekâr
K8	36	Siirt Kurtalan	Siirt merkez	İlkokul	Taşeron işçi	1600 ₺	Evli
K9	40	Siirt merkez	Siirt merkez	Lisans	Antrenör	2400 ₺	Evli
K10	28	Siirt merkez	Siirt merkez	Ön lisans	Elektrik teknikeri	2500 ₺	Bekâr
K11	36	Diyarbakır	Siirt merkez	Yüksek lisans	Çocuk doktoru	30000 ₺	Evli
K12	40	Trabzon	Siirt merkez	Lisans	Astsubay	6000-7000 ₺	Evli
K13	25	Siirt merkez	Siirt merkez	Lisans	Yüksek lisans öğrencisi	1500-2000 ₺	Bekâr
K14	25	Erzurum	Siirt merkez	Lise	Uzman çavuş	4000 ₺	Evli
K15	23	Siirt Şirvan	Siirt merkez	Lisans	İşsiz	-	Bekâr
K16	43	Siirt merkez	Siirt merkez	Ön lisans	Taşeron işçi	1800 ₺	Evli
K17	34	Siirt merkez	Siirt merkez	Lisans	Özel sektör	5000 ₺	Evli
K18	35	Siirt Eruh	Siirt merkez	Lisans	Engelliler öğretmeni	3000 ₺	Evli
K19	35	Siirt merkez	Siirt merkez	İlkokul	Kahvehane sahibi	1000 ₺	Evli
K20	16	Siirt merkez köyü	Siirt merkez	Lise öğrencisi	Lise öğrencisi	-	Bekâr
K21	44	Siirt merkez	Siirt merkez	Lisans	Tarih öğretmeni	6000-8000 ₺	Evli
K22	33	Siirt merkez	Siirt merkez	Lise	Esnaf	1500 ₺	Evli
K23	37	Siirt	Siirt merkez	Lise	Esnaf	1700 ₺	Evli

		merkez					
K24	38	Batman	İzmir	Doktora	Psikiyatri doktoru	10000 ₺	Evli
K25	38	Siirt merkez	Siirt merkez	İlkokul	Esnaf	Belli değil	Evli
K26	18	Siirt merkez	Siirt merkez	Lise öğrencisi	Lise öğrencisi	-	Bekâr
K27	27	Siirt merkez	Siirt merkez	Lisans	Kahvehane sahibi	800 ₺	Evli
K28	53	Siirt Eruh	Siirt merkez	Lise	Emekli	2500 ₺	Evli
K29	60	Siirt Baykan	Siirt merkez	Ön lisans	Memur	6000 ₺	Evli
K30	30	Siirt Pervari	Siirt merkez köyü	Lise	Şoför	3000 ₺	Evli
K31	36	Siirt merkez	Siirt merkez	Ön lisans	Güvenlik elemanı	2400 ₺	Evli
K32	24	Siirt merkez	Siirt merkez	Üniversite öğrencisi	Esnaf	1300 ₺	Evli
K33	24	Siirt Eruh	Siirt merkez	Ön lisans	Satış elemanı	1400 ₺	Bekâr
K34	27	Siirt Eruh	Siirt merkez	Ön lisans	Tekstil elemanı	2000 ₺	Bekâr
K35	49	Batman	Siirt merkez	Ön lisans	Sivil savunma amiri	6000 ₺	Evli
K36	34	Siirt merkez	Siirt merkez	Lisans	Diş hekimi	15000 ₺	Bekâr
K37	38	Siirt Eruh	Siirt merkez	Lise	Satış elemanı	1800 ₺	Evli
K38	25	Siirt merkez	Siirt merkez	Lisans	Proje koordinatörü	2500 ₺	Bekâr
K39	26	Siirt merkez	Siirt merkez köyü	Ön lisans	İşsiz	-	Bekâr
K40	29	Siirt Pervari	Siirt merkez	Lisans	İtfaiyeci	2400 ₺	Evli
K41	53	Siirt Pervari	Siirt merkez	Ön lisans	Emekli	2500 ₺	Evli
K42	48	Siirt Pervari	Siirt merkez	Ön lisans	Memur	3000 ₺	Evli
K43	35	Siirt merkez	Siirt merkez	Ön lisans	Baytar	Belli değil	Evli
K44	18	Siirt merkez	Siirt merkez	Lise öğrencisi	Kahvehane çalışanı	500-600 ₺	Bekâr
K45	57	Siirt merkez	Siirt merkez	Lise	Şoför	1200 ₺	Evli
K46	24	Siirt Eruh	Siirt merkez	Lise	İç dekorasyon ustası	1500 ₺	Bekâr
K47	45	Siirt merkez	Siirt merkez	Hiç okula gitmemiş	Mahalle sanatçısı	Belli değil	Evli
K48	16	Siirt	Siirt merkez	Lise	Kahvehane	1000 ₺	Bekâr

		merkez		öğrencisi	çalışanı		
K49	28	Siirt merkez	Siirt merkez	Lise	Garson şefi	2000 ₺	Evli
K50	22	Siirt merkez	Siirt merkez	Ortaokul	Serbest meslek	Belli değil	Evli
K51	66	Şırnak Cizre	Siirt merkez	Doktora	Öğretim üyesi	6000-7000 ₺	Evli
K52	42	Siirt Kurtalan	Siirt merkez	Yüksek lisans	Öğretim görevlisi	5000-6000 ₺	Evli

EK 3. Siirt İl Geneli Bütün İş Yerleri***İL GENELİ BUTÜN İŞ YERLERİ**

RUHSATLI	RUHSATSIZ	TOPLAM	
1295	2021	3316	
ÇAYHANE -ÇAY EVİ -ÇAY SALONU –KIRAATHANE			
RUHSATLI	RUHSATSIZ	TOPLAM	
50	93	146	
CAFELER			
RUHSATLI	RUHSATSIZ	TOPLAM	
20	21	41	

ŞÜKRÜ ESEN
 Ruhsat ve Denetim
 Müdürü V

* Bu tablo Siirt Belediyesi'nden alınmıştır.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Figen KANBİR
Doğum Yeri ve Tarihi	Keçiören/19.04.1989
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü (2006-2010)
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi SBE Genel Sosyoloji ve Metodoloji Bilim Dalı(2010-2012) Tez Başlığı: “Zygmunt Bauman Sosyolojisinde Yabancı Kavramı”
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	*KANBİR, Figen, Kadın(ın) Toplumsal Algılamalarındaki Dönüşümü, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl:2, Sayı:1, Mart 2014, s.72-82. *KANBİR, Figen, Türkiye'deki Seçkinlerin Toplumsal Yapıda Dönüşümü: "Hegemonik Konumdaki Elitler, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:7, Sayı:34, s.678-685. *KANBİR, Figen, Türkiye Cumhuriyeti'nde Kadın Hareketleri, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Mart-2017, 21(1), s.209-224.

İş Deneyimi	
Stajlar	Erzurum- Palandöken Türk Telekom Nurettin Topçu Sosyal Bilimler Lisesi Felsefe Grubu Öğretmenliği (2010)
Projeler	KUDAKA ve Atatürk Üniversitesi tarafından düzenlenen ‘Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi’nde Toplumsal Yapı, Değer ve Tutumların Sürdürülebilir Kalkınma ve Gelişme Stratejilerinin Planlanması Üzerine Etkilerinin Sosyo-Demografik, Ekonomik, Kültürel Eksende Analizi’ adlı 1 aylık çalışma(2011)da görev alınımlı
Çalıştığı Kurumlar	Siirt Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Görevlisi (2013-)
İletişim	
E-Posta Adresi	f.kanbir@siirt.edu.tr f.kanbir_18@hotmail.com
Tarih	14.02.2018